

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції
«ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТІСНОГО ТА
СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»

Materials of the
International scientific and practical conference
«PSYCHOSOCIAL RESOURCES OF THE PERSONAL AND
SOCIAL DEVELOPMENT IN THE ERA OF GLOBALIZATION»

Том 2

4-5 листопада 2022 року

Тернопіль, Україна

UNIVERZITA
KONŠTANTÍNA
FILOZOFA
V NITRE

AKADEMIA NAUK
STOSOWANYCH
WYŻSZA SZKOŁA ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Католицький університет у Ружомберку (Словаччина)
Університет Костянтина Філософа в м. Нітрі (Словаччина)
Коледж прикладної психології в м. Терезін (Чеська Республіка)
Академія прикладних наук Вища школа управління й
адміністрування в м. Ополе (Польща)
Заклад вищої освіти «Український католицький університет»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України
Громадська організація «Інтелектуальний штаб громадянського суспільства»

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
4-5 листопада 2022 року**

Том 2

Україна
Тернопіль - 2022

УДК: 159.9 : 364 : 37.01/.09

П 86

Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в П 86 епоху глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 4-5 листопада 2022 р.) в 2 т. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. Т.2. 244 с.

Збірник укладено на основі матеріалів доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації». До збірника увійшли статті й тези доповідей з актуальних питань соціономічного спрямування, котрі критеріально диференційовано на чотири тематичних напрями: 1) філософсько-методологічний та культурно-історичний дискурси ресурсології як інноваційної сфери мислєдїяльності; 2) психодуховні ресурси особи, групи, соціуму; 3) соціокультурні ресурси як чинник особистісного зростання і суспільствотворення; 4) ресурсне практикування у соціогуманітарній сфері сучасного суспільства.

Збірник стане у нагоді науковим, науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, докторантам, аспірантам, студентам, психологам, педагогам, соціальним працівникам, правозахисникам, працівникам органів державної влади та місцевого самоврядування, іншим особам, яких цікавлять актуальні проблеми соціально-гуманітарної сфери й ефективні способи їх вирішення.

Матеріали конференції публікуються в авторській редакції. Організаційний комітет не завжди поділяє думки учасників конференції.

ISBN 978-966-654-678-7

Усі права захищені. За будь-якого використання матеріалів конференції посилання на джерело є обов'язковим.

© Західноукраїнський національний університет, 2022

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Олександр Аврамчук – кандидат психологічних наук, доцент, лікар-психолог, завідувач кафедри клінічної психології ЗВО «Український католицький університет» (Україна).

Амантіус Акім'як – доктор педагогічних наук, професор Теологічного факультету в Кошицах Католицького університету в Ружомберку (Словаччина).

Андрій Гірняк – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна).

Станіслав Ларіонов – кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України.

Віталій Панок – доктор психологічних наук, професор, директор Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи НАПН України, в.о. академіка-секретаря Відділення психології і спеціальної педагогіки НАПН України.

Марек Рембсж – доктор габілітований, професор Сльонського університету в Катовіцах (Польща).

Анатолій Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна).

Оксана Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна).

Тамара Хомуленко – доктор психологічних наук, професор кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (Україна).

Сергій Шандрук – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна).

Редакційна колегія: д.психол.н. А.Н. Гірняк, к.соц.н. В.С. Біскуп, к.психол.н. М.Б. Бригадир, к.психол.н., Я.М. Бугерко, к.психол.н. Г.С. Гірняк, к.е.н. С.М. Миколук, к.психол.н. Т.Л. Надвинична, к.психол.н. О.А. Притула, к.філос.н. О.М. Рудакевич, к.пед.н. В.В. Шафранський, к.психол.н. О.Я. Шаюк, к.ю.н. О.М. Яремко, к.психол.н. А.А. Ятищук, к.пед.н. Е.М. Яценко.

Відповідальність за достовірність, точність та коректність формулювань висвітленого матеріалу у публікаціях несуть автори наукових праць.

З В И П Я Ж Н И Й Д У Х

*Сенс духу лється з інновацій,
Що поле нецтва метуть,
Як супротивник декорацій,
Що у схоластиці цвітуть.*

*Його покликання – дорога,
У невідоме ще знання,
А от завдання – якомога
Будити простір пізнання*

*Так щоб іскрився дух науки,
Освіта творчістю жила,
Об щохвилинна праця думки
Мислєдіяльною була*

*Щоб кожне слово в тексті-пісні,
Лунало нотою надій,
Щоб смисли й значення первісні,
Давали мудрості розвій*

*Щоб у науці і культурі,
З колін ми з вами піднялись,
Гімн волі в рідному соборі
Сповна утвердить покаялись*

(автор – професор Анатолій В. Фурман)

Інститут експериментальних систем освіти (науково-дослідний) :
інформаційний бюлетень. Тернопіль: «Економічна думка». 2001. Випуск 3. С. 4

ЗМІСТ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА З «СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ І СУСПІЛЬСТВОТВОРЕННЯ»

1. **Гірняк А., Пивоцук Н.** Психологічна готовність до конструктивної соціальної взаємодії як ресурс міжособистісного порозуміння9
2. **Федоренко С., Літвінова О.** Патріотизм української молоді в умовах повномасштабної війни росії проти України: соціально-психологічний аспект.....15
3. **Шаюк О.** Соціально-психологічні аспекти агресивності та агресивної поведінки особистості19
4. **Крупник З.** Професійне становлення соціального працівника в сучасних умовах життя: соціально-психологічний аспект.....21
5. **Коноплицька О.** Формування соціокультурної компетентності на заняттях з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»...24
6. **Yatyshchuk A., Wang M.** The analysis of the psychological state of children from single-parent families and their socialization.....27
7. **Shafranskyi V., Chen Y.** Conditions, factors and technologies for the formation of the emotional stability in psychology students.....30
8. **Zhuo W.** Theoretical aspects of the study of a small social group as a collective...32
9. **Підгурська М.** Соціально-психологічні детермінанти соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях.....34
10. **Дикий Я.** Вчинок волонтерства як чинник суспільствотворення.....38
11. **Шаюк Я., Купер О.** Самотність молоді як соціальна проблема сьогодення...41
12. **Liu Y., Podzhynska O.** The future social worker`s age and individual-typological features of the development of the value-semantic sphere.....42
13. **Niu R.** The role and the place of parents in the system of family education46
14. **Чапрак В.** Популізм як ресурс психологічного впливу на виборців пенсійного віку.....49
15. **Лисий А., Боярська А.** Аналіз основних наукових підходів до дослідження проблеми соціальних ролей.....53
16. **Орешко М.** Психологічні особливості впливу копінг-стратегії на стосунки молоді у шлюбі.....57
17. **Гамуга Ю.** Емпатійність як особистісна риса та етапи її становлення у професійній підготовці соціальних працівників.....61
18. **Бойчук А., Макух М.** Ресурсний підхід до подолання кризових ситуацій...65
19. **Вітвицька А.** Психологічні аспекти формування професійної кар'єри старшокласників.....68

20. Пошва Д. Вплив емоційного клімату сім'ї на формування девіантної поведінки підлітка	71
21. Гречин Н. Економічна грамотність населення як ресурс розбудови громадянського суспільства	73
22. Семенчук А. Особливості соціально-психологічної підтримки дітей трудових мігрантів.....	76
23. Надвинична Т., Харковська О. Поняття про особистісний розвиток студента як суб'єкта спілкування.....	78
24. Щербань Г. Феномен дистантної сім'ї у контексті ресурсологічного підходу.....	81
25. Світловська Л. Психологічні аспекти дослідження лідерства у шкільному колективі.....	84
26. Кармазин А. Етичні дилеми в професії соціального працівника	87
27. Дречко І. Соціально-психологічна характеристика споживчих потреб населення України	90
28. Палихата І. Причини та шляхи подолання дитячої безпритульності	92
29. Івашук Д. Життєве самовизачення молоді у неформальних молодіжних об'єднаннях	94
30. Гуменюк Н. Особливості функціонування системи управління конфліктами в галузі охорони здоров'я	97
31. Позняк Н. Військово-професійна орієнтація як засіб підготовки особистості до служби в збройних силах України	100
32. Лісович А. Вплив інтернет-комунікацій на соціальну поведінку української молоді	102
33. Жаворонко Ю. Позитивний мікроклімат у сім'ї як ресурс ефективного розвитку дитини	105
34. Зеленецький А. Інформаційно-психологічна війна як різновид соціального конфлікту	108
35. Унятицька Н. Чинники та наслідки вживання наркотиків особами підліткового віку	112
36. Кармазин А. Етичні засади в професії соціального працівника	115
37. Безверхна М. Іntenційне підґрунтя суїцидальної поведінки підлітків	118
38. Бакулін Х. Структурно-змістове наповнення професіограми сучасного фахівця соціальної сфери	121
39. Яловенко А. Психологічні особливості взаємодії батьків з дітьми молодшого шкільного віку	124
40. Фурман А., Шкелебей Н. Паритетна освітня діяльність викладача і студентів університету як ресурс їх особистісного розвитку	127

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4
«РЕСУРСНЕ ПРАКТИКУВАННЯ У СОЦІОГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

1. **Zinoviia Karpenko Z., Abramciów R.** Zwrot performatywny w nowoczesnej psychoterapii.....132
2. **Аврамчук О.** Соціальна травма та соціальний тривожний розлад у контексті наслідків воєнних та збройних конфліктів.....134
3. **Мілютіна К., Бухаріна П.** Застосування ігропрактик у вихованні громадянської свідомості відвідувачів музею.....139
4. **Honcharuk O.** Mediation in Canada: features143
5. **Яремко О.** Особи з психічними розладами як отримувачі соціальних послуг: соціально-правовий аспект145
6. **Блозва П.** Можливості КПТ низької інтенсивності в розгортанні психологічних ресурсів особи: на прикладі роботи із тривожними проявами у часі пандемії148
7. **Опанасюк І.** Застосування арт-терапевтичних психотехнік в розвитку емоційного інтелекту підростаючого покоління.....152
8. **Яценко Е.** Розвиток психологічної стійкості в умовах війни: площини сучасних ресурсних практик.....156
9. **Мазур Т., Дружина О.** Процес формування ціннісних орієнтацій підлітків.....158
10. **Миколюк С., Миколюк Н.** Соціально-ресурсна складова системи опіки та піклування161
11. **Сеник А.** Ресурсний підхід до вивчення сім'ї та сімейних проблем.....164
12. **Швед М.** Особливості використання експресивної арт-терапії з дітьми-сиротами.....167
13. **Lifang Zhang.** The correlation between boredom proneness and emotional eating among chinese college students: educational role of the emotion regulation.....171
14. **Цірук К.** Адаптація протоколу психологічного супроводу волонтерів EMPOWER в умовах воєнного стану.....174
15. **Стецюк Ю., Кобилецький О.** Роль медіатора у проведенні медіаційної процедури: психологічні аспекти.....177
16. **Yatyshchuk A., Zhu J.** Principles and procedures of psychosocial correction of situational behavior of delinquent adolescents179
17. **Gao Jina, Podzhynska O.** Socio-psychological prerequisites and prevention of addictive behavior of teenagers using the example of internet addiction180
18. **Чорний М.** Ресурсне практикування у роботі соціальних працівників183
19. **Миколюк Ю., Дудар О.** Сучасні тенденції системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.....186

20. Стульківська Т. Психологічна профілактика делінквентної поведінки підлітків.....	188
21. Горбатенко С. Формування професійної компетентності психолога засобами тренінгових технологій	191
22. Вівчарик О. Соціальна робота та соціальне служіння: особливості взаємопроникнення	194
23. Ісаєв Мурад Назим Огли, Тешнер Д. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу особистості.....	196
24. Дембіцька В. Емоційно-почуттєва взаємодія у сімейній системі як компонент формування валеологічної культури дітей молодшого шкільного віку	200
25. Полуботко О. Професійне вигорання персоналу та його профілактика....	203
26. Закревська Є. Методи арт-терапії як засіб психокорекції емоційного вигорання педагога.....	206
27. Свиридовська В. Психолого-педагогічний супровід емоційно-почуттєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку.....	210
28. Ягла О. Феноменологія інтернет-залежності у молоді.....	212
29. Нікітченко О. Кібербулінг у підлітковому середовищі як соціально-психологічна проблема	214
30. Бугера Д. Інноваційні форми соціальної профілактики та корекції.....	217
31. Ботвинська Е. Психологічний вплив YOUTUBE на осіб підліткового віку.....	220
32. Потіха В. Психологічні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.....	224
33. Міловідова А. Результативність КПТ-інтервенцій серед осіб з соціальним тривожним розладом, які зазнали впливу травматичного досвіду.....	226
34. Зелена Т. Особливості соціально-правового захисту клієнтів у територіальних громадах.....	230
35. Мудрак А. Види реабілітації учасників бойових дій.....	232
36. Копійковський Ю. Чинники психічного здоров'я особистості в процесі професіоналізації	235
37. Тарай М., Івончик К. особливості формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності.....	237
38. Лобода В. Дослідження задоволеності своєю зовнішністю у структурі суб'єктності жінок юнацького та зрілого віку.....	241

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 3

«СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ І СУСПІЛЬСТВОТВОРЕННЯ»

SCIENTIFIC PLATFORM 3

«SOCIOCULTURAL RESOURCES AS A FACTOR OF PERSONAL GROWTH AND SOCIETY OF CREATION»

УДК: 159.922:378.147

Андрій Гірняк

доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Назарій Пивощук

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО КОНСТРУКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК РЕСУРС МІЖОСБИСТІСНОГО ПОРОЗУМІННЯ

В епоху мультикультуралізму й глобалізації саме механізми налагодження просоціальної міжсуб'єктної взаємодії лежать в основі діалогу культур, конструктивних взаємин між представниками різних соціальних прошарків, пропедевтики соціальних конфліктів, утвердження толерантності та гуманістичних ідеалів. Доцентровий вектор інтеграційних процесів неминуче наближує людство до постання моноцілісного світового устрою. Взаємне проникнення культур, не тільки сприяє їхньому збагаченню і розвитку, а й на глобальному рівні нейтралізує підстави для міжнаціонального суперництва, ворожнечі та антагоністичних протистоянь [6; 7].

У постіндустріальному суспільстві провідним є настановлення на сприяння узгодженій взаємодії між особами, малими групами, спільнотами та людством у цілому. Істотною соціально-психологічною перепоною для цих гуманних намірів є те, що впродовж багатьох віків представники *Homo sapiens* навчались об'єднуватись головно на основі протиставлення («вони – ми», «свій – чужий»), а тепер потрібно напрацьовувати «механізми неконфронтаційної солідарності» [1, с. 8] й практично опановувати «принципами толерантності». Водночас саме характер міжсуб'єктної взаємодії конститує форму взаємин і рівень розвитку конкретної соціальної групи (дифузна група, асоціація,

кооперація, корпорація, колектив), а також уможлиблює відтворення трудових ресурсів шляхом ефективної соціалізації нових поколінь як на загальнодержавному так на індивідуальному рівнях.

Отож кожна людина інтегрована у певне культурне довкілля і здатна соціалізуватися та самореалізуватися лише у багаторівневій системі *соціальних взаємодій*. Останні, хоча і мають об'єктивний характер, проте відображаються у внутрішньому світі особи через суб'єктивну смислову мозаїку, що оприявнюється в індивідуальних мотивах, емоціях, почуттях, інтенціях, учинках. Л. Орбан-Лембрик вважає соціальну взаємодію важливою передумовою формування людини як соціальної істоти, взаємодії з різноманітними спільнотами, умовою існування суспільства [14]. Соціальна взаємодія виявляється у взаємозв'язках людей, в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, вміннями й навичками, результатами праці. Саме завдяки спільній діяльності відбувається координація дій, узгодження цілей, обмін думками, формується внутрішній світ людини, її свідомість, почуття та весь спектр вітакультурного досвіду.

Як межова філософська категорія *взаємодія* вказує на мінливість явищ дійсності й тлумачиться як універсальна форма розвитку об'єктивного світу, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної чи ідеальної системи. Відтак вона є основою кожної системи та умовою встановлення різноманітних зв'язків і відносин між об'єктами (чи компонентами), включаючи причинно-наслідкові, каузальні. Також взаємодія розгортається із певною швидкістю у конкретному часопросторі й супроводжується обміном полікодованою інформацією [19, с. 282; 20; 21].

Отож *взаємодія* як філософська категорія означає процеси прямого чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, їхнє взаємоспричинення, у тому числі й взаємозв'язок соціальних явищ, причому як у масштабах суспільства, так і на рівні функціонування його окремих соціальних інститутів, спільнот, груп та суб'єктів життєдіяння. Тому вона інтегрує усі види психосоціальних процесів, а також індивідуальних спонукань, діяльності (пізнання, виховання, працю, спілкування тощо) і переживань [16, с. 52-53].

Атрибутивними *ознаками-характеристиками* взаємодії є: а) активність (дії, котрі здійснюються особами стосовно одна одної), б) взаємність (співвідношення персональних цілей співдіячів та організації їх досягнення); в) усвідомленість і адекватність (урахування контексту, в якому відбувається взаємодія, вибір позицій взаємодії та «сценаріїв» поведінки у певній ситуації, що дозволяють досягти власних цілей), порозуміння (рефлексія цілей учасників взаємодії, власного досвіду, здібностей і можливостей партнера, у тому числі точність та об'єктивність відображення його особистості).

Таким чином під *соціальною взаємодією* розуміємо систему взаємозумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, за якої дії одного суб'єкта (індивіда, групи, спільноти) є водночас причиною та наслідком відповідних дій інших [18, с. 118]. Пітирим Сорокін слушно розглядав соціальну взаємодію як взаємний обмін колективним досвідом (уявленнями, образами, взірцями тощо), внаслідок якого виникає культура. І справді, на соціетальному рівні соціальна взаємодія постає як соціокультурний процес, котрий забезпечує передачу колективного досвіду від одного покоління до наступного [17, с. 526].

Усі форми соціальної взаємодії, зазвичай, розмежовують на дві групи. До першої групи належать види соціальних взаємодій, які сприяють організації спільної діяльності, забезпечують її інтеграцію, узгодженість, ефективність. Прикладом таких видів соціальної взаємодії є кооперація, пристосування та співробітництво. До другої групи відносять види взаємодій, які спричинюють неузгодженість спільної діяльності. Їх прикладом є конкуренція, конфлікт, опозиція тощо [9].

Соціальна взаємодія має складну структуру, яка, за О. Бодальовим, охоплює три основні компоненти: а) гностичний; б) афективний; в) практичний. Ключовими ж аспектами вивчення соціальної взаємодії є: 1) інформаційно-комунікативний, з позиції якого соціальна взаємодія розглядається як вид особистісної комунікації, у процесі якої здійснюється обмін інформацією; 2) інтеракційний, за якого соціальна взаємодія аналізується як взаємодія осіб у процесі кооперації; 3) гносеологічний, при якому людина постає як суб'єкт і об'єкт соціального пізнання і соціальної взаємодії; 4) аксіологічний, що розглядає соціальну взаємодію як процес обміну цінностями; 5) нормативний, що визначає місце і роль соціальної взаємодії в процесі нормативного регулювання поведінки індивідів, а також процес передачі і закріплення норм у буденній свідомості, реального функціонування стереотипів поведінки; 6) семіотичний, де соціальна взаємодія постає як специфічна знакова система, з одного боку, і посередник у функціонуванні різних знакових систем, з іншого; 7) соціально-практичний аспект розкриває процес соціальної взаємодії як обмін уміннями і компетентностями [5]. Психологічними ж механізмами соціальної перцепції у соціальній взаємодії є стереотипізація, рефлексія, ідентифікація, емпатія, за допомогою яких здійснюється взаєморозуміння людей у процесі соціального сприймання.

Термін «конструктивна соціальна взаємодія» є похідним від родового поняття «соціальна взаємодія», оскільки вказує на ефективність професійно-ділової співдіяльності чи міжособистісних зв'язків. До основних складових конструктивної соціальної взаємодії відносять: а) мотивацію; б) організацію

комунікативної ситуації та здійснення ситуативної рефлексії; в) оцінку результатів спілкування; г) проектування нової комунікативної ситуації; д) управління особистісно орієнтованою взаємодією суб'єктів [13]. Ключовим же чинником конструктивної соціальної взаємодії є психологічна готовність до неї.

Готовність розглядається як провідна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Визначення змісту та структури готовності здійснюється у руслі двох основних підходів: функціонального та особистісного. У рамках першого підходу готовність тлумачиться як стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні певного виду діяльності [10]. З погляду особистісного підходу готовність інтерпретують як результат підготовки (підготовленості) до конкретної діяльності [15]. При цьому розмежовують довготривалу та ситуативну готовності до конструктивної соціальної взаємодії [3].

Структура психологічної готовності охоплює такі основні компоненти: а) мотиваційний; б) когнітивний; в) операційний. Зазначені компоненти готовності до конструктивної соціальної взаємодії формопроявляються в особистісних рисах серед яких виокремлюють комунікативні та організаторські здібності, соціальну креативність, асертивність, стресостійкість та інші. Загалом чинники, що впливають на становлення готовності майбутніх фахівців до конструктивної соціальної взаємодії розмежовані на три групи: а) чинники макрорівня (стосуються діяльності суспільства); б) чинники мезорівня (пов'язані з діяльністю організації); в) чинники мікрорівня (стосуються діяльності особистості).

До основних труднощів соціальної взаємодії Л. Карамушка відносить комунікативні бар'єри [8], що зумовлюються об'єктивними та суб'єктивними факторами й диференціюються на такі різновиди: соціально-політичні, технічні, конкретно-ситуативні, предметно-проблемні, мовно-національні, професійні, освітні, вікові, статеві, особистісні, власне комунікативні (вербальних чи невербальних) тощо.

Демократизація і гуманізація взаємодії вимагає «суб'єкт-суб'єктних» відносин, діалогу, рівноправності і партнерства, врахування індивідуально-психологічних рис партнера, що сприяє кращому розумінню його особистості. *Ефективність конструктивної соціальної взаємодії* зумовлюється рівнем розвитку професійних та особистісних характеристик її суб'єктів, а саме [12]: правосвідомості, толерантності, ерудованості, комунікативної культури (в т.ч. уміння слухати та налагоджувати зворотний зв'язок), перцептивних здібностей і умінь (визначати характер партнера, його настроїв і внутрішній стан у конкретній ситуації взаємодії і, на основі цього, добирати адекватний тон спілкування), уміння гнучко застосовувати рольові позиції та оптимальний стиль взаємодії (колегіальний, діловий, уникаючий, директивний та ін.) з

особами різного віку і різної міри близькості взаємин, досвіду співробітництва, партнерства та роботи в команді. Також потрібно поєднувати раціональні та емоційні прийоми звернення до аудиторії, дотримуватися ефекту двосторонньої аргументації при викладенні матеріалу (тобто поряд із розкриттям власної позиції та аргументів на її підтвердження, наводити протилежну позицію та відповідні їй аргументи), створювати особливе емоційне забарвлення процесу комунікації, що проявляється у відвертості та природності прояву емоцій, сприяючи виникненню синтонності та розвитку емпатійних переживань.

Отож зміст і мета конструктивної соціальної взаємодії реалізуються завдяки техніці та прийомам спілкування особистості, які, своєю чергою, залежать від рівнів її освіти, виховання та загальної культури [11]. Досягнення особистого порозуміння та конструктивної соціальної взаємодії передбачає формування у людини позитивної мотивації до партнерської взаємодії та розвиток творчої ініціативи; забезпечення системи вітакультурних компетентностей, необхідних для підвищення результатів скоординованої діяльності; вироблення готовності до спільного вирішення професійних проблем; розвиток навичок рефлексивного самооцінювання та самоконтролю у співпраці з іншими учасниками взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Київ - Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. 172 с.
2. Бех В. П., Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.
3. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 4. С.40–49.
4. Бутенко Т. О. Обґрунтування педагогічної технології формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць Класичного приватного університету. 2009. № 3. С. 94–98.
5. Волевач Л.М. Використання мотивації у практичному менеджменті. *Наука і економіка*. 2009. № 3(15). С. 177–181.
6. Гірняк А.Н. Психологія модульно-розвивальної взаємодії: монографія. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка», 2020. 376 с.
7. Глобалізація. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 11.07.2018).
8. Джонсон Д. Соціальна психологія: Тренінг міжособистісного спілкування. Київ : Академія, 2003. 285 с.

9. Дик У. Эффективная коммуникация. Приемы и навыки : пер. с нем. Харьков : Гуманитарный Центр, 2007. 188 с.
10. Дударьов В.В. Професійна компетентність соціальних працівників: методи управління. *Грані*. 2015. № 4. С. 27–32.
11. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Зверевої. Київ : Універсум, 2013. 536 с.
12. Збрицька Т.П. Модернізація професійного комунікації персоналу. *Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право*. Спецвипуск. 2017. Т. 1. С. 47–51.
13. Карпенко О.Г. Теорія та практика соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Слово, 2015. 402 с.
14. Куликов Г. Шляхи розвитку комунікативної особистості. *Менеджмент персоналу*. 2012. №29. С. 4–6.
15. Основи соціальної психології : навч. посіб. / за ред. М. М. Слюсаревсь-кого. Київ : Міленіум, 2008. 496 с.
16. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
17. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов. Москва : Политиздат, 1992. 543 с.
18. Соціологія : підручник / В. Д. Воднік та ін. ; за ред. Н. П. Осипової. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
19. Український радянський енциклопедичний словник : у 3-х т. / редкол. : А. В. Кудрицький та ін. 2-ге вид. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. Т. 1 : А – Калібр. 1986. 752 с.
20. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Psychological technology of the interaction between teacher and students under the conditions of innovative module-developmental teaching. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Київ : Гнозис, 2018. Вип. 37 (4). Т. I (23) : Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. С. 123–135.
21. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Psychological Competence of Educator as a Prerequisite of Effective Developmental Interaction with Students. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка та Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2020. № 50. С. 236–266.

Світлана Федоренко

*кандидат історичних наук, доцент, викладач,
Вище професійне училище № 7 м. Кременчука*

Ольга Літвінова

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*

ПАТРІОТИЗМ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні українці опинилися в новій дійсності, де в умовах сучасних глобальних та соціокультурних трансформацій і викликів, феномен патріотизму в реальному моменті набуває нових смислів. Змістове наповнення поняття «патріотизм» у своєму розвитку пройшло тривалий шлях уточнень і вдосконалень, зазнаючи зі зміною суспільної формації трансформацій та коректувань. Слово «*патріотизм*» – грецького походження: з грецької «*патріот*» – співвітчизник, або «*патрія*» – вітчизна.

Академічний тлумачний словник визначає патріотизм як любов до батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги. У філософському словнику патріотизм – це любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазвані почуття та емоційні стани.

Вітчизняна дослідниця Н. Волошина, розглядаючи генезу феномену патріотизму [2], відобразила логічну послідовність змін його сутності на різних етапах культурно-історичного розвитку людства: полісний патріотизм (античні держави), релігійний (епоха Середньовіччя), загальнолюдський патріотизм (Новий час). Для останнього періоду визначальною подією була Велика французька революція 1789–1793 рр., яка стала поштовхом до нового прочитання сутності стосунків між особистістю і державою: не тільки людина має слугувати державі, але й держава повинна забезпечувати загальний добробут і охорону її прав. Нарешті, з німецькою класичною філософією пов'язане виникнення державного патріотизму, роль якого в умовах мінливих глобалізаційних процесів у світі намагаються обґрунтувати західні філософи новітньої доби. Так, автор польських словників Wladyslaw Kopalinski описує патріотизм як любов до батьківщини, до свого народу, поєднану з готовністю

жертвувати заради них, разом із визнанням прав інших націй та повагою до них [6].

У вітчизняній культурі патріотизм живиться прогресивними патріотичними традиціями українства, починаючи ще з часів Київської Русі, а також кращими зразками патріотичних традицій інших країн і народів, світового демократичного руху. Поміж тим, сучасні філософи *О. Дзьобань* та *О. Александрова* наголошують на феномені українського патріотизму як парадоксальному явищі, незбагненному для більшості країн, адже його історичний розвиток має нерівномірний характер: за небувало високим загальним підйомом (наприклад, у 2004–2005, 2013–2014 рр.) зазвичай наставали спад, депресія і навіть депатріотизація суспільства [3].

Деякі українські науковці новітнього доби висвітлюють патріотизм в контексті розвитку вітчизняної історії як прояв специфічних рис менталітету, соціальної психології різних спільнот та окремої людини (Є. Акимович, Т. Біленко, Н. Волошина та ін.). Ряд психологів важливою умовою дослідження патріотизму вважають вивчення механізмів інтеріоризації соціальних процесів та явищ, здатних впливати на формування патріотичних якостей особистості (В. Алещенко, В. Баранівський, І. Бех, Л. Кринець та ін.). Так, академік І. Бех наголошує, що патріотизм – це особливе, тобто безумовне за походженням і високосмислове за духовно-моральним виміром почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе [1]. У цій дефініції привертають увагу категорії «безумовне» та «високосмислове». Перша означає, що почуття патріотизму самодостатнє та в ньому самому міститься потенція до відповідного діяння, значущість; друга – що це почуття, пов'язане з найвищими життєво-значальними орієнтирами особистості [5].

Визнаючи той факт, що патріотизм в Україні означений рядом характерних особливостей, формування яких обумовлене низкою об'єктивних історичних, культурних та соціально-психологічних чинників, необхідно наголосити на появі нових факторів на сучасному етапі, які донедавна були невідомими. Польський дослідник *Mateusz Kamionka* зазначає, що Україна – держава, яка одна з перших постраждала від нового типу гібридної війни [6]. Як наслідок – ціле покоління юних українців зростало та дорослішало в ситуації постійного конфлікту в державі. Логічно, що феномен патріотизму сучасної української молоді доречно розглядати через призму гібридної війни росії проти України, соціально-політичних подій 2013–2022 рр. (феномен Майдану, анексія Криму, тривалий збройний конфлікт у східних регіонах нашої держави), та, безперечно, в умовах повномасштабної війни росії проти України (з 24 лютого 2022 року).

Сьогодні спостерігається неабиякий інтерес як офіційних інституцій, так і науковців, у тому числі й зарубіжних, до рівня сформованості патріотизму в українському суспільстві. Так, результати досліджень за останні кілька років щодо проявів патріотизму у громадян України (Центр соціологічних досліджень «Омега», 2016 р.; Соціологічна група «Рейтинг», 2018 р.; Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною Службою Центра Разумкова, 2019 р.) продемонстрували високий відсоток (понад 80%) таких, хто ідентифікує себе з патріотами держави та основними складовими патріотизму вважають передусім любов до своєї країни.

Привертають увагу висновки, зроблені польським науковцем Mateusz Kamionka на основі результатів проведеного ним ґрунтовного дослідження (друга половина 2017 р. – кінець 2018 р.) серед студентів віком від 17 до 24 років з різних регіонів України (окрім анексованого Криму та непідконтрольних українській владі східних регіонів) з метою вивчення їх поглядів на патріотизм під час гібридної війни. Вчений стверджує, що гібридний конфлікт посилив патріотичні настрої серед молодих людей, зокрема: близько 67% відчували себе патріотами та понад 78% пишалися своєю країною; суттєвих відмінностей у відповідях між студентами з різних куточків країни не було. На думку дослідника, події 2013 р. (Євромайдан) та 2014 р. (початок війни на Сході України) спричинили створення для молодшої генерації «founding myth», який, ймовірно, формуватиме почуття патріотизму у молодих людей протягом багатьох років [6, 238].

Сучасні науковці здійснюють спроби всебічного дослідження структурних елементів патріотизму, розкриття їх сутності. Так, польська дослідниця Jolanta Szczurkowska, визначаючи основні компоненти патріотизму (когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий), наголошує на виникненні різних за напрямом, складністю та інтенсивністю емоцій при цьому [6, 223]. Ю. Каменюк структуру патріотизму представляє як систему трьох ціннісних орієнтацій: чуттєво-емоційною, духовно-ціннісною, практично-діяльнісною [4, 66]. О. Дзьобань та О. Александрова з рівнів формування патріотизму (емпіричної свідомості, психологічний, науково-теоретичний) саме психологічний рівень називають основою патріотизму, фундаментом, від міцності якого залежить можливість зведення теоретичної надбудови [3]. В. Кириченко, погоджуючись із базовими складниками почуття патріотизму (любов до Батьківщини, народу, держави; діяльнішу відданість Батьківщині; суспільно значущу цілеспрямованість; моральну стійкість; готовність до самопожертви; почуття власної гідності), визнає можливість розширення цієї компонентної структурної за певних обставин [5, 45].

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що патріотизм української молоді в умовах повномасштабної війни росії проти України набуває характерних особливостей. Найбільш потужним та вирішальним фактором у формуванні патріотичних настроїв у сучасних молодих людей є власний емоційний досвід сприйняття реальних подій, адже в умовах переживання колективної травми, в них відбувається формування ціннісно-сислового ядра патріотизму. Перебуваючи тривалий період в стані емоційної гойдалки кожен з них є безпосереднім учасником процесів, які мають надзвичайно великого значення для власної долі, долі рідних та близьких людей, країни та світу в цілому. В умовах загострення багатьох почуттів, як то, справедливості–несправедливості, почуття безпеки для себе та рідних людей тощо, а також усвідомлення кардинальної зміни ціннісної картини світу відбувається природне зростання патріотичних настроїв серед української молоді, формування патріотизму без примусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Концептуальні засади українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді : посібник. К., 2015. 28 с.
2. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства : автореф. дис. ... канд. флос. наук : 09.00.03. Київ, 2010. 22 с.
3. Дзьобань О. П., Александрова О. С. Патріотизм як соціокультурний феномен. *Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика* : моногр. / за заг. ред. проф. Левітаса Ф.Л. ; наук. ред. Александрової О. С., Салати О. О. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 5–32.
4. Каменюк Ю. В. Психологічні умови формування патріотизму у структурі особистості в контексті сучасних гібридних війн. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. Зб-к наук. праць. К. : НУОУ, 2020. Вип. 5 (58). С. 63–71.
5. Кириченко В. І. Патріотизм як ціннісно-сислове підґрунтя просоціальної поведінки підлітків. *Педагогіка і психологія*. 2017. № 4. С. 42–48.
6. Kamionka Mateusz. Patriotism of the Young Generation in Ukraine in the Era of Hybrid War. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2020 Vol. 18. P. 221–239.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АГРЕСИВНОСТІ ТА АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Проблема агресивності та агресивної поведінки людини все більше і більше привертає увагу дослідників різних спеціальностей – психологів, психіатрів, соціологів – відображаючи соціальні запити суспільства, яке відчуває на собі посилення впливу насильства і жорстокості.

У вивченні такого роду насильства особливе значення приділяється аналізу індивідуальної агресивної поведінки людини, яка функціонує у тих чи інших соціальних умовах. У рамках вивчення індивідуальної агресії складаються два основні напрямки досліджень. Перше стосується феномена аутоагресії, переважно представленої вивченням суїцидальної поведінки [2]. Друге переважно присвячено гетероагресивній поведінці людини [4].

При дослідженні гетероагресивної поведінки індивіда акцентується роль зовнішніх (ситуаційних) та внутрішніх (особистісних) факторів, за яких агресивні дії стають можливими. Так, показано вплив на агресивну поведінку людини алкоголізму, наркоманій, зброї у населення та інших зовнішніх факторів [5; 4]. Вивчення особистісних факторів агресії пов'язано переважно з описом тих чи інших психічних аномалій, що супроводжують агресивну поведінку [3] Більшість подібних робіт має, зазвичай, судово-психіатричну спрямованість, оцінюючи особистість агресивного індивіда, зокрема, злочинця, щодо наявності і виразності в нього психопатологічної симптоматики.

Поряд з цим у психологічній літературі вводиться поняття агресивності як стійкої особистісної риси, що виражає схильність до агресивної поведінки [5]. Термін «агресивність» використовується досить широко, і несе у собі як соціально-негативний, а часом і соціально-позитивний сенс. Будучи включеним у ту чи іншу структуру особистості, залежно від цілісного «психічного контексту», від тих чи інших структурно-функціональних взаємозв'язків з іншими компонентами особистості, властивість агресивності набуває різного значення та має різну реалізацію, формуючи в одному випадку соціально-позитивну поведінку, що сприяє збереженню цілісності та автономності особистості, її активності у встановленні соціальних контактів, підтримці певної структури та ієрархії домінантно-субординантних відносин, і трансформуючись в іншому випадку в делінквентну або кримінальну поведінку [2].

Окремі дослідження, що стосуються взаємозв'язків агресивності з іншими рисами особистості, що тим чи іншим чином впливають на специфіку її відображення, усвідомлення, переживання, а також особливості реалізації, зазвичай носять фрагментарний характер. Так, наприклад, вказується на зниження агресивності за наявності високої «соціальної тривоги» (страх перед соціальними наслідками свого діяння), а також за внутрішнього локусу контролю [3]. Виявлено ознаки внутрішнього гальмування агресії в осіб із переживаннями почуття провини.

Дані літератури свідчать про розмаїття зв'язків якості агресивності з іншими властивостями особистості, у структурі яких агресивні тенденції виконують різноманітні функції, реалізуючись як різні форми агресивної поведінки. Вияв агресивності розглядається як готовність людини до ворожої поведінки. Вона не є вродженою, а скоріше трактується як набута у процесі взаємодії із суспільством. Поява агресивності – досить складний процес, у якому задіяно багато різних чинників [1].

Найчастіше так поведінка формується в дитинстві під впливом оточення, батьків, родичів, однолітків. Дитина «навчається» агресії, спостерігаючи, як люди навколо неї виявляють гнів і ненависть і дивляться, до чого це призводить на прикладі когось із оточення дитини. Якщо результат від прояву агресії позитивний, така поведінка закріплюється у пам'яті дитини, як інструмент маніпуляції задля досягнення будь-яких цілей. Згодом воно стає причиною агресії у дорослому віці [4].

Найчастіше агресивність з'являється, якщо хтось намагається порушити безпеку фізичного чи психологічного особистого простору людини. Однак вона не буває безпідставною. Існує велика різноманітність чинників виникнення агресії.

Конфлікти і насильство відносяться до найбільш серйозних проблем, перед якими сьогодні опинилося людство. Знання витоків та природи агресивних дій дозволить запобігти чи взяти під контроль подібну деструктивну поведінку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 3. С. 117-134.
2. Гладкова Є. О. Феноменологічний аналіз кримінальної агресії. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. Харків, 2017. № 1 (15). С. 75-82.
3. Макаренко Н.М. Сучасний погляд на основні проблеми українських та американських підлітків. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України Вип. 27, Кам'янець-Подільськ: Аксіома, 2015. С. 280–291.

4. Охрімчук М.П. Як працювати з агресивною дитиною. К., 2004. 64 с.

5. Павелків В.Р. Агресія як феномен сучасності в системах молодіжних субкультур [Електронний ресурс]. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України . 2016. Вип. 31. С. 293-303. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_31_26.

УДК 37.013.42 – 364.048.6

Зоряна Крупник

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЖИТТЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Економічні, політичні, демографічні процеси в Україні, загострення повномасштабної війни, докорінно змінили соціальну сферу життя українського суспільства. Диференціація населення, що зростає швидкими темпами, безробіття, поява біженців, вимушених переселенців, несприятлива екологічна ситуація та складна демографічна ситуація – це реалії сьогодення. У цих складних умовах актуалізуються проблеми як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, пов'язані із соціальною допомогою, підтримкою, реабілітацією людини, різних груп населення, що, в свою чергу, викликає нагальну потребу у професійних кадрах – фахівцях соціальної сфери. Саме у цьому контексті особливої актуальності набувають проблеми професійної підготовки працівників соціальної сфери: особливості професійної соціалізації, професійної ідентичності, формування компетентності та готовності до професійної діяльності в сучасних складних умовах.

Варто зазначити, що фахівці із соціальної роботи мають справу з людьми різного віку – з дітьми, молоддю, дорослими і людьми похилого віку. У своїй практиці вони зустрічають ситуації, що стосуються різних сфер життя людини і суспільства — сфера здоров'я (як фізичного, так і психічного), правосуддя, системи освіти, інституту сім'ї, фінансових програм, працевлаштування населення. Їм доводиться працювати як з традиційним контингентом, так і з новим, нетрадиційним, і, перш за все, з хворими на СНІД та їх сім'ями, з біженцями, переселенцями, жертвами злочинів та безпритульними. В усіх

країнах соціальні працівники розглядають себе як провідників соціальних змін та реформ. Незалежно від того, в якій організації працюють соціальні працівники — у державній, добровільній чи громадській, вони поділяють одні й ті самі основні цінності: людська гідність, соціальна справедливість, підтримка незаможних та найбільш соціально вразливих верств населення, прагнення мирного співіснування, добра воля.

Велика різноманітність сучасних проблем зобов'язує соціального працівника бути людиною-універсалом. На даному етапі існування і розвитку соціальної роботи пріоритет є закономірно відданий проблемам становлення професіоналізму соціальних працівників, розширення цілісної сутності кадрового потенціалу соціальних служб і шляхів його посилення, підготовки та перепідготовки різних категорій фахівців із соціальної роботи, соціальних педагогів та практичних психологів, соціально-медичних працівників, реабілітологів, юристів в соціальній сфері та інших фахівців, тобто підготовки фахівців у галузі соціальної роботи.

У сучасній Україні професійна підготовка фахівців із соціальної роботи — це адекватна реакція на сформовану непросту військову, соціально-економічну і духовно-моральну ситуацію в державі, один із принципово нових способів розвитку системи соціального захисту, що сприяють реальному подоланню негативних воєнних наслідків, проведення реформ та більш повному задоволенню соціальних потреб різних категорій населення.

Соціальна робота відноситься до тих рідкісних видів професійної діяльності, де часто не професійні знання та навички, а особисті якості спеціаліста визначають успішність та ефективність його роботи. Тому в процесі навчання соціального працівника відбувається не тільки пізнання основ та тонкощів професії, а й виховання його як особистості, формування духовно-моральних якостей, які майбутній фахівець виявлятиме у роботі з людьми. Проте, варто зауважити, що справжній соціальний працівник обов'язково має поєднувати у собі як професійні знання так і особистісні характеристики.

В наукових дослідженнях з аналізованої проблематики репрезентовані різноманітні позиції щодо вимог до професійних та особистісних якостей соціального працівника. Виділяються провідні професійно важливі якості, які безпосередньо складають вагому кореляцію з результативністю діяльності та базові професійно важливі якості, тобто якості, що складають значну «структурну вагу» (визначаються на основі значущості кореляційних зв'язків тієї чи іншої якості порівняно з усіма іншими, які входять до загальної структури). На думку вчених, окреслені якості містять такі властивості особистості, як: інтелектуальні (мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), вольові (здатність до самоврядування), організаторські [4; 7].

На думку А. Карпова, саме професійно важливі якості у сукупності становлять загальну структуру професійної придатності. Вчений виділяє чотири основні групи якостей: абсолютні, до яких належать особливості, які необхідні для здійснення діяльності на нормативно заданому середньому рівні; відносні, що обумовлюють собою можливість досягнення особистістю значних кількісних та якісних показників діяльності, які дозволяють досягти професійної майстерності; мотиваційна готовність до реалізації тієї чи іншої діяльності, яка може компенсувати недостатній рівень розвитку окремих професійно важливих якостей; анти-професійно важливі якості, які є протипоказаннями до здійснення діяльності [4].

Варто зазначити, що загалом ієрархічна структура особистості професіонала будь-якої сфери діяльності визначається вченими таким чином, що духовно-моральні та соціально-психологічні якості виступають глибинними, основоположними характеристики його особистісно-професійного портрету та світогляду. Відповідно, індивідуально-психологічні та професійні якості являють собою периферичні, другорядні характеристики особистості професіонала [1]. З огляду на це, Є. Холостова до професійно важливих якостей працівника соціальної сфери відносить: психологічні особливості, які становлять загальну здатність до даного виду діяльності (психічні процеси: сприйняття, мислення, уява, пам'ять; психічні стани: стрес, пригніченість, нервовість, спустошеність, знесилення, байдужість; емоційні та волевові особливості: врівноваженість, байдужість, імпульсивність, наполегливість, систематичність); соціально-педагогічні якості, які орієнтовані на формування ефекту особистої чарівності, привабливості (комунікабельність, привітність, чуйність, співчутливість, атрактивність, переконливість); психолого-аналітичні якості, спрямовані на вдосконалення працівника соціальної сфери як особистості (самокритичність, самовладання, фізична витривалість, уміння керувати власними емоціями та здійснювати самооцінку своїх вчинків).

Основними критеріями для працівників соціальної сфери у процесі професійного відбору виступають: людяність, гуманістичність, компетентність у тих сферах діяльності, які прямо чи опосередковано пов'язані із соціальною роботою, уміння налагоджувати взаємини у системі «людина-людина» тощо. Відповідно сформованість професійно важливих якостей дозволяє працівнику соціальної сфери повсякчас зберігати оптимізм, емоційну рівновагу, усвідомлювати свою особистісну й громадянську відповідальність у здійсненні обраного професійного призначення. Саме психологічний аспект визначає професійний розвиток, тобто розвиток внутрішніх особистісних структур працівника соціальної сфери, що забезпечують результативне здійснення ним професійних обов'язків, формування його професійної самосвідомості [2].

Отже, поданий матеріал та власний досвід дозволяють стверджувати, що унікальність та суспільне призначення праці соціального працівника детермінують найвищі вимоги до рівня його професіоналізму, що спрямовано на адекватний вибір ним професійних засобів для досягнення ефективних результатів щодо надання допомоги оточуючим, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Відповідно, саме професійно важливі якості влітаються у структуру професійної компетентності, зокрема структуру психологічної компетентності працівника соціальної сфери, створюючи індивідуально-особистісний компонент, без якого уможлиблюється успішність у площині професійної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота.* 2009. Вип. 16-17. С. 114-117.

2. Крупник З. І. Соціальна та психологічна компетентності як умова професійного становлення працівника соціальної сфери. *Інноваційна педагогіка.* № 46. т. 1.

3. Олійник А. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників. Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матер. X Міжнар. наук.-практ. конф. (13-14 травня 2021 р.). Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка С. 242-248.

4. Karpov A.V., Lenkov S.L. Structural and functional structure of professional activity of information character: monograph. T: TvGU, 2006.

УДК: 37.013.42

Олена Коноплицька

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Читання – це неодмінно потрібна, розвивальна, гостроцікава та приємна соціокультурна діяльність. Головна її мета – це пізнавати світ і себе, віднаходячи в "інформаційних помічниках" належних співрозмовників.

Книга служить першим і достеменним орієнтиром у досвіді вибору «віртуальних друзів». Вміти читати означає володіти трьома головними якостями:

- технікою читання (правильність, швидкість, усвідомленість, виразність);
- самостійністю (здатність вибирати, поцінювати потрібне джерело та озвучувати чуже мовлення);
- читацькою широкоглядністю (досвід спілкування з книгами, читаність).

Розвиток цих рис у людини відбувається поступово: спочатку вона навчається сприймати чуже мовлення, згодом здобуває мовленнєві навички, опановує прийоми читання і, нарешті, самостійно читає, сприймаючи інформацію емоційно-творчо та маючи стійку потребу в цій діяльності. Читання є однією з найважливіших життєвих навичок людини. Разом із вмінням писати воно складає основи грамотності людини. Завдяки читанню людина віднаходить потрібну інформацію, щоб застосувати її на практиці, продукує власні думки та ідеї, живе цікавим емоційним життям. Читання закладене в основу навчання людини.

Люди, котрі вміють читати, примножують повсякчас свої знання, удосконалюють власні вміння та навички, сприяючи створенню працездатного, конкурентоспроможного суспільства. Водночас начитані люди й самі живуть більш насиченим життям. Так, грамотна людина здатна до вищого розвитку інтелекту, схильна краще розв'язувати проблеми й оцінювати ситуації, швидше знаходити правильні рішення, якісніше організувати своє дозвілля.

Книголюб має більший обсяг пам'яті й активну творчу уяву, краще володіє мовленням, йому властиво точніше формулювати думки, вільніше писати, легше будувати соціальні взаємини. Читачів пізнають ще й за тим, що вони приємні у спілкуванні, самокритичні, вільні в судженнях та зрілі в поведінці. Читачі ніколи не будуть нудьгувати, вміючи радісно, з користю та із задоволенням використовувати вільний час.

Отже, грамотні люди щирі зі світом та своїм "Я". Тільки грамотні, світлі та щирі люди можуть змінити плін життя в країні на краще.

Для розвитку і підтримки читацької активності та функціональної грамотності майбутніх фахівців у Західноукраїнському національному університеті апробована інноваційна форма індивідуального навчально-дослідного завдання з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» – публічний виступ-презентація прочитаної книги українською мовою.

Така форма роботи зі студентами також має на меті:

- сприяти підвищенню в українському суспільстві престижу читання та людини-читача;
- пропагувати здобутки сучасної української літератури та українського книговидання;

- удосконалити читацькі смаки студентів, їхні вміння вибирати та оцінювати книгу;
- розвивати бук кросинг в університеті;
- спонукати студентів до самостійного опрацювання окремих тем з курсу (конспект, анотація, тези, відгук, бібліографія, публічний виступ);
- розвивати культуру слухання і сперечання;
- навчити мистецтву презентації та самопрезентації.

Під час підготовки та виконання цього комплексного індивідуального практичного заняття студенти також шукають відповідей на важливі запитання:

- чи справді читання для людини є найкращим прийомом опанування повсякденних і спеціальних знань?
- чи сприяє читання попри раціональне пізнання світу та побільшення обізнаності людини ще й задоволенню її культурних і чуттєвих потреб, належним способом мовномисленнєвої діяльності?
- як теперішній людині читати – гортаючи сторінки книги? тиснучи на кнопки комп'ютера? торкаючись пальцями сенсорного дисплею iPad?
- яким новочасним викликам мусить відповідати українська література й українська книга?
- як протистояти бездушності ринку з глянцевиими клонами-чужинцям та згромадити національний культурний капітал?
- хто повинен в Україні піклуватися про безпеку слова сучасної літератури, про її мистецькі, моральні та соціальні вартості на міжкультурних перехрестях?
- як розвивати соціокультурні механізми відповідальності за гармонійну соціалізацію молоді, за книгу, читання – на регіональному, загальнодержавному та міжнародному рівнях?

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. К., 1998. 204 с.
2. Болтівець С. Іван Огієнко: мова як вираження національної психіки, душі і совісті народу. *Дивослово*. 1994. № 7. С.23-27.
3. Брескіна Л.В. Гуманітарний потенціал використання сучасних мережевих інформаційних технологій у навчанні. *Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: зб. наук. праць*. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. Вип. 5. 2002. С.87-94.
4. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей : монографія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 424 с.

5. Рудакова Я.П. Методичний апарат для засвоєння соціокультурної інформації у процесі читання художньої літератури у мовному вузі. *Іноземні мови*. 1997. № 3. С. 39-41.

6. Саприкін О. А. Місце мовної свідомості у міжкультурній комунікації. *Молодий вчений*. 2016. № 4.1. С. 12-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4.1_5

UDC: 159.9

Anastasiia Yatyshchuk

Candidate of Psychological Sciences, PhD, Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University (Ukraine)

Wang Mengguang (People's Republic of China)

Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology, West Ukrainian National University

THE ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL STATE OF CHILDREN FROM SINGLE-PARENT FAMILIES AND THEIR SOCIALIZATION

The primary task of educating children in single-parent families is to carefully analyze and study their psychological status. The family structure of father, mother and child, a family of three, is like a triangle in mathematics. It is the most family pattern in today's society, representing harmony, happiness, solidity and reliability. It is the warm harbor of children, the source of happiness, and the guarantee of healthy development of children's personality. Family's break-up leads to a series of variations in lifestyle, parenting style, interpersonal relationship and family education, which will inevitably have a negative impact on children's mental health [1, 15]. In these single-parent families, there are many children who have suffered from the great psychological pain when their families are in trouble, and their psychological trauma is still difficult to heal for several years.

It can be seen that children from such families mainly have the following psychological characteristics:

Psychological vulnerability, unable to experience setbacks.

Nowadays, due to the family planning policy in China, coddling exists in general families to varying degrees, and coddling education is particularly prominent in single-parent families. After being widowed or divorced, many parents, out of the mentality of making up for and pity, regard their children as their only spiritual support, and think that they should pour out all their emotions on their children [2,

37]. Parents are unconditionally satisfied with any requirements of their children, whether they are spiritual or material, thinking that this way can heal the harm caused to their children when the family breaks up.

Psychological laxity, serious behavior derailment.

Laissez-faire education is the main reason for children's psychological disorder and behavior derailment. After being widowed or divorced, parents of single-parent families are exhausted, and even they can't face up to their past, so they can't treat their children with a correct attitude. Some parents shirk the responsibility of providing for and educating their children, and regard their children as a stumbling block to their future life [3, 74]. In the end, no one cares about their children, leaving them to their own devices and even making them go astray. Guangzhou's 6-year-old "hungry girl" jumped off a building for food is a typical example. In order to support a single-parent family, some parents are busy making a living all day, and have no time to take care of their children. They turn a blind eye to their children, whether they are in or out of school, whether they are studying or living, or interacting with others. Only when their children are in great trouble will they suddenly realize.

Distorted personality which is easily goes to extremes.

In the process of parents' divorce, the children of single-parent families see the closest and most loving people attacking each other, and learn to be hostile to each other and bargain with each other. At the same time, they lose confidence in interacting with others [4, 75]. Some parents bring the negative emotions caused by family breakdown to get along with their children, and even vent their troubles on their children. They often beat and scold their children, leaving them in a fear and anxiety all day long. Children's long-term existence in such a depressed state of life breeds strong hostility and fear in the children's hearts. In reality, they have a strong sense of self-protection, an agitated or depressed mental state, and are prone to impulsive and aggressive behaviors.

Proceeding from this important attention should be paid to the educational measures and methods of raising children in single-parent families.

The healthy growth of children from single-parent families requires special education to slowly heal the damage caused by the breakdown of the family structure. In order for these children to grow up healthy, families and schools and psychologists need to work together to create a safe, warm and loving environment for them so that they can develop a good behavior and a normal mental health.

Parents should be an example for their children and pay attention to their family education. They must also learn how to be strong and courageous in order to face reality, step out of the shadow of family disharmony or loss, restore a harmonious and trusting world with their children, and truly take responsibility for their children's family upbringing. When the child's soul is severely traumatized by the divorce, the

parents need to give their children full love and compensate for the emotional deficiency [5, 12]. Raising children in single-parent families requires a combination of education and training. Parents should not only take care of their children's material needs, but also give them the right guidance so that the children can form good habits and know the difference between right and wrong, good and evil.

The education of children from single-parent families is clearly regarded as an important content and commitment to ensure that all children can obtain the right for living and development. The education of children from single-parent families is the requirement of quality education in school and the unshirkable educational responsibility of it. Teachers and school's psychologists should maintain the self-esteem of children from single-parent families, treat them equally, and help children to handle their classmates' relationships.

Everyone has self-esteem, an individual's mentality that demands respect and recognition from others and society. In front of healthy family classmates, they feel inferior and their self-esteem is greatly hurt. Teachers should also maintain the strong self-esteem peculiar to children in single-parent families. In order to make children form a sound personality, they must treat these children equally with other children, try to downplay their differences with other children, and do not treat them differently by showing special care because of sympathy. Teachers should also apply the same standards when caring for children in single-parent families.

Teachers and psychologists should pay close attention to children's words and deeds, eliminate children's inferiority complex with the help of encouragement and affirmation. The root of the inferiority complex of children from the incompleting families is that they don't want to be known about their family situation. Psychologist should help children to correctly understand this social phenomenon, so that children can understand that adult affairs are handled by adults, and children can't influence on the occurrence or handling of problems. Teachers should encourage children to take part in group activities and different social activities, consciously let them complete the tasks within their power, and give timely affirmation to improve their self-confidence and cultivate their sense of responsibility. Teachers and psychologists should educate children to face up to adversity, dare to challenge their destiny, to be self-reliant, to be brave and strong, and to give them more praise and encouragement when they make progress. School's psychologist should keep in touch with parents and establish an interactive contact mechanism between schools and families. On a daily basis, the class teacher should keep in close contact with parents, make home visits regular, meet with parents, communicate with one other about children's study and life, analyze the reasons and problems that affect children's growth. Psychologists alongside with teachers should guide parents in basic education methods, and explain the importance of family education.

REFERENCES

1. Li Meng. Research on the Education of Single-parent Children. *Chongqing university press*. 2013. P. 13-22
2. Meng Qian. Psychological disorders of single-parent children and family education strategies. *Sichuan university press*. 2017. P. 32-40.
3. Wang Qiong: The Influence of Family Education on Children's Learning. *Yunan renmin press*. 2011. P. 72-80.
4. Xie Fang. On the influence of family education mode on children's personality and behavior. *Southwest Jiaotong University Press*. 2019. P. 70-76.
5. Wang Wenyan. On the Cultivation of Children's Rule Consciousness and Behavior. *Psychology and society*. Nanjing. 2013. 120 p.

UDC 159.9

Volodymyr Shafranskyi

Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Docent of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University (Ukraine)

Chen Yilin (People's Republic of China)

Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology, West Ukrainian National University (Ukraine)

CONDITIONS, FACTORS AND TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF THE EMOTIONAL STABILITY IN PSYCHOLOGY STUDENTS

In recent years, the society has gradually attached importance to the mental health status of college students and strengthened the mental health education of students. From 2011 to 2022, there were 44 documents related to mental health in higher education policies. Colleges and universities are increasingly improving their mental health work, standardizing their mental health system and improving their mental health service system. Among them, it is one of the important tasks of mental health education to know students' mental health status, assess their mental health level, and grasp the dynamics of crisis students in time, which is of great guiding significance for the subsequent establishment of psychological files, tracking and paying attention to crisis students, and carrying out a series of targeted mental health education activities such as group counseling, individual counseling, group counseling, and mental health education courses, etc., and it can provide reference and basis for psychological education, and at the same time contribute to the early discovery and effective intervention of students' psychological problems [1].

After the outbreak of the COVID-19 epidemic, the Party and the state instructed colleges and universities around the country to conduct online and offline teaching in an orderly manner, and each college instructed students to carry out COVID-19 vaccine inoculation and nucleic acid collection step by step.

Active campus work has won valuable time for epidemic prevention and control in various places. Good epidemic prevention and control in colleges and universities has greatly reduced the pressure of local government's epidemic prevention work, showing the demeanor and mental outlook of college teachers and students in the new era. However, returning to the main body of colleges and universities-college students, we should also pay attention to the psychological changes and mental health problems of students in the process of epidemic prevention and control in colleges and universities. In the post-epidemic era, students have experienced the impact and trauma brought by the COVID-19 epidemic, and may have various psychological problems such as anxiety, tension, depression, crisis, etc. Therefore, it is particularly important to fully and effectively grasp the students' mental health.

People's health includes not only physical health, which is commonly called physical health, but also cognitive, emotional, emotional and thinking health, which is more and more concerned by people's mental health. To some extent, physical health is explicit and can be clearly characterized, while mental health is invisible and not easily characterized [3]. College students in the new era will be the future builders and successors of the country, and their health is related to the future and destiny of the country. Studying the present situation of college students' mental health in the new era, expanding the theoretical basis of college students' mental health education, exploring the improvement path of college students' mental health cultivation system, and improving the mental health literacy of college students in the new era are the display needs of colleges and universities to comprehensively improve the quality of talent cultivation [2]. Therefore, in the new era, facing the unprecedented changes in a hundred years, it is very important to examine the mental health of college students and its cultivation, both theoretically and practically.

REFERENCES

1. Gysbers N., Henderson P. Developing & Managing Your School. *Guidance & Counseling Program. Fifth Edition. American Counseling Association.* Stevenson Avenue, Alexandria. 2000. P. 43-52.
2. Diener E., Suh E.M. Culture and Subjective Well-being. Cambridge. MA:MIT Press. 2000. 260 p.
3. Corer G. Theory and Practice of Psychological Counseling and Therapy. Beijing Light Industry Press. 2004. 114 p.

Zhuo Wenyin (People's Republic of China)
Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University (Ukraine)

THEORETICAL ASPECTS OF THE STUDY OF A SMALL SOCIAL GROUP AS A COLLECTIVE

The psychology and behavior of an individual as a person, his life as a whole is very much dependent on the social environment. The latter is a complex society in which people are united with each other in numerous, diverse, more or less stable compounds, called groups. These groups include large and small ones. The great ones are represented by states, Nations, Nationalities, parties, classes, and other social communities that are distinguished by professional, economic, religious, cultural, educational, age, gender, and other various characteristics. Through these groups, the influence of the ideology of society on the psychology of their constituent people is indirectly carried out [3].

The concept of "social group" is generic in relation to the concepts of class, social stratum, collective, nation, as well as in relation to the concepts of ethnic, territorial and other communities, because it fixes social differences that arise between individual sets of people in the process of division of Labor and type of activity, attitude to the means of production, differences in power, nature of work, profession, education, level and structure of income, gender, age, nationality, place of residence, lifestyle, and so on [2].

A group is a set of people who come together on the basis of joint activities and common goals. It has its own system of life orientations, norms of behavior, morals, culture and psychology thanks to which the individual develops a special sense of belonging to this group "we - groups".

Primary groups are small contact communities where people know each other, where there are informal, trusting relationships between them (family, neighborhood community).

Secondary groups are called large social sets of people, between which there are mainly formal relations, when people treat each other not as individual and unique individuals, but in accordance with the formal status that they possess [1, 136; 3].

Under the background of scientific research, the research methods of foreign researchers are distinguished as follows:

1. Field theory originating in the works of K. Levin. The main essence of the study is the well-known thesis that personal behavior is a product of a field of interdependent determinants. The structural properties of this field are represented by

concepts borrowed from topology and set theory, and the dynamic properties are represented by concepts of psychological and social forces.

2. The interactionist concept assumes that a group is a system of interacting individuals whose functioning in a group is described by three basic concepts: individual activity, interaction, and attitude.

3. Systems theory develops the idea of a group as a system. The conceptual framework of systems theory allows us to describe a group as a system of interrelated positions and roles, and considers the group as an open system.

4. The sociometric direction is represented by many empirical studies of intra-group relations, but the influence of sociometric works on the development of small group theory is minimal.

5. Psychoanalytic orientation is based on the ideas of Sigmund Freud and his followers, focusing mainly on the motivational and protective mechanisms of the individual.

6. The general psychological approach is based on the assumption that most ideas about human behavior can be applied to the analysis of group behavior. This applies mainly to such individual processes as learning, phenomena of the cognitive (cognitive) sphere, motivation, and the like.

7. The empirical and statistical direction derives the basic concepts of Group theory from the results of statistical procedures, for example, factor analysis.

8. The formal model approach constructs models of group behavior using the mathematical apparatus of graph theory and set theory.

9. Reinforcement theory is based on Skinner's concept of operant predestination.

In the domestic psychology of groups, the following research approaches are distinguished: a) an activity-based approach based on the principle of activity (the application of the principle of activity to the study of a social group led to the emergence of a number of theories of group activity, including the stratometric concept of group activity by A. Petrovsky. It also mentions the program-role approach proposed by M. Yaroshevsky to the research of the scientific team and the model of socio-perceptual processes of joint activity developed by G. Andreeva); b) the sociometric direction is widely developed, as in foreign psychology (the greatest contribution to the development of this direction was made by Ya. Kolomensky, who was engaged in the construction of various sociometric procedures); c) the parametric concept was developed by L. I. Umansky (the main idea is to assume that the gradual development of a small group is carried out due to the development of its most important socio-psychological parameters); d) organizational and managerial approach. It is based on ideas about the social organization of managerial activities (at its origins are psychologists led by E. S. Kuzmin, who conducted numerous applied studies of groups and collectives).

The question of "the conditions and characteristics of collective formation as the highest level of social group development" studied by graduate students is extremely urgent, which fully conforms to the humanistic, people-centered and intensive development model of Ukrainian youth society in the context of their Europeanization aspirations.

REFERENCES

1. Oyster K. Social psychology of groups / K. Oyster ; [trans. with eng. O. Isakova et al.]. M. : OLMA-PRESS, 2004. 224 p. : ill. (Project "Main textbook").
2. The concepts of a small group and a collective [Electronic resource]. Access mode up to stat. : <http://azps.ru/articles/soc/soc96.html>
3. The concept of social groups and their classification [Electronic resource]. Access mode up to stat. : http://studopedia.ru/3_92181_malie-sotsialnie-gruppi-i-kollektivi-forma-i-struktura-maloy-gruppi-ponyatie-referentnosti.html

УДК 316.6

Марія Підгурська

*старший викладач кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

Актуальність теми дослідження. Процеси, що відбуваються на сьогоднішній день у молодіжному середовищі нашої держави не можуть не хвилювати працівників соціальної сфери. Для нас особливий інтерес становлять соціально-психологічні детермінанти соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях. Розглядаючи неформальні організації, варто також визначити роль та місце цих громадських формувань у житті країни нині та найближчі перспективи їх розвитку з урахуванням можливих альтернативних варіантів. Сьогодні, незважаючи на активну діяльність неформальних організацій, відомо про них не так вже й багато. Це не дозволяє отримати цілісну картину, а іноді дають спотворені уявлення про ті чи інші формування, оскільки розглядають, як правило, лише якусь одну сторону їхньої діяльності.

Нагальність теми дослідження зумовлена і тим фактом, що підлітки і молодь є специфічною соціальною групою, від якої залежить майбутнє країни. Прагнення молоді об'єднуватися в неформальні організації – це багато в чому

природний процес. Однак цей процес слід всебічно досліджувати, потрібно вміти ним керувати, інакше неформальний рух може набути соціально-небезпечної негативної спрямованості. Але для ефективного вивчення впливу неформальних рухів на підлітків та молодь необхідне серйозне наукове опрацювання проблем як організації та розвитку неформальних молодіжних об'єднань, системи аналізу ситуації у молодіжному середовищі, науково-обґрунтованих, проте делікатних, методів соціального впливу. В умовах соціальної нестабільності, коли в цілому знижується ефективність впливів на зміни, що відбуваються в українському суспільстві, необхідна сучасна концепція вивчення неформальних об'єднань молоді як соціальних груп, заснована на достовірних знаннях про неформальні угруповання. Потрібна концепція, яка б мобільно відображала зміни соціуму, комплексно вивчала соціальні процеси в неформальних об'єднаннях підлітків і молоді. Суспільство та соціальні служби повинні мати у своїх руках ефективний інструмент постійного відслідковування та контролю змін, що відбуваються в молодіжному середовищі, для наукового аналізу ситуації та подальшого своєчасного коригування заходів та програм.

Актуальність означеної проблеми зростає і у зв'язку з тим, що молодь легко сприймає асоціальні ідеї та погляди, часто схильна до крайнощів, сліпого наслідування, некритичного сприйняття контркультур та девіантної поведінки. Це може сприяти поширенню в молодіжному середовищі екстремістської ідеології та появи неформальних об'єднань негативної спрямованості. У зв'язку з посиленням конфліктогенних реалій зростає потреба у плідній роботі соціальних служб щодо надання соціально-адаптаційної допомоги молодому населенню нашої країни та центрів з науково-практичного вивчення, прогнозування соціальної напруги у молодіжному середовищі. Тим більше, що досі є нагальна потреба підготовки кваліфікованих кадрів по роботі з молоддю. Необхідність звернення до цієї теми пов'язана із недостатньою її розробленістю в науковій літературі. У існуючих дослідженнях ця актуальна проблема досі не отримала достатньої уваги, що й спричинило актуальність даного кваліфікаційного дослідження.

Об'єктом дослідження є підлітки, котрі залучені у неформальні молодіжні об'єднання; **предметом** – соціально-психологічний аспект їх соціалізації. **Мета дослідження** полягає у визначенні детермінант соціалізації підлітків у неформальних об'єднаннях. Для досягнення вказаної мети передбачається вирішити такі основні **завдання**: означити проблему дослідження молодіжних субкультур в соціокультурному аспекті; виявити специфіку роботи соціальних працівників із «неформальною» молоддю; сформулювати теоретичні засади вивчення соціалізаційного впливу та виявити

особливості соціалізаційного потенціалу неформальних молодіжних об'єднань; провести емпіричне вивчення соціалізаційного контексту у сучасних неформальних молодіжних об'єднаннях та дати практичні рекомендації щодо соціалізації підлітків у них.

Наукова новизна дослідження полягає в цілісному, системному підході до проблеми, що вивчається, і виражена в наступних позиціях: здійснено визначення соціально-психологічних детермінант соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях; вивчені молодіжні субкультури в соціокультурному аспекті; виявлена специфіка роботи соціальних працівників із «неформальною» молоддю; сформульовані теоретичні засади дослідження соціалізаційного впливу та виявлені особливості соціалізаційного потенціалу неформальних молодіжних об'єднань.

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Підлітковий вік є часом пошуку самого себе. Часто не маючи підтримки у дорослих, вони об'єднуються у молодіжні групи де можуть знайти однодумців з якими їм буде цікаво та комфортно. Завданням соціальних працівників в цьому аспекті постає допомога підліткам перейти цей складний для них період життя. Описані субкультури можуть чинити неоднозначний соціалізаційний вплив на підлітків. Кожна з субкультур має негативний і позитивний аспекти соціалізаційного впливу. Перебуваючи у середовищі собі подібних підлітки набувають досвіду, тобто відбувається соціалізація у довкіллі, або може бути десоціалізація (намагаються втекти від реального життя), або навіть асоціалізація (орієнтація на кримінальну субкультуру). Позитивним також є те, що потрапляючи у малу групу, підлітки навчаються спілкуватися, вони часто переусвідомлюють свою самооцінку. Фахівці часто вважають подібні об'єднання джерелом поширення девіантних моделей поведінки та підміною понять схвалюваної поведінки з просоціальної на асоціальну. При цьому в окрему клієнтську групу зазвичай відносять найбільш деструктивні спільноти (після негативного інциденту), зазвичай поєднуючи проблеми підлітків, але не забуваючи акцентувати увагу на індивідуальному підході до кожного підлітка як клієнта.

2. Соціально-культурні практики неформальних молодіжних об'єднань є найбільш значною частиною їхньої діяльності, наповнюючи змістами та правилами життя учасників та виконують функції системотвірного ціннісно-смислового осереддя молодіжного руху. Адаптація учасників молодіжних об'єднань до соціального середовища та організаційно-педагогічного забезпечення умов самореалізації учасників через створення мети, підвищення відповідальності, активних дій щодо зміни навколишнього світу. Рольова поведінка учасників неформальних молодіжних об'єднань має бути спрямована

на надання позитивного начала, навіть якщо воно спричинене невлаштованими, з погляду суб'єкта, негативними подіями. Одним із механізмів оволодіння критичною ситуацією серед учасників молодіжних об'єднань є створення соціально-психологічних умов – точніше суспільної думки колективу, що детермінують соціальну поведінку підлітка, формують його соціалізацію та зворотний вплив на мікросередовище. Соціалізаційний потенціал неформального молодіжного об'єднання ґрунтується на конструктивних елементах його самовдосконалення, розкриття творчих та організаційних здібностей учасників. Зростання такого потенціалу неформального молодіжного об'єднання безпосередньо з розвитком продукту діяльності громадянських і патріотичних почуттів його учасників.

3. Створення оптимальних соціально-психологічних умов для життєдайної діяльності учасників неформальних молодіжних об'єднань дозволяє виробляти психологічні настанови соціальної поведінки, домагаючись позитивного результату, що відповідає цивілізованій, правовій державі. Тому зростання соціалізаційного потенціалу неформальних молодіжних об'єднань має ґрунтуватися на конструктивному організаційному регулюванні такого впливу, пропорційному інтересам суспільства. Соціально-психологічні умови зростання соціалізаційного потенціалу неформальних молодіжних об'єднань та корекції деструктивних проявів поведінки їх учасників реалізуються у формі суспільно значущих напрямків соціокультурної діяльності, взаємодії учасників неформальних молодіжних об'єднань та розроблених громадськими організаціями статутами та укладами правил.

4. Неформальні молодіжні об'єднання впливають на соціокультурну ситуацію суспільства загалом, й водночас віддзеркалюють вже сформовану соціокультурну специфіку саме того суспільства, де вони сформувалися. Під неформальним молодіжним об'єднанням більшість дослідників розуміє згуртовану загальними інтересами та видами діяльності групу молоді, що утворюється стихійно, як результат самодіяльності цих молодих людей. Неформальні об'єднання обирає, як правило, малозабезпечена молодь, діти алкоголіків, наркоманів та ув'язнених, тобто молоді люди, які потребують особливої уваги суспільства. Цієї уваги вони не отримують і, вступаючи в сумнівний характер угруповання, продовжують і розвивають деструктивні засади, вже закладені в них з дитинства. Завданням держави та суспільства є коригування стихійного виховання, яке надається молодіжними об'єднаннями у тих випадках, коли ця дія є деструктивною та шкідливою, як для суспільства, так і для кожної молодої людини – учасника подібного об'єднання.

4. Щоб вирішити проблему соціалізації неформальної молоді необхідно знати, чим є сучасна молодь, які її перспективи, якою має бути ціна за перехід з

одного ступеня у суспільному розвитку на інший, за оптимізацію соціальної керованості. Сучасному суспільству необхідна сучасна концепція неформальних об'єднань молоді як соціальних груп, заснована на достовірних знаннях про неформальні угруповання, концепція, що мобільно відображає зміни соціуму, соціальні процеси в неформальних об'єднаннях молоді. контролю за змінами, що відбуваються в молодіжному середовищі, для наукового аналізу ситуації та подальшого своєчасного коригування заходів та програм, що здійснюються в галузі інтегральної молодіжної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гущина Т. Ю. Соціалізація та соціальна зрілість особистості. *Вісник Національного технічного університету України*. 2002. №2. С. 44-47.
2. Гуцало Е. У. Детермінанти соціалізації студентства в умовах суспільних трансформацій. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6350/1/81.pdf>
3. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
4. Ярема В. І. Соціальна робота: теорія і практика. Ужгород: УжДУ, 2017. 154 с.

УДК: 159.923.2

Ярослав Дикий

аспірант кафедри психології та соціальної роботи, спеціальність 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ВЧИНОК ВОЛОНТЕРСТВА ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬСТВОТВОРЕННЯ

Розвиток волонтерського руху в Україні припадає на історичний період, коли перед країною постають виклики, які становлять загрозу її існуванню. Саме у цей час відбувається об'єднання громадян з метою вирішення нагальних суспільних проблем шляхом добровільної, добродійної, неприбуткової та вмотивованої діяльності.

Термін волонтерство вперше запропонований у 1859 році, коли Анрі Дюнан ініціює створення Червоного Хреста як організації, що займалася б наданням безоплатної медичної допомоги пораненим у бою солдатам. У процесі розвитку волонтерство набуває нових ознак та формовивів, у такий спосіб відповідаючи на актуальні суспільні потреби. Наслідком цього є прийняття на XI Всесвітній Конференції Міжнародної Асоціації Добровольчих Зусиль 14

вересня 1990 року в Парижі Загальної декларації волонтерів, у якій волонтерська діяльність визначається як інструмент соціального, економічного, культурного та екологічного розвитку. В Декларації підкреслюється, що волонтерство — це добровільний вибір, який відображає особисті погляди та позиції, а також активна участь громадянина у житті суспільства, що виражається здебільшого у спільній діяльності в межах різнорідних асоціацій. Волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху побудови справедливішого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному і соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій [1, 67-80].

Закон України «Про волонтерську діяльність в Україні» від 19.04.2011 року визначає волонтерство як добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, а волонтерську допомогу як роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами [2].

Незважаючи на хвилю підйому волонтерства у 2013-2014 роках під час Революції Гідності та у відповідь на початок росією воєнних дій, цьому суспільно значущому вчинку не властива стабільність, адже волонтерська активність та обсяги допомоги залежать від рівня соціального напруження в конкретній ситуації. Благодійні організації та волонтери збирають і витрачають мільярди гривень на підтримку родин загиблих, поранених, біженців, нагальних потреб армії. При цьому великі суми з благодійних коштів ідуть у бюджет держави [6, 133]. Як зазначав Т. Парсонс: «Жодне суспільство не може підтримувати стабільність перед фронтом різних потреб і напружень доти, доки інтереси його громадян не пов'язані солідарністю, а також внутрішньою лояльністю та обов'язками» [5].

Вчинковий підхід до волонтерства дозволяє проаналізувати та структурувати даний вид суспільно значущої діяльності. Досліджуючи канонічну психологію В. А. Роменця, українські психологи Т. М. Титаренко та В. О. Татенко зазначають, що у ситуативному компоненті вчинку завжди є момент проблемності, який вимагає пристосування до себе. «Проте для людського індивіда це — не кінцеве завдання. З першою ж можливістю він порушує рівновагу і намагається перетворити ситуацію» [4, 24]. Волонтерська робота охоплює всі компоненти повноцінного вчинення, а саме ситуативний, мотиваційний, дійовий й післядійовий. У процесі довільного волонтерського практикування ситуаційне напруження переходить в інтенційоване мотиваційне прагнення змін, тому далі особа здійснює вчинковий акт, спрямований на задоволення потреби, а досягнувши мети, критично оцінює результат та планує подальшу діяльність. Волонтерство є одним із вчинків самопожертви, коли

людина свідомо відмовляється від отримання матеріальної вигоди, де провідним мотивом слугує допомога іншим. В. А. Роменець стверджував, таке: «Чим вищим стає рівень особистісного самозречення, самопожертви, тим вищим є ґатунок учинковості» [3, 516].

Отже, серед соціокультурних ресурсів сьогодення особливого значення набуває волонтерство як учинок, котрий спрямований на формування сучасного українського суспільства та розвитку незалежних від держави об'єднань та організацій, створених для реалізації громадських ініціатив з метою задоволення суспільних потреб шляхом добровільної та безоплатної допомоги. Підхід до волонтерства з позиції канонічної психології розмежовує логіко-змістове наповнення таких понять, як благодійність, псевдоволонтерство та волонтерство як учинок. визначальним критерієм якого є самопожертва. Водночас його визначальним критерієм є самопожертва, у сенсі безкорисної допомоги тим співгромадянам, які потрапили у скрутні життєві обставини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. *Права людини*: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2002. С. 67-80.

2. Закон України «Про волонтерську діяльність в Україні» від 19.04.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 21.10.2022).

3. Основи психології: підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. С. 516. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/516-osnovi-psiholog-kirichuk-ov.html> (дата звернення: 21.10.2022).

4. Татенко В. Канонічна психологія Володимира Роменця: вчинок, історія, особистість. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 22-38.

5. Толкотт Парсонс. Поняття про суспільство та його взаємозв'язки. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/par2.html> (дата звернення: 21.10.2022).

6. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2018. 160 с.

Ярослав Шаюк

*аспірант першого року навчання, спеціальність 053 Психологія,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди (Україна)*

Олег Купер

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

САМОТНІСТЬ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Сьогодні проблема самотності актуалізується серед студентської молоді у контексті трансформацій основних показників соціально-психологічної взаємодії. У період формування студентської групи юнаки і дівчата знову вирішують проблему розподілу соціальних ролей, від чого можуть залежати на етапі навчання у ЗВО кола їхнього спілкування, якість взаємодії з одногрупниками, а, отже, ступінь, характер такого універсального стану, як самотність.

Іншим актуалізуючим фактором досліджуваного питання є найбільш популярна серед молоді мультимедійна форма комунікації, для якої характерним є збільшення кількості контактів при масовому спілкуванні та скорочення частки комфортної, емотивної взаємодії, що веде до замкнутості та самотності [2].

Актуальність дослідження зумовлена ще й тим, що феномен самотності негативно позначається на духовному та психічному стані студентів, що виражається у порушенні соціально-психологічних процесів інтеракції, комунікації, кооперації в рамках малої групи. Також ситуація соціально-психологічної самотності серед студентства виступає перешкодою соціальній стабільності, продуктивній міжособистісній, груповій і міжгруповій взаємодії, і в цілому, гармонійному розвитку суспільства [3; 5].

Крім того, студентство, як молода, найактивніша частина суспільства, націлене на утвердження самоідентичності, на розвиток самосвідомості, самовизначення, що також посилює тенденцію прояву самотності у цій віковій групі населення. Заслуговує на увагу й той факт, що саме в умовах формування его-позиції молодої людини самотність – доволі поширена даність із інтенсивним процесом протікання і складнощами її усвідомлення. Необхідність теоретичного осмислення цієї проблеми та розробки практичних рекомендацій посилюється у зв'язку з невмінням молодих людей самотійно знайти вихід із ситуації самотності [1; 4].

Отже, вивчення різних соціально-психологічних особливостей, що супроводжують те чи інше ставлення людини до явища самотності взагалі та власної самотності зокрема, є надзвичайно важливим для комплексного аналізу

цього феномену, адже, маючи можливість визначити характер самотності та її причини, ми можемо так чи інакше попередити її у разі деструктивного, руйнівного впливу на особистість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левченко Л. Ю. Проблема самотності: гендерний контекст: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури». Київ, 2007. 23 с.
2. Малімон В. І. Самотність людини в сучасному інформаційному суспільстві. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (серпень). С. 178–182. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv>.
3. Помазова О. В. Самотність як психологічний феномен. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Психологія і педагогіка. 2013. Вип. 23. С. 206-214.
4. Хамітов Н.В. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. 2-ге вид., перероб та доп. Київ: КНТ, 2017. 370 с.
5. Швалб Ю. М., Данчева О. В. Одиночество: Социально-психологические проблемы. Київ: Украина, 1991. 270 с.

UDC 159.9

Liu Yong (People's Republic of China)

*Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

Olga Podzhynska

*Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer of the Department of
Psychology and Social Work, West Ukrainian National University (Ukraine)*

THE FUTURE SOCIAL WORKER'S AGE AND INDIVIDUAL-TYPOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE VALUE-SEMANTIC SPHERE

China has made great achievements in economy in the past 30 years, it still needs to make thorough changes in many aspects of public life, among which the education system occupies an important position. The orientation of modern vocational education to the education of social professionals not only requires comprehensive professional training for students, but also requires students to have broad vision, professional thinking, and personal awareness of the importance of universal norms and values in the strategy and tactics of social life modernization.

In this regard, one problem is to organize a training system to ensure that the value and significance level required by future experts are purposefully formed.

Academic science examines the essence of the concept of "values" in the aspect of their formation. K. Platonov, O. Kamenska consider value orientations as a system of orientation of interests, aspirations and needs of the individual. Researchers L. Zhilina, S. Mukomel, O. Naboka, N. Frolova, S. Shandruk study the mechanisms of formation of value orientations of the individual and single out value motives: morality, work, independence, attitude to one's social environment, collectivism [5].

The particularity of higher education lies in that students should not only acquire high-quality professional knowledge, but also cultivate values to prove their professional and creative development in future professional activities. They must also acquire important components of education and vocational training, such as value, personal, professional and social, and environmental [2]. Improving the professional training quality of future experts in the social field largely depends on the mastery and absorption of value orientation and the formation of professional beliefs based on axiology.

Sociological investigation has confirmed that young people's interest in the value of their future career has dropped sharply, while their pragmatic and rational attitude towards their future career activities is outstanding. Therefore, an important task of education is to form the semantic range of students' values, which is further inferred as a clear awareness of the responsibility for the consequences of future professional work [4].

The formation process of the future social worker's value semantic field is restricted by the strategic task of reforming and creating a new education system based on the concept of progress, the innovation foundation of modern social field and psychology. Therefore, to strengthen the axiological foundation of the educational process, it is necessary to revise the objectives, contents and techniques of vocational training, and at the same time take into account the new value orientation required by the current stage of human development. This determines the relevance of finding ways to integrate the content and form of professional education, which will ensure the formation of the value-semantic range of students-future social worker's.

We have gained important experience in the theory and practice of higher vocational education, which is the foundation for professionals in the future social field to form values. Scientists have proved that the professional training of future experts should not only aim at acquiring knowledge, skills, abilities and behaviors, but also at forming a certain structure in the field of value semantics. At the same time, the learning process is also very important. In this process, future experts will

master the systematic vision of professional activities and regard professional activities as components of a single systematic activity, which includes interrelated work areas.

An important source of the value formation of future social workers is the renewal and training of scientists, which solves the general social and methodological problems in this field.

The study of the process of formation of future specialists in the social sphere based on the mastery of professional values is theoretically and practically significant. The psychological aspect of professional interest is that it is manifested in the individual characteristics of a person, his mental processes, which include intellectual, motivational and emotional components, and is formed in the process of activity. The mechanism of the development of the value-meaning sphere of a social worker can be explained through the prism of the subject's properties and relationships, thanks to which his professional formation takes place. Therefore, the value-semantic sphere is the result of a complex transformation of interests and motives that take place under the influence of practice, awareness, and rethinking [3].

In the process of personal and professional formation of the future social worker, ideas about professional activity change. The student's selection of one or another aspect of professional reality as significant is determined by the conditions of his life. The professional formation of the future specialist involves the formation of values that determine a positive attitude to professional activity (humanism, sociability, tolerance, emotionality, professionalism, humanity, mutual understanding, etc.).

Among the main factors of the development of the value-meaning sphere, which determine the formation of a specialist, it is important to include values that are associated with the awareness of the objective need and special significance for society of the profession of a specialist in the social sphere. The educational and professional training of the future social worker should provide for the acquisition of theoretical professional knowledge and the formation of practical skills and professional competence skills, related to each other, and their value orientation.

The value-meaning sphere, as a number of general value-meaning formations, are the basic constitutional units of the personality of social work specialists, determining the relationship between goals and means of their achievement; regulate and translate any type of professional activity into its moral and meaningful plan [1, 14]. In addition, values play a major role in structuring one's own "ME" and function as a certain level of development of a future specialist in the social sphere. The role of the value-meaning sphere in social work is that it "determines the direction of professional activity, gives it values, allows

one to take a certain position, forms ways of self-actualization" [1, 18]. The value-meaning sphere of an individual is "a projection of the spiritual life of society, formed under the influence of social factors determined by the education and training system" [1, 14]. The value-meaning sphere determines the individual's attitude to professional goals, the possibility of his professional self-realization. The determination of the professional focus determines identification with professional tasks and, accordingly, the formation of a value-meaning sphere in which the profession occupies a priority place.

The analysis of the literature confirms that the central link of the system of formation of the value-meaning sphere in the future specialists of the social sphere should be professional and personal training, which integrates all other elements of this system. It is the focus on the personal development of students, on the formation of components of professional activity that is the basis of the modern approach to the problem of personal training of a social worker. Attention should be paid to the fact that socio-psychological personality qualities are of great importance in the formation of the value-meaning sphere in future specialists of the social sphere. In particular, as L. Milto points out, these are discipline, self-confidence, practical experience, the ability to work with people, logical thinking, resistance to stress, social and psychological adaptation to the team, intelligence, communication and organizational skills, orientation to the realization of the creative potential of the individual, leadership qualities [3, 12].

Students' activities are unique in terms of their goals, external and internal conditions, means, the peculiarity of the flow of mental processes, manifestation of motivation. It is professionally oriented and becomes a form of their social and cognitive activity. The main features of students' education are preparation for independent work, acquisition of knowledge, development of personal qualities; scientific knowledge and knowledge about the future profession; work in planned conditions (programs, terms of study). Characteristic signs of students' activity are marked by high intellectual stress, overload, and intensity of mental functioning [3].

Therefore, the educational and professional activity of future specialists in the social sphere is the main way of forming a future professional as an individual, a system of value-meaning sphere and readiness for effective professional work. As a result of the new social status of a student of a higher educational institution, a sense of responsibility for one's behavior, educational activities and public work is clearly formed. An important factor in the formation of the value-meaning sphere in future specialists of the social sphere is the educational process in higher education institutions, which intensively stimulates students to live professionally important values during their studies.

REFERENCES

1. Chen Che Survey of Social Work Students' Professional Identity. 2019. P.13-18.
2. Lu Weihong Enlightenment of existentialism orientation on psychological counseling in colleges and universities : Academic Exchange. 2011. 62 p.
3. Shemygon N. Yu. Formation of value orientations of future specialists in the social sphere in the process of professional training: thesis Ph.D. ped. Nauk/ Kharkiv. 2008. 34 p.
4. Zhang Jian Research on the professional dilemma of professional social workers : Guangxi Normal University. 2012. P. 68-72.
5. Zhang Niandong On the Career Development of Professional Social Workers in China. 2007. P. 126-129.
6. Zhong Ying Professional status of professional social workers and its enlightenment. 2010. 29 p.

UDC: 159.9

Niu Ruifang (People's Republic of China)

*Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

THE ROLE AND THE PLACE OF PARENTS IN THE SYSTEM OF FAMILY EDUCATION

Family education has always been a very important topic in social life. It runs through people's life and plays an important role in people's growth. Parents play an important role in family education, and they are the main promoters of it. They play an important role in the overall development of children and the whole development of social education. Parents are the best example for children, they will have many effects on children, and reasonable control can make children grow up healthily physically and mentally. In the traditional society the division of labor between men and women is clear; men have the main resources of the family, giving men the ability to engage in external affairs, while women rely on this relationship. With limited internal family resources and limited women's ability to make decisions within the family, they focus on internal issues, namely work, childcare and family, forming the phenomenon of strict parenting in traditional culture. In the modern society, there is still a gender division of labor in the family, and it will continue in the future.

The famous sociologist G. H. Mead put forward the concept of theater mother instrumental role and father expressive role; also put forward a series of theory about social role. "Society is like a stage, on this stage, activity is a social drama, and everyone plays their role in it". G. H. Mead argued that the characters were created in interaction. In the family education, mothers play a more educational role, spending more time on their children's lives, which is the instrumental role of the mother. Fathers play more expressive roles and spend more time with their children. Studies have shown that fathers and mothers will have different psychological support levels and content for their children. Mothers will give more support to their children than their fathers in their daily life, and fathers will give their children more spiritual strength than their mothers [1, 78-79].

In the urban family education, the supervision of children's education has increasingly become the function and responsibility of mothers. Through observation, it is found that mothers will manage and supervise all aspects of their children's education, have a deep understanding of their children's education, and pay high attention to it, while fathers only care about the results of education. Currently, most couples choose to work together to supervise their children's education, and equal rights between spouses also enhance women's position in a family power. In the interpersonal relationship with their children, the relationships with the mother is allocated more, the mother's role involving in this relationship is more extensive than the father's role. Mothers are more active in the family upbringing, they will exercise a certain degree of control over their children's friendly relations, while fathers are more open and more willing to keep their children feel more independent with friends relations[2, 53-54].The large expenses of their children are mainly controlled by men, while women control their daily expenses, and most families choose to cooperate. Men had had economic power in the family but the influence of women on family affairs increases with the advent of feminism. Most couples choose to give their children pocket money together, which is also a reflection of the equalization of balanced resources. With the improvement of women's income ability and the narrowing of the marital resource gap, marital power is increasingly equal.

In the book «Love and Order», Foster Klinner proposed the concept of "teacher-like parents": they laugh at everything, strictly control the growth of children and play the role of instructors. The most typical behavior of parents educating their children is criticism, and they even want children to feel uncomfortable, believing that they can only correct their shortcomings through criticism. Parents want their children to admit that they are wrong and understand their parents, not as they are now, but as their parents imagine of that kind. Parents often ignore their children's feelings and their own feelings, focusing on their reason and responsibility. Children are more vulnerable when criticized, so parents should encourage their children in more ways [3, p. 42-43].

In the modern society many parents hope that their children can win at the starting line, so they provide a variety of remedial courses for their children, and their children, in addition to the school classes, but also to receive a variety of extracurricular classes. In order not to make their children worse than other children, parents send their children to various cram schools and interest classrooms, which have become a social phenomenon, and the so-called “the elite education” is the best explanation for this phenomenon. Parents play an important role in a family education, but they should not ignore their children's personal will and let them bear a heavy psychological burden.

The daily education shows that many parents and their children have unequal dialogue; they disrespect their children, and regard their children as a tool to achieve their goals. Children are independent individuals, not a tool for parents to fulfill their personal wishes and honors. Some parents suppress their children's free will, dominate their activities with their own preferences and ideas, do not understand their children's real ideas, and even form “the popular is the right” breeding plan [4, 63].

Parents should not only praise their children's qualities, but also educate them to actively face failure. They do not advocate to create difficulties for their children, but to let the children understand that difficulties and setbacks will be their rare wealth according to the situation. In family upbringing, children should participate in the educational activities as independent individuals, and parents must help their children to maintain their personal freedom of choice and tell their children of their responsibilities. In today's society, parents have added various cram schools and interest training classes to their children. This competitive psychology is opposite to the role of parents in family education. Children are independent individuals and parents should emphasize their freedom and respect the child's personal will. The child should be given the right to choose, according to the child's personal preferences and the actual learning situation to choose the appropriate interest class and cram school. Parents need to help their children reach their potential to develop fully as a subject and as an individual.

Parents rarely teach through criticism, excessive reason, deliberate pleasing, interrupt their children, etc. They will immediately respond to all the demands of their children and are willing to accept all the children's emotions. Consultant parents adhere to established rules and boundaries of action, allow their children to choose their own, and encourage them to undertake the outcomes of the choices. Consultant parents will guide their children to connect with their inner world, to find answers suitable for their own hearts, so that their children can learn to respect others and themselves, can judge what is right and what is not correct, make sincere choices, dare to express opinions and take responsibility.

REFERENCES

1. Zou Bingxuan, Zhang Gengli. Reflection and reconstruction of teachers' role in the kindergarten corner activity: Based on the existential educational philosophy perspective. *Journal of Qilu Normal University*. 2019. № 02. P. 72-80.
2. Liu Jianqiong. The factors affecting Children's Family Education. *External Education in China*. 2018. № 34. P. 49-58.
3. Lu Youquan. A restless century: the educational course of the 20th century. *Jinan: Shandong education comes out Edition club*. 1997. P. 39-45.
4. Fei Xiaotong. Rural China and the Fertility System. *Beijing: Peking University Press*. 2000. P. 59-68.

УДК 159.98

Віталій Чапрак

*аспірант кафедри психології та соціальної роботи, спеціальність
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПОПУЛІЗМ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ВИБОРЦІВ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ

В умовах сьогодення актуальною є тема психологічного впливу на електоральні уподобання виборців, а особливо такої чисельної їх групи, як люди пенсійного віку. Адже доволі часто кандидати «черпають» ресурси для проведення успішної передвиборчої кампанії та отримання електоральної підтримки у популізмі. Роздаючи обіцянки, які неможливо виконати, або ж такі, виконання яких негативно вплине на економіку держави, кандидати демонструють абсолютно безвідповідальну, деструктивну та шкідливу поведінку.

Справжнім демографічним феноменом сучасності вважається тривалість життя людини, а вона сьогодні значно вища, ніж у предків. Це означає, що літній і старечий вік перетворюється на самостійний і достатньо тривалий період життя зі своїми соціально-психологічними особливостями. Загалом ці демографічні тенденції обумовлюють посилення ролі літніх і старих людей у культурному, громадському та політичному житті суспільства і вимагають аналізу сутнісних характеристик розвитку людини в цьому періоді життя.

Статистика свідчать, що орієнтовна кількість виборців в Україні становить 30 млн, із них близько 10 млн — люди пенсійного віку [3]. Таким чином, можна стверджувати, що вказана соціальна група може здійснювати

суттєвий вплив на результати виборів. Враховуючи, що основним (чи єдиним) джерелом доходів означеної групи є соціальні виплати з бюджету, вона надзвичайно піддатлива до психологічних маніпуляцій на цій темі. Користуючись цим, політики-популісти у боротьбі за владу вдаються до використання соціального популізму, як ресурсу, для впливу на людей пенсійного віку.

Передусім, окреслимо, з якого моменту життя починається «пенсійний вік» або «похилий вік». Отже, за класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я:

- 25-44 років – молодий вік;
- 44-60 років – середній вік;
- 60-75 років – похилий вік;
- 75-90 років – старечий вік [4].

У геріатрії та геронтології виправданою є думка, що фізіологічні та психологічні риси осіб старшого віку суттєво змінюються протягом кожних п'яти років. Так, люди у віці від 60 до 65 років мають інші потреби, ніж особи від 65 до 70 років, а бажання осіб 70-75-літнього віку відрізняються від бажань 75-80-річних людей.

Щоб правильно визначити ресурси для здійснення психологічного впливу на певну людину чи групу людей, потрібно знати їх «психологічний портрет». Для цього важливо розуміти, що старість спричинює зміну звичних життєвих стандартів, хвороби та важкі душевні переживання. Літні люди опиняються на узбіччі соціального життя. Справа не стільки у матеріальних труднощах (хоча і вони мають важливу роль), скільки у труднощах психологічного характеру. Вихід на пенсію, втрата близьких і друзів, хвороби, звуження кола спілкування і сфер діяльності – все це спричинює збідніння життя: стає менше позитивних емоцій, з'являється почуття самотності та непотрібності. Батьків часто покидають дорослі діти, що зменшує інтенсивність сімейного спілкування; багато літніх людей стають вдівцями або, найчастіше, вдовами, внаслідок чого залишаються без сімейного спілкування, переживаючи самотність.

Таким чином, можна визначити основні, найбільш узагальнені для цієї вікової групи життєві потреби. Умовно їх можна поділити на три групи: до I-ї (головної) групи належать потреби в уникненні страждань та стабільності; до II-ї (середньої) групи належать потреби в автономії, захисті, турботі про інших, потреба у владі; до III-ї групи (підпорядкованих проблем) – потреби в любові, творчості або приниженні та самознищенні [2].

Для того, аби обраний ресурс був дієвим, він повинен хоча б частково задовольняти вказані потреби. Чим вагоміші потреби він задовольнятиме, тим дієвішим він буде. Тому найбільш «цікавою» для політиків є потреби першої групи. Розглядаючи потребу в уникненні страждань, можна дійти висновку, що

правильно обраним ресурсом для впливу на людей, яких це турбує, може бути доступна та якісна медицина, соціальні програми доступних ліків, чи навіть методи нетрадиційної медицини. Таким чином, з метою впливу на електоральні вподобання виборців пенсійного віку кандидат має давати передвиборчі обіцянки щодо медичної реформи, державної програми пільгового здешевлення ліків для пенсіонерів тощо.

Потребу в духовному спасінні для людей похилого віку задовольняє релігія та інститут Церкви, які відповідають на важливе питання «що далі?» і дають надію на духовне життя після біологічної смерті. Вказане підтверджують статистичні дані, які свідчать, що традиційно рівень релігійності є вищим у старших вікових групах, порівняно з молодшими (у 2021 р. найменше віруючих серед 18-24-річних — 48%, їх частка зростає із зростанням віку опитаних і становить 75% серед тих, кому 60 і більше років). Також доведено, що у вітчизняному суспільстві рівень визнання церкви моральним авторитетом істотно знижується зі зниженням віку респондентів — від 55% серед тих, кому 60 і більше років, до 35% серед тих, кому менше 25 років [6]. Відповідно до так званого «правила прихильності», людям подобаються ті, хто схожі на них. Йдеться про подібність думок, особистісних якостей, походження, ідеалів або ж стилю життя. Тобто, той, хто бажає сподобатися представникам певної соціальної групи, має намагатися стати в чомусь на них схожим. Тому, ймовірно, в очах пенсіонерів перевагу матиме кандидат, який відкрито демонструватиме свою релігійність, активно здійснюватиме пожертви, реставруватиме чи будуватиме нові храми тощо [7].

Також базовою психологічною потребою є стабільність. Її можна узагальнити тезою: віра в те, що гіршого не буде. На відміну від попереднього пункту, стабільність — це психологічне поняття, що ґрунтується на суб'єктивних враженнях, а не на об'єктивній реальності. Стабільність — це дзеркальне відображення фізичного комфорту в нашій свідомості, віра в те, що наша головна потреба — фізичний комфорт — буде продовжуватися [1]. Тому стабільність є чи не головним мотивом і метою людини. Саме задля досягнення стабільності людина працює та набуває майно і капітал впродовж життя. Буває й так, що людина через певні обставини (війна, криза, хвороба, стихійне лихо, пожежа тощо) може втратити накопичений капітал, а разом з ним і відчуття стабільності. Для людей пенсійного віку така втрата буде особливо болючою, адже часу на повторне накопичення (на повернення стабільності) у них значно менше. Крім того, з погляду емоційного та психологічного здоров'я, для людей старшого віку такі потрясіння є дуже болючими та стресовими. Зазвичай літні люди бояться будь-яких життєвих змін, вони консервативні в думках і вчинках. Тому агітація, побудована на обіцянках стабільності, «впевненості у

завтрашньому дні», «майбутньому своїх дітей» тощо, чи навіть використання слова «стабільність» у гаслах, назвах програм та політичних курсів матимуть успіх у виборців пенсійного віку.

Деякі з потреб, що входять до другої та третьої груп, також можуть бути використані політиками-популістами в пошуках ресурсів для влучної агітації, але треба розуміти, що описані вище потреби I-ї групи є більш загальними для всіх її представників, тоді як потреби II-ї та III-ї груп – більш індивідуальні. Крім того, задоволення потреб літніх людей, наприклад, у любові, творчості, турботі про інших чи владі передбачає вихід із площини популістичних обіцянок та реалізацію певних конкретних і доволі реальних кроків. На жаль, враховуючи більш індивідуальний характер цих потреб, обіцянки задовольнити їх не дадуть такого ж ефекту, як маніпуляції на темах соціального популізму.

Основним новоутворенням старості (за Е. Еріксоном) є мудрість, яка характеризується зрілістю розуму, ретельною обдуманістю думок та глибинним всеосяжним розумінням [1]. І це хороший фундамент для протистояння популізму. Безумовно, молоде українське суспільство після десятиліть радянського тоталітарного минулого лише вчиться жити в умовах демократії та вільної політичної системи. Популізм є невід'ємною їх складовою. Переконалий, поетапно проходячи всі щаблі розвитку, суспільство зможе мінімізувати вплив цього негативного явища на свої внутрішні процеси. Тому різного роду соціально-психологічні і геронтопсихологічні дослідження, пов'язані з психічними новоутвореннями, провідним видом діяльності та віковими кризами пристарілих осіб, а також їх подальша імплементація в життя, стануть важливим чинником збільшення кількості виборців, які мислять критично та здійснюють усвідомлений і високорефлексивний вибір під час власного волевиявлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочелюк В. Й., Черепехіна О. А. Періодизація розвитку особистості за Е. Еріксоном, Геронтологія навчальний посібник. 2019. 213 с.
2. Драб Я. М. Психологічні особливості соціалізації та самореалізації людей похилого віку, журнал «НЕЙРО NEWS». 2016. №10. С. 37-39.
3. Інформація офіційного вебсайту Центральної виборчої комісії щодо кількості виборців в Україні. URL: https://www.cvk.gov.ua/wpcontent/uploads/2020/08/VM2020_kilkist_vybortsiv.pdf
4. Інформація з сторінки Всесвітньої організації здоров'я. URL: <https://uk-ua.facebook.com/WHOUkraine/>
5. Інформаційні матеріали дослідження Центру Разумкова «Особливості релігійного та церковно-релігійного самовизначення громадян України:

тенденції 2000-2021 років». URL: <https://slovoproslovo.info/tsentr-razumkova-oprilyudniv-nove-doslidzhennya-schodo-religiynogo-samoviznachennya-ukraintsiv>

6. Фурман А. В., Гірняк А. Н., Шандрюк С. К. Особливості політичного самовизначення мешканців сіл і міст України. *Психологія і суспільство*. 2013. № 4. С. 52-69.

7. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Передвиборчі технології як інструменти соціально-психологічної взаємодії. *Вісник харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна* (серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»). 2017. Вип. 39. С. 161-166.

УДК 159.923

Андрій Лисий, Андріана Боярська

здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ

У сучасному суспільстві кожна людина виконує низку ролей, скажімо, студента, громадянина держави, сина, члена спортивної команди, клієнта, покупця та інші. Уся сукупність соціальних ролей, що виконується однією особистістю, називається рольовим набором. Людина не є абсолютно вільною у виборі та виконанні ролей. Відомо, що набір ролей визначається її соціальним положенням у конкретній соціальній структурі – демографічній, сімейно-рольовій, економічній, професійній, політичній тощо [1].

Відомо, що поняття «соціальна роль» фіксує соціально-психологічний аспект діяльності, це поведінкова технологія реалізації соціальної функції. Розуміння ролі як поведінки, необхідної для виконання відповідної соціальної функції, характеризує роль перш за все в соціально-психологічному плані. Саме на соціально-психологічному рівні, на рівні рольової поведінки особистість виступає і об'єктом, і суб'єктом діяльності. Тут враховуються об'єктивний результат, суспільна значущість діяльності особистості й успішність виконання нею ролі залежно від індивідуальних якостей, рольових очікувань і вимог, що ведуть від соціальної групи, а також ставлення особистості до них, яке виражає її позицію в структурі формального і неформального спілкування.

Соціальна роль є ланкою зв'язку між статусом особистості та її позицією, це практична реалізація статусу і позиції в міжособистісному спілкуванні. Генезис ролі приходить кілька стадій розвитку (зразок ролі, модель ролі, рольова поведінка), які можуть бути подані як структура ролі [3].

Зразок ролі. Механізм прийняття ролі закладаються ще в ранньому дитинстві. У процесі соціалізації дитина засвоює певні зразки поведінки, в яких сконцентровані очікування і вимоги оточуючих людей щодо її поведінки. Ці зразки поведінки виступають як щось зовнішнє стосовно дитини, як певний шаблон, або стандарт, якого вона має дотримуватися спочатку шляхом наслідування і пристосування, згодом – свідомого засвоєння. Нормальне дитинство навчає кожну людину приймати відповідні ролі, й дотримуватись їх (у протилежному випадку цей механізм не діє або діє з дефектами). Виконуючи функцію орієнтира і регулятора поведінки, зразок ролі поступово, мірою підкріплення (застосування санкцій) перетворюється на норму поведінки. Вимоги й очікування хоч і постають у формі суб'єктивних виявів оточуючих людей, але залежать від економічної, політичної, ідеологічної та інших структур суспільства і сприймаються особистістю як об'єктивні, зумовлені практичними відносинами і об'єктивними потребами, необхідністю регулювати поведінку більшості людей у сучасному суспільстві.

Модель ролі. Навколишня дійсність дає особистості велику кількість зразків. Визначені суспільством або групою межі залишають місце для індивідуальних варіацій. Сприймаючи різні зразки поведінки, прийняті в різних групах, особистість оцінює їх, зіставляє з своїми можливостями, своїм досвідом і знаннями. У неї виробляється власна модель поведінки. У моделі втілено не тільки знання цих вимог і очікувань, а й ставлення до них – це внутрішній регулятор поведінки, де фіксується спрямованість особистості. Приписуваний зразок поведінки може і не вітатися з тим, як його уявляє сама особистість. Якщо ця розбіжність зберігається, то вона може стати підґрунтям внутрішньо-рольового конфлікту, прояви якого часто набирають небажаних форм поведінки. Якщо зразок ролі збігається з орієнтаціями, досвідом особистості, її установками – тоді він приймається, стає дійсною моделлю поведінки, «інтерналізованою роллю», хоча міра включеності ролі в «Я» дуже відрізняється за рівнем інтерналізації – від зовнішнього прийняття до повної ідентифікації з роллю.

Рольова поведінка. Определений вияв, практична реалізація зразка і моделі ролі здійснюються на рівні рольової поведінки. Це реальні вчинки людей, опосередковані вимогами і очікуваннями оточення, особистісними якостями і властивостями людини. Вимоги оточення (у вигляді приписів, побажань, очікувань) щодо виконання певних соціальних ролей втілюються у конкретні соціальні норми (норма – правило, вірець, керівне начало). Соціальні норми – це сукупність, зобов'язуючих принципів, правил, еталонів вимог, встановлених суспільством, соціальними спільнотами чи уповноваженнями суб'єктами для регулювання соціальних відносин, діяльності

і поведінки соціальних суб'єктів на всіх рівнях і у всіх сферах людської життєдіяльності. У нормативній структурі ролі виділяють чотири елементи:

- опис типу поведінки, що вимагається при виконанні ролі;
- припис – вимоги щодо виконання ролі;
- оцінка виконання або невиконання припису;
- санкція – позитивні або негативні наслідки дій у рамках вимог [2].

Для забезпечення належного виконання вимог створюється система соціальних санкцій позитивного і негативного характеру. Санкції існують тому, що далеко не всі члени суспільства належним чином виконують свої ролі. Головне призначення санкцій – привести поведінку людини у відповідність до соціальної норми, застерегти людину від порушень.

Можна виокремити три основні підходи до розуміння ролі. За *першого підходу* в понятті «роль» підкреслюються вимоги і очікування щодо поведінки особистості, яка діє в певній ситуації і посідає певне місце в системі суспільних і групових відносин. У такому розумінні роль виступає як динамічний аспект статусу. Згідно з І. Коном, соціальна роль – це те, що очікується в конкретному суспільстві від будь-якої людини, яка посідає певне місце в соціальній системі. Інші дослідники, зокрема Л. Буєва, Е. Кузьмін, Б. Паригін, Р. Лінтон, Т. Ньюком також підкреслюють, що поведінка особистості підпорядковується відповідним нормам, правилам спілкування, тобто регламентується тими чи іншими вимогами суспільства або соціальної групи. Тут роль є зовнішнім щодо структури особистості елементом соціальної структури [5].

Але відомо, що вказані зовнішні вимоги не можуть завжди однозначно визначати поведінку конкретної людини. Прийняття ролі залежить і від поведінки інших людей конкретної соціальної групи, а ще більше від системи цінностей цих людей і від того, як особистість ставиться до групи, наскільки ідентифікує себе з нею, від її позиції та індивідуальних особливостей. Якщо вбачати в соціальній ролі дальність тільки діяльність, і тільки за обов'язками, дуже важко зрозуміти, задки ж ініціатива, творча активність і багато чого, що людина робить не за обов'язком чи наказом. Виявляється, поведінка особистості значною мірою залежить від того, як вона сама себе оцінює, зіставляє зі своїм «Я» цю роль, від волі, бажань, мотивів, здібностей, інтересів. Суб'єктивний зріз поведінки, який показує, що особистість не автоматично сприймає рольові вимоги, характеризує *другий підхід* до визначення ролі.

У зарубіжних дослідженнях щодо цього існують різні, іноді несумісні точки зору. Так, Дж. Морено свободу поведінки особистості доводить майже до заперечення будь-якої залежності особистості від суспільства. Суб'єктивне ставлення особистості до своїх функцій справді дуже важливе, але не менш важливий і сам об'єктивний зміст функцій, які задає суспільство [4].

Деякі соціологи навіть самі суспільні відносини намагаються уявити як результат ігрової діяльності людей. У цьому випадку одиницею соціальних систем для них є соціальна роль, комплекс орієнтацій на дію і дії, що завжди взаємопов'язані, у будь-якому разі, ще з однією іншою роллю ще одного соціального актора. Таким чином, прототипом соціальної системи може бути взаємодія навіть двох соціальних акторів, які виконують соціальні ролі, пов'язані одна з одною. Так, для відомого дослідника Т. Парсонса структура соціальної системи також є процесом психічної взаємодії, емоційного ставлення людей один до одного. Головною ж одиницею соціальної системи вважається акт участі діючої особи в процесі взаємодії як системи, що виступає в єдності статусу і ролі. Сама роль – це той організований сектор в орієнтації діючої особи, який формує і визначає її участь у процесі взаємодії. Але таке розуміння ролі не розкриває ні сутності особистості, ні сутності суспільства. Як і за першого підходу, особистість змушена або приймати ті форми, які їй нав'язує суспільство, пристосовуватися до них, або її поведінка буде повністю спонтанною, зумовленою тільки індивідуальними якостями [6].

Існує і *третій підхід* до розуміння ролі. Оскільки реальна поведінка особистості завжди детермінована соціальними і психологічними чинниками, то саме вони повинні становити головний зміст ролі, тобто особистість розглядається з точки зору її рольової поведінки. Це дає можливість класифікувати різні ролі, які відіграє особистість, вичленити рівні розгляду ролі й виявити її структуру [5].

Отже, соціальні ролі – це певні способи дій, поведінки індивіда (або групи), які відповідають прийнятим у суспільстві нормам та здійснюються у залежності від соціального статусу. Якщо статус визначає позицію людини в суспільстві, то соціальна роль – це функція, яка виконується нею в даній позиції. Рольові дії визначаються загальноприйнятими нормами. Генезис ролі приходить через зразок ролі, модель ролі, рольову поведінку, які можуть бути подані як структура ролі. Оскільки особистість завжди взаємодіє з багатьма групами і колективами, відіграючи в кожному з них специфічну роль, виявляючи різну міру активності, вона характеризується комплексом соціальних ролей, які утворюють рольове поле особистості. За допомогою цих ролей особистість включається в усі сфери суспільних і групових відносин. Зміст ролі людина засвоює через спілкування з іншими. Саме очікування і вимоги оточуючих людей дають особистості перші зразки і визначають її власне ставлення до них. Рольова поведінка – істотний і необхідний компонент групового спілкування. Роль є найважливішим засобом соціалізації та регуляції соціальної поведінки особистості в групі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І. С., Алексеєва Ю. А. Розвиток особистості підлітка : соціально-психологічний тренінг. Київ : НПУ, 2003. 173 с.
2. Бутова М.М. Взаємозв'язок спілкування та комунікативних якостей особистості як предмет психологічних досліджень. *Вісник ХДПУ ім. Г. Сковороди : Психологія*. Харків : ХНПУ, 2011. Вип. 6. С. 57–61.
3. Говорун Т. В. Стать та сексуальність : психологічний ракурс : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 1999. 384 с.
4. Загальна психологія / за ред. С. Д. Максименка. Вінниця : Нова Книга, 2006. 688 с
5. Корольчук М. С. Історія психології : навч. посіб. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 248 с
6. Марінушкіна О.Є. Порадник практичного психолога. Харків : Основа, 2007. 240 с.

УДК 159.9

Марина Орешко

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ НА СТОСУНКИ МОЛОДІ У ШЛЮБИ

У зарубіжній психології ґрунтовні дослідження копіngu представлені в працях таких учених, як Р. Лазарус, Л. Мерфі, Р. Моос, М. Селігман, С. Фолькман, Є. Фрайденберг, С. Хобфол та ін. Основоположник концепції «копіngu» [1, 9] Р. Лазарус розглядає його як динамічний процес, що визначається суб'єктивністю переживання ситуації, стадією розвитку конфлікту, зіткненням суб'єкта із зовнішнім світом, і позначає психологічне додання як когнітивні й поведінкові зусилля особистості, спрямовані на зниження впливу стресу [2, 48]. Копінг може формуватися за допомогою набуття: людина здатна навчатися нових способів додання, переосмислювати наслідки та значення стресу, розширювати власні знання й уявлення про способи його уникнення чи додання також створювати та закріплювати стійкі ситуативні спрямовані дії для усунення стресу і зменшення напруження. За Франклом, життя має сенс у всіх його проявах, тому людина може знайти сенс і в періоди стресу чи кризи, а отже, в її волі змінити ситуацію на свою користь. Саме тому концепція «копіngu» набула все більшої розробленості й популярності, звучить сьогодні як потужний ресурс особистості в разі зіткнення

з об'єктивно та суб'єктивно значущим для неї стресочинником, а також включає реакцію не тільки на надмірні вимоги чи на такі, що перевищують ресурси людини, а й на щоденні стресові ситуації [3, 160].

В різноманітних складних ситуаціях часто саме сім'я і близькі стосунки стають єдиною сферою, яка підтримує людину, що дає їй силу для подолання складних життєвих ситуацій. Впродовж всього життя сім'ї неминуче стикаються з різноманітними труднощами, що мають стресогенний вплив на кожен елемент усередині системи і на сім'ю як єдине ціле. Вирізняють цілий ряд внутрішніх причин виникнення стресу в сім'ї – це професійні перенавантаження подружжя чи одного з партнерів, фінансові труднощі, низький рівень міжособистісних відносин, порушення комунікації та гострота конфліктів, нестійкість сімейних ролей, навантаження, що пов'язані з дітьми, і цей перелік не вичерпний. На фоні стресу збільшується емоційне навантаження на партнерів, і як результат, підвищена концентрація на своїх потребах і знижена толерантність до потреб інших, підвищення конфліктності, неадекватність реакцій, вразливість і підвищення загальної тривоги. Ці процеси руйнівні впливають на відносини, знижуючи сімейну згуртованість та адаптаційні можливості сім'ї. Порушується функціонування сімейної системи, що неминуче впливає і на благополуччя членів сім'ї й їх взаємини, викликає стан внутрішньої напруги та дискомфорту, слугує джерелом соматичних, нервово-психічних і поведінкових розладів.

На думку професора Г. Боденманна, копінг є системним процесом, що заснований на обліку стрес-сигналів одного партнера, сприйнятті цих сигналів іншим партнером і реакції партнера на стрес-сигнали [4, 108]. Сімейний копінг – це вибір стратегій більш ніж одного члена сім'ї у відповідь на пережите внутрішнє напруження одного або декількох членів сім'ї чи сімейну дисфункціональність, що сприяють збереженню, відновленню та (або) контролю сімейної цілісності та подальшому розвитку сімейних відносин.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що спільний копінг сімейної системи є не лише способом чи навіть необхідною умовою подолання складних стресових ситуацій у сім'ї, а й може стати стабілізаційним чинником гомеостазу сімейної системи, завдяки якому сім'я залишається життестійкою та може характеризуватися хорошим фізичним і психологічним самопочуттям подружжя, високим рівнем задоволеністю шлюбом та своїм життям, кращою соціальною адаптацією [5, 6] Індивідуальний копінг окремих членів сім'ї поєднаний із сімейним і діадним копінгом, водночас сформульовано сутність понять діадного та сімейного копіngu, описані його різновиди та значення для безпосереднього процесу вирішення складних ситуацій у сім'ї, його вплив на якість сімейних відносин. Сімейне стресодолання як процес підтримує різні

параметри сімейного життя, тому копінг є породженням елементів сімейної системи, тобто її складових, а, отже, його можна розглядати як механізм підтримки або непідтримки, або породження цілісності. Дослідження сімейного стресу та копінгу в сім'ї є одним із перспективних напрямів осмислення, дослідження та наближення позитивних змін кризової ситуації сім'ї в сучасному суспільстві [6, 368].

Перспективою подальших досліджень є експериментальне дослідження спільних сімейних копінг-стратегій подружніх пар, а також встановлення ролі проактивного копінгу шлюбних партнерів, його вплив на функціонування сімейної системи та на суб'єктивне благополуччя кожного з шлюбних партнерів [7, 85].

Молоде подружжя дуже часто драматизує під час виникнення суперечливих обставин і вважає розлучення – єдиним виходом вирішення проблеми [8]. І дуже часто саме невміння вирішувати складні проблеми у житті призводить до розлучення. Хоча подружжя називають причинами розлучення в сім'ї більш другорядні причини, наприклад, матеріальні, тривала розлука, негативний вплив родичів, друзів, тощо [9]. Успішно проходять усі складні етапи сімейного життя та зберігають шлюб люди, які самі виростили в благополучних повних сім'ях, зустрічались досить тривало до шлюбу, задоволені своїм матеріальним станом, мають приблизно однаковий рівень освіти. І чим більше таких умов – тим міцніший шлюб [10, 89].

Феномен подружньої задоволеності в стосунках розглядається більшістю авторів, як суб'єктивна оцінка кожної людини до своєї сім'ї та максимальне задоволення потреб у шлюбі [11].

Підсумовуючи можемо виділити поради молодим подружжям:

- ✓ молодому подружжю слід вчитися витримці і такту;
- ✓ поважати один одного;
- ✓ поступатися один одному;
- ✓ аргументовано викладати свою точку зору;
- ✓ прийняття цінностей партнерів;
- ✓ духовна близькість; спільні інтереси;
- ✓ обговорювати свої сексуальні потреби;
- ✓ спілкуватися один з одним, частіше і у всіх сферах сімейного життя.

Важливо не соромитися, не терпіти, не прощати мовчки, а проговорювати свої думки і почуття в той чи іншій ситуації. Але головне при цьому, зберігати повагу і любов до партнера. Навіть, коли вам боляче і ви роздратовані чи ображені. А це вже велике мистецтво. Коли ви не сваритеся, не виставляєте претензії партнеру, не ображаєте його. Коли ви ділитесь з партнером своїми почуттями і переживаннями. Іноді людям життя не вистачає, аби пізнати ту

науку. Але ж все у наших руках. І в цьому житті все можна виправити, поки ми живі. За власне щастя відповідає кожен сам. Тож будуймо власне сімейне щастя своїми руками. А якщо у вас виникло таке внутрішнє бажання – то це вам, абсолютно точно, під силу.

Наповнюйте своє життя сенсом! Вкладайте всі свої духовні здібності в кожную ситуацію, «перетворюйте суєтне на вічне», знаходьте у відносних цінностях абсолютний зміст. Осмислення власного існування і прийняття відповідальності за нього, що знаходить своє вираження в прагненні до постійного розвитку на основі власних ресурсів і стає “фундаментом здоров’я” людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lazarus R. Emotions and interpersonal relationships: toward a person-centered conceptualization of emotions and coping. *Journal of Personality*. 2006. V. 74 (1). P. 9–46.

2. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York: Springer Publishing Company, 1984. 444 p.

3. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків, 2000. 160с.

4. Bodenmann G. Dyadic coping and the significance of this concept for prevention and therapy. *Zeitschrift fur Gesundheitspsychologie*. Göttingen: Hogrefe, 2008. № 16 (3). S. 108–111.

5. Hill R. Families under stress. New York: Harper and Row, 1949.

6. Шебанова В.І., Діденко Г.О. Копінг-поведінка у сучасних психологічних дослідженнях: *Збірка наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка*, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2018. Вип. 39. С. 368–379.

7. Котлова Л. О.; Безверхня К. О. Психологічні особливості копінг-стратегій подружжя в період адаптаційної кризи. *Теорія і практика сучасної психології*, 2018, № 4. С. 85-90.

8. Чаповська О. О. Особливості копінг-поведінки шлюбних партнерів в стресових ситуаціях. 2021. URL: <https://docs.academia.vn.ua/handle/123456789/224>

9. Чаповська О. О. Копінг-стратегія поведінки та психологічні чинники подолання стресу особистістю. 2020, PhD Thesis. КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

10. Дідковська Л., Абрамюк О. Особливості копінг-стратегій шлюбних партнерів на різних етапах життєвого циклу сім’ї та їх вплив на сімейне благополуччя. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*, 2018, № 3. С. 89-102.

11. Вінс В., Горбенко І., Красножон Н. Вікові та статеві особливості вибору стратегій подолання важких життєвих ситуацій. *Перспективи та інновації науки*, 2022, №10 (15) С. 25-41

ЕМПАТІЙНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНА РИСА ТА ЕТАПИ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Однією з найважливіших професійно значущих якостей соціального працівника є здатність до емпатії. Під емпатією зазвичай мається на увазі розуміння почуттів інших людей і готовність надати їм емоційну підтримку. Емпатія – це сприйняття емоційного стану іншої людини у вигляді співпереживання, проникнення її суб'єктивний світ. Емпатія також може розумітися як емоційна чуйність людини на переживання іншої людини, відгук на почуття іншої, а також як співпереживання – переживання людиною тих самих емоційних станів, які відчуває інший, на основі повного ототожнення. Існує широкий діапазон проявів емпатії. На одному полюсі знаходиться позиція повного занурення у світ почуттів партнера зі спілкування. Таку емпатію називають афективною, або емоційною. Інший полюс займає позиція більш абстрактного, об'єктивного розуміння переживань партнера зі спілкуванням без значного емоційного залучення до них. У зв'язку з цим розрізняють такі рівні емпатії: співпереживання (коли людина відчуває емоції, повністю ідентичні спостережуваним), співчуття (емоційний відгук, спонукання допомогти іншому), симпатія (тепле, доброзичливе ставлення до інших. Той чи інший рівень емпатії є професійно необхідною якістю для соціального працівника і є найважливішою професійною компетенцією. Проте емпатійність не є результатом інтелектуальних зусиль.

Встановлення взаєморозуміння, довірчої атмосфери, щирості та відкритості у спілкуванні є одним із провідних завдань діяльності соціального працівника, у досягненні якої найважливішу роль відіграє емпатія спеціаліста. За допомогою побудови емпатійних взаємин між соціальним працівником і клієнтом, які роблять спілкування успішним, також досягається виховний ефект професійної взаємодії. Це підкреслює особливу важливість наявності у соціального працівника розвиненої емпатії, що дозволяє ефективно будувати позитивні відносини з клієнтом, орієнтуватися в комунікативній ситуації, що склалася, у процесі встановлення контакту з об'єктами професійної діяльності.

Емпатія є феноменом соціально-психологічного походження, який виникає та розвивається в ситуаціях взаємодії особистості з іншими людьми, і

розглядається вченими як: емоційне проникнення, відчуття стану співрозмовника [1]; когнітивний процес розуміння внутрішнього світу іншої людини [5, 54-63]; фактор міжособового спілкування, що полегшує комунікації [2]; провідна комунікативна властивість, якість особистості психолога, працівника [2; 12]; важливий аспект ідейно-морально-психологічної готовності до праці [12, 394-400]; компонент соціально-психологічної компетентності особистості, умова адекватного сприйняття та відображення співрозмовника у процесі взаємодії; як компонент професійного спілкування психологів, педагогів, соціальних працівників [4, 70-74]. Проте аналіз опрацьованої літератури показав, що, незважаючи на існуюче різноманіття підходів до феномену емпатії, у більшості робіт йдеться про емпатію психолога, педагога, а не соціального працівника. Процес становлення емпатії при підготовці соціального працівника та умов, що сприяють її становленню, до цього часу не піддані спеціальному аналізу. Разом з тим, початок спеціалізації студентів у навчально-виховному процесі університету має великі можливості у плані розвитку емпатії, становлення моральних та професійних якостей майбутнього спеціаліста соціальної сфери, що й спричинило актуальність даного дослідження.

Об'єктом дослідження є емпатійність як особистісна риса соціального працівника. Предметом дослідження є соціально-психологічні умови становлення емпатії соціального працівника під час професійної підготовки. Мета дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні етапів становлення емпатії соціального працівника при його фаховій підготовці.

Завдання дослідження є вивчення теоретичних основ дослідження емпатії і рефлексії особистості; означення процесу становлення емпатії у навчальній та фаховій діяльності соціального працівника.

Нами використані наступні методи: теоретичні (вивчення та теоретичний аналіз досліджень у галузі загальної, соціальної психології, філософії, пов'язаних з проблемою формування та розвитку емпатії особистості); емпіричні (спостереження, бесіда, опитування, експертна оцінка); експериментальні (психологічний експеримент); математичні (статистична обробка результатів).

Теоретична значущість дослідження полягає у формуванні сукупності висновків та рекомендацій, що містять у собі розв'язання наукової проблеми формування і становлення емпатії соціальних працівників у рамках теорії міжособистісної взаємодії та спілкування, розвитку індивідуальності особистості, її професійного становлення. У дослідженні узагальнені та систематизовані наукові уявлення про сутність емпатії, її структуру, рівні та змістовне наповнення компонентів, що розширюють уявлення про значущість та роль досліджуваного феномену у професійному розвитку спеціаліста. Виявлено соціально-психологічні умови формування емпатії соціального працівника у

навчально-виховному процесі у ЗВО, що сприяють її розвитку у студентів.

Практична значимість дослідження полягає у можливості використання розробленої моделі емпатії соціального працівника, а також виявлених соціально-психологічних умов у процесі формування емпатії соціального працівника у навчально-виховному процесі.

У процесі дослідження емпатійності як особистісної риси, а також етапів її становлення у профпідготовці соціальних працівників, підходів до її вивчення, емпіричного вивчення емпатії, емпатичного профілю особистості та її впливу на професійне становлення, нами було виявлено наступне.

Емпатія, з погляду системного підходу до дослідження особистості, зумовлена біологічними (процес онтогенезу, потягу, інстинкти), психологічними (принцип розвитку, психоаналітичний, гуманістичний підходи) та соціальними (міжособистісні відносини, ідентифікація, наслідування, співпереживання) детермінаціями. Емпатія є інтегральним динамічним утворенням особистості і характеризується своєрідним емоційно-мотиваційним способом зовнішнього та внутрішнього реагування на підставі механізмів соціальної комунікативності та емоційного інтелекту. Структура емпатії, як чинника мотивації, характеризується емпатійними здібностями, ідентифікацією, емпатійними тенденціями у взаєминах з іншими людьми, установками, компетентністю та є основою формування типу емпатійного профілю особистості.

Між складовими емпатійного профілю особистості існує зв'язок: між власне емпатією, емпатико-мотиваційною та комунікативно-діяльною, що дозволяє зробити висновок про правомірність та обґрунтованість висування цього поняття. Під емпатійним профілем особистості розуміється стійке системне утворення, що містить у собі значущі показники особистісної компетентності соціального працівника: емпатію, як фактор мотивації розвитку його особистості, що виявляється у мотивах, установках, спрямованості емпатійної поведінки у взаємовідносинах з іншими людьми, що дозволяє прогнозувати успішність особистості у соціальних відносинах та професійній діяльності [3].

Здатність до емпатії не зазнає значних змін у міру професійного становлення у бік зростання, хоча є значущими при формуванні емпатійної, альтруїстичної поведінки. Стратегією розвитку емпатії є професійно значуща якість особистості у процесі професійного становлення, пов'язана з підвищенням значущих показників особистісної та професійної компетентності: прийняття, сензитивність до заперечення, емоційний канал емпатії, рівень рефлексії. Такі показники говорять про деяке вирівнювання самооцінки, самовідносини і тісно пов'язані з підвищенням прийняття

індивідуальності іншого та комунікативної толерантності соціального працівника. Але водночас підвищуються деякі показники прагнення забезпечення власних потреб, зручності, реалізації Я особистості: категоричність або консервативність в оцінках людей, прагнення життєзабезпечення, високого соціального статусу. Виявлені особливості перешкоджають емпатійній поведінці особистості та зумовлюють зниження соціальної емпатії, емоційної поінформованості, управління своїми емоціями, самомотивацію, емпатію до художніх творів, ідентифікацію в емпатії.

Таким чином, можна стверджувати, що емпатія, залежно від розвитку, набуває індивідуально-якісної специфіки, яка впливає як фактор на мотивацію особистості та особливості комунікації (емпатійна поведінка, прагнення соціальної корисності, прийняття, доброзичливе ставлення, толерантність, комунікативні настанови). Із взаємозв'язку складових, варто сформулювати поняття – емпатійний профіль, що впливає на професійне становлення особистості соціального працівника. Будь-яка професійна діяльність у сфері «людина-людина» пред'являє особливі вимоги до здатності особистості у прийнятті, співчутті, співпереживанні, розумінні іншого. Від можливостей прояву особистістю емпатії часто залежить якість мотивів та ефективність діяльності соціальних працівників. У зв'язку з цим емпатія є важливим компонентом, що наповнює особистість людини, яка професійно займається такою діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко І. В. Формування емпатії у фахівців в умовах вищої професійної освіти. *Соціально-економічні та технічні системи: дослідження, проектування, оптимізація*, 2007. С. 26-29.
2. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: Монографія. Житомир: вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2007. 328 с.
3. Іган Дж. Базисна емпатія як комунікативний навик. *Журнал практичної психології і психоаналізу*, 2000. № 1.
4. Калошин В. Ф. Вплив емпатії на ефективність навчального процесу. *Практична психологія та соціальна робота*, 2018. №1. С. 70-74.
5. Калошин В. Ф. Емоційний інтелект – головний показник ефективності використання людських ресурсів. *Практична психологія та соціальна робота*, 2018. №4. С. 54-63.
6. Карпенко Є. В. Методологічні настанови щодо вивчення емоційного інтелекту в парадигмі позитивної психотерапії. *Психологія особистості*, 2018. № 1(5). С.90 – 97.
7. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посіб. Київ: Либідь, 2007. 256 с

8. Курова А. В. Психологія спілкування: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»). Одеса: Фенікс, 2020. 79 с.

9. Маслоу А. Психологія буття: пер. з англ. Київ: Ваклер, 1997. 304 с.

10. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект як інтегральна особистісна властивість. *Практична психологія і соціальна робота*, 2008. №6. С.22–27.

11. Роджерс К. Емпатія. Психологія мотивації та емоцій / під ред. Ю. Б. Гіппенрейтер, М. В. Фалікман. Київ: Знання, 2002. 151 с.

12. Слободянюк І. А. Сучасні підходи до формування професійних навичок практичних психологів та соціальних педагогів в системі вищої освіти. Вища освіта України. *Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти*, 2007. Дод. III. Т.5. С. 394–400.

УДК 159.98

Анастасія Бойчук, Мар'яна Макух
здобувачки вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ДО ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

При вивченні проблеми травмуючих (критичних) ситуацій у психології часто використовується поняття життєвої кризи, або кризової ситуації. Поворотних пунктів життєвого шляху, як таких, людині які виникають в ситуації неможливості реалізації її життєвого замислу. В сьогоденні час кожна людина може зіткнутися з кризами та катастрофами, подіями, які порушують нормальний порядок її повсякденного життя і можуть мати значні наслідки для її добробуту, функціонування та здоров'я.

Криза – це травмуюча ситуація, за якої неможливими стають реалізація планів, задумів без зміни самої особистості. Сам процес переживання кризової ситуації спричиняє трансформацію, перебудову внутрішнього світу людини, або однієї з її складових – емоційної, когнітивної, потребнісно-мотиваційної. У сучасній психології розрізняють ресурси, резерви та внутрішній потенціал особистості [1]. Їх використання дозволяє успішно долати кризові ситуації. Сам перебіг кризи можна умовно поділити на декілька етапів.

1. Прискорення подій («первинна напруга»): людина розуміє, що накопичується низка подій, які вона не може контролювати із застосуванням

звичних методів та засобів. Зазначена ситуація вирішується, якщо відбувається плідна робота з власними ресурсами.

2. Дезорганізація: почуття тривоги та дискомфорту зростають, напруга збільшується. На цьому етапі людина звертається до використання ресурсів другого рівня (знайомі, священники, шофери таксі тощо). Якщо ці можливості не спрацьовують, відчуття безпорадності сильнішає, знижується самооцінка.

3. Поворотна точка: стадія характеризується зверненням до ресурсів третього рівня - соціальних інститутів (телефон довіри, психотерапевти тощо). Напруга, спричинена невдалими спробами мобілізації ресурсів на цьому етапі зростає, виникає загроза суїцидальних спроб.

4. Реорганізація: людина переоцінює ресурси - зовнішні та внутрішні, приходиться до нового розуміння проблемної ситуації, вирішує, якої лінії поведінки додержуватись надалі.

5. Відновлення: встановлюється нормальний рівень функціонування, повертається відчуття життєвої стабільності [2].

Відмітимо, що небезпечним варіантом розвитку кризи є гальмування її на певному етапі, коли подальший розвиток особистості блокується фіксацією на старих мисленнєвих та поведінкових звичках. Для подолання кризової ситуації професором Мулі Лаадом, директором Ізраїльського Центру попередження стресу була розроблена схема «BASIC Ph» - багатовимірна модель подолання стресу та пошуку внутрішньої стабільності [3]. Вона демонструє різні стилі, шляхи того, як людина може впоратися із стресом і кризою. Основою моделі BASIC-Ph є методика «Міст над прірвою». У кризовій ситуації «Я» і «Світ» розриваються, їх потрібно з'єднати через своєрідний місток BASIC-Ph. У кожної людини є своя «мова» (досвід) подолання кризи. Виділено шість каналів (шляхів) подолання стресу, два з яких є домінуючими. В запропонованій моделі враховуються всі шість частин, з яких складається характерний для кожної людини стиль подолання:

1. Belief (віра): філософія життя, вірування та моральні цінності. Цей спосіб подолання кризи базується на вмінні вірити: це може бути віра в Бога, в людей, в чудо чи в самого себе.) Ключову роль відіграє система переконань, цінностей та смислів, надія, самооцінка, релігія, містицизм. Загалом важливою є будь-яка віра в щось.

2. Affect (афект): почуття, емоції. Зазначений спосіб подолання кризи вимагає від нас, перш за все, виявити різні почуття та назвати їх своїми власними іменами. Потім буде спроба висловити розпізнані почуття найбільш прийнятними для кожної людини способами, зокрема словесно (усно в особистій розмові, чи письмово в розповіді чи в листі) без слів (в танці, малюнку, в музиці, в драмі, тощо.)

3. Social (суспільство): суспільний фактор – функція, приналежність, родина, друзі. Даному способу подолання кризи притаманне прагнення до спілкування. Людина може звертатися за підтримкою до сім'ї, близьких чи до психологів. Вона може сама допомагати іншим постраждалим, занурюватися в суспільну роботу чи займати керівні посади. Важлива соціальна включеність особистості: прагнення бути серед людей, почувати себе частиною системи.

4. Imagination (уява): творчість, гра уяви, інтуїція. Цей спосіб подолання кризи апелює до творчих здібностей людини. Завдяки уяві можна мріяти, розвивати інтуїцію та пластичність, мінятися, шукати рішення у світі гри та фантазії, уявляти собі змінене майбутнє та минуле. Сюди ж відноситься почуття гумору, імпровізація, відволікання уваги, використання мистецтв і ремесел (рукоділья, гончарство тощо).

5. Cognition (свідомість): знання, логіка, реальність, думки. Способом подолання кризи є звернення до наших ментальних здібностей, вміння логічно та критично мислити, оцінювати ситуацію, пізнавати та осягати нові ідеї, планувати, навчатися, збирати інформацію, аналізувати проблеми та вирішувати їх.

6. Physiology (фізіологія): фізична, чуттєва модальність та діяльність. Подолання кризи відбувається через звернення до фізичної діяльності та відчуттів людського тіла. Цей спосіб пов'язаний із такими здібностями, як здатність себе відчувати завдяки слуху, зору, нюху, дотику, смаку, відчуттям тепла та холоду, болі та задоволення, орієнтації на місцевості, внутрішньої напруги чи розслаблення. Він містить фізичні заняття різного виду (спорт та релаксація): зарядка чи виконання фізкультурних комплексів, ходьбу, фізичні зусилля чи роботу, прогулянку на природі, походи в гори і т.д.) [4, 5].

Окрім того, відмітимо ще такий важливий ресурс як рефлексивність особистості, для ефективного розвитку якої необхідно створення спеціальних умов [6]. Рефлексивні можливості складають основу спільної діяльності людей, є необхідною умовою адекватного оцінювання ними себе й інших і себе через інших. Критичний аналіз власних якостей, позицій, самооцінок, адекватна оцінка своїх дій, вміння зауважувати позитивні і негативні реакції оточуючих на свою поведінку і визначити їх причини допомагають оптимізувати свої стосунки з іншими, розвинути рефлексивне ставлення до себе, сприяють розвитку соціальної, духовної, громадянської зрілості особистості та підвищують її ресурсність.

Таким чином, використання шести зазначених видів ресурсів допомагає людині не лише успішно подолати кризову ситуацію, а й знаходити резерви для самозростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1–2. С. 68–82.
2. Психологічна допомога в кризових ситуаціях. URL: <https://msn.khnu.km.ua/mod/page/view.php?id=77179>
3. Resilience and Trauma – The BASIC Ph Model (Mooli Lahad). URL: <https://brightontherapypartnership.org.uk/resilience-trauma-basic-ph>
4. Де знайти ресурси в час війни? Багатовимірна модель подолання стресу та пошуку внутрішньої стабільності «Basic Ph». URL: <https://life-after-ato.com.ua/post/464>
5. Michel L. A. Duckers , C. Joris Yzermans, Wouter Jong, and Arjen Boin, The Unexplored Intersection of Crisis Leadership and Psychosocial Support - *Psychosocial Crisis Management*. URL: https://www.researchgate.net/publication/317647067_Psychosocial_Crisis_Management_The_Unexplored_Intersection_of_Crisis_Leadership_and_Psychosocial_Support
6. Бугерко Я. Рефлексивна сутність лонгітюдного психолого-педагогічного експерименту з модульно-розвивальної системи навчання. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3. С. 137–153.

УДК 159.98

Анастасія Вітвіцька

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В умовах особистісно-професійного розвитку сучасної молоді, що визначається такими чинниками, як високий рівень інформаційного навантаження, відсутність суспільно визнаного ціннісного пріоритету, концепції часу, феномен економічної кризи, проблеми психологічного становлення, особливого значення набула кар'єра старшокласників.

Старшокласники як окрема група є складовою частиною молоді, яка характеризується особливими умовами життя, побуту, праці, суспільною поведінкою, психологічними особливостями, ціннісними орієнтаціями. Сучасні тенденції в дослідженні підліткового періоду життя особистості є складною проблемою нашого сьогодення [4, 11].

Тому становлення професійної кар'єри старшокласника включає в себе не тільки набуття певних знань та навичок, а й формування професійно-

орієнтованих установок, інтересів, ціннісних орієнтацій та спеціальних навичок, необхідних у подальшій роботі. Відбувається також соціалізація потенційного фахівця, на яку впливають властивості особистості, і тісно пов'язаний з ними характер взаємодії з соціальним середовищем.

У старшокласників повинні формуватись не тільки професійні знання та вміння, певні особистісні якості, такі як мобільність, готовність до змін, вміння швидко та ефективно адаптуватися до нових умов, а й також розвиватись професійна спрямованість, особистісна готовність діяти в умовах ринкової економіки [2, 36].

Здатність до проектування майбутньої кар'єри, що розглядається у контексті саморозвитку та самореалізації, виступає як здатність до передбачення подій зовнішнього та внутрішнього життя, пов'язаних із вирішенням задач майбутньої діяльності та саморозвитку. Під час проектування старшокласник ставить себе у центр проекту, передбачає результати не тільки власної діяльності, але й себе у оновленій якості [3, 91].

На жаль, проблема психологічного формування професійної кар'єри та кар'єрного проектування старшокласника, поки що не знайшла відповідного відображення у психології, тоді як це питання описує наступні аспекти:

- визначення шляхи досягнення професійних цілей, враховуючи ймовірний характер майбутнього;
- удосконалення професійного розвитку особистості;
- виявлення й коригування відповідності психічної організації підлітка з вимогами тої чи іншої діяльності, забезпечення досить надійної поведінки індивіда у конкретних і типових життєвих та професійних умовах, що визначає формування стійких рис особистості, професійно важливих для майбутнього виду діяльності.

Формування професійної кар'єри старшокласника відображає особливості процесу вибору, визначення майбутньої професії, а також розвиток комплексу професійно важливих якостей, тобто процес формування професіонала. Знання особливостей кар'єрного проектування майбутнього спеціаліста дозволить здійснити індивідуальний підхід до підлітка і допоможе їм більш чітко визначитися у своєму професійному майбутньому [1, 62].

Професійне формування старшокласника вимагає створення певних психологічних умов, які б супроводжували процес становлення кар'єри майбутнього спеціаліста. Соколова А. С. подає конструктивно-функціональну структуру психологічного супроводу процесу формування професійної кар'єри у контексті ідеї самореалізації, яка містить наступні компоненти [3, 35]: ознайомлення індивіда із сутністю, особливостями, цілями та функціями професійної кар'єри; проведення глибокої психологічної діагностики фахівців,

що планують побудувати професійну кар'єру (виявлення здібностей до навчання, рівня практичних умінь та навичок зі спеціальності, глибини мотивації та професійної спрямованості); визначення оптимальної стратегії і тактики побудови професійної кар'єри та їх своєчасне корегування; виявлення реальних перспектив професійного просування; проведення індивідуальних консультацій з фахівцями; створення системи психологічних методів, які сприяють соціальному та професійному самовизначенню особистості з метою її адаптації до умов реалізації власної професійної кар'єри; проведення психологічних тренінгових програм, спрямованих на формування у фахівців, які будують кар'єру, знань, умінь та навичок самостійного професійного навчання; розвиток саморегуляції у процесі пізнавальної діяльності, подолання особистісних психологічних криз, конфліктів, стагнацій.

Таким чином, психологічне формування кар'єри старшокласників є важливою умовою досягнення професіоналізму. Воно сприяє максимальному розкриттю і реалізації професійного потенціалу особистості в процесі проходження різних рівнів організаційної структури [2, 18].

Отже, психологічне формування кар'єри старшокласників є складним багатоаспектним явищем, характеризується низкою показників (специфіка професійної самооцінки, смисложиттєві орієнтації, особистісне самовідношення), серед яких пріоритетне значення має самореалізація особистості у професійній діяльності.

Структура психологічного становлення старшокласників є складним багатоаспектним утворенням і зумовлюється єдністю зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (суб'єктивних) чинників. До перших належать умови життя майбутнього фахівця (соціальні, економічні, просторові тощо характеристики). Другими є особливості суб'єктів кар'єрного проектування (відношення до професії, усвідомлення її значимості). До таких особливостей належать їхні психофізичні, психосоціальні та когнітивні властивості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л. М. Психологічна готовність підлітків до здійснення майбутньої професійної кар'єри: зміст, структура, рівень і чинники. *Правничий вісник Університету "Крок"*, 2013. С. 211-219.
2. Максименко С. Д., Щербак Т. Д. Професійне становлення молодого спеціаліста: Навч. посібник. Ужгород : Закарпаття, 1998. 105 с.
3. Рибалка В. В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників: Методичні рекомендації. Київ : ППРО АПН України, 2004. 24 с.
4. Шевченко Н. Ф. Дослідження професійної спрямованості підлітків. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2013. №1(5). С.95-101.

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО КЛІМАТУ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

Проблема вивчення девіантної поведінки підлітків відрізняється особливою гостротою. Вона обумовлена істотною роллю підліткової злочинності, значним числом суїцидів серед неповнолітніх, процвітанням алкоголізму та наркоманії. Зараз кожна друга родина стикається з ненормальною поведінкою дітей у підлітковому віці. Аналіз науковцями поняття «девіантна поведінка підлітків» дозволив обґрунтувати його сутність як систему вчинків, дій або окремі вчинки, дії підлітка чи групи дітей підліткового віку, які відхиляються від соціальних норм (правових, моральних тощо), прийнятих у конкретному суспільстві, завдають фізичної, психічної, моральної, матеріальної шкоди конкретній особі, оточуючим людям, суспільству в цілому, призводять до дезадаптації, десоціалізації особистості, ускладнюють її самореалізацію в різних аспектах життєдіяльності [3, 84].

Серед причин, які обумовлюють девіантну поведінку підлітків, значне місце займають неправильний стиль взаємовідносин у сім'ї, несприятлива обстановка в середовищі неформального спілкування. Ці фактори можуть породжувати багаточисельні і різноманітні конфліктні переживання, з якими владнати підліток самостійно часто не має змоги.

Сімейне неблагополуччя – одне з основних причин, що визначає стан і динаміку розвитку девіантної поведінки. Поняття «сімейне неблагополуччя» охоплює різні негативні характеристики сім'ї, дефекти її структурного, кількісного і статево-вікового складу, внутрішньо сімейного ставлення, відносини членів сім'ї із зовнішніми соціальними інститутами (школою, роботою, дозвіллям). Кожний з цих чинників має власну специфіку впливу на процес формування особистості підлітка.

Неблагополучна сім'я є визначальним чинником відхилень в психосоціальному розвитку підлітка. Загалом, сьогодні в нашому суспільстві спостерігається серйозний дефіцит позитивного впливу на дітей, підлітків, молодь. Якісні зміни макросередовища супроводжуються і деформацією сім'ї, яка не виконує таких важливих функцій, як формування у дітей почуття психологічного комфорту, захищеності. Наявний в багатьох сім'ях негативний емоційний мікроклімат обумовлює відчуження, грубість, неприязнь, соціальне

дистанціювання, прагнення робити все на зло та всупереч волі навколишніх, що створює об'єктивні передумови для розвитку девіантної поведінки, демонстративної непокори, руйнівних дій.

Насамперед слід відмітити, що саме сім'я відіграє провідну роль у формуванні особистості дитини. Характер стосунків, стиль виховання дітей, цінності, які узвичаєні в сім'ї, обумовлюють ставлення дитини до себе і до інших людей, спрямовують її духовне зростання або ж, навпаки, заважають розвитку її особистості. Лише у випадку доброзичливого ставлення батьків до дитини, формується здатність до прояву співчуття до її оточення. Підліток лише тоді сприймає і розуміє інших людей, коли його сприймають, люблять та поважають у власній сім'ї [2, 215].

Діти, які зазнавали жорстокого ставлення, позбавлені почуття безпеки, необхідного для їх нормального розвитку. Будь-яка форма жорстокого поводження з дітьми може призвести до найрізноманітніших наслідкам, але їх об'єднує одне: шкода для здоров'я дитини або небезпека для її життя й соціальної адаптації. Важливим є те, що поряд з психічними реакціями (страх, порушення сну і інше.) підвищується агресивність, жорстокість; більшість підлітків, які пережили в дитинстві жорстоке ставлення від дорослих, схильні відтворювати його, виступаючи вже в ролі насильника і мучителя.

Негативні наслідки неблагополуччя в сім'ї проявляються досить рано й часом стають безповоротними, проявами яких є дефекти психічного розвитку дитини, її важкий характер, соціальна дезадаптація і, як наслідок, формування проявів девіантної поведінки. У результаті страждає не тільки сім'я, а й молода людина, яка вступає у доросле життя, комулятивно і все суспільство загалом. Власне особиста проблема трансформується й масштабується в проблему соціальну [1, 45].

Узагальнюючи досвід вчених, варто виокремити такі критерії сімейного неблагополуччя, які стимулюють відхилення у розвитку підлітків та проявів девіантної поведінки: незадовільне матеріальне становище батьків; надмірна опіка з боку батьків, зневажливі стосунки між батьками, відсутність єдиної лінії виховання в сім'ї та школі; сімейні травми; антисоціальні погляди і звички батьків; кримінологічні особливості сімей; поширення силових методів виховання; недостатнє надання підлітку свободи вибору й свободи дії [4, 110].

Отже, емоційний клімат в сім'ї може сприяти як посиленню психологічній стійкості та підтримки відповідного рівня психоемоційного здоров'я, чинником формування високих моральних якостей підлітка, так і може стати не сприятливим фактором формування ознак девіантної поведінки. Тож система формування просоціальної поведінки неповнолітніх має враховувати не лише правові, соціальні, педагогічні аспекти, а й роботу з

сім'ями, а саме: підвищення рівня психологічної культури батьків, надання їм необхідної інформації з питань виховання дітей, проведення заходів задля профілактики сімейних конфліктів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснова Н. П. Соціальні аномалії як негативний результат сімейної соціалізації дитини в умовах сьогодення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2018. №6 (320) червень. С. 39 – 49.

2. Міннегалієв М. М. Роль сімейного виховання в профілактиці девіантної поведінки підлітків. *Вісник ТГУ*. 2012. №7. С. 213 – 218.

3. Сушик Н. С. Соціальна профілактика девіантної поведінки підлітків. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 1 (93) . С. 83-86.

4. Шенкевич О. М. Девіантна поведінка як результат сімейного неблагополуччя. *Наукові праці: Педагогічні науки*. Т. 46. Вип. 33. С. 109-111.

УДК 159.98

Наталя Гречин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ЕКОНОМІЧНА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК РЕСУРС РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Економічна грамотність – сукупність знань про фінанси і уміння застосовувати ці знання на практиці. Вона посідає важливе місце у вирішенні різноманітних проблем в суспільстві, адже навчає управляти доходами та витратами, робити заощадження тощо. І навпаки, відсутність базових економічних знань обмежує можливість особистості щодо прийняття правильних рішень для забезпечення свого добробуту.

На побутовому рівні наслідки незнання економічної грамотності проявляються в зростанні кількості фінансових зловживань, а саме: накопичення надлишкової кредитної заборгованості, неефективному розподілі заощаджень. На макрорівні недостатня обізнаність людей стримує розвиток не лише фінансових ринків, що призводить до знецінення фінансових інститутів, створює додаткове навантаження на бюджети, стримує розвиток підприємств та малого бізнесу, а й на зменшення кількості шлюбів та збільшення розлучень, міграція населення, безробіття, нераціональний розподіл трудових ресурсів [1, 68].

Соціальні проблеми, які виникають внаслідок економічної неграмотності характеризуються низьким життєвим рівнем населення, неефективним використанням соціально-економічного і культурно-історичного потенціалу сучасного геополітичного положення території країни та ще низкою різних аспектів. Вивчення економічної грамотності дає змогу раціонально розподіляти кошти, витрати і ресурси на різних рівнях життєдіяльності людини, суспільний рівень життя зростає, а відповідно з'являється більший розвиток як соціуму, так і країни.

Варто зазначити, що людина, яка жодного разу не стикалась з вивченням економічної грамотності буде користуватись лише базовими фінансовими послугами, мало знає про свої права споживача. Враховуючи той аспект, що раніше в Україні не надавалось вагомого значення вивченню економічної грамотності як додаткової компетентності, то зараз майже в кожній сім'ї є проблема в підрахунку розходів та доходів. Спираючись на досвід закордонних сімей детально розписувати усі фінанси та їх витрати, можна заощадити досить великі кошти. Часто можна почути від наших громадян про небажання жити в борг і брати позики в банку, проте саме завдяки кредитним коштам людина будує успішний бізнес, раціонально вкладає фінанси і отримує щорічний дохід, маючи змогу погашати свій борг та забезпечувати собі достойне життя.

Економічну грамотність вивчали вітчизняні вчені, а саме: В.І. Вернадський, В.М. Кислий, Л.Г. Мельник та інші. Вчені нашої країни, а також закордонні вважали, що взаємозв'язок між соціальним світом та фінансовою грамотністю існує. Людина, не маючи базових знань про фінанси, розподіл коштів, заощадження не може насамперед стати реалізованою особистістю, розвинути свій потенціал сповна, а значить утримувати сім'ю, робити внесок в розвиток країни та будувати здорові стосунки з навколишнім середовищем, зрештою, це переростає в більш серйозні проблеми і впливає вже не на окрему людину чи її оточення, а й на прояв соціально-економічних проблем в більшому масштабі [4, 12].

Основними соціально-економічними проблемами для молоді є: безробіття, низька оплата праці, зростання рівня соціальних відхилень, невміння грамотно використовувати можливості, соціальні пільги, тощо. Варто зазначити, що в нашій країні є соціальні пільги, які дають змогу не лише побудувати власний бізнес, а й купити вторинне житло. З 1 жовтня отримати пільговий кредит на житло під 3% на 20 років з початковим внеском в розмірі 20% зможуть: військовослужбовці, працівники сектору безпеки та оборони, медики, вчителі та педагогічні працівники, а також науковці. Дана програма згодом буде доступна для всіх українців. Оскільки кожна програма передбачає певні умови, людина, яка належить до пільгових категорій має бути економічно грамотною і знати, як правильно користуватись усіма своїми можливостями.

Для людей похилого віку соціально-економічні проблеми проявляються в: низькому рівні виплати пенсії, високих цінах на лікування та необхідні ліки, тощо. Часто трапляється певний вибір перед людьми похилого віку через надану їм можливість обирати між різними видами виплат. Пенсіонери, які не стикались раніше з економічною грамотністю, яка передбачає вивчення різноманітних нюансів в соціальних виплатах, не будуть отримувати настільки великий розмір допомоги, який вони могли б отримувати [3, 84].

Отже, українські педагоги зробили значний внесок не лише в теорію, а й в практику професійної орієнтації, економічної освіти дітей. Важливу роль відіграють навчальні заклади, де впроваджується економічна освіта, господарське виховання дітей. В умовах становлення ринкових відносин впровадження економічної грамотності є фундаментом для зміцнення середнього класу, макроекономічної стабільності, тощо.

Ще змалечку вивчаючи економічну грамотність в формі гри та використовуючи на практиці всі знання, дитина має змогу усвідомлювати цінність коштів, правильне розподілення, а також раціональне заощадження їх. В сучасному світі вивчення економічної грамотності стало одним з найважливіших етапів розвитку особистості, адже молодь, яка вже знайома з її принципами є більш винахідлива та креативна, не боїться втілювати свої стартапи в життя, правильно фінансувати їх та отримувати прибуток [2, 235]. Це означає, що соціально-економічну проблему, таку як безробіття, можна було б усунути завдяки розвитку нових бізнесів, збільшенню робочих місць на цих підприємствах. Рівень прожиткового мінімуму та пенсії для пенсіонерів могли б зростати завдяки розвитку в державі нових підприємств, проектів.

Економічна грамотність дає змогу на різних соціальних рівнях забезпечити раціональний розподіл виплат та достатній рівень доходу, користуватись всіма можливостями, які надає держава і бути корисним їй [5, 175].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А., Павлишин Ю. Поняття про норму як про предмет теоретико-методологічного аналізу. *Вітакультурний млин*. 2011. Модуль 14. С. 67-71.
2. Гірняк А., Данюк В. Особливості саморегуляції особистості сучасного управлінця. Наукові праці молодих учених. *Психологія і суспільство*. Спецвипуск. 2015. С. 234-238.
3. Гірняк А. Н. Різновиди міжсуб'єктної взаємодії та їх психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. 2017. № 4. С. 82-86.
4. Гірняк А. Н., Сінькевич І. В. Психологічні особливості соціальної взаємодії та адаптації дітей-сиріт й дітей позбавлених батьків/ського піклування у ЗВО України. *Children's rights protection from legal, pedagogical and psychological perspective : monograph / red. J. Mrozek, O. Homotiuk, O. Koval*.

Olsztyn 2021, Publisher: Centre for Eastern Europe Research UWM in Olsztyn. P. 11-25.

5. Hirnyak A. N., Lypka A. O. Social responsibility of courts and innovative forms of public control over their activity. Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles. Dradt2Digital Publishing House, 2017. p. 174 – 176.

УДК 159.9:314.15

Анастасія Семенчук

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Однією з актуальних проблем в Україні, якій не надають великого значення є недостатня соціально-психологічна і педагогічна допомога та підтримка дітей трудових мігрантів. В результаті виїзду батьків за кордон, діти трудових мігрантів стають більш вразливими до оточення, яке може здійснити негативний вплив на їхній психологічний стан та поведінку і зіштовхуються з проблемами, які найчастіше вони не здатні вирішити самостійно через відсутність батьків. Проблеми дітей трудових мігрантів проявляються на багатьох рівнях: психоемоційному, комунікативному, соціальному, поведінковому, ціннісно-моральному тощо. З огляду на це вони потребують психологічної та педагогічної допомоги від фахівців різного профілю: соціальних працівників, психологів, педагогів, учителів, вихователів та інших спеціалістів, що здатні надати допомогу та підтримку дитині у скрутній ситуації.

Сутність як соціально-психологічної, так і педагогічної підтримки полягає у допомозі дитині трудових мігрантів віднайти упевненість, внутрішню силу і ресурси для подолання проблем та розвинути позитивні особистісні якості. До цього ж важливим є обов'язкове спілкування фахівця з дитиною, шляхом консультування або бесіди; формування у дитини позитивної самооцінки, життєвих планів та профорієнтації; здійснення корекції поведінки; відвідування дитини на дому, вивчення умов її життя, виховання та розвитку.

Таким чином, соціально-психологічну та педагогічну підтримку, ми охарактеризуємо як вид діяльності, сутність якого полягає у вирішенні фахівцем проблем дітей трудових мігрантів; корекції їхньої поведінки;

допомозі з соціалізацією та адаптацією; надання допомоги у навчанні та вихованні; створенні умов для повноцінного особистісного розвитку.

Окрім того сутність соціально-психологічної підтримки полягає у спрямованості соціальної, психологічної та педагогічної діяльності на підвищення якості життя соціально незахищених дітей, захист їх прав та інтересів, надання психологічної та педагогічної допомоги. Перша діяльність – соціальна підтримка, пов'язана з дотриманням прав та соціальних гарантій для захисту дітей. Друга діяльність пов'язана з психодіагностикою, профілактикою та корекцією поведінки дитини. Остання діяльність полягає у здійсненні виховного впливу на дитину та створенні педагогічних умов для її самореалізації, саморозвитку і соціалізації [1, 199-201; 2].

Розглянувши вищезгадані види діяльності, ми можемо визначити особливості соціально-психологічної підтримки дітей трудових мігрантів. Перш за все, підтримка полягає у спрямовуванні фахівцем усіх своїх зусиль, знань та навичок на допомогу дітям трудових мігрантів для розв'язання їхніх проблем, невирішених питань та конфліктів, які вони не здатні самостійно вирішити.

Другою особливістю соціально-психологічної підтримки є прийняття фахівцем проблем та обставин дитини незалежно від її способу життя та поведінки, це дозволяє дитині знати, що її розуміють та підтримують.

Підтримка полягає у забезпеченні фахівцем дитини та її соціального оточення благополуччям. Фахівець повинен оточити таких дітей турботою та увагою. Оскільки лише хороше ставлення до дитини сприяє її відкритись при спілкуванні з соціальним працівником чи психологом.

Наступною особливістю соціально-психологічної підтримки є допомога дитині у соціалізації та залученню її до різних видів діяльності. Спеціаліст повинен допомогти дитині потоваришувати з однолітками, залучити її до різних гуртків, спортивних секцій, де б дитина могла самореалізуватися та соціалізуватися. Спеціаліст також повинен спостерігати, чи дитина не відстає у навчанні, і якщо так, то організувати допомогу їй.

Останньою особливістю соціально-психологічної підтримки є впровадження фахівцем різних психокорекційних заходів: спеціальні заняття з розвитку пам'яті, сенсомоторики, уваги, інтелекту; тренінг навичок; заняття з розвитку мови; формування у дітей мотивації досягнень та адекватної самооцінки [3, 55-57].

Отже, розглянувши особливості соціально-психологічної підтримки, ми визначили основні види підтримки, які надаються дітям трудових мігрантів: психологічна, соціальна та педагогічна. Ці види підтримки надають змогу вирішити проблеми та конфлікти дітей трудових мігрантів; здійснити корекцію поведінки; допомогти у соціалізації та самореалізації; реалізувати особистісний

розвиток; сформувати життєві плани та профорієнтацію на майбутнє. Таким чином, ми зрозуміли, що для фахівців різного профілю важливо знати особливості надання соціально-психологічної підтримки та допомоги, оскільки їхня підтримка допоможе знизити ризик потрапляння дитини у скрутну ситуацію та забезпечить її нормальне функціонування у соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пігіда В. М. Мультидисциплінарний підхід до здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2013. Вип. 23 (3). С. 199-206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_23%283%29__26

2. Психосоціальна допомога дітям трудових мігрантів (криза значущих відносин). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4096/1/Y_Hryshchuk_dopomoga_KUBG.pdf (дата звернення: 24.10.2022)

3. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів: навч. метод. посіб. / за ред.: К.Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. Київ : Видавництво, 2007. 240 с.

УДК 159.98

Тетяна Надвинична

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Олена Харковська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПОНЯТТЯ ПРО ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТА ЯК СУБ'ЄКТА СПІЛКУВАННЯ

У сучасному суспільстві все частіше постає питання про всебічний розвиток особистості. Значну увагу при цьому приділяють становленню інтелектуальної, емоційної, моральної сфер індивіда, з урахуванням його здібностей та інтересів. Незважаючи на те, що розвиток – процес безперервний та триває усе життя, у ньому є т.з. сенситивні періоди, коли особливо важливо задіяти усі внутрішні ресурси та зовнішні фактори, для того щоб його інтенсифікувати та отримати максимальний результат. І у даному випадку мовиться про студентський вік, адже на відміну від школи, на час навчання у

ЗВО припадає пік не лише особистісного, а й професійного зростання молодої людини. Зрозуміло, що освітній процес в університеті передбачає застосування відповідних методів, засобів, способів та інструментів формування особистості майбутнього фахівця, що мають на меті не лише озброїти його цілою системою компетентностей, а й якісно змінити внутрішні психічні структури суб'єкта навчання [1]. Але всі вони дієві лише за умови включення студента у складний процес взаємодії та комунікації [1; 5].

Саме останнє має на меті встановлення особливо тісних контактів між суб'єктами спілкування, що породжується необхідністю колективної діяльності та включає в себе обмін інформацією, узгодження єдиної тактики взаємодії, сприйняття та розуміння свого опонента. При цьому у сучасній психології особистість в контексті спілкування розглядається на таких рівнях реалізації особистості, як: обмін нормами, цінностями, правилами соціальної поведінки тощо. Готовність особистості до повноцінного спілкування – це складний, багатоетапний процес, який вбачає розвиток психіки індивіда відразу в кількох взаємозалежних напрямках. Головним при цьому виступає формування комунікативного ядра особистості, де вона сприймається як найвища цінність.

Врахування в освітньому процесі ЗВО властивостей психосоціального та особистісного розвитку студентів, а також їх забезпечення широким діапазоном комунікативних вмінь, формування навиків та досвіду міжособистісного спілкування, є важливою складовою розвитку особистості. При цьому важливим виступає сприятливий соціально-психологічний клімат групи, у якій особистість навчається. Адже атмосфера групи спонукає до спілкування, при цьому створюючи міжособистісну взаємодію і тим самим сприяє формуванню стосунків, рівня задоволеності від спілкування, і своєї належності до цієї групи.

На підставі дослідження особливостей студента утворюється його психограма як суб'єкта спілкування. Вона складається з таких підструктур: психологічні особливості (проявляються у поведінці та відрізняють одну людину від іншої), психічні процеси (пам'ять, уява, мислення), психічні стани свідомості (потраєння, хвилювання, байдужість) та психічні відносини (емоційні, наполегливі тощо). Дані виявлення особистісної суб'єктивності у спілкуванні в групі потребують від студента знання власних типологічних особливостей як суб'єкта спілкування.

В період обміну інформацією необхідно, щоб кожен індивід правильно розумів власну роль в процесі спілкування. Тобто, комунікатор має чітко викладати інформацію, а реципієнт – уважно слухати. Лише після засвоєння всього матеріалу він може або погодитися або дискутувати з приводу почутого.

Задля успішного процесу комунікації, особистість повинна володіти певними властивостями, а саме: комунікабельність та комунікативність.

Людина має подавати інформацію співрозмовнику у тій формі, яка є максимально зрозумілою для нього та зацікавить його, і більш детально пояснити те, що не зовсім зрозуміло. До властивостей особистості, які необхідні для якісного спілкування можна віднести: вміння слухати співрозмовника, поважати партнера по розмові, бути досвідченим тощо.

Існують засоби спрямовані на розвиток комунікативних здібностей індивіда. Одним із таких засобів вважаються активні методи навчання (групова пізнавальна діяльність, виконання спеціально підібраних комплексів), які умовно можна поділити на:

- дискусійні методи (колективна дискусія, аналіз ситуації);
- ігрові методи (метод навчання, що передбачає засвоєння вивченого матеріалу за допомогою гри; існують творчі, рольові (поведінкове навчання) ігри);
- комунікативний тренінг (спрямований на усвідомлення, формування та вдосконалення особистісних якостей).

Форми спілкування між студентами і викладачами в умовах університету значною мірою залежать від соціокультурних та індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів взаємодії, а також від встановлених у ЗВО критеріїв, норм та правил спілкування.

Так, наприклад, за традиційного підходу викладач частіше всього виступає транслятором інформації та має на меті передати студентам якомога більше знань у формі положень та постулатів. Зовсім іншу соціокультурну роль відіграє викладач у системі навчання, котра ґрунтується на активізації пошукової пізнавальної активності студентів. Організувати та підтримувати таку активність він може, лише долучившись до їхньої конкретної учбової діяльності та перетворивши навчальний процес на паритетну діалогічну взаємодію реального співробітництва. Оскільки студент бере участь у згаданій діяльності як один із її рівноправних суб'єктів, то його освітні дії жорстко не регламентуються ззовні, зважаючи на наявність досить широкого простору творення і свободи дій з обох боків [3; 4].

Отже, діяльність особистості у вигляді спілкування є активністю особистості, спрямованою на досягнення усвідомлюваних цілей та поставленої мети. Без спілкування не може відбуватися повноцінний розвиток особистості ні як індивіда, ні як індивідуальності. Саме під впливом спілкування формуються соціальні установки, життєві цілі, емоційні компоненти, моральні норми тощо. Розвиток особистості студента як суб'єкта спілкування потребує соціальних та професійних навиків, які дадуть йому можливість успішно зорієнтуватися у життєво-необхідних процесах, ставати конкурентоспроможним фахівцем. Про високий рівень сформованості комунікативних процесів та навичок свідчить здатність студента органічно інтегруватися у різні соціальні

групи, а також взаємодіяти із викладачами та у процесі складної діалогічної взаємодії переймати досвід вирішення складних життєвих та професійних задач.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А. Н. Поняттєво-категорійне поле і наукові підходи до розуміння взаємодії у психології. *Психологія і суспільство*. 2017. № 3. С. 112–126.

2. Москалець В. П. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Центр учбової літератури», 2013. 262 с.

3. Надвинична Т. Л. Діалогічні взаємовідносини учасників освітнього процесу у контексті постановки та розв'язування навчальної задачі. *Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний і зарубіжний досвід*. Тези доповідей Міжнародної конференції молодих учених і студентів. Тернопіль; ТНЕУ. 2008. С. 378 – 380.

4. Фурман А. Архітектоніка творення особистості за модульно-розвивальної системи навчання. *Психологія і суспільство*. Тернопіль. 2000. № 1. С. 26 – 43.

5. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Міжособистісні стосунки соціального працівника з клієнтом і бар'єри діалогічної взаємодії. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (15-16 березня 2018 р., Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 222-226.

УДК 159.9

Галина Щербань

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ФЕНОМЕН ДИСТАНТНОЇ СІМ'Ї У КОНТЕКСТІ РЕСУРСОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Інститут сім'ї зазнає істотних трансформаційних впливів економічних, політичних, соціально-демографічних та інших чинників. Але найбільше відчувається тиск обставин, котрі центруються довкола аспектів рівня благополуччя родини. Саме внаслідок пониження добробуту українців, питання трудової міграції набуває все більшої масштабності. В даному випадку пріоритетність надається саме матеріальному забезпеченню родини, а виховна функція відходить на другий план. Така тенденція підтверджується статистичними даними, що кожний сьомий українець є трудовим мігрантом, а

відтак близько 7-9 мільйонів дітей в Україні залишаються без належного батьківського піклування [4, 64].

З 2014 року Україна перебуває в стані неоголошеної війни, а з 24 лютого 2022 року – повномасштабного вторгнення. Частина її території незаконно анексована, частина тимчасово окупована сусідньою державою-агресором, а на частині ведуться бойові дії. Значна кількість громадян України вимушена була покинути свої домівки і виїхати в пошуках захисту, а часто і просто порятунку. Саме через такі обставини виникає специфічний вид сімей, як – дистантні, членам яких притаманна періодична територіальна роз'єднаність, здебільшого внаслідок віддаленої роботи одного/двох з батьків [5, 191; 7, 434; 8, 276]. Для таких родин є характерним домінування ролі матеріальних благ над сімейними цінностями; емоційне відчуження партнерів один від другого, а також дітей від батьків; зниження рівня комунікаційної взаємодії тощо. У юнацькому віці таке дистанціювання може набувати особливої психологічної гостроти. Причиною прояву негативних станів й переживань осіб юнацького віку можуть стати відсутність гармонійності взаємин, емоційного контакту, батьківської любові та належної турботи [2; 3].

Актуальність окресленої проблематики дистантних сімей підкреслюється в наукових роботах різних вчених. Зокрема, аспекти функціонування дистантної сім'ї як цілісної системи окреслено в роботах О. Пенішкевич, Н. Гордієнко, І. Трубавіної, Н. Гевчук [1, 31], а специфіка форм і методів роботи практичних психологів та соціальних педагогів з дітьми трудових мігрантів досліджувалась А. Колесник і М. Самарською.

Здебільшого дистантні сім'ї не є психологічно підготовленими до змін сімейно-рольової структури, а також загального функціонування сім'ї. Тому їхні члени зазвичай не усвідомлюють можливих наслідків проживання нарізно і появи обставин, які перешкоджають підтриманню гармонійної стабільності дистантної сім'ї. З часом члени родини емоційно та духовно віддаляються один від одного, що провокує, своєю чергою, збільшення кількості непорозумінь, конфліктних ситуацій, втрату авторитетності батьків для дітей тощо.

Основою збереження міцності та стійкості сім'ї, як системи, виступає її психологічна складова. Саме наявний психологічний клімат є фундаментальним компонентом, який відповідає за особливості становлення конструктивних взаємин між членами родини, розподіл влади, взаємний вплив батьків та дітей один на одного. Тож у випадку дистантних сімей такий клімат зазнає певних змін, котрі зумовлені періодичною відсутністю одного/двох членів родини. На превеликий жаль, визначення актуальних форм і методів роботи з даним різновидом сімей не є пріоритетним напрямком соціально-психологічної роботи. На наш погляд така діяльність має першочергово

провадитися в державних і недержавних секторах громади та загальноосвітніх навчальних закладах.

За Я. Раєвською, дистантні родини є одним з різновидів тимчасово неповних сімей, які виникли внаслідок появи нових обставин, спричинених територіальною розмежованістю членів родини (здебільшого внаслідок віддаленої праці одного/двох з батьків від місця проживання). Така сім'я офіційно вважається повною, оскільки обоє батьків є юридично наявними [6, 281], проте її емоційний мікроклімат має, зазвичай, негативне спрямування.

Кожна сім'я, в тому числі і дистантна, має особливу сімейно-рольову структуру й реалізує певні функції, які визначають її як цілісну систему. У становленні взаємовідносин, підтриманні тісного зв'язку, сприятливого психологічного клімату провідна роль належить саме комунікативній функції. У випадку дистантних сімей саме вона набуває особливого значення, оскільки члени даної родини мають забезпечувати реалізацію даної функції на належному рівні, попри обставину територіальної відстані. На жаль, здебільшого, це постає непереборною обставиною, що спричиняє появу таких характерних для дистантної родини ознак: відчуття емоційної та духовної відстороненості як між партнерами, так між батьками і дітьми; втрата авторитетності батьків для дітей; збільшення частоти конфліктних ситуацій; поява проблем у вихованні дітей; зміщення звичної сімейно-рольової структури тощо.

Поява дистантних сімей відбувається під впливом різних факторів. У випадку українських сімей таким фактором переважно є загальний низький матеріальний рівень життя громадян, який спричинюється незадовільною оплатою праці, процесами інфляції, корупції, відсутністю належного соціального захисту, кар'єрних перспектив тощо. Ці обставини підвищують рівень емоційної напруги, частоту конфліктів, а відтак погіршують внутрісімейні взаємовідносини. Особливого значення у цьому контексті набуває суб'єктивне сприйняття бідності, коли особа лише оцінює себе як «бідну», оскільки не в змозі досягнути матеріального добробуту, котрий відповідає рівню власних домагань та очікувань інших. Як наслідок, це штовхає українців на пошуки нових перспектив і способів належного забезпечення своїх родин віддалено від місця проживання.

Отже, проблема ризиків зовнішньої та внутрішньої трудової міграції залишається надзвичайно актуальною у нашій державі. Мотив підвищення матеріальної ресурсності сім'ї часто значно знижує її внутрішню психоемоційну ресурсну наповненість. І для того, щоб формально неповна дистантна сім'я не перетворилася в офіційно неповну, представники державних соціальних структур, політики та науковці мають значно більше уваги приділяти дослідженню даного соціально-культурного феномену.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гевчук Н. С. Виховання дітей трудових мігрантів в умовах соціально-педагогічного середовища: автореф. дис. канд. пед. наук: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2012. 31 с.
2. Гірняк А. Н., Браславець О. В. Прояв акцентуацій характеру осіб молодшого юнацького віку у контексті їх сімейних взаємостосунків. *Збірка наукових праць молодих учених кафедри соціальної роботи ТНЕУ*. Тернопіль : Вектор, 2011. С. 14-18.
3. Гірняк А., Кудлач Ю. Соціально-психологічний портрет сучасної неповної сім'ї. *Вітакультурний млин*. 2010. Модуль 11. С. 37-41.
4. Голова Н. Соціально-психологічна класифікація проблем дистантних сімей та їх вплив на особистість підлітка. *Молодь і ринок*. 2017. № 2. С. 63 – 67
5. Гошовський Я. О. Сім'я та освітні інституції: психологія системної взаємодії. *Психологія і особистість*. 2013. № 1. С. 191-192.
6. Раєвська Я. М. Феномен дистантної сім'ї та її вплив на особистість підлітка : зб. наук. пр. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип.13. 306 с.
7. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: СДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 8 (52). С. 434–446.
8. Трубавіна І. М. Створення соціальних умов для реалізації прав сім'ї, збереження сімейних стосунків, сімейних цінностей щодо сімей з числа внутрішньопереміщених осіб. *Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь*: матеріали наук.-прак. конф. (20-21 травня 2016 року). Харків: «Точка», 2016. С. 276–280.

УДК 159.9:316.46

Людмила Світловська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСТВА У ШКІЛЬНОМУ КОЛЕКТИВІ

В сучасній науці, за наявності спільних вигідних позицій, лідерство характеризується неоднозначно. Кожний дослідник акцентує увагу на певних аспектах лідерства, тому і визначень даного поняття на сьогодні існує безліч. Різноманітні наукові течії намагаються подати власне трактування суттєвих аспектів поняття «лідерства» [2; 12].

Лідери необхідні людству завжди. Це поняття бере свої початки ще з первісних часів, коли тільки стартував процес державотворення: групи людей об'єднувалися в общини, а лідером ставав найсильніший з фізичної сторони. З того часу пройшло вже багато років і в сучасному світі змінилися цінності та пріоритети людства. Тепер лідером вважається не найсильніший фізично, а той, хто може згуртувати команду навколо однієї мети та досягнути успіху. На думку Т. Енгстрема, лідера можна вирізнити без особливих труднощів. Вчений вважав, що варто просто звернути увагу на той факт, чия думка є найціннішою під час колективного прийняття рішень, що швидко отримує схвалення і підтримку громадськості, а найголовніше – кого наслідує група [4; 30].

Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує, що погляди на вибудову ідеалу лідера неоднозначні. Так, Л. Московичева, О. Красильникова, Д. Левчик, С. Ципко, О. Шевченко, О. Пономарьов беруть за основу психологічного образу людини-лідера сукупність таких особистісних рис: справедливість, чесність, патріотизм, сила волі, освіченість, розум, уважність, обов'язковість, організованість, рішучість, сміливість, упевненість у собі, владність, компетентність, дипломатичність. Обраний авторами підхід засвідчує, що перевага тут надається аналізу раціональних складових образу лідера [5; 11].

У розвиток ціннісного підходу до лідерства значний внесок внесли Р. Грінліф, С. Кучмарські і Т. Кучмарські, К. Ходжкінсон, Г. Фейрхольм та ін. Науковці пов'язують процес становлення лідерства в колективі з можливістю для всіх членів групи проявити свої лідерські здібності [6; 54].

Лідерство — це відповідальна справа, і, хоча часто означає впливовість та визнання, далеко не кожен зважиться на це, адже лідер несе відповідальність за свої дії більше ніж будь-яка інша людина, від його рішень залежить успішність всієї команди. Вагоме місце в цьому процесі займають особистісні характеристики, якими має володіти лідер групи. Важливими з них є: врівноваженість і розсудливість, організованість, впевненість у собі. Лідер має бути відповідальним, наполегливим та впевненим у собі. Тобто він має вміти спілкуватися з людьми, надихати їх, мотивувати, мати хороший авторитет [3; 19].

У феномені «лідерства» завжди можна виділити три базові компоненти:

1) лідер – особистість з певним набором якостей та навичок, що забезпечують здатність вести за собою інших;

2) послідовники – команда однодумців, що готові прислухатися і наслідувати лідера для досягнення цілі;

3) мета – певний результат, в якому зацікавлені і лідер, і його команда, досягнення якої об'єднує всіх учасників в спільній діяльності.

Поєднання визначених компонентів забезпечує послідовний рух лідера та його команди до досягнення мети та реалізації поставлених завдань.

Лідер – це той, хто створює сенси, надихає і мотивує, веде команду, управляє процесами, комунікує.

Діти – це майбутнє нашої країни, а у становленні шкільного лідерства одну з головних ролей грають вчителі, і саме їм потрібно звернути увагу на учнівський колектив класу та виділення лідерів серед дітей.

Школа – це унікальний, яскравий і дуже складний світ, де тісно переплітаються навчання, міжособистісні взаємини, успіхи і промахи, відкриття і розчарування.

У шкільному віці якості лідера лише розвиваються. Лідером може стати дитина, яка користується великою популярністю, вміє домовитися з однолітками. У шкільному середовищі до лідера висуваються такі вимоги: гнучкість поведінки, розвиненість навичок спілкування; обізнаність і зацікавленість в справах школи і класу; ініціативність, наполегливість; здатність виконувати свої обов'язки, володіння достатнім авторитетом для впливу на інших учнів класу.

Лідер класу – це не ватажок, та законодавець думок. Класному керівнику потрібно взяти це до уваги під час формування учнівської спільноти, тоді виховний процес буде ефективним. Важливо дібрати «ключики» до лідера та впливати через нього на весь клас, робити це потрібно продумано й методично правильно.

Класний керівник, який хоче впливати на клас, має співпрацювати з лідером, вчитися вибудовувати з ним спільну стратегію взаємодії. Лідер класу – не просто популярний підліток, а той, хто може повести ровесників за собою.

За результатами теоретико-емпіричного вивчення впливу рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей учнів та схильність до лідерства у шкільному колективі, між означеними показниками встановлено наявність прямого кореляційного зв'язку, а саме: чим вищий рівень комунікативних та організаторських здібностей у школяра, тим більше виражена у нього схильність до лідерства, і навпаки. Тим самим, можна з упевненістю констатувати, що комунікативно-організаторські здібності виступають в якості одного з найбільш впливових чинників при виборі неформального лідера у шкільному колективі.

Таким чином, проблема лідерства існує в сучасній школі, і про неї потрібно писати, її потрібно вивчати та вносити певні свої корективи. Проблему лідерства починають вивчати ще із школи, адже в цей період дитина формується як юнацька особистість, починає будувати свій життєвий шлях та самоутверджуватись. У молодших школярів добре розвиваються такі якості, як наполегливість, цілеспрямованість, витриманість, самовладання [1, 60].

Та все ж таки, лідерству потрібно навчатись. І саме школа формує, виховує творчих, енергійних, чесних, поміркованих, справедливих, скромних і відповідальних шкільних лідерів, які в майбутньому стають сильними особистостями і здійснюють свій вклад у розвиток країни та суспільства загалом. Лідерами не народжуються, лідерами стають, завдяки довгій та клопіткій роботі над собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко С. Д. Загальна психологія: 3-є вид., переробл. та допов. Київ, 2021. 271 с.
2. Таранюк К. В., Кобушко Я. В. Лідерство та команда в публічному управлінні: конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2020. 175 с.
3. Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посібн. /за наук. ред. Л. М. Сергеевої. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2015. 296 с.
4. Збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції "Філософсько-психологічні аспекти лідерства в бізнесі, освіті та державі", 15 березня 2019 р. / за ред. Мельник В. П.; відповід. за вип. Жигайло Н. І., Максимець Ю. В. Львів : Сполом, 2019. 180 с.
5. Психологічний супровід розвитку лідерського потенціалу шкільної та студентської молоді: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 29 квітня 2021 р. Київ: НУБіП України, 2021. 74 с.
6. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / за наук. ред. В.Р. Міляєвої. Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронне видання]. Київ; Кривий Ріг: вид. Козлов Р. А., 2021. 296 с. URL: <https://elibrari.kubg.edu.ua/id/eprint/36659>

УДК : 172.2

Анастасія Кармазин

здобувачка другого (магістерського) рівня зі спеціальності

231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ В ПРОФЕСІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Спрямованість соціальної роботи на подолання перепон та несправедливості, які існують у суспільстві, забезпечення соціального, культурного та матеріального рівня життя всіх його членів передбачає широкий спектр надання допомоги та соціальних послуг різним категоріям населення.

Сфери та види діяльності соціального працівника зумовлюють необхідність взаємодії із значною кількістю людей, що визначає складність та специфіку даної професії.

Вміння вирішувати етичні дилеми є важливою складовою професійної етики соціального працівника, яке дозволяє здійснювати моральний вибір у складних етичних ситуаціях, якісно надавати соціальні послуги клієнтам та запобігати професійному вигоранню.

Етичні дилеми це ситуації, у яких перед людиною постає вибір між двома варіантами, кожен з яких є морально неприйнятним для неї. Етичні дилеми суперечать системі ціннісних орієнтацій, моральним нормам суспільства чи культурі, у якій знаходиться людина, що попала в таку ситуацію [1, с. 30].

У практиці соціальної роботи на сьогодні не існує загальноприйнятих класифікацій етичних дилем. Переважно публікації стосуються проблем конфіденційної інформації, що надійшла від клієнта чи осіб із його кола оточення; приховування інформації або дезінформування (травматичного характеру) клієнта; рівень втручання соціального працівника в особисте життя клієнта; емоційна близькість; розставлення межі професійної компетентності; рівень особистої довіри та відкритості; фінансові домовленості.

Аналізуючи проблему етичних дилем на практиці, не можна уникати врахування системи соціальних зв'язків, які мають можливість визначати процес прийняття рішення. Варто розуміти, що «ізолювати» стосунки з клієнтом не можливо. В цю діяду постійно втручаються: колеги, близькі, родичі, друзі і тд (ті, хто прямо або опосередковано залежить від його дій). Тому, при прийнятті рішень, соціальний працівник повинен перш за все брати до уваги не власну мораль, а вимоги професійної етики, загальнолюдські моральні норми та цінності, враховувати законодавчу вимог та зважати на рівень своїх посадових обов'язків.

Нерідко причиною утворення етичних дилем є сам соціальний працівник, як наслідок множинності своїх ролей. Часто він виконує роль помічника та контролера зі сторони державного чи недержавного органу або установи, які надають соціальну допомогу. За умови, коли на соціального працівника положено обов'язок про здійснення функцій державного контролю громадян, його невідкладним та негайним обов'язком є з'ясування етичних наслідків цієї функції та виявлення питання щодо суперечливості його діяльності та основних принципів соціальної роботи. Окрім цього, роль помічника, наставника чи захисника інтересів клієнта зазвичай не узгоджується з потребою ефективної та раціональної професійної діяльності [2].

Етичні дилеми зачіпають соціальних працівників, коли останні стоять перед вибором: конфіденційності інформації та інтересами суспільства;

важливістю говорити правдиву інформацію та приховувати її в цілях захисту клієнта; дотримуватися законів та інструкцій чи порушувати їх задля благополуччя клієнта; суперечностями між особистими та професійними цінностями фахівців та ін.

Актуальною дилемою соціальної роботи є виклад самої допомоги, що надається соціальними працівниками. Первісний характер її надання був альтруїстичним, викликаний співчуттям до об'єкта допомоги та емпатією. «Сьогодні допомога – це раціональні, логічні та результативні дії, направлені на реалізацію конкретних цілей. Вона структурована, підкріплена юридично та фінансово у спеціально створених державних установах» [5].

Отже, дилеми, які стають на шляху соціальних працівників, не завжди торкаються їх особисто, часто їх «передають» клієнти через свої звернення. Моральний вибір є досить складним, а особливо для молодих фахівців, у яких професійний досвід у відповідній діяльності є незначним. Тому, важливо вміти співставляти власні цінності з цінностями клієнта та консультуватися із колегами. Важливим фактором у вирішенні етичних дилем є вміння знаходити компроміс та не впадати у розпач та апатію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демиденко Т. М. Розвиток емоційної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки*. 2018. № 1. С. 29–35.
2. Лаврецький, Р. В.; Лоза, А. С. Етичні дилеми в соціальній роботі. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 81-86.
3. Лаврецький Р.В., Нагірняк М.Я. Професійна етика соціального працівника в сучасній Польщі. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2013. № 3-4. С. 81-90.
4. Морщакова О. Концептуальні засади філософії соціальної роботи. *Психологія і суспільство*. 2016. № 3. С. 68–79.
5. Павлишина Н. Б. Зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. *Молодий вчений*. 2017. №6. С. 275-279.
6. Семигіна Т.В. Глобальні стандарти підготовки соціальних працівників як ідеалістичне бачення розвитку освіти із соціальної роботи. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*. 2021. С. 75-84.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОЖИВЧИХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Споживання і споживчі потреби, споживчі переваги та смаки населення нашої країни в соціально-психологічному аспекті вивчалися доволі мало і не надто комплексно. В часи тотального культу споживання доволі гостро постає проблема повновагомого задоволення споживчих потреб, тому виникає необхідність виявлення оптимальних рамкових меж їх задоволення. Також цікавою є проблематика дослідження впливу споживчих потреб на соціокультурні переваги та соціальну мобільність населення України, вплив соціального довкілля на споживчу поведінку громадян. Формальні ознаки приналежності до споживчої групи мають очевидні відмінності, що особливо цінне у ситуації формування нових моделей соціальної поведінки в 20-х роках ХХІ століття. Адже будучи членом групи, індивід перебуває на вищому рівні пристосування людей до соціальної діяльності, орієнтації в навколишньому світі, адекватної інтерпретації та позиціонування себе у соціумі.

Соціально-психологічний розвиток особистості актуалізується потенціалом Я-концепції, представленим здатністю до трансформації своїх ідентифікаційних структур, що відбивається й у споживчій поведінці та всебічному, вдалому і повному задоволенні своїх споживчих потреб. Саме у соціальному довкіллі втілюється символічна природа феномену споживання, головна риса якої – продукування своєї «відмінності», «іншості». Тут актуалізуються специфічні для сучасної людини ідентифікаційні та адаптаційні ресурси, серед яких значуще місце займає демонстративне та позірне споживання як засіб прояву власного Я і трансляції його соціальному оточенню. Актуальність проблематики дослідження зумовлена, по-перше, об'єктивною потребою у соціально-психологічному аналізі дослідження феномена споживчих потреб як значущої соціально-психологічної практики, що відображає процеси конструювання ідентичності та формує способи особистісного самоздійснення. По-друге, споживча поведінка є продуктивним матеріалом для дослідження структурного змісту Я-концепції у просторі групової приналежності, у вирішенні проблеми розкриття механізмів розвитку особистості сучасного українця.

Об'єктом дослідження є людина як споживач матеріальних та культурних благ в контексті її особистісного поступу, **предметом** – споживчі

потреби, переваги та смаки населення в практиці вивчення соціальної психології та суміжних наук. **Метою дослідження** постали споживчі потреби населення в часи формування культу споживання товарів і послуг.

Завдання дослідження: дослідити соціокультурний аспект формування споживчих потреб; означити споживання як соціально-психологічну проблему і як рушій суспільного розвитку; виявити вплив споживчих потреб на соціокультурну трансформацію українського соціуму; розглянути споживчу практику як чинник соціальної мобільності громадян; провести емпіричне вивчення соціокультурних особливостей споживчих потреб і їх змін у часі і просторі.

Провівши дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Споживча поведінка є формою вираження відмінностей та відображає ідентифікаційні процеси у соціальному довіллі. Тип та спосіб задоволення споживчих потреб населення зумовлений стилем життя та ціннісною структурою особистості. Особливості Я-концепції індивіда актуалізуються у споживчих практиках. Ступінь співвідношення соціальної та особистісної ідентичності у структурі Я-концепції взаємозумовлена типом споживчої поведінки індивіда. У разі обмеження споживчої активності (вимушеного чи навмисного) знижується рівень соціальної ідентичності. У ситуації самореалізації та конструювання ідентичності за допомогою способу споживання соціальна ідентичність зростає.

2. Конструювання піраміди своїх споживчих потреб за умов сучасності стає джерелом особистісного зростання та динаміки саморозвитку. Рівень соціальної ідентичності взаємопов'язаний із способом та типом споживання. Заперечення самоідентифікації лише на рівні соціальної більшості знаходить свій відбиток у типі споживання, зорієнтованого тільки на власні інтереси. Дослідження структурних компонентів механізму регулювання споживчої поведінки показало, що когнітивні особливості споживачів виявляються на периферії процесів ідентифікації особистості. На перший план виходять процесуальні характеристики Я-концепції: співвідношення соціальної та тимчасової ідентичностей.

3. Культ споживання, що лежить в основі сучасного габітусу, створює цивілізаційний інтертекст з речей, що має високий рівень морального зносу і низький рівень радості оновлення, здивування, пізнання, спілкування, якими володіє духовна культура. Але саме духовна культура дає свободу розвитку, яку так високо цінує особистість, бо свобода індивідуального споживання – це ілюзія, що розвінчується в даний час. З цього випливає, що національний габітус потребує управління через процеси виховання та освіти молодого покоління, зокрема і щодо поміркованого підходу до власних споживчих потреб.

4. У підсумку можна констатувати, що цінності, стандарти та критерії успіху споживчого суспільства, впливають на Я-концепцію значної частини населення, в тому числі, як і для тієї, що відчуває труднощі в задоволенні своїх споживчих потреб, так і для соціально активної її частини. Традиційна критика «суспільства споживання» призводить до недостатньої вивченості проблем у соціально-психологічному аспекті, одномірності поглядів на процеси задоволення споживчих потреб в умовах українського сьогодення. Слід визнати, що споживчі практики, які нині панують у суспільстві, є для значної частини населення не тільки способом конструювання власної ідентичності, а й стимулом особистісного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрійяр Ж. Суспільство споживання. Його міфи і структура. Київ, 2020. 456 с.
2. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 186 с.
3. Ортега-і-Гассет Х. Що таке філософія? Київ, 2017. 408 с.
4. Прокопенко О.В., Троян М.Ю. Поведінка споживачів: навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 176 с.

УДК 37.013.42

Ірина Палихата

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ

Актуальність проблеми дитячої безпритульності визначається тим, що з огляду на війну в Україні, на сьогодні зросла кількість неповнолітніх, які стали сиротами або втратили зв'язок з батьками та опікунами. Зруйновані заклади освіти, охорони здоров'я, культури, психологічний стрес від військових дій, каліцтва і смерть дітей – це далеко неповний перелік небезпек, що становить загрозу життю і здоров'ю майбутнього покоління. До суттєвих чинників, що впливають сьогодні на дитячу безпритульність належать і важке матеріальне становище більшості українців, безробіття, поширення соціальних аномалій, трудова еміграція.

Дана соціальна проблема несе за собою велику кількість негативних наслідків для нашого суспільства, а саме: зростання дитячої та підліткової

злочинності; зростання та поширення дитячого алкоголізму та наркоманії; низький культурно-освітній розвиток громадян різного віку, а також виникнення та поширення різного виду складних і невиліковних захворювань.

Явище дитячої бездоглядності та безпритульності є складним і неоднозначним. Насамперед, в Україні відсутнє єдине визначення поняття «діти вулиці». Бездоглядними, безпритульними називають дітей, які були покинутими батьками або, які самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, в яких вони перебували, і не мають певного місця проживання. Значна їх частина «втратила зв'язок» з рідними сім'ями через те, що батьки зловживають алкоголем, наркотиками, перебувають у місцях позбавлення волі або загубилися у результаті сучасних бойових дій та ін. Такі діти змушені проживати в чужих людей, у сім'ях родичів, в оточені інших дітей, на вокзалі, у залишених будівлях тощо [2, 296].

Для України сьогодні архіважливо невідкладно і терміново впроваджувати у життя програми із запобігання виходу дітей на вулицю і повернення безпритульних «дітей вулиці» у родини, а також сприяти їхній адаптації. Водночас слід розуміти, що досягнути позитивних результатів у цій нелегкій праці досить складно. Адже безпритульні й бездоглядні «діти вулиці» часто проявляють надмірну замкнутість, настороженість, неприйняття багатьох доброзичливих форм поведінки щодо них. Робота з ними потребує неабиякого терпіння, такту і гнучкості, усвідомлення того, що результати будуть очевидними не відразу.

На сьогоднішній день до проблеми безпритульності найчастіше звертаються засоби масової інформації, висвітлюючи соціально дискомфортні теми. Проте часто їх матеріали не сприяють формуванню толерантності до даної категорії соціально вразливих груп населення і провокують насторожене, негативне, агресивне ставлення з боку суспільства. У той час як ЗМІ мають інформувати громадян щодо діючих програм допомоги безпритульним неповнолітнім, діяльності організацій, які надають соціальні послуги даній категорії осіб, що в свою чергу повинно сприяти формуванню толерантного ставлення населення до проблем безпритульності [5, 117].

Для вирішення проблеми дитячої безпритульності в Україні на сучасному етапі необхідно сформувати концепцію м'якого, поступового, заохочувального підходу до трансформації свідомості, ціннісних орієнтацій «дітей вулиці» шляхом ліквідування окремих особистісних уявлень, що визначають їхню поведінку, дотримуючись принципу «зменшення шкоди» [5, 118].

Таким чином, для сучасного українського суспільства проблема дитячої безпритульності – надзвичайно важлива і актуальна та потребує продуманої політики держави, що має спрямовуватись на розробку програм більш чіткої

співпраці соціальних установ, медичних закладів, організацій із профілактики безпритульності і правопорушень неповнолітніх, підвищення культури сімейних відносин та відповідальності батьків за виконання своїх обов'язків, на розробку проектів комплексної співпраці правоохоронних органів, молодіжних організацій, місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, закладів освіти. Адже кожна дитина - маленька особистість, захист і турбота про неї є найважливішим обов'язком держави. Тому необхідно вдосконалювати систему соціального обслуговування для допомоги безпритульним дітям, впроваджувати у життя як програми із забігання виходу дітей на вулицю, так і з повернення їх у родини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боделан М. Вулична соціальна робота: сутність і специфіка. *Наука і освіта*. 2016. №1. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/683/1/%D0%91%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D0%BD%20%D0%9C.%20%D0%92..pdf> (дата звернення: 27.10.2022)
2. Болотова В. О., Чернецька Т. Н. Безпритульні діти: соціальний портрет. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 19. С. 296–300.
3. Горобець І. В. Європейський досвід запобігання та протидії дитячій безпритульності та бездоглядності. *Ефективність державного управління: збірник наук. праць ЛРІДУ НАДУ*. Львів, 2010. С. 58–65.
4. Гаврюшенко Р. Є. Коваль Н. В. Організаційно-правові форми соціального захисту в Україні. *Управління розвитком*. 2011. С. 25–26.
5. Пустовий О. О. Недоліки сімейного виховання: причина бездоглядності та безпритульності неповнолітніх. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 118–122.

УДК 316.6

Дарія Іващук

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ЖИТТЄВЕ САМОВИЗАЧЕННЯ МОЛОДІ У НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

Актуальність дослідження життєвого самовизачення молоді у неформальних молодіжних об'єднаннях обумовлена соціально і особистісно детермінованою потребою переосмислення процесу адаптації молодого фахівця

до професійної діяльності в умовах мінливого соціуму. Розширення «каталогу» видів діяльності у період адаптації, сполучення його освоєння з орієнтацією в системі внутрішньодіяльнісних зв'язків, центрування навколо головних пріоритетів нової соціально-професійної ролі є факторами, що впливають на реалізацію випускником вищого навчального закладу власного творчого потенціалу на новому етапі індивідуально-професійного розвитку.

Розвиток особистості та її соціалізації – процес, який триває впродовж усього життя, змінюючись тільки за напрямком, інтенсивністю, характером та якістю (концепція «необмеженого розвитку» – Б. Г. Ананьєв, О. В. Брушлинський, О. В. Запорожець, Е. Еріксон та ін.). Від того, як протікає процес розвитку особистості у студентському віці, залежить якість її професійної підготовки та наступної професійної діяльності, що, у свою чергу, суттєво впливає на усі сфери життя суспільства.

У процесі адаптації виникає складна взаємодія динамічних процесів: психологічне становлення особистості, включення в трудову діяльність, організація власної безперервної самоосвіти, тощо. Основною системостворчою детермінантою, що дозволяє безпосередньо створювати позитивний результат адаптації, виступає самореалізація, яка носить творчий характер, а якщо реалізація особистісних пріоритетів починається з відхилення від традиційних культурних норм та зі вступу до будь-якого неформального об'єднання студентської молоді, вища школа повинна ставити першим й головним своїм пріоритетом побудову механізмів й методів подолання та попередження негативних явищ у студентських колективах.

Розвиток особистості студента в процесі адаптації до умов навчання у вищих навчальних закладах викликає зміну інтересів, поглядів, ціннісних орієнтацій, життєвих планів, ідеалів, домінуючих мотивів, нерідко супроводжується внутрішньо-особистісними конфліктами. У зв'язку з чим, одним із важливих елементів підготовки майбутніх спеціалістів є своєчасне вирішення їх внутрішньо-особистісних і міжособистісних конфліктів у період адаптації до умов вищих навчальних закладів.

Життєдіяльність сучасної молоді – складна міжособистісна взаємодія в формальних і неформальних об'єднаннях. Більше 90% студентів вважають себе членами відносно стабільних неформальних груп («компаній»), у яких проводять значну частину свого вільного часу.

Механізми самореалізації надають діяльності та поведінці молодій людини особистісного смислу і знаходять свій вираз у перетворенні суспільних вимог і оцінюючих критеріїв на норми самооцінки і самоконтролю.

Неформальне молодіжне об'єднання розглядаємо як організацію, що характеризується високим ступенем згуртованості, особистісним характером

спілкування, нечітко вираженою метою групової діяльності і неформальним контролем, який ґрунтується на традиціях і залежить від ступеня групового усвідомлення.

Таким чином, виникнення неформальних молодіжних об'єднань підлітків має двоїстий, активно-реактивний характер. З одного боку, це – природний, переважно спонтанний витік нагромадженої і невитраченої енергії особистості, з іншого боку – саме суспільство провокує такі дії тими негативними явищами, які проявляються в його розвитку.

Виникнення неформальних об'єднань молоді асоціальної спрямованості відбувається всупереч діяльності соціально корисних груп, у результаті деформацій, що нагромадилися в соціальних відносинах і спілкуванні на основі психологічних відносин між їх членами. Вони вторинні за своїм походженням від формальної організації. Їх зародженню передують низка умов, що сприяють консолідації розрізнених відчужених особистостей у єдине ціле. Тому й вважаємо за доцільне розглядати спільну асоціально-діяльність молодого покоління як головну системотворчу ознаку стихійних самовиникаючих груп. Механізми групової інтеграції і диференціації в цих групах, так само як і у всіх інших, спочатку мають соціально-психологічний характер. Однак формуються і розвиваються тільки в процесі асоціальної діяльності. Без аналізу такої діяльності практично неможливо зробити жодної групової характеристики. Аналізуючи ж асоціально-діяльність неформальних об'єднань студентської молоді, можемо визначити особливості внутрішньо-групових взаємин, композицію групи, внутрішньо-групові комунікації, норми, цінності й інші характеристики.

Неформальні молодіжні об'єднання є стихійно виникаючими в процесі діяльності молоді, життєдіяльність яких характеризується спільними справами, відносинами, спілкуванням і розкривається в процесі взаємодії, взаємовпливів, єдності та загостренні розбіжностей або злитті конкретних видів діяльності. У процесі спільної діяльності у всіх членів об'єднання формується уявлення про діяльність кожного учасника в єдиній системі.

Тобто, неформальні молодіжні об'єднання студентської молоді – це новий, особливий соціальний організм зі своїми специфічними законами виникнення, розвитку та функціонування. Ці об'єднання мають свої норми, цінності, цілі, інтереси, групові мотиви та потреби. У рамках цієї системи відбувається складна сітка міжособистісних відносин та взаємодій як між членами об'єднання, так і з іншими об'єднаннями, суспільством в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі: тези Міжнар. наук.-практ. конф., 19-21 жовт. 1996 р. Ч. 2. Чернівці. 1997. С. 10-11.

2. Чернета С. Ю. Самодіяльні молодіжні об'єднання як фактор формування соціальної активності особистості. К. 2012. С. 118-122.

3. Чернета С. Ю. Сучасні підходи до ефективної соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях: метод. рек. Луцьк, 2005. 26 с.

УДК 159.98

Наталія Гуменюк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Івано-Франківський навчально-науковий інститут
менеджменту Західноукраїнського національного університету (Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Праця медичних працівників є дуже відповідальною. Вона передбачає постійне надмірне психоемоційне навантаження, яке вимагає витривалості й частої необхідності прийняття медичних рішень в екстремальних ситуаціях [3, 350-357]. Важливим принципом роботи медичних працівників є колегіальне рішення найбільш складних і важких питань в їх практичній діяльності, товариська взаємодопомога. У взаємовідносинах з колегами медичний працівник має бути справедливим, чесним, а також визнавати і поважати їх знання, досвід, внесок у професію медика. Тактовність, ввічливість, стриманість, спокійні рівні відносини з колегами – мають бути притаманні кожному медичному працівнику [2, 238–243].

Повага до пацієнта – це суттєва якість медичного працівника. Повага до хворого і до його особистої інформації формує переконаність у правильності лікування, атмосферу щирості, особистої симпатії. До кожного пацієнта повинен застосовуватися індивідуальний підхід, який би враховував усі особливості цієї людини [1].

Серед різних особливостей медичної професії дуже важливим є контакт з хворим і доброзичливе ставлення до нього. Успіх лікування в основному визначається здатністю медичного працівника завоювати довіру пацієнта і знайти підхід до нього. Висока кваліфікація медичного працівника, його майстерність проявляються, перш за все, в стримуванні своєї реакції на нерідко різкий вчинок хворого, в розумінні його стану. Важливе значення має комунікативна сторона діяльності медичного працівника, так як в процесі її реалізації працівник закладу охорони здоров'я повинен надати допомогу пацієнтові. І часто така допомога надходить не стільки з медичної, скільки з психологічної сторони.

Суб'єктами медичної практики, які беруть участь в конфліктних ситуаціях або ж є опонентами в конфліктах, що виникають, слід вважати медичних працівників, пацієнтів, медичні колективи в цілому, групи підтримки, які займають сторону пацієнта й інших учасників, що входять до сфери медичної діяльності [4].

Конфліктні ситуації, які стосуються безпосередньо лікаря – це внутрішні конфлікти або взаємодії лікаря з особами, що його оточують: колегами, пацієнтами, їх родичами – зовнішні конфлікти, – де різні конфліктні ситуації знаходять відображення на внутрішньому стані лікаря.

Рівень конфліктних взаємин медпрацівника з пацієнтами залежить від:

- кваліфікації медичного персоналу;
- матеріально-технічної бази медичного закладу,
- якості та вартості послуг, які надаються,
- оцінки пацієнтом суб'єктивних і об'єктивних складових медичної допомоги.

До сторін конфлікту у медичній установі на міжособистісному рівні належать: медичний працівник – пацієнт; медичний працівник – медичний працівник; медичний працівник – адміністрація.

Конфліктна поведінка серед пацієнтів найчастіше притаманна особам пенсійного і передпенсійного віку, які мають малокомфортні побутові умови, які володіють непорядкованим особистим життям, невисоким рівнем освіти. Серед них велика частка тих, хто, незважаючи на незадовільний стан здоров'я, змушені працювати часом навіть понад звичайну норму навантаження, яка встановлена за віком або спеціальністю.

Суб'єктами конфліктів у медичній практиці частіше за все стають громадяни з низьким рівнем доходів. Даний факт створює обмеження в отриманні оплачуваних (або частково оплачуваних) видів медичної допомоги та лікуванні ефективними (якісними) ліками.

Соціально-економічні характеристики медичних працівників та їх партнерів по конфліктній взаємодії – пацієнтів, – майже однакові. Відмінності становить лише те, що у конфлікт часто вступають лікарі, які мають високу професійну кваліфікацію. Незважаючи на свідомий вибір спеціальності й значний досвід роботи з людьми, невисока заробітна плата, яка відповідає лише рівню прожиткового мінімуму, – це один з основних факторів, який визначає соціо-дисконфорт медичного персоналу і впливає на характер взаємин під час надання допомоги.

До найпоширеніших причин конфлікту в медичній сфері належать: низькі професійні якості медичного працівника; порушення в інформаційній логістиці медичної організації, комунікативних зв'язків; некомпетентність співробітників

або керівника медичної установи; нечітке, спотворене доведення інформації (методичних рекомендацій вищих інстанцій, наказів, внутрішніх розпоряджень, локальних документів та ін.); неприйнятні форми управління персоналом в установі; низький рівень базової підготовки медичних фахівців; відсутність лідерських якостей у керівника установи; вузький кругозір медпрацівників і відсутність прагнення до його розширення, підвищення кваліфікації; низький рівень культури співробітників або керівництва; негативне ставлення до колег, особливо нижчого статусу, рангу; деструктивна поведінка (грубість, нахабство, нетерпимість, ненависть, порушення правил і ін.); девіантна (та, що відхиляється) поведінка окремих співробітників / груп тощо; відсутність чітких норм організаційної поведінки.

Безперечно, проблема конфліктів у медичній практиці - це не тільки проблема некомпетентного медичного працівника і «жертви-пацієнта» або «злісного пацієнта» і «страждальця-лікаря». Дана проблема є комплексною, що потребує вирішення на різних рівнях. Але, говорячи про медичного працівників, важливо пам'ятати, що лікар повинен чітко знати свої права і обов'язки, виконувати свою роботу чесно і професійно, гідно ставитися до своїх колег і, тоді, на його захист виступить увесь колектив медичної установи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтушенко Ю. О. Формування деонтологічної культури майбутніх лікарів у навчально-виховному процесі медичного ВНЗ: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2017. 242 с.

2. Корж О. Ю. Самоактуалізація майбутніх медиків та її формування в процесі самостійної навчальної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 29. С. 238–243.

3. Лимар Л. В. Особливості мотивації студентів-медиків до попередження конфліктів з пацієнтами у процесі професійної підготовки. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 3. С. 350–357. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2011_3_58 (дата звернення: 24.10.2022).

4. Наливайко О. Б. Формування професійної культури майбутніх сімейних лікарів у процесі контекстної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Вінниця, 2016. 286 с.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Івано-Франківський навчально-науковий інститут
менеджменту Західноукраїнського національного університету (Україна)*

ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ОСОБИСТОСТІ ДО СЛУЖБИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Збройна агресія РФ та її наслідки ще довгий час суттєво впливатимуть на соціально-економічний розвиток України. Зокрема, відновлення та розвиток її економіки значним чином вплине на структуру зайнятості населення, а необхідність зміцнення Збройних сил України – на зміст, форми та методи підготовки молоді до захисту Батьківщини та вибору військових професій як напряму власного професійного розвитку. Одним із дієвих засобів розв’язання зазначених актуальних проблем є професійна орієнтація та її окремий напрям – військово-професійна орієнтація.

Підготовка людини до усвідомленого вибору майбутньої професії є однією з актуальних соціально-економічних та психолого-педагогічних проблем. Одними із засобів її вирішення є професійна орієнтація.

Професійна орієнтація як система цілеспрямованих психолого-педагогічних заходів сформувалася на початку минулого століття. За понад сто років розвитку професійної орієнтації погляди щодо її ролі й місця у підготовці молоді до усвідомленого вибору майбутньої професії суттєво трансформувалися, відповідно, змінювалися й підходи до визначення її мети, сутності, структури тощо. У 90-х рр. минулого століття в Україні професійну орієнтацію розглядали (І. Бех, Г. Балл, Є. Павлютенков, Б. Федоришин, М. Янцур) переважно як засіб підготовки особистості до професійного самовизначення, але при цьому особистість розглядалася не як об’єкт, а як суб’єкт саморозвитку [3]. У сучасних дослідженнях (Д. Закатнов, В. Капиця, В. Лозовецька, К. Шурупова та ін.) професійна орієнтація аналізується у контексті проблеми підготовки молоді до вибору та реалізації професійної кар’єри.

Професійна орієнтація є одним з провідних засобів підготовки особистості до вибору майбутньої професії та побудови освітньо-професійної траєкторії. В умовах військової агресії РФ і на перспективу одним з ключових її завдань стає підготовка молоді до вибору професій, пов’язаних з захистом України, насамперед – військових професій. Профорієнтаційну роботу за цим напрямом виокремлено в окремий вид профорієнтаційної роботи – військово-професійну орієнтацію молоді.

Різноманітні підходи до визначення сутності військово-професійної орієнтації відображено у дослідженнях вітчизняних науковців. Військово-професійна орієнтація молоді включає: військово-професійне інформування; військово-професійні консультації; військово-професійний добір; військово-професійний відбір.

Відповідно до багатоваріативності підходів щодо визначення мети профорієнтаційної роботи, в Україні було виконано низку дисертаційних робіт, у яких проблема військово-професійної орієнтації розглядалася у різних контекстах.

Так, у дослідженні В. Івашковського було визначено педагогічні умови формування готовності старшокласників до служби в Збройних силах України.

Автор зазначив, що формування готовності особистості до служби у Збройних Силах України в контексті її загального розвитку відбувається у процесі засвоєння нею певного суспільного досвіду. Цілеспрямований навчально-виховний вплив, який має на меті формування захисника держави, досягає найбільшого ефекту за умови дотримання відповідних методологічних принципів, якими є: гуманізація процесу підготовки учнів до військової служби, національна спрямованість та врахування суспільно-історичного досвіду України в розвитку готовності молоді до захисту держави, розгляд готовності до військової служби як системного утворення особистості, як результату навчально-виховного впливу, неперервність формування готовності особистості до військової служби, вдосконалення зовнішньої діяльності юнака як основи розвитку готовності до служби в армії, максимальне узгодження форм і методів підготовки особистості до служби у Збройних Силах України з її віковими та індивідуальними особливостями. Розвиток готовності молоді до майбутньої військової служби формується у контексті формування суспільством загальної її готовності до життя на підставі встановлення конкретної мети, засобів, форм, методів навчання та виховання [2].

Зміст, форми і методи формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України в процесі позакласної роботи з фізичної культури визначено у дисертації О. Гончаренка. Автором зокрема теоретично обґрунтовано педагогічну технологію формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України в процесі позакласної роботи з фізичної культури. Вона ґрунтується на трьох соціально-психологічних механізмах: порівняння з ідеалом, військово-соціальна ідентифікація, ідентифікація з фізично досконалим вояком. На основі аналізу практичної діяльності освітніх закладів окреслено можливості залучення учнів у педагогічно доцільні види військово-патріотичних відносин в процесі позакласної роботи з фізичної культури [1].

Сказане вище дозволяє стверджувати, що проблемі військово-професійної орієнтації присвячено значну кількість досліджень вітчизняних вчених, проте її розвиток під час військової агресії РФ та у післявоєнний період потребуватиме перегляду та переосмисленню її змісту, форм та методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко О. С. Формування у старшокласників позитивного ставлення до служби в Збройних Силах України в процесі позакласної роботи з фізичної культури: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський нац. Університет ім. В. Даля. Луганськ, 2011. 20 с.

2. Івашковський В. В. Педагогічні умови формування готовності старшокласників до служби в Збройних Силах України: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2002. 22 с.

3. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 1996. 383 с.

4. Ягупов В. В. Військова психологія: підручник для студ. вищих навч. закл. Київ: ВК ТОВ «Тандем», 2004. 656 с.

УДК: 364.244

Андрій Лісович

*здобувач вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ НА СОЦІАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність дослідження визначається тим, що в епоху розвитку інформаційних технологій велика кількість молодих людей використовує різноманітні інтернет ресурси, наприклад, сервіси соціальних мереж, які дають змогу у будь-який момент спілкуватися з друзями, заводити нові знайомства, використовувати для навчання й особистісного росту.

У той же час можна стверджувати, що найпоширенішою проблемою серед молоді 21 ст. є залежність від соціальних мереж, що призводить до ускладнення їх соціалізації. За даними щорічного звіту Global Digital 2022 на початку 2022 року 64,6% українців використовувало соціальні мережі, що на 8,9% більше, ніж у минулому році [3].

Станом на сьогодні існує не велика кількість публікацій, які присвячені проблемі інтернет-комунікацій та їх впливу на сучасну молодь. Наприклад, у науковому дослідженні Вариводи К. йдеться про взаємодію молоді в соціальних мережах, та вплив нових методів комунікації на формування соціальної реальності [1]. Дубчак О. і Главінська Е. у своїй роботі розкривають проблеми десоціалізації молоді та аспекти її впливу на особистість на її психологічному рівні [2]. Гуцало А. та Мілош А. проаналізували різні сторони соціалізації молоді під впливом інтернет-реальності, мотиви, які спонукають молодь до онлайн спілкування [7]. Янг К. у своїх працях досліджувала інтернет-залежність [8].

Експерти з усього світу стверджують, що патологічна пристрась до Інтернету може призводити до тяжких наслідків та депресії. І чим більше людина перебуває в Інтернеті, тим більший ризик виникнення психологічних розладів. Так як молодь у більшості випадків не обмежує час перебування у телефоні, комп'ютері, то це стає фактором, який надовго відволікає від справ, які вона повинна виконати, у неї зникає відповідальність за свої дії. Все це призводить до формування залежності від інтернету.

Інтернет-залежність належить до не хімічної адикції. Кімберлі Янг, психолог та експерт, яка впродовж усього життя вивчала проблеми у поведінці та контроль над потягами, виділила п'ять основних типів такої залежності: пристрась до віртуального спілкування, грошова потреба у мережі (азартні онлайн ігри, постійні покупки в онлайн магазинах), нав'язливий серфінг у мережі, ігрова, кіберсексуальна залежність [8].

Зараз, люди все частіше спілкуються в Інтернеті, навіть якщо є можливість поспілкуватися у реальності. Часто у багатьох із них на підсвідомому рівні розвивається фобія спілкування з реальними людьми. Серйозний вплив на психіку людини здійснює і те, що в Інтернеті правила поведінки та моралі набувають нових значень, які сильно відрізняються від реальності. Усі складові реального спілкування стають відсутніми, це: зоровий контакт, жести, голос, міміка. Натомість є можливість тричі подумати, яке повідомлення відіслати, або ж як відповісти. Це дозволяє користувачам моделювати свою особистість за власним побажанням, створювати з себе того, ким вона не може бути, приховувати свої недоліки, приписувати риси характеру, які їй не притаманні. Основним, тут виступає бажання випробувати новий досвід, відчутти зацікавленість до своєї, так званої «особистості», задовільнити потребу у любові. І ось така «гра» у себе неймовірного, здається кращою, ніж реальність [4]. І тоді, коли настає момент реального спілкування, весь вигаданий образ зникає, людина стикається з реальністю. Таке метання між своїм ідеальним образом і реальним швидко виводить

людину із зони комфорту і вона стає розгубленою, у неї з'являються неприємні відчуття під час живого спілкування, вона починає обмежувати жести, міміку, відчувати нудьгу або ж сильно хвилюватись. Особистість втрачає навички соціалізації, їй стає важко комунікувати з реальними людьми, налагоджувати особистісні та професійні зв'язки, з'являються різноманітні бар'єри. У неї починаються проблеми з тим як втягнутись у діалог, швидко переключатись з однієї теми на іншу, вона починає довго думати над тим, яку відповідь повинна дати. Все це спонукає людину по швидше закінчити спілкування та повернутись до своєї зони комфорту [2; 5].

Однак, існують й позитивні аспекти щодо соціальних мереж і до них, насамперед, можна віднести: можливість вести бізнес, навчатись; знайомство з новими людьми з інших країн, що при спілкуванні дає можливість пізнати культуру інших народів та багато іншого. Завдяки цьому у особистості з'являються нові інтереси, цілі, потреби, вона духовно збагачується. Водночас така дружба в Інтернеті доволі слабка, більше того, зараз молодь старається додати до своїх друзів якомога більше людей, це допомагає їм відчувати себе популярними. Також деякі молоді користувачі створюють по декілька профілів із різними іменами. І що тоді відбувається з самоідентифікацією людини, важко уявити [6].

Отже, не зважаючи на те, що соціальні мережі можуть виступати як засіб для спілкування без меж, проведення дозвілля, навчання, ведення бізнесу, певним джерелом інформації, вони також несуть за собою і ризики, серед яких: відкритий доступ до негативної інформації (насилля, порнографія тощо), залежність від соціальних мереж та Інтернету в цілому та ін. Саме надмірне використання соціальних мереж може стати однією з причин соціальної дезадаптації та десоціалізації молодих людей, а також їх залежності від віртуального спілкування. Тому, на сьогоднішній день варто зосередити увагу на навчанні молоді та дітей, як безпечно використовувати Інтернет. І для досягнення цієї мети потрібні дії як з боку батьків, так і держави. Більше того, представники медіа могли б демонструвати соціальну рекламу, яка міститиме інформацію про небезпеку надмірного використання Інтернету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варивода К. С. Позитивні та негативні аспекти взаємодії сучасної молоді в соціальних мережах. *Науковий огляд*. 2015. №7. URL: <http://ephsheir/uhsp.edu.ua/handle/8989898989/1991> (дата звернення: 24.10.2022).
2. Дубчак О., Главінська Е. Соціальні мережі як чинник десоціалізації молоді. *Вісник національного авіаційного університету*: зб. наук. праць. 2018. № 13. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/13393> (дата звернення: 24.10.2022).

3. Digital 2022: Ukraine. Останні данні дослідження. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine> (дата звернення: 24.10.2022).
4. Богдан М. С. Психологічні особливості спілкування залежних від соціальних мереж. *Психологія і соціологія: проблеми практичного застосування*. 2019. С. 25-29.
5. Гірняк А. Н. Рівні міжсуб'єктної освітньої взаємодії та їх психологічний аналіз. *Психологічний часопис*. 2020. № 8 (40). Т. 6. С. 109–118. URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1041/642> (дата звернення: 24.10.2022).
6. Гнатюк Р. Соціальні мережі: співвідношення позитиву і негативу? *Дзеркало тижня*. 2013. URL: <https://zn.ua/ukr/family/socialni-merezhi-spivvidnoshennya-pozitivu-i-negativu.html> (дата звернення: 24.10.2022).
7. Гуцало А., Мілош А. Мотиви звернення студентської молоді до соціальних мереж. 2014. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/19/47/324> (дата звернення: 24.10.2022).
8. Kimberly S. Young. Internet Addiction: A New Clinical Phenomenon and Its Consequences. 2004. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002764204270278> (дата звернення: 24.10.2022).

УДК 37.018.1

Юлія Жаворонко

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПОЗИТИВНИЙ МІКРОКЛІМАТ У СІМ'Ї ЯК РЕСУРС ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Не виникає сумнівів, що розвиток особистості дитини в сучасній сім'ї не втрачає головної актуальності. Адже сім'я – це єдиний соціальний інститут, який забезпечує ефективне виховання дітей. Відповідно проблеми, з якими доводиться стикатися батькам у ставленні до своїх дітей, є вічними, а сім'я, як своєрідний мікроколектив, відіграє істотну й довготривалу роль у процесі становлення особистості дитини.

Виховання дитини, її модель стосунків, створена атмосфера у сім'ї, відголос якої може нагадати про себе, коли ця дитина буде вже виховувати власну дитину. Батьки – це наші перші провідники, адже саме вони дали нам життя. Їхнє завдання – правильно і грамотно вибудувати взаємовідносини,

порозумітися з власними дітьми. Адже дорослі мають усвідомлювати, що поява нової людини у сім'ї – це завжди велика відповідальність [2, 56].

Одним з головних чинників формування позитивного мікроклімату у сім'ї є прив'язаність дитини, тобто тісний емоційний зв'язок між дитиною та матір'ю, батьком або особою, яка замінює батьків, що утворився на рівні рефлексу, який забезпечує здатність дитини до повноцінного розвитку. Засновником теорії прив'язаності є британський психоаналітик, психотерапевт Дж. Боулбі. Його теоретичні узагальнення спричинили справжню революцію у дослідженні раннього розвитку дитини. Ним доведено, що у дітей важливо сформувані прив'язаність не лише задля їхнього когнітивного розвитку, а й, навіть, для фізичного. Загальновідомо, що розвиток мозку дитини залежить від складної комбінації, що виникає між генами, з якими народилася дитина, і досвідом, який вона набуває, взаємодіючи з людиною, із якою у неї сформована стійка прив'язаність. Як правило, потреба взаємодіяти з людьми, з якими у неї встановлена стійка прив'язаність, зберігається у людини упродовж всього життя [4, 164].

Прив'язаність формується від народження дитини, коли:

по-перше, поруч з нею є дорослий, який правильно реагує на запити, потреби дитини;

по-друге, дорослий встановлює з дитиною емоційно-позитивні стосунки, передає їй емоційне тепло (обіймає, цілує), спілкується із зацікавленістю;

по-третє, догляд дитини дорослим є стабільним і безпечним. При такій взаємодії у мозку дитини з'являються нові нейронні збудження для її розвитку.

Середовищем, у якому формується прив'язаність, є сім'я. Про її сформованість свідчать такі ознаки:

1) дитина відповідає посмішкою на посмішку;

2) не боїться дивитися в очі дорослому;

3) радіє, коли грається з дорослим;

4) намагається бути ближчою до дорослого, коли їй страшно або боляче.

Дитина зі сформованою прив'язаністю краще розуміє свої почуття і зможе зрозуміти почуття інших у майбутньому. Вона легко встановлює соціальні зв'язки, менше заздрить, виявляє ніжність і турботу.

Первинна прив'язаність формується у дитини впродовж її першого року життя. Після розлучення з матір'ю, у неї може сформулюватися вторинна прив'язаність. Мова йде про стосунки, які породжуються і розвиваються у неї з вихователем, улюбленим вчителем, тренером чи старшим другом.

Коли дитина перебуває у несприятливому середовищі або стабільні емоційно-позитивні зв'язки у неї з однією чи кількома особами відсутні, тоді її нейронні зв'язки почнуть відмирати. Відповідно дитина не зможе належним

чином розвиватися, у неї розпочнеться розлад прив'язаності (який виникає з її восьмимісячного віку). У майбутньому для такої дитини можуть стати притаманними: страх, невпевненість, агресія, боязнь, нервові напруження, стреси, тотальна неуспішність. Особливо гострою може відбутися ситуація з дитиною, яка перебуває в інтернатному закладі (де переважно панує соціальна і емоційна ізоляція дітей тощо).

Результати спостережень і клінічні дані доводять, що розірвання стосунків з матір'ю чи батьком спричиняють у дитини глибокий стрес, вона переживає психологічну травму. Проте наслідки розірвання стосунків з батьками, хоча і несуть великий ризик, але її дещо можна згладити і допомогти дитині частково відновити втрачене у її розвитку. Для цього потрібно дитину розмістити у сприятливе безпечне сімейне середовище, де батьки будуть розуміти її стан і потреби. Поступово її замісні батьки, чи, то прийомні батьки, вихователі, опікуни, піклувальники, допоможуть дитині подолати стрес. Знайдуть її сильні сторони, навчать встановлювати зв'язки, довіряти людям і бути самостійною. Переконані, це достатні аргументи для того, щоб зрозуміти, що роль сім'ї для дитини у її розвитку є неocenенною.

Зазвичай дорослі вважають, вони створюють для своїх дітей світ без проблем, аби вони спокійно виростили без травм, подряпин тощо. Проте це часто нагадує пташку у золотій клітці. Штучно створеним оточенням, її «надти оберіганням» дорослі, навпаки, травмують дитину, як психічно, так і фізично. Вона стає схожою на пташку в клітці, яка повністю залежна від дорослих. Життя – це досвід. І все, що дорослі роблять замість дитини, займає її територію. Дитина буквально випадає з власного життя. І це містить ознаки такого явища як «гіперопіка»:

1) батьки виховують у дітях безвідповідальність, тобто хочуть створити такий період у їхньому житті, де вони будуть позбавленні обов'язків вдома, щоб відчували себе у дитинстві весь час, і не бути приреченими робити домашні справи;

2) батьки намагаються надати надмірний захист, тобто батьки їх опікують, тому, що їм здається, що все, що вони роблять, то це вони роблять заради спокою, безпеки, гарного стану дітей. Але, насправді, життя потребує від дітей активності;

3) батьки позбавляють дітей самостійності, адже увесь час за них вирішують їхні проблеми, з якими вони самі б могли стикнутися і самостійно вирішити [1, 277].

У сім'ях, де проживає багато поколінь, батьки не так сильно здійснюють догляд за своїми дітьми, тому що діти отримують опіку від дідуся, бабусі,

старших братів та сестер. І це нормально. Відповідно знаходяться в оточенні людей із різними підходами, поглядами на життя, виховання тощо.

Особливої популярності на сьогодні має проблема дитячої травми і те, що робити, щоб дитина не травмувалася. Вважаємо, що в дитячій травмі є й позитивні моменти. Адже часткова травма дає свій досвід, і розуміння, що потрібно рухатися далі.

Отже, особливості взаємодії дитини з батьками, ступінь їх чутливості, наявність емоційних зв'язків і відносин прихильності здійснюють вплив як протягом усього періоду дитинства, так і в подальшому житті, є своєрідним еталоном побудови її стосунків з іншими людьми. Тому дуже важливо, щоб у кожної дитини були і батько, і мати, які повинні дарувати їй свою любов, обійми, цілунки, а також розвивати її мислення, спілкування, спонукати до активності та відпустити її у доросле життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: курс лекцій. Київ: МАУП, 2001. 96 с.
3. Гірняк А. Н. Психологічний аналіз і систематика стилів освітньої взаємодії. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1–2. С. 118-126.
4. Джон Боулбі. Прив'язаність. Київ, 2003. 169 с.

УДК 159.943

Андрій Зеленецький

*здобувач вищої освіти зі спеціальності 232 Соціальне забезпечення,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

Поняття «інформаційна війна» ввійшло в науковий обіг у 1990 році із введенням відповідного терміну «Warfare» у документи Міністерства оборони США. Інформаційно-психологічна війна є формою насильства, в якій в якості інструменту примусу використовуються можливості впливу інформації на психіку людини. Ознаками її є: а) насильство як основна форма взаємодії учасників інформаційно-політичного конфлікту; б) інформаційно психологічні операції як спеціальна організаційна форма надання політичного впливу на

учасників конфлікту; в) застосування інформаційної зброї. Підготовка суспільства до активної протидії інформаційно-психологічним загрозам (як зовнішнім так і внутрішнім) стає в сучасних умовах питанням подальшого успішного функціонування української держави [1].

В умовах формування сучасного постіндустріального суспільства інформаційно-психологічний вплив є найбільш ефективним і універсальним інструментом зовнішньої і внутрішньої політики, що надає силам, які беруть участь у політичній боротьбі, унікальні можливості для прихованого управління політичною системою, нанесення шкоди політичним опонентам і маніпулювання ними у власних цілях. Власне, це ті можливості, якими прагнуть володіти будь-які політичні сили. Саме це прагнення політичної еліти сприяє швидкому розвитку і вдосконаленню організаційних, технологічних форм і методів інформаційно-психологічної війни, що стають обов'язковим елементом сучасної політичної боротьби.

Зазначений вид війни базується на використанні комплексних організаційних технологій прихованого інформаційно-психологічного впливу тих же базових елементів і способів соціальної комунікації, що й інші соціальні процеси, а, отже, є різновидом соціальних відносин, соціальним явищем, природним етапом ескалації соціального конфлікту в умовах, коли громадянське суспільство вже перейшло в нову, інформаційну, стадію розвитку, але ще не виробило дієвих механізмів регулювання нових форм і видів соціальних відносин.

Соціально-економічні перетворювання в Україні, різке зростання рівня безробіття, зниження рівня життя призвели до соціально-політичної нестабільності та високої соціальної напруженості. Сучасний стан суспільства можна охарактеризувати поняттям *аномії* (за Е. Дюркгеймом), при якому настають дезінтеграція і розпад системи норм, що гарантують громадський порядок. В умовах аномії, зазначав науковець, істотно розширюються можливості для вільних волевиявлень, у тому числі таких, що виходять за межі цивілізованої нормативності. Поширюються егоїстичні умонастрої, зникає належна повага до моральних і правових норм, погіршується стан моралі і духовності [2]. Важливою ознакою цього стану є те, що у більшості людей зникає уявлення про відмінності між справедливістю і несправедливістю, законністю і беззаконням, можливим і неприпустимим.

Аномія викликає особливий психологічний стан особистості, який характеризується відчуттям втрати орієнтації в житті, що виникає, коли людина опиняється перед необхідністю слідування нормам, що суперечать одна одній. Людина потрапляє в *ситуацію невизначеності*, яка характеризується не тільки необхідністю постійного індивідуального соціального вибору у сферах, де у

здоровому суспільстві мала б діяти соціальна регламентація, але й необхідністю вибору етичного. Зазначені явища призводять до розмивання кордонів соціальної норми, до соціальної відчуженості, до глибокого внутрішньо-особистісного конфлікту. За таких умов людина стає соціально дезорієнтованою, переживає відчуття тривоги, ізольованості від суспільства. Це, закономірно, за відсутності чітких ціннісних орієнтирів людини, спричиняє збільшення схильності до девіантної поведінки, злочинності та інших асоціальних явищ.

Українська дослідниця Олена Євдокімова у 2017 році, аналізуючи ситуацію в Україні, пов'язану з веденням АТО, констатувала дуже низьку ступінь готовності українського суспільства чинити активний опір будь-яким спробам маніпулювання суспільною свідомістю. В масовій свідомості громадян, на її думку, ще тільки формувалося розуміння тієї загрози, яку можуть нести сучасні комплексні технології прихованого інформаційно-психологічного впливу, що використовуються в політичних цілях [3].

Російсько-українська війна надзвичайно загострила дану проблему. Добре фінансовані ворожі ІІсО (підрозділи інформаційно-психологічних операцій) російської армії, фсб, служб зовнішньої розвідки масово видають в інформаційний простір України і світу відповідні меседжі, які спрямовані, насамперед, на деморалізацію та дезорганізацію фронту та тилу, формування атмосфери безнадійності та приреченості. Основним їх завданням, зазвичай, є дискредитація військового та політичного командування держави, зміщення інформаційного фокусу на поразки та невдачі, розповсюдження наративів про зраду з боку союзників тощо. Такі ІІсО покликані створити у громадян та армії ворожої країни відчуття безперспективності спротиву, зниження бойового духу та заохочення до капітуляції.

Однією з важливих складових ІІсО є феномен *децепції* (англ. Deception) – введення супротивника в оману). За визначенням експерта із комунікацій, ексзаступник міністра інформаційної політики України у 2017–2019 рр. Дмитра Золотухіна, це такий стан інформаційного простору, що спонукає військове керівництво країни, учасниці бойових дій приймати рішення, вигідні для того, хто організує ІІсО. Зазвичай, в період війни, ІІсО йдуть на зустрічних курсах. Протистояти ворожим ІІсО потрібно постійно, причому і на державному, і на особистому, адже, як зазначає голова Української фундації безпекових студій Юлія Каздобіна, стійкість суспільства ґрунтується на персональній стійкості, тож саме вклад у власну інформаційну та психологічну безпеку є найціннішим, що може зробити кожен з нас.

Відтак, на особистому рівні – в першу чергу інформаційна гігієна та самодисципліна (відмовитися, насамперед, від постійного перегляду масиву

неперевіреної інформації та поширення панічних настроїв), на державному - протистоянні ворожим ІІСО у військовий час держава здійснює шляхом ведення професійної пропаганди та контрпропаганди»,

Аналіз сучасного ходу війни дозволяє констатувати, що ми успішно протистоїмо намаганням нас розхитати, бо українці дуже добре розуміють, хто нам ворог, і який наш національний інтерес у цій війні. Водночас важливо розуміти, що в інформаційно психологічній війні перемога дуже умовне поняття, оскільки боротьба триває безперервно. І без системної роботи з побудови стійкості суспільства до гібридних загроз, першість легко можна перехопити. А тому окрім реактивного реагування на російські інформаційні нападки в українському інформаційному просторі, дуже важливо діяти проактивно – самим створювати нові сенси.

«Зараз унікальний час для того, щоб зайнятися українським міфотворенням, що має будуватися від нас, а не як відповідь росії. У нас вже є чудові приклади, дуже тішить як активно і природньо до цього міфотворення доєдналась українська молодь, - вказує аналітикиня ГО «Детектор медіа» Ксенія Іллюк [4]. Вона висловлюю своє щире захоплення україномовним твіттером та тіктоком. Саме нові й глибокі сенси, з якими ми ідентифікуємо себе в час невизначеності, будуть слугувати нашим інформаційним щитом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Information Warfare: Implications for Arms Control. Kings College London, ICSA. UK, 1998.

2. Бугерко Я. Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 62–72.

3. Євдокімова О. О. Інформаційно-психологічна війна як різновид соціального конфлікту. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*. Харків, 2017. URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14247>.

4. Інформаційно-психологічна війна: Україна її точно не програє. *Мультимедійна платформа іномовлення України УКРІНФОРМ* URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3494447-informacijnopsihologicna-vijna-ukraina-ii-tocno-ne-prograe.html>

Наталія Унятицька
*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ ОСОБАМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Наркоманія є негативним соціальним явищем, що спричинює до негативних наслідків як для окремих верств населення, так і держави загалом. Проблем наркозалежності чимало, основні з них: складний, подекуди, неможливий, процес лікування; деградація особистості; «омолодження» наркоманії; злочинність. Проблема наркоманії загалом і серед неповнолітніх зокрема, потребує належної уваги з боку держави та суспільства і вжиття дієвих заходів для боротьби з цим негативним явищем [3].

Офіційна статистична інформація засвідчує, що майже 90% українських наркоманів – люди у віці до 25 років. При цьому в українському суспільстві простежується чітка тенденція до омолодження наркоманії. Вік першого прийому наркотиків сьогодні вважається на рівні 13-15 років, у деяких містах нашої країни – 9-12 років. Підлітки, що вживають наркотики, мають ряд схожих рис характеру, багато в чому визначають їх подальшу залежність. Це невпевненість в собі, труднощі з вибором майбутньої моделі поведінки, залежність від думки оточуючих [2]. Відтак актуальність досліджуваної проблеми визначається небезпекою поширення наркоманії серед українських підлітків та деструктивними наслідками вживання психоактивних речовин.

Наркоманія – це захворювання, що характеризується непереборним потягом до наркотиків, що викликає ейфорію при малих дозах, сонливість і наркотичний сон при великих дозах. Систематичне застосування препарату, як правило, вимагає збільшення дози. При наркоманії уражаються внутрішні органи, з'являються неврологічні та психічні розлади, відбувається соціальна деградація.

Встановлено, що наркоманія є одночасно соціальною, психологічною, медичною та правовою проблемою. Водночас вона має особливо яскраво виражений кримінологічний аспект. Число факторів, що впливають на розвиток наркоманії, постійно збільшується, а їх якісні характеристики змінюються.

На ступінь поширеності наркоманії значний вплив мають соціально-психологічні та психологічні, біологічні фактори, а також причини та умови соціального, правового, ідеологічного, економічного, політичного та іншого характеру. Сьогодні фахівці виділяють два основних типи причин підліткової наркоманії: соціальні та психологічні.

Соціальні причини наркоманії пов'язані з недостатньою опікою та контролем з боку батьків. Діти не отримують належної уваги з боку близьких, намагаються знайти її у друзів, знайомих, у тому числі у людей, які мають пряме чи опосередковане відношення до вживання наркотиків. Підлітки прислухаються до думки значущих для них людей і намагаються наслідувати їхню поведінку, вживають наркотики, щоб отримати ті відчуття, які відчуває їхній кумир.

Психологічні аспекти наркоманії. У підлітків 12-15 років відбуваються інтенсивні зміни фізіології тіла і психіки, що зумовлені гормональними причинами. Відтак особа у пубертатному віці є емоційно вразлива і водночас недостатньо саморегульована. Стимулювати підлітка до вживання наркотиків можуть такі психологічні чинники, як сімейні проблеми, систематичні прояви насильства, авторитарне виховання, деструктивний соціально-психологічний вплив однолітків, а також індивідуальні особливості вікового розвитку (недостатньо розвинені волевільні риси, негативна Я-концепція, неадекватна самооцінка тощо). У підсумку підліток намагається втекти від наявних проблем найпростішим способом – втечі від психотравматичної реальності шляхом прийому психоактивних речовин [2].

Згідно зі статистикою, більше 25-50% дітей у віці 12-15 років мають досвід вживання наркотичних засобів, при цьому, більше половини цих дітей, мають досвід неодноразового вживання [4]. Відповідно до сучасних досліджень, залежність від ПАР(психоактивні речовини) є захворюванням центральної нервової системи: біохімія в активних центрах (рецепторах) мозку змінюється так, що потреба в наркотичних речовинах стає біологічно зумовленою і дуже сильною. Наркозалежність вважають рецидивним захворюванням — люди, які лікуються від розладів, пов'язаних з уживанням наркотиків, або пройшли таке лікування, мають підвищений ризик повернутися до вживання ПАР навіть після кількох років відмови [1].

Вживання наркотиків впливає передусім на три складові мозку:

Базальні ганглії – відіграють важливу роль у формуванні мотивації, зокрема приємних ефектів від такої діяльності, як прийом їжі, спілкування, також беруть участь у формуванні звичок і щоденної поведінки. Ці ділянки утворюють ключовий вузол, що називається «ланцюгом винагороди» мозку. Наркотики надмірно активують цей ланцюг — зумовлюють ейфорію; але внаслідок багаторазової дії ПАР організм пристосовується до їхньої присутності, чутливість базальних ядер зменшується. Таким чином, людина втрачає здатність відчувати задоволення від іншої діяльності крім вживання наркотиків.

Розширена мигдалина – відповідає за стресові відчуття, такі як дратівливість і неспокій, що є характерними для синдрому відміни (коли людина різко перестає вживати наркотичні речовини). Через тривале вживання наркотичних речовин людина продовжує це робити, щоб отримати тимчасове полегшення від почуття дискомфорту, а не заради задоволення. Тобто вживання ПАР відбувається не для отримання насолоди, а щоб «привести себе у нормальний стан».

Префронтальна кора – відповідає за здатність мислити, планувати, розв'язувати проблеми, приймати рішення і контролювати свої імпульси. Ця частина мозку дозріває останньою, тому підлітки найбільш уразливі до наркотичних речовин. Деякі наркотичні речовини, наприклад опіоїди, також впливають на стовбур головного мозку, що контролює основні життєво важливі функції (частоту серцевих скорочень, дихання і сон).

Фактори ризику, що впливають на формування залежності, можна розділити на кілька груп:

Біологічні. Гени, з якими народжується людина, відіграють значну роль у формуванні залежності. Окрім того, мають значення стать, етнічна приналежність і наявність супутніх психічних захворювань (депресія, тривожні розлади тощо). Зокрема, особи, які мають інші психічні захворювання, більш схильні до формування залежності від ПАР.

Соціальні. Оточення людини, особливості сімейних стосунків (передусім дітей з батьками), друзі, економічне положення і загальний рівень добробуту впливають на ризики початку вживання наркотиків та формування залежності. Такі фактори, як фізичне, сексуальне і психологічне насильство, життя в умовах постійного стресу, утиски з боку сім'ї, можуть значно збільшити ймовірність початку вживання наркотиків і подальшої залежності від них.

Еволюційні. Генетичні чинники і фактори навколишнього середовища взаємодіють з критичними етапами розвитку в житті людини та впливають на ризик появи наркозалежності. Вживання наркотиків у будь-якому віці може призвести до залежності, але що раніше воно починається, то більша ймовірність переростання його у залежність. Особливо це стосується підлітків: області їхнього мозку, що контролюють прийняття рішень, судження і самоконтроль, ще розвиваються, тож підлітки можуть бути особливо схильними до ризикованої поведінки, зокрема вживання наркотиків [4].

Більшість наркотиків безпосередньо загрожують життю людини. Вони можуть спричинити смертельне отруєння, зупинку дихання чи серцевий напад. Найпоширенішою причиною смерті є передозування. Окрім того, наркотики послаблюють інстинкт самозбереження, руйнують здатність тверезо мислити й ухвалювати виважені рішення. Тому великого значення надається створенню

системи соціально-психологічних засобів профілактики наркотичної залежності підлітків.

Сьогодні розробка програми створення ефективних засобів профілактики наркотичної залежності молоді займає значуще місце в соціогуманітарній науці, а попередження схильності до вживання шкідливих речовин є нагальною проблемою сучасності. Відтак, профілактика наркотичної залежності має здійснюватися в середніх, середньо-спеціальних і вищих навчальних закладах освіти. Детальне вивчення умов і чинників виникнення наркотичної залежності дає змогу розробити ефективні засоби профілактики цього захворювання та сформулювати в молоді усвідомлене ставлення до цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронцова Т.В., Пономаренко В. С. Основи здоров'я. Київ: Алатон, 2008. 160 с.

2. Гірняк А.Н., Карп'як Т.М. Соціально-психологічні детермінанти делінквентності підлітків. *Актуальні задачі сучасних технологій* : зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль, 17–18 листоп. 2016 р. Тернопіль : ТНТУ, 2016. Т.2. С. 318–319.

3. Градецький А. В. Запобігання вживанню наркотичних засобів особами молодіжного віку на індивідуальному рівні. *Право і безпека*. 2012. № 5 (47). С. 242–247.

4. Формування здорового способу життя : навчально-методичні рекомендації / Т. Андріученко та ін. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2018.

УДК 316.4

Анастасія Кармазин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ В ПРОФЕСІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Професійна етика лежить в основі соціальної роботи. Професія зобов'язана чітко формулювати свої основні цінності, етичні принципи та етичні стандарти. Етичний кодекс визначає ці цінності, принципи та стандарти, що визначають поведінку соціальних працівників. Кодекс актуальний для всіх соціальних працівників та студентів із соціальної роботи, незалежно від їхніх професійних функцій, умов, у яких вони працюють, чи груп населення, з яким вони працюють.

Основна місія професії соціальної роботи полягає в тому, щоб покращити добробут людей і допомогти задовольнити основні людські потреби суспільства, приділяючи особливу увагу потребам і розширенню можливостей вразливій масі людей, які є пригнобленими та живуть у бідності. Історичною та визначальною особливістю соціальної роботи є зосередженість професії на індивідуальному добробуті в соціальному контексті та добробуті суспільства. Фундаментальною для соціальної роботи є увага до впливу навколишнього середовища, яке створює, сприяє і вирішує проблеми в житті.

Соціальні працівники допомагають відновити соціальну справедливість чи сприяти соціальним змінам, спільно із тими, хто цього потребує. Термін «клієнти» використовується виключно для позначення окремих осіб, сімей, груп, організацій і спільнот. Соціальні працівники уважно ставляться до культурної та етнічної різноманітності та прагнуть покласти край дискримінації, гнобленню, бідності та іншим формам соціальної несправедливості. Ця діяльність може бути у формі прямої практики, організації громади, нагляду, адміністрування консультацій, адвокатії, соціальних і політичних дій, розробки та реалізації політики, освіти, а також дослідження та оцінки. Соціальні працівники прагнуть підвищити здатність людей задовольняти власні потреби, прагнуть сприяти тому, щоб організації, громади та інші соціальні інститути реагували на потреби і проблеми людей.

Місія професії соціального працівника ґрунтується на наборі основних цінностей, що прийняті соціальними працівниками протягом всієї історії професії, та є основою унікальної мети та перспективи соціальної роботи. Обслуговування, соціальна справедливість, гідність і цінність людини, важливість людських стосунків, цілісність та компетентність – ця сукупність основних цінностей, які відображають ту унікальність професії соціального працівника. Основні цінності та принципи, які з них випливають, повинні бути збалансовані в контексті та складності людського досвіду.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи (соціальних працівників і соціальних педагогів) України – це документ, який націлює на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку потенціалу та можливостей особистості, а також і задоволення людських потреб. В Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України визначено положення, які є для фахівців принциповими орієнтирами з питань професійної діяльності, виконання службових обов'язків, організації взаємодії з клієнтами. У документі визначено шляхи розв'язання моральних проблем та прийняття найбільш адекватного професійного рішення в етичних питаннях. В основу Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України покладений вітчизняний досвід і міжнародні етичні принципи й стандарти соціальної

роботи, що визначені на загальних зборах Міжнародної Федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шрі-Ланка) 6 - 8 липня 1994 р. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України містить:

- етичні принципи діяльності спеціалістів із соціальної роботи (перелік базових етичних ідей і традицій, що стають підґрунтям для прийняття етичного рішення в соціальній роботі);

- норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи (основа професійної діяльності) [1].

Окрім цього Кодексу, існує багато інших джерел інформації про етичне мислення, які можуть бути корисними. Соціальні працівники повинні враховувати етичну теорію та принципи в цілому, теорію та дослідження соціальної роботи, закони, нормативні акти та інше. Соціальні працівники повинні усвідомлювати вплив на прийняття етичних рішень їхніх клієнтів та їхні особисті цінності, культурні та релігійні переконання та досвід. Вони повинні знати про будь-які конфлікти між особистими та професійними цінностями та відповідально ставитися до них.

Будь-який етичний кодекс не є завмерлим документом – він повинен відповідати потребам суспільства або професійної групи і постійно удосконалюватися із розвитком суспільних відношень та зміною цілей, завдань та змісту професійної діяльності. Так, наприклад, в науковій роботі “Етика соціальної роботи: принципи і стандарти”, яка виступає у ролі кодексу етики і прийнята МФСП, є вказівка на те, що даний документ може і повинен постійно використовуватись, переглядатись й удосконалюватися.

Отже, етичний кодекс соціального працівника стійкий та цілісний, але не замкнений. Він відкритий та динамічний: моральні відношення, норми і вимоги, відображені в кодексі, не можуть і не повинні бути незмінними; вони зобов'язані відображати не лише зміни у суспільстві, динаміку його розвитку, зміни статусу окремих соціальних груп та індивідів, але й зміни, що неминуче відбуваються у зв'язку з цим і в самій професійній діяльності, її суті, змісті, формах та методах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний галузевий стандарт спеціальності «Соціальна робота». Київ, 2016. 20 с.

2. Капська А.Є. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11886/1/KapskaAustralia.pdf> (дата звернення: 10.10.2022).

3. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>

4. Трубавіна І. М., Бойко С. М., Ніконенко О. В. Етичні питання спілкування та професійної діяльності соціальних працівників у роботі з сім'єю військовослужбовців. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. Ч.1. С. 130–139. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6\(344\)-1-130-139](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-130-139).

УДК: 159.98

Мар'яна Безверхна

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ІНТЕНЦІЙНЕ ПІДГРУНТЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

За сучасних умов однією з актуальних проблем, що постають перед фахівцями у сфері медико-соціальної роботи, є проблема суїцидальної поведінки та суїцидальних ризиків. Така поведінка є специфічною для особистості і охоплює (згідно з моделі суїцидального континууму) суїцидальні думки, тенденції, наміри, висловлювання, суїцидальні спроби та завершений суїцид (самогубство) [7, 380].

Дослідженню чинників та умов розвитку суїцидальної поведінки присвячено значну кількість вітчизняних і зарубіжних наукових пошукувань. На сьогодні встановлено, що суїцидальна поведінка може бути спрогнозована на основі аналізу поєднання біологічних, соціальних і особистісних чинників. При цьому необхідно враховувати, що успадковується не суїцидальність, а набір характеристик, які є основою для суїцидальності. Водночас проблема пошуку основних психологічних чинників та витоків суїцидальної поведінки та суїцидальних ризиків, які визначають та сприяють розвитку аутодеструктивних схильностей людини залишається відкритою.

Українські дослідники С. Яковенко, В. Москалець, В. Рибалка та інші вважають інтенційне підґрунття одним з найбільш вагомих факторів, котрий впливає на формування суїцидальної поведінки та часто призводить до безпосереднього вчинення суїциду. Аналіз сучасних наукових джерел показує, що мотиви, форми та види суїцидальної поведінки надзвичайно різноманітні, неоднорідні і з необхідністю передбачають врахування зовнішніх і внутрішніх умов розвитку [1-7]. Особливо складним в даному відношенні є підлітковий вік. Зважаючи на особливості психічно-емоційного розвитку підлітків, часто підґрунтям до суїцидальної поведінки стає *інтенція*, тобто намір або ж конкретна спрямованість психічної активності.

Український дослідник, офіцер-психолог Повітряних сил Збройних сил України Т.П. Величко розглядає інтегральну соціобіопсихологічну модель суїцидальних ризиків та зазначає про необхідність враховувати три основні виміри – соціум (передусім мікросоціум – сім'ю), індивід і особистість (особливості особистісної структури, психологічні характеристики, схильність до тих чи інших форм поведінки, когнітивні стилі, поведінкова і психологічна стійкість до стресів, здатність долати труднощі тощо) і біологічні схильності (психофізичні дані, темперамент, нейробіологічні механізми та генетичні чинники, що лежать в їхній основі). Він зазначає, що суїцидальні думки є найпоширенішою формою суїцидальних ризиків, тоді як суїцидальні спроби є одним із найточніших предикторів здійснення самогубства в майбутньому. Трагізм завершених суїцидів полягає не лише в смерті, а й у тяжких наслідках для мікро- і макросоціального оточення [2, 101].

Інтенційним підґрунтям для виникнення суїцидальних ризиків у підлітків можуть бути, на думку О.П. Романів і О.О. Хаустової, дві основні групи чинників: соціетальні (соціально-економічний, політико-правовий, духовно-моральний, соціокультурний чинники) та соціально-психологічні, пов'язані передусім із соціальним самопочуттям юної особистості [6, 92].

Для соціальних працівників визначення та своєчасна робота з підлітками, у яких виражений ризик формування суїцидальної поведінки, є особливо важливою. Залучаючи різні форми та методи роботи з такими дітьми можна значно знизити їхній суїцидальний рівень та попередити можливі негативні наслідки.

В багатьох випадках суїцидальна поведінка – це крик про допомогу, бажання насправді повернути увагу до своєї біди, розпачу, а іноді спроба чинити тиск на оточуючих. Спроба самогубства не завжди зумовлена бажанням померти, а скоріше наміром звернути на себе увагу, проханням допомоги, віднайти співчуття.

Для того, щоб вивити рівень интенційного підґрунтя, соціальні працівники, педагоги та психологи часто покеровуються так званою «шкалою суїцидальної интенції» [4, 85]. Шкала суїцидальної интенції розроблена американським науковцем А. Беком, і є варіантом шкали суїцидального мислення, що дозволяє в балах оцінити ступінь суїцидальної интенції, тобто вираженість, напруженість і в певному сенсі істинність суїцидальних тенденцій в осіб (підлітків), які вчинили суїцидальну спробу. Чим вищим є загальний бал суїцидальної интенції за умови сумації по всіх 15 пунктах, що враховуються в тесті, тим більшою є достовірна реальність намірів людини покінчити життя самогубством.

Загалом, метод шкалювання є одним з основних в роботі соціальних працівників та психологів. Він допомагає якісно визначити істинний або наближений до нього рівень інтенційного підґрунтя, виявити тенденції та закономірності, і як наслідок, запропонувати методи лікування та боротьби з даною проблемою [5, 74].

Природу суїцидальної інтенції можна побачити в таких поведінкових моментах, як посилення ізоляції від оточуючих, передача близьким і знайомим улюблених і необхідних для життя і роботи предметів (велосипед, авторучка, книга та ін.), прощання з цими людьми (за відсутності у цьому відкритого або завуальованого повідомлення про суїцид, що готується) тощо.

У зв'язку з повномасштабною війною росії проти України, негативний вплив на психічне здоров'я підлітків значно виріс. У тісному взаємозв'язку з об'єктивними знаходяться суб'єктивні чинники. На відміну від об'єктивних, суб'єктивні чинники відображають думки, ставлення людей до того чи іншого явища, процесу, сформовані на основі знання і досвіду. До суб'єктивної групи чинників, поряд із громадською думкою, варто віднести суб'єктивні оцінки власного соціального благополуччя. Т.П.Величко зазначає, що об'єктивні та суб'єктивні чинники суїцидальних ризиків перебувають у тісному взаємозв'язку, однак часто цей взаємозв'язок складний і неоднозначний. Так, суб'єктивна спрямованість окремого індивіда є результатом функціонування в масовій свідомості певної системи цінностей. Зміни об'єктивних показників у соціальному просторі спричинює зміни на суб'єктивному рівні і навпаки, що водночас певним чином впливає на досліджуване явище. Зазначені чинники взаємодіють між собою, утворюючи певну цілісність. Окрім цього, всі змістові показники об'єктивних і суб'єктивних чинників також мають тісний взаємозв'язок.

Таким чином, інтенційне підґрунтя суїцидальної поведінки підлітків є актуальною та нагальною проблемою в дискурсі соціальної роботи. Його вивчення передбачає аналіз зв'язку морально-психічного розвитку підлітка із зовнішніми та внутрішніми факторами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугерко Я. Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 62–72.
2. Величко Т.П. Психологічні чинники суїцидальних ризиків. *Габітус*. 2020. Вип. 19. С.100–105.
3. Гірняк А.Н. Глибинно-психологічне підґрунтя суїциду. *Психологія і суспільство*. 2010. №1. С. 151–158.
4. Каневський В. І. Суїцидологія в соціальній роботі : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 348 с.

5. Москалець В. П. Психологія суїциду: навч. посіб. Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. 260 с.

6. Романів О.П., Хаустова О.О. Суїцид: сучасні підходи до профілактики. *Ліки України*. 2013. № 1. С. 89–94.

7. Bridge J.A., Goldstein T.R., Brent D.A. Adolescent suicide and suicidal behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2016. Vol. 47 (3–4). P. 372–394.

УДК 364.057

Христина Бакулін

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет(Україна)

СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ПРОФЕСІОГРАМИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи в Україні як фахової діяльності підвищився інтерес не тільки до проблем розвитку теорії та практики соціальної роботи, але і до особистості професіонала, його особливостей та якісних характеристик. В цьому контексті особливу актуальність отримують проблеми розвитку професійної майстерності соціальних працівників, шляхів посилення підготовки та перепідготовки спеціалістів соціальної сфери, саме тому метою даного дослідження і є теоретичний аналіз структурно-змістового наповнення педагогічної складової професіограми сучасного фахівця соціальної сфери.

Соціальна робота об'єднує в собі і покликання, і професію, тому професійність може вимірюватися ступенем гармонізації цих складових, їх цілісністю та системністю. Соціальна робота як професійна діяльність не є спонтанною чи фрагментарною. Вона спрямована на досягнення певних цілей і результатів, які зумовлені метою конкретної діяльності. Загальна мета соціальної роботи полягає у створенні оптимальних умов для соціалізації особистості [2, 8]. Становлення професійності завжди починається з професійної підготовки та виховання фахівців, поетапного формування системи практичних навичок системи соціальної роботи та професійної майстерності.

Досягнути успіху у майбутній професії, забезпечити власну конкурентоспроможність на ринку соціальних послуг може лише фахівець із високим рівнем професіоналізму, в основі якого – професійна майстерність, що

визначає його здатність ефективно вирішувати складні завдання в ситуаціях, які постійно змінюються.

Професійна майстерність як складова частина професійності в соціальній роботі є сукупністю наступних якостей фахівця, які відображають ступінь його кваліфікації, рівень знань та навичок у здійсненні комплексу заходів із надання соціальних послуг населенню: висока кваліфікація працівника, який пройшов спеціалізовану підготовку та навчання, володіння стійкими навичками у роботі з різними категоріями населення, ефективне застосування на практиці сучасних технологій у сфері соціальної роботи; висока компетентність та відповідність дій вимогам державних стандартів у царині соціального обслуговування; максимальне використання знань та умінь у здійсненні соціальної роботи у поєднанні з індивідуальними здібностями; уміння завойовувати довіру у клієнтів і колег, проявляти чуйність, впливати на людей, знаходити підхід рефлексії до клієнта та його проблем. Зазначене дозволяє говорити про спеціаліста, який володіє означеними якостями і здійснює організацію різних видів діяльності, як про цілісного суб'єкта професійної діяльності, котрий досить повно характеризує особистість соціального працівника [3, 101].

Професійна майстерність тут більшою мірою залежить від особистих якостей професіонала, а також від його знань й умінь, що визначається об'єктивними й суб'єктивними факторами. Саме об'єктивними факторами формування професійної майстерності соціального працівника є система знань, умінь, навичок. Як наслідок, професійна майстерність соціального працівника розвивається у контексті двох провідних чинників [1, 123]:

а) формалізованої системи професійної підготовки, що надається студенту як уніфікована програма розвитку, орієнтована на формування відповідного комплексу компетентностей;

б) самоосвітньої діяльності студента, зосередженої на формуванні себе як майбутнього професіонала.

Провідне значення для формування професійної майстерності фахівця соціальної сфери має саме друга компонента – самоосвітня діяльність, оскільки майстерність – це завжди індивідуальність методики, стилю діяльності, в основі якої – особистість фахівця із необхідним комплексом особистісних якостей. Тому, оскільки модель «Я-професіонал», «Я-майстер своєї справи» буде завжди індивідуалізованим утворенням, то і логіка та шляхи її формування будуть означені індивідуальним маршрутом, траєкторією досягнення поставлених цілей [4, 5-6].

Важливо ще на початковому етапі формування професійної майстерності створити цілісне уявлення про себе як майбутнього професіонала, усвідомлюючи, що майстерність – це, передусім, цілісність, яку не можна

формувати по-елементно. Об'єктивною необхідністю є також потреба у створенні чіткої педагогічної системи підготовки майбутніх соціальних працівників в якій би поєднувалися традиційні підходи до процесу навчання та педагогічні інновації для реалізації активної навчально-пізнавальної діяльності студентів і міжособистісної взаємодії, що стане основою формування в них професійної компетентності.

Педагогічна складова у практичній професійній діяльності фахівця соціальної сфери сприяє підконтрольності всього комплексу людських відносин, допомагає визначити і вибрати найбільш раціональний підхід до кожної особистості, позитивно вплинути на психічні, емоційно-вольові процеси людини та надати їй належний імпульс для вирішення своїх життєвих негараздів. Ця складова компетентності соціального працівника є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки: мобільність, гнучкість і критичність мислення.

На основі зазначеного виокремлюють нові вимоги до професійної діяльності соціального працівника: якість професійної підготовки, високий рівень соціальної мобільності, конкурентоздатність фахівця на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності. Ця якісна характеристика особистості передбачає не тільки структуровані компетентності фахівця, але й творчі здібності і аналітичне мислення, що дозволяють виявляти, ідентифікувати та вирішувати незалежно від контексту проблеми, характерні для певної сфери діяльності. Професійна компетентність соціального працівника побудована на комбінуванні взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, всього того, що можна мобілізувати для активної діяльності соціального працівника.

Отже, професійна майстерність соціального працівника – це складна інтегральна система професійно-значимих (когнітивних), мотиваційних і особистісних компонентів. Формування педагогічної компетентності соціального працівника залежить як від рівня підготовленості фахівця до роботи в соціальній сфері, так і готовності постійно вдосконалювати свій професіоналізм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюта О.І. Професійне становлення фахівця із соціальної роботи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2010. С. 122–125.

2. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Харченко С.Я. та ін. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

3. Матвійчук С. Розвиток професійної майстерності фахівця соціальної сфери засобами тренінгових занять. *Соціально-психологічні виміри професійної майстерності особистості. Спецвипуск*. 2013. С. 101–102.

4. Опалюк Т. Л. Основи професійної майстерності в соціальній сфері. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 206 с.

УДК316.624

Антоніна Яловенко

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ БАТЬКІВ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Діти є найбільш чутливою частиною суспільства. Вони піддаються різноманітним негативним впливам, які формують їх емоційний фон і впливають на становлення особистості. Цілком природно, що для повноцінного розвитку людині необхідне соціальне середовище. Адже воно включає певні відносини між людьми, де кожен індивід має свої особливості.

Психічна репрезентація взаємодії батьків виконує функцію дієвої робочої моделі, яка заснована на відносинах і уявленнях, створених у дитини під час пізнання світу. Такі моделі включають знання про взаємозв'язок між людськими можливостями і можливостями, які пропонує середовище. Відповідно у дитини створюються ментальні моделі, які відображають поведінку батьків щодо неї і формують її думки не тільки про батьків, а й про інших людей [3, 111].

Кожна людина має три особистісні риси, визначальні у її взаємодії з іншими. Такий висновок сформував американський психотерапевт Ерік Берн. Ним досліджено і описано три еґо-стани людини: «батько» (коли людина відчуває, думає, діє, говорить і реагує так, як це робили її батьки), «дорослий» (коли людина правильно оцінює те, що з нею відбувається, враховуючи можливості, досвід, знання), «дитина» (коли людина відчуває, думає, діє, говорить і реагує так, як це було в дитинстві) [6].

Найвищі показники емоційного розвитку дитини припадають на середній дошкільний вік, що зумовлює суттєву різницю у значенні «емоційність як індивідуальна характеристика». Саме у дошкільному віці дитини відбувається активне формування її емоційної сфери [1].

Для емоційного розвитку дитини молодшого шкільного віку характерні: високий рівень чутливості до подій; безпосередність і щирість власних переживань (сум, радість, страх, задоволення тощо); підвищена емоційна нестійкість; не тільки ігри з однолітками, але й особливості навчання, оцінка вчителів і однокласників є факторами, що визначають емоційні переживання та ін.

Перший образ світу дитини виникає в сім'ї. Саме батьки є основою подальшої соціалізації дитини. Стосунки дитини з батьками – це особливий емоційний зв'язок, особливо з матір'ю. Досвід відносин батьків із дитиною служить основою для подальшого життя, здатності справлятися з різними життєвими переживаннями.

Дитина, зростаючи і розвиваючись, піддається й іншим впливам: спочатку дошкільного навчального закладу, а потім школи. Поведінка дорослих може як підтримувати, так і гальмувати розвиток емоційного інтелекту дитини.

Виокремлюють наступні стилі батьківського управління: авторитарний (коли батьки виставляють жорсткі вимоги і правила, не допускають їх обговорення), ліберальний (коли дітям надається необмежена свобода без нагляду батьків) та демократичний (коли батьки відкриті до спілкування і обговорення з дітьми встановлених правил поведінки та дозволяють змінювати вимоги в розумних межах). Домінуючі стилі виховання закладають фундамент соціалізації дитини, наповнюють її психологічний світ і закладають основу емоційного реагування.

До форм батьківського управління належать: модерація (забезпечення самостійності), фасилітація (допомога, спрямування), інгібіція (постійне спостереження) [2].

Саме стосунки між батьками та дітьми сприяють розвитку дитини. Батьківські установки можна визначити як сукупність емоційних і поведінкових реакцій батьків по відношенню до своєї дитини.

Певні дії батьків (наприклад, гіпоопіка, недостатня увага) часто призводить до сенсорної депривації і розвитку проблем емоційної сфери у дітей (розвиток підвищеної емоційності, тривожності, інфантилізму) [5, 457].

Негативні стосунки між дітьми та батьками призводять до конфліктів, різноманітних відхилень у розвитку та поведінці дитини, однак, все це можна змінити шляхом психологічної корекції.

Слово «корекція» буквально означає «виправлення». Травми, які не мають органічної основи і не становлять собою таких стійких характеристик, є психологічними адаптаціями, які вже сформувалися і практично не змінюються в майбутньому.

Важливою річчю, яка сприяє покращенню стосунків між дітьми та

батьками, є психологічна підтримка дітей з боку дорослих. За відсутності належної психологічної підтримки батьків дитина фруструється і стає схильною до різних негативних дій.

Психологічна підтримка батьків – це процес, у якому батьки акцентують увагу на хороших сторонах і перевагах дитини, що допомагає зміцнити в дитині впевненість у собі, повірити в себе і у власні сили, вміти уникати помилок і переживати невдачі. Для цього батькам іноді необхідно змінити звичний стиль спілкування з дитиною, зосередитися на позитивній стороні її дій і заохочувати те, що вона робить.

На практиці більшість батьків не можуть самостійно впоратися із конфліктною ситуацією з дитиною, а їх спроби неадекватно вирішити ті чи інші питання завжди призводять до ескалації конфлікту або переведення його на приховану площину, тому особливо важливою за таких обставин є спеціально організована психологічна коригувальна робота.

При розробленні та проведенні психолого-реабілітаційної роботи з дітьми керівними є такі основні принципи: єдність діагностики та корекції; активний початок корекції; принцип нормалізації; принципи, що сприяють розвитку дітей; принцип врахування гендерних особливостей психічного розвитку тощо.

Психологічна корекція з дітьми та батьками включає застосування як загальної корекції, нормалізації соціального мікросередовища дитини, психофізичне та емоційне навантаження якої контролюється відповідно до віку та індивідуальних можливостей, так і спеціальної корекції у вигляді комплексу прийомів [4, 148].

Отже, психологічна корекція ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку повинна розроблятися і контролюватися діагностичними методами. Психолог у своїй діяльності має зосереджуватися на корекції причин, тобто усуненні причин, що породжують проблеми у взаєминах батьків і дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дембіцька В. В., Гірняк А. Н. Вплив дитячо-батьківських взаємин на розвиток емоційно-почуттєвої сфери дитини. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 2-3 черв. 2022 р.). Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 112–114.

2. Гірняк А. Психологічний аналіз і систематика стилів освітньої взаємодії. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 118–126.

3. Карпенко А. О. Дитячо-батьківські стосунки як складова розвитку емпатії у дітей молодшого шкільного віку. *Синергетичний підхід до проектування життєвого простору особистості*: зб. наук. матеріалів міжн.

наук.-практ. онлайн-конф. (м. Полтава, 27-28 квіт. 2021 р.). Полтава, 2021. С. 110–113.

4. Коновальчук І. М. Вимоги до психокорекції конфліктів молодших школярів з батьками. *Відносини між батьками і дітьми: проблеми та шляхи їх розв'язання*: матеріали міжвуз. (заочної) наук.-практ. конф. Хмельницький: ФОП «О. М. Казаков», 2015. С. 147–150.

5. Олейник Н., Набільська Г. Взаємозв'язок домінуючого типу батьківського ставлення з особливостями емоційного інтелекту молодших школярів. *Наукові перспективи*. 2022. № 1 (19). С. 456–467.

6. Янчак О. Три его-стани людини: дорослий, батько, дитина. Хто я? URL: <https://oksanayanchak.com/osobistisnij-rozvitok/tri-ego-stani-lyudini-doroslij-batko-ditina-xto-ya.html> (дата звернення: 25.10.2022).

УДК : 159.922 : 316.61

Анатолій В. Фурман

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Наталія Шкелебей

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПАРИТЕТНА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК РЕСУРС ЇХ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ

Актуальність теми дослідження. Базовими чинниками сучасної економіки у мінливому сьогодні все частіше постають наука й освіта. Визначеність останньої як найбільш пріоритетної сфери життя і діяльності зумовлено новими вимогами цивілізації, яка демонструє перехід від індустріального виробництва до суспільства науково-інформаційних технологій, до глобалізованого соціуму знання. ЮНЕСКО проголосило ХХІ століття «Ерою освіти», акцентувавши увагу на найбільш значущих тенденціях розвитку вищої освіти. Сформульоване в Декларації нове бачення перспектив останньої вказало на ключові ціннісні орієнтири створення нової інтегральної освітньої парадигми – гуманізацію, людяність, відповідність вимогам глобалізованого суспільства, фундаменталізацію, поліпарадигмальність, діалогічність, паритетність (див. [1]).

Українська нація через інститути громадянського суспільства прагне до прогресивних змін в усіх сферах життєдіяльності. Поза увагою не залишається національний освітній простір, який активно змінюється відповідно до вимог Болонської декларації європейських держав. На сьогодні 46 країн є його учасниками. З 2005 року Болонську декларацію було підписано й Україною.

Завдання впровадження вимог Болонського процесу – це структурне реформування національних систем вищої освіти через зміну освітніх програм, здійснення певних інституційних перетворень й у такий спосіб підвищення спроможності випускників ЗВО до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи. З одного боку, в Україні здійснюються певні реформи за вказаними вимогами, а з іншого – залишилися сталими механізми організації надання освітніх послуг, «совкові» зразки ділової взаємодії між учасниками організованого навчання. Тому часто ефект реформ, які на початках пропагують краще та прогресивніше, дуже низький, адже вони натрапляють на звичні стандартні схеми і моделі організації роботи освітніх закладів, які склались десятиліттями, а то й століттями у минулому (Андрій Крисоватий [2, с. 61]).

Ситуація в нашій країні кардинально ускладнюється тим, що, починаючи із 24 лютого 2022 року, в Україні йде повномасштабна, кривава і дика, в і й н а, яку розв'язала російська федерація, здійснюючи тотальне руйнування міст і сіл, критичної інфраструктури, проводячи на нашій землі тотальний терор і геноцид українського народу. Тому сьогодні стоїть головне питання для нації – вистояти і перемогти у цій боротьбі, зберегти та укріпити власну державну незалежність.

За цих украй несприятливих умов суспільного розвитку важливо відшукати та описати оптимальні способи паритетної співпраці викладача і студентів в освітньому процесі сучасного університету, що дасть змогу останнім вийти із ЗВО компетентними фахівцями і водночас якісно підвищити рівень власного психокультурного розвитку.

Мета дослідження: обґрунтування психодидактичної моделі паритетної (тобто рівноправної у психосоціальному відношенні) освітньої діяльності викладача і студентів, з одного боку, на засадах критичного аналізу основних парадигм освіти, наявних в історії людства, з іншого – з орієнтацією на дотримання вимог, принципів, закономірностей і нормативів циклічно-вчинкового підходу до проєктування і втілення в життя повноцінної модульно-розвивальної взаємодії учасників професійного навчання.

Мета конкретизується у таких **завданнях** наукового пошуку:

а) висвітлити фундаментальні засновки теорії освітньої діяльності та її психодидактичні джерела, основоположення, координати;

б) охарактеризувати психологічні принципи та умови модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів в аудиторії, навчальному кабінеті чи лабораторії як інтегрального чинника їхньої освітньої діяльності;

в) сформулювати єдині рекомендації для науково-педагогічного персоналу і здобувачів вищої освіти щодо оптимізації психологічних умов забезпечення їх паритетної освітньої співпраці.

Об'єкт вивчення становить спільна освітня діяльність викладача і студентів у процесі чітко організованого, психологічно і педагогічно компетентного, професійного навчання.

Предметом дослідження є психодидактичні принципи, умови та засоби забезпечення паритетної освітньої діяльності викладача і студентів у часопросторі сучасного ЗВО.

Гіпотеза дослідження: інноваційна система модульно-розвивального навчання А.В. Фурмана у середній і вищій школі (див. [3 – 7]) дає змогу створити найкращі психодидактичні умови для повноцінної освітньої співдіяльності наставника і наступників, тому що першочергово керується в проектуванні і зреалізуванні реального навчального дійства не дидактичним матеріалом чи освітнім змістом, а канонічно заданим, єдиним для всіх учасників організованого навчання *психолого-педагогічним змістом*, що відмінний до кожного з восьми етапів учинково цілісної та соціально паритетної модульно-розвивальної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до авторської теорії А.В. Фурмана освітня діяльність людини – один із вищих рівнів духовно-практичного перетворення нею довкілля і власної психодуховної природи й відтак один із найважливіших ресурсів її особистісного розвитку. Вона структурно та функціонально інтегрує єдність інших важливих діяльностей, що-найперше ігрової, учбової, дослідницької, трудової, духовної і характеризується: а) цілеспрямованістю (високоосвічена особистість, яка здатна творити культурні, передусім етнонаціональні, надбання); б) предметністю (взаємозалежна єдність культурних перетворень і трансформацій особистості і соціуму, тобто динаміка позитивної соціальної взаємодії); в) змістовністю (соціально-культурний досвід як основа актуального ментального стану нації, етносу, групи, особи); г) оформленістю як різноманітність форм, видів та рівнів соціальної активності (співробітництво, суперництво, боротьба, конфлікт, конкуренція, опікунство тощо); д) засобовістю (система предметних, символічних, інформаційних та психологічних кодів, за допомогою яких здійснюється соціальне контактування); е) результативністю (формування через механізми розвитку і саморозвитку психологічних властивостей особистості та

конструктивне збагачення соціуму культурними надбаннями, зокрема творення взаємин і ситуацій, речей і засобів, моделей та організацій).

Загалом, за модульно-розвивальної інноваційної системи А.В. Фурмана освітня діяльність уперше є предметом теоретичного осмислення, наукового проектування і соціально-психологічного генезису на рівні ЗОШ і ЗВО як соціально-культурної організації, або інституту духовного виробництва суспільства. Її основний зміст становлять чотири сфери соціально-культурного досвіду: а) добування наукових знань і будь-якої, в т.ч. емпіричної, інформації про навколишній світ; б) використання здобутих знань, умінь і соціальних форм в актуальній і протенційній практиці життя особистості; в) збагачення навколишнього довкілля соціально взаємодії і власного ментального досвіду знаннями, уміннями, компетентностями, нормами і цінностями; г) творення особистістю психолого-педагогічного, навчально-предметного, методичного-засобового та управлінсько-технологічного різновидів змісту розвивальної взаємодії із соціумом й у такий спосіб позитивний розвиток себе і світу за законами істини, добра, справедливості, свободи, гармонії, краси.

Зазначені складові сфери формування паритетної освітньої діяльності співвідносяться з періодами функціонування цілісного модульно-розвивального процесу [3; 7], а саме: 1) інформаційно-пізнавальний забезпечує проблемно-ситуативна технологія добування знань, за якої переважають процеси навчання (одиничне) і пошукова пізнавальна активність студентів; 2) нормативно-регуляційний утілюється завдяки критично-регуляційній технології нормування наукових знань і вмінь, коли переважають процеси виховання (особливе) і система взаємостосунків суб'єкт-суб'єктного та суб'єкт-об'єктного характеру; 3) ціннісно-естетична реалізується за допомогою вартісно-світоглядної технології поширення здобутого кожним соціально-культурного досвіду, котра утверджує переважання процесів освіти (загальне) та послідовності вчинкових дій над актуальним вітакультурним змістом; 4) нарешті, духовно-спонтанний період уможлиблюється завдяки впровадженню духовно-креативної технології реалізації людських спроможностей учасників розвивальної взаємодії, коли досягається максимально повний вияв універсального потенціалу особи через життєствердний пріоритет особистісного над об'єктивним, психодуховного над матеріальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крисоватий А.І. Основні парадигми освіти та їх сутнісна характеристика. *Психологія і суспільство*. 2015. №1. С. 114–121.
2. Крисоватий А.І. Сутність паритетної освітньої діяльності. *Психологія і суспільство*. 2016. №3. С. 61–67.

3. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 340 с.
4. Фурман А.В. Вступ до теорії освітньої діяльності: курс лекцій. Тернопіль: ІЕСО, 2006. 86 с.
5. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: монографія. Тернопіль: Астон, 2007. 164 с.
6. Фурман А.В. Теорія освітньої діяльності як метасистема. *Психологія і суспільство*. 2001. №3. С. 105-144; 2002. №3-4. С. 20-59.
7. Фурман (Гуменюк) О.Є. Модульно-розвивальне навчання: соціально-психологічні аспекти: монографія. Київ: Школяр, 1998. 112 с.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4
«РЕСУРСНЕ ПРАКТИКУВАННЯ У СОЦІОГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

SCIENTIFIC PLATFORM 4
«RESOURCE PRACTICING IN THE SOCIO-HUMANITARIAN SPHERE
OF THE MODERN SOCIETY»

УДК 159.982.2

Zinoviia Karpenko

*Prof., dr hab. katedra psychologii neurokognitywnej
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*

Rafał Abramciów

*Dr, dyrektor Instytutu Psychologii
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*

ZWROT PERFORMATYWNY W NOWOCZESNEJ PSYCHOTERAPII

Metamodernistyczna nauka socjohumanitarna wyznacza performatywny zwrot w psychoterapii, wzywając do zastąpienia kontemplacji działaniem, czyli przejścia od postrzegania «człowieka jako tekstu» do postrzegania «człowieka jako performansu». Współczesny człowiek dąży do przedstawień, które pozwalają mu wyjść poza codzienną percepcję i zdobyć «doświadczenie liminalności» niezbędne do wewnętrznej przemiany. Będąc w pełni zaangażowanym w globalną sieć Internetu, istnieje jednocześnie w dwóch wymiarach – realnym i materialnym z jednej strony oraz wirtualnym i symbolicznie-cyfrowym z drugiej [3].

Psychoterapia nowej epoki kulturowej powinna uwzględniać pięć głównych cech osobowości metanowoczesnej zidentyfikowanych przez H. Freinachta [1]: 1) tolerancja i otwartość na percepcję odmiennych poglądów i idei w oparciu o umiejętność metapoznania («myślenie o myśleniu»), co gwarantuje obiektywność oceny zaobserwowanych faktów; 2) racjonalna wiara w postęp ze zrozumieniem, że każdy rozwój ma swoje plusy i minusy; 3) uznanie wielości orzeczeń dotyczących oceny pewnego problemu, który można rozwiązać na zasadzie równości przy zastosowaniu wyższej etyki; 4) tendencja do ożywienia narracji transcendentálnych i archetypowych poprzez wyzwolenie z bezwarunkowej władzy zarówno rozsądku, jak i absurdu; 5) umiejętność syntetyzowania oczywistych przeciwieństw, co pozwala nam dostrzec nowe możliwości rozwiązywania konfliktów.

Głównym narzędziem metodologicznym metamodernistycznej psychoterapii jest wykonywanie oddziaływań psychoterapeutycznych w kontekście estetycznym techniką «podwójnego kadrowania», według R. Eshelmana [2]. Istotą tej techniki jest pierwotna ekspresyjna wizualno-zmysłowa prezentacja problemu, która pozwala postrzegać go holistycznie, a co za tym idzie zrewidować swój stosunek do niego; następane działanie to wyjaśnienie analityczne i słuszne uogólnienie, które pozwala przejść do jego praktycznego rozwiązania.

Psychoterapia metamodernistyczna wzywa do zaniechania ujawniania «świętej» wiedzy psychologicznej (osądu eksperckiego) klientowi i przejścia do projektowania indywidualnych lub grupowych psychoterapeutycznych «hitów» intelektualnych, które utkną w świadomości osoby i tym samym ją zmieniają. Tworzenie takich «hitów» wymaga błyskotliwej wyobraźni, za pomocą której świat postrzegany jest w sposób nieliniowy, holistyczny, co umożliwia kreatywne rozwiązywanie najbardziej skomplikowanych problemów.

Wiadomo, że przedrefleksyjne znaczące doświadczenia są łatwiej i naturalnie wyrażane za pomocą ekspresji cielesnej (cechy chodu, postawy, postawy, gestykulacji, mimiki itp.), sztuk wizualnych, muzyki itp. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na art-terapię, której odmiany są niesamowite. Należą do nich wizualna, piaskowa, gliniana, bajkowa, maskowa, muzyczna, fotograficzna, terapia teatralna, kolaż, wykorzystanie metaforycznych map skojarzeniowych, terapia mandalą itp.

Art-terapia – dosłownie: leczenie sztuką – wykorzystuje różnego rodzaju twórcze działania człowieka jako czynnik terapeutyczny. Zwykle głównym zadaniem art-terapii jest wykorzystanie obrazów i symboli nieświadomości jako pewnych metafor wskazujących na drzemiący w nich problem, w celu poddania tego twórczego produktu kompleksowej analizie, wypracowania emocji i doświadczeń związanych z nim i wreszcie uwolnić się od destrukcyjnego doświadczenia.

Współczesna art-terapia nie jest uważana za proste uzupełnienie obowiązujących szkół i kierunków psychoterapeutycznych (psychoanaliza, terapia poznawczo-behawioralna, terapia egzystencjalno-fenomenologiczna itp.), ale domaga się własnego uzasadnienia koncepcyjnego dla jej metod i szczególnego sposobu weryfikacji skuteczność tych metod.

Wymaga to pełnego szacunku podejścia do metod artystycznego i estetycznego opanowania rzeczywistości, które w naturalny i spontaniczny sposób wyzwala energię twórczej przemiany osobowości w wybranym przez nią kierunku.

Badania oparte na sztuce powinny polegać na starannym rejestrowaniu i ocenie obserwowanych zjawisk i uzyskanych wyników, ale powinno to odbywać się zgodnie z określonymi kryteriami przydatności, jakości estetycznej i skuteczności oddziaływania. Jednocześnie niezwykle ważne jest przełożenie języka twórczości artystycznej na język psychologii, dlatego art-terapeuci muszą posiadać podwójne

кваліфікації – zarówno в dziedzinie psychologii, jak i w zakresie pewnego rodzaju sztuki.

Z tego przeglądu wynika, że art-terapia i osiągnięcia sztucznej inteligencji stają się najbardziej aktualnymi i najodpowiedniejszymi środkami psychoterapeutycznymi w dobie metanowoczesności.

BIBLIOGRAFIA

1. Freinacht H. You're not metamodern before you understand this, Part 1: Game Change. *Metamoderna*. 2015. URL: <https://metamoderna.org/youre-not-metamodern-before-you-understand-this-part-1-game-change/>

2. Eshelman R. Performatism, or the End of Postmodernism. *Anthropoetics: The electronic Journal of Generative Anthropology*. 2000–2001. 6(2). P. 1–17. URL: <http://xa.yimg.com/kq/groups/19978873/351370576/name/Performatism,+or+the+End+of+Postmodernism.pdf>

3. Карпенко З. С. Перформативний тренд у розвитку психотерапії епохи Метамоделі. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості* : зб. наук. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 червня 2022 р. Полтава : Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2022. С. 97–101. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/10580>

УДК 159.942-316.6-316.4-616.89

Олександр Аврамчук

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри клінічної психології ЗВО «Український католицький університет» (Україна)

СОЦІАЛЬНА ТРАВМА ТА СОЦІАЛЬНИЙ ТРИВОЖНИЙ РОЗЛАД У КОНТЕКСТІ НАСЛІДКІВ ВОЄННИХ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Тривогу, яка асоціюється зі соціальною взаємодією й соціальний тривожний розлад (соціальна фобія), зокрема, розглядають у контексті браку навичок соціальної комунікації чи з дисфункційними переконаннями щодо оцінки зі сторони. У цих аспектах вказують на хронічний та виснажливий перебіг захворювання чи симптомів, акцентуючи увагу на вразливості до рецидиву в умовах надзвичайних ситуацій [1].

Водночас анамнез осіб із досвідом соціальної фобії часто містить інформацію про одну подію або постійний досвід соціального приниження, відкинення та критики як клінічно значущий травматичний дистрес [2, 3].

Згаданий досвід у скаргах людей супроводжуватися ознаками гіперзбудливості, уникненням «травматичних стимулів», змінами когнітивної діяльності, емоційними зрушеннями (включаючи ознаки емоційного оніміння) і порушеннями настрою, а часом нав'язливими асоціаціями та спогадами, які нагадують симптоми посттравматичного розладу за DSM-5. Здебільшого дослідження демонструють непрямий вплив посттравматичного досвіду на вираженість симптомів та соціальні порушення міжособистісного функціонування, особи із соціально тривожним розладом, частіше демонструють уникнення повторних принижень [4, 5]. В попередньому огляді Collimore 2010 року, робиться акцент на тому, що досвід психотравми може обумовлювати як поширеність та ризик маніфестації ознак соціальної фобії та ПТСР, так і їх коморбідність як комплексний фактор, що поєднує безпосередню реакцію на травматичний зміст ситуації та страх соціальних наслідків [6].

Дані опубліковані у 2020 році, свідчать, що особи із соціальним тривожним розладом страждали від клінічно значущих симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у відповідь на соціальні травми і демонструють підвищений ризик щодо суїцидальних спроб та значно нижчий рівень фізичної та психічної якості життя [7-9]. Так, негативний досвід соціальної взаємодії та підтримки стосунків може модифікувати вразливість та сприйняття ситуації як загрозливої, в т.ч. безпосередньо для життя. «Соціально-травматичні» життєві події, опосередковуючи сприймання рівня загрози, активуватимуть відповідні нейробіологічні та когнітивні механізми тривоги, що у поєднанні з генетичною вразливістю, досвідом стосунку й прив'язаністю зі значимими суб'єктами, психологічними аспектами як страх негативної оцінки та нетерпимість до невизначеності. Варто зазначити, що небажання пережити асоційовані з психотравмою думки, емоції чи тілесні відчуття, а також спроби змінити або уникнути цих переживань після травматичних подій, більше асоціюються зі ступенем виразності й тяжкості симптомів ПТСР, ніж безпосередній зміст травматичного досвіду, обставин та виразність іншого емоційного дистресу в момент події [10]. У такий спосіб, уникнення схожих до психотравмуючої подій/ситуацій і пов'язаної з ними соціальної взаємодії, передбачає тривале збереження симптомів посттравматичного стресового розладу, або частково чи повністю опосередковує посилення психоемоційного дистресу в порівнянні з тяжкістю інших симптомів [10–14].

Війна та збройні конфлікти здебільшого асоціюються з прямим впливом загрожуючих життю подій чи обставин, водночас соціальні стосунки, упередження чи проблеми дискримінації, загострюються й мають вплив на відновлення громад чи окремих її представників. Травматичне сприйняття соціального неприйняття та/або приниження, можна спробувати пояснити як

непродуктивне тлумачення особою наміру оточення умисно дистанціюватися, створити умови соціальної ізоляції та «позбавитися» не бажаного суб'єкта. З огляду на прагнення особи до афіліації та еволюційний контекст виживання груп, можна розглядати результат самоізоляції особи та/або уникнення досвіду соціальної взаємодії як безпосередню загрозу життю чи підтриманню життєдіяльності, що сприяє стражданню та погіршує якість життя. У такий спосіб, страх бути відкинутим від значимої групи чи суб'єктів у перспективі так само небезпечний для життя, як і фізичні травми чи досвід безпосередньої загрози. Цьому страху також сприяє почуття провини та сорому пов'язаного з іншим травматичним досвідом, оскільки почуття сорому пов'язані з уявленнями як власне про себе, так і уявленнями про людину чи її вчинки зі сторони інших. Стан, який супроводжуються докорами сумління щодо власних вчинків, рішень чи бездіяння, вважається найбільш болючою емоцією через знецінення самого себе та прагнення уникнути ситуацій, що підсилюватимуть таке непродуктивне переконання. Відповідно, можна припустити, що роль глибинних переконань індивіда, відповідних їм правил життя та стратегій опанування серед осіб з досвідом психотравми може пояснити підвищений ризик розвитку коморбідності між посттравматичним стресовим розладом та соціально тривожним розладом у контексті почуття сорому.

Мета-аналіз Diana-Mirela Căndea та Aurora Szentagotai-Tătar 2018 року вказує, що почуття сорому асоціюється із симптомами соціальної тривоги та частково з вираженістю ознак ПТСР [15]. Автори також вказують, що почуття сорому є характерним для осіб, які мають ознаки посттравматичного стресового розладу, заслуговуючи тим самим центральної ролі у розумінні афективної структури ПТСР. Досвід сексуального домагання, жорстокості та нехтування у дитинстві може обумовлювати почуття провини та сорому щодо таких травм, й відповідно прослідковуватись в асоціаціях з супутніми проявами посттравматичного стресового розладу чи реагування [16, 17]. Почуття провини та сорому пов'язаного з травматичним досвідом частіше спостерігалось серед жінок, ніж серед чоловіків, й частково опосередковувалося змістом та наявністю «насильницького» компоненту загрози [17]. Обидві емоції демонстрували суттєвий зв'язок з виразністю супутньої психічної патології асоційованої з травматичним досвідом. Особи, які зазнали сексуального й фізичного насильства, та/або тривалий час знаходились в умовах знущань чи надмірного контролю демонстрували схильність до рецидивів психічних порушень та ревіктимізації через почуття сорому пов'язаного з досвідом насильства [18]. Ми можемо передбачати, що досвід знаходження у полоні, в умовах вимушеного соціального тиску на територіях окупації, фізичне та сексуальне насилля можуть сприяти вразливості до формування ПТСР через

соціальні аспекти прийняття чи не прийняття в умовах внутрішнього переміщення чи повернення до безпечних зон. Узагальнений огляд літературних даних Collimore та колегами, вказує, що несприятливий досвід повернення додому та почуття сорому стали предикторами уникнення соціальної взаємодії й соціального тривожного розладу серед ветеранів з досвідом бойових дій, ніж тяжкість бойового дистресу зокрема [6]. Подальші дослідження серед військовослужбовців з бойовим досвідом, вказують, що почуття сорому та провини пояснювали відмінності у реагуванні та варіативності клінічної картини ПТСР, включаючи коморбідність [19, 20].

Таким чином розглядаючи психологічний супровід осіб, які зазнали травматичного впливу, вартує не нехтувати аспектами впливу соціальних стосунків та громадської думки. Ревіктимізація та ретравматизація, можуть бути не менш шкідливими та дисфункційними, ніж безпосередній вплив травмуючого досвіду та безпосередньої загрози життю.

Подальші дослідження можуть розширити розуміння впливу соціальної травматизації у часі надзвичайних подій на психічні стани та патогенез проблем з психічним здоров'ям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stein D.J., Lim C.C.W., Roest A.M. et al. The cross-national epidemiology of social anxiety disorder: Data from the World Mental Health Survey Initiative. *BMC Med.* 2017. T15, №143. URL: <https://doi.org/10.1186/s12916-017-0889-2>
2. Bandelow B., Charimo Torrente A., Wedekind D., Broocks A., Hajak G., Rütther E. Early traumatic life events, parental rearing styles, family history of mental disorders, and birth risk factors in patients with social anxiety disorder. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci.* 2004. T.254, №6. P. 397- 405.
3. Carleton R.N., Peluso D.L., Collimore K.C., Asmundson G.J. Social anxiety and posttraumatic stress symptoms: The impact of distressing social. *Journal of anxiety disorders.* 2011. T.25, №1. P. 49-57. DOI:10.1016/j.janxdis.2010.08.002
4. Kern S.M., Stacy S.E., Kozina, R.M., Ripley A.J., Clapp J.D. Exploring the relation between posttraumatic stress disorder and interpersonal outcomes: The role of social acknowledgment and trauma type. *Journal of Clinical Psychologi.* 2018. T.75. P. 132–145. DOI: <https://doi.org/10.1002/jclp.22693>
5. Erwin B.A., Heimberg R.G., Marx B.P., Franklin M.E. Traumatic and socially stressful life events among persons with social anxiety disorder. *Journal of anxiety disorders.* 2006. T.20, №7. P. 96–914. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2005.05.006>
6. Collimore K.C., Carleton R.N., Hofmann S.G., Asmundson G.J.G. Posttraumatic stress and social anxiety: The interaction of traumatic events and

interpersonal fears. *Depression and Anxiety*. 2010. T.27, №11. P.1017–1026. DOI: <https://doi.org/10.1002/da.20728>

7. Bjornsson A.S., Hardarson J.P., Valdimarsdottir A.G., et al. Social trauma and its association with posttraumatic stress disorder and social anxiety disorder. *Journal of anxiety disorders*. 2020. T.72. P. 102-228. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102228>

8. McMillan K.A., Asmundson G.J.G. PTSD, social anxiety disorder, and trauma: An examination of the influence of trauma type on comorbidity using a nationally representative sample. *Psychiatry Res*. 2016. T.246. P.561-567. DOI:10.1016/j.psychres.2016.10.036

9. McMillan K.A., Asmundson G., Sareen J. Comorbid PTSD and Social Anxiety Disorder: Associations With Quality of Life and Suicide Attempts. *The Journal of nervous and mental disease*. 2017. T.205, №9. C.732–737. DOI: <https://doi.org/10.1097/NMD.0000000000000704>

10. The role of experiential avoidance in psychological functioning after war-related stress in Kosovar civilians. *Journal of Nervous and Mental Disease*. 2007.T.195, №8. P.697–700. DOI:<https://doi.org/10.1097/NMD.0b013e31811f44a6>

11. Henschel A.V., Williams J.L., Hardt M.M. The Role of Experiential Avoidance and Emotion Regulation in DSM-5 Posttraumatic Stress Symptomatology. *Journal of Loss and Trauma*. 2021. T.26, №6. P.527-539. DOI: 10.1080/15325024.2020.1841506

12. Plumb J.C., Orsillo S.M., Luterek J.A. A preliminary test of the role of experiential avoidance in post-event functioning. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*. 2004. T.35. C.245-257. DOI: 10.1016/j.jbtep.2004.04.011

13. Kelly M.M., DeBeer B.B., Meyer E.C., Kimbrel N.A., Gulliver S.B., Morissette S.B. Experiential avoidance as a mediator of the association between posttraumatic stress disorder symptoms and social support: A longitudinal analysis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2019. T.11, №3. P. 353–359. DOI: <https://doi.org/10.1037/tra0000375>

14. Spinhoven P., Drost J., de Rooij M., van Hemert A.M., Penninx B.W. A longitudinal study of experiential avoidance in emotional disorders. *Behavior therapy*. 2014. T.45, №6. P.840–850. DOI:<https://doi.org/10.1016/j.beth.2014.07.001>

15. Căndea D.M., Szentagotai-Tătar A. Shame-proneness, guilt-proneness and anxiety symptoms: A meta-analysis. *Journal of anxiety disorders. Journal of Anxiety Disorders*. 2018. T.58. C. 78–106. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2018.07.005>

16. López-Castro T, Saraiya T, Zumberg-Smith K, Dambreville N. Association Between Shame and Posttraumatic Stress Disorder: A Meta-Analysis *Journal of traumatic stress*. 2019. T.32, №4. P.484–495. DOI: <https://doi.org/10.1002/jts.22411>

17. Aakvaag H.F., Thoresen S., Wentzel-Larsen T., Dyb G., Røysamb E., Olf M. Broken and guilty since it happened: A population study of trauma-related shame and guilt after violence and sexual abuse. *Journal of affective disorders*. 2016. Т.204. P.16–23. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.06.004>
18. Aakvaag H.F., Thoresen S., Strøm I.F., Myhre M., Hjemdal O.K. Shame predicts revictimization in victims of childhood violence: A prospective study of a general Norwegian population sample. *Psychological trauma: theory, research, practice and policy*. 2019. Т.11, №.С.43–50. DOI: <https://doi.org/10.1037/tra0000373>
19. Cunningham K.C., Davis J.L., Wilson S.M., Resick P.A. A relative weights comparison of trauma-related shame and guilt as predictors of DSM-5 posttraumatic stress disorder symptom severity among US veterans and military members. *The British journal of clinical psychology*. 2018. Т.57, №2. С.163–176. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjc.12163>
20. Bannister J.A., Colvonen P.J., Angkaw A.C., Norman S.B. Differential relationships of guilt and shame on posttraumatic stress disorder among veterans. *Psychological trauma: theory, research, practice and policy*. 2019. Т.11, №1. С.35–42. DOI: <https://doi.org/10.1037/tra0000392>

УДК 37.091.33

Катерина Мілютіна

*доктор психологічних наук, професор кафедри психології розвитку
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)*

Поліна Бухаріна

*студентка історичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)*

ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОПРАКТИК У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ВІДВІДУВАЧІВ МУЗЕЮ

Метою даного дослідження було вивчення можливостей застосування ігропрактик в музейній діяльності та можливостей, за рахунок цього, залучення відвідувачів до усвідомлення сучасних норм та цінностей. В багатьох публікаціях з музеєзнавства [1, 2, 3] звертається увага на виховну функцію музейної діяльності, але недостатньо розкривається роль інтерактивних методів, як засобу. Олена Харченко [4] вважає, що на сьогодні використання психологічних методів в культурно-освітній роботі з відвідувачами різного віку у вітчизняних музеях художнього профілю є мало дослідженим питанням. В

Україні музейна психологія розвивається в рамках культурно-освітньої роботи та музейної педагогіки. Ефективність сприйняття музейної інформації відвідувачами залежить від багатьох чинників, серед яких важливе значення займають вивчення потреб відвідувачів, інтерпретація експозицій з урахуванням принципу вікової психології та сенсорного сприйняття. В межах дослідження психології сприйняття музейних експозицій та заходів було створено «психологічний портрет» відвідувача, який потребує допоміжних методів для залучення його до сприйняття культурно-історичних цінностей.

В цієї людини переважає сприйняття зорове, середнє та погане слухове, через що постійно перепитує те, про що казали до того. Увага довільна, але постійно відволікання на все довкола через переривчасту концентрацію уваги (фізично не може довго фокусувати її на чомусь одному), при цьому може концентруватись тільки на чомусь одному. Більшість інформації утримується в короткостроковій пам'яті, не йде в довгострокову, бо інформація абсолютно незнайома і уривчаста (через відволікання). Мислення конкретно-дійове, теоретичне, репродуктивне.

Людина емоційна, але не розуміє навіщо ходити в музеї, коли є клуби, кафе та кіно в торгово-розважальних центрах. Уявлення про історію та мистецтво має дуже опосередковані, але вважає, що все це не потрібно. Вважає, що історія це нудно, хоча загальний курс з школи пам'ятає, через що будь-яка фраза поза шкільної програми викликає гамму негативних емоцій, адже в його базі даних її немає.

В колі інтересів наявні комп'ютерні ігри, політика та політичні дискусії в інтернеті, патріотичні арти з фейсбуку. Зазвичай це люди конфліктні, не здатні сприймати чужої думки чи навіть фактів і аргументів, при цьому сам матеріал вони сприймають погано, бо в їх пам'яті немає інформації, за який він міг би зачепитись. Цікавості до предмету розмови зазвичай ніякої, та й сконцентрованості також.

Тому особливо важливим для формування позитивного ставлення до музеїв та громадянської свідомості стає використання інтерактивних методів. Нами запропоновано застосування рольової гри «Ольвійський суд». **Підготовка до гри:**

1. Підготовка опису гри, оголошення про її проведення та гугл-форми для запису;
2. Особиста зустріч з тими, хто записався на гру. Розповідь про суть, особливості тематики, розподілення ролей;
3. Обмін контактами та створення робочих чатів;
4. Підготовка поля гри (залу для гри), підготовка реквізиту, костюмів;
5. Проведення гри.

Ролі у грі: головний суддя (у цій ролі виступає майстер гри), секретар суду, судді (від 5), позивач, відповідач (обвинувачуваний), свідки позивача, свідки відповідача,

Синегор (адвокат зі сторони позивача), Пераклет (адвокат зі сторони відповідача).

У додатковому файлі додається табличка з картками персонажів, розрахована на 14 гравців. Кількість гравців кожної з ролей може варіюватися, в залежності від можливостей майстра гри та бажання учасників.

Структура гри:

- В зал заходять головний суддя з секретарем, судді;
- Судді дають присягу судити справедливо (повторюють за головним суддею чи секретарем, який зачитує текст промови. Приблизний текст:

Я подаватиму свій голос у відповідності із законами і постановами народу. Я не надам підтримки тиранії або олігархії, і, якщо хтось намагатиметься скасувати демократію або стане проти неї виступати чи вносити пропозиції, спрямовані проти неї, я не стану їм коритися. Я не буду підтримувати вимоги відміни приватних боргів або переділу землі і будинків. Я не стану повертати на батьківщину вигнанців або тих, хто засуджений на покарання смертю. Я не буду виганяти громадян, що живуть тут, у порушення існуючих законів і постанов народу, і не буду робити цього сам, і не допущу, щоб так чинили інші. Я не братиму хабарів, використовуючи посаду судді, сам чи хтось інший або інша людина від мого імені за змовою зі мною, вдаючись до яких-небудь викрутів або хитрощів. Вік мій - не менше 30 років. Я буду однаково безсторонньо вислуховувати виступи як обвинувача, так і обвинуваченого, і голос свій буду віддавати по суті розглядуваної справи.»

- Суддям видаються спеціальні кружечки для голосування (псефи)
- Оголошення секретарем тексту скарги та позицій сторін;
- Запрошення позивача та відповідача;
- Виступ позивача;
- Виступ відповідача;
- Питання до свідків позивача;
- Питання до свідків відповідача;
- Виступ Синегора;
- Виступ Параклета;
- Голосування суддів. Перед голосуванням головний суддя (майстер гри) пояснює правила голосування;
- Підрахунок голосів;

- За умови перемоги звинувачення, голосування за міру покарання (звинувачувач говорить про те, що вимагає він (згідно з законом (кримінальні справи) чи за власним бажанням (якщо справа стосується коштів). Звинувачуваний пропонує свою міру покарання (більш м'яку). Судді голосують. Якщо переміг позивач у кримінальній справі йому виплачують винагороду.

- За умови, що програв позивач, і його підтримала 1/5 кількість суддів, йому оголошується штраф.

- За результатами голосування головний суддя оголошує вирок.

Подібну гру можна режисерувати на будь-яку тему: хоч історичну, хоч літературну, хоч за фільмом, відповідно може відбуватися в музеях різних профілів. Суд в Ольвії – лише приклад. При цьому, на відміну від популярних зараз костюмованих екскурсій, у ролі героїв минулого виступають не співробітники музею, а самі відвідувачі. Подібні заходи можна зробити, до прикладу, щомісячними, готуючи нові ідеї та цікаві ролі для кожного, хто хоче по-справжньому поринути у тематику музею.

Висновки. Відвідувачі музеїв відрізняються за рівнем сприйняття інформації та її розуміння. Часто це пов'язано з недостатньою мотивацією, тому використання ігропрактик та театралізованих заходів залучає цих відвідувачів до розуміння історико-культурних подій і сприяє зростанню громадянської свідомості молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посіб. Львів: Літопис, 2005. 632 с.
2. Козлова І. В. Музейна педагогіка як засіб громадянського виховання учнів. *Завуч*. 2006. № 15. С. 2–6.
3. Мизенцева Г. П. Музеєзнавство Київ: Вища школа, 1980. 120 с.
4. Харченко О. Теоретичні аспекти культурно-освітньої роботи з відвідувачами різного віку: розвиток музейної психології в музеях художнього профілю. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музеєзнавство і пам'яткознавство*, 3(1), 2020. 21–32. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-7943.3.1.2020.205314>

Olena Honcharuk

*Licensed paralegal, Paralegal Education,
Humber College in Toronto (Canada)*

MEDIATION IN CANADA: FEATURES

Alternative dispute resolution (ADR) has become increasingly popular across the Canada over the past few years, and mediation is an important part of that process. Mediation is a form of alternative dispute resolution. It is a way for the people involved in the lawsuit to settle outside of court. A neutral third party – the mediator – helps the disputing parties look for a solution that works for them. Mediation tends to be a much quicker and more affordable way to get results. It's less adversarial, and it relieves the burden on overstretched justice system resources.

There are many benefits to mediation. In a mediation, parties are encouraged to realistically evaluate the strengths and weaknesses of their own and their opponent's cases. This evaluation leads to settlements or, where the cases do not settle, narrowing of issues in the dispute. Litigants often find mediation more satisfying than a trial because they get to play an active role in resolving their disputes. The mediation is informal and confidential, so parties may speak more openly than at trial. Where parties have an ongoing relationship, the less antagonistic nature of mediation promotes cooperation and improves communication rather than damaging the relationship.

Mediation is governed by both the Rules of Court and Provincial Court Act, as well as the Mediation Rules, to the extent that mediation can be ordered by the courts. Since mediation as a process has no binding effect, it is not established by any statute. However, although it is not a government body, the Alternative Dispute Resolution Institute of Canada offers courses to register and qualify mediators.

A mediator may work in a court-appointed role or manage their own mediation practice. What a mediator will never be able to do is provide legal advice or take sides in the dispute they are mediating, for that you will need legal counsel.

While Canadian provinces as Alberta, Ontario and Quebec have some form of mandatory dispute resolution requirement, in British Columbia a "settlement conference" is only required if requested by the parties, or ordered by a judge.

Since 1999, in some parts of Ontario, such as cities of Ottawa, Toronto, and Windsor a mediation has been mandatory for most types of civil actions through the Ontario Mandatory Mediation Program ("OMMP"). Under the OMMP, cases are referred to mediation early in the litigation process so that parties may explore settlement options prior to the pre-trial and trial process. Today, mandatory mediation

applies to certain civil actions under rule 24.1 of the Rules of Civil Procedure and to contested estates, trusts and substitute decision matters under rule 75.1 of the Rules of Civil Procedure. The OMMP has proven its benefits in the above regions by increasing access to justice and alleviating burden on the court system.

Personal Injury Cases - Ontario

According to statistics, the 97% of personal injury cases settle before going to trial. One of the most effective ways to settle a claim is during mediation, which can result in a fair settlement of the case without needing to go to trial.

Mediation is a required step in a Personal Injury Cases in some of Ontario's judicial districts (cities of Toronto, Ottawa and Windsor). It is mandatory prior to the pre-trial conference. Elsewhere in Ontario, mediation is optional for anyone involved in a civil action. It's fairly common in personal injury cases and lawyers often suggest the process even if it isn't a requirement.

The personal injury mediation process is informal and completely confidential. Parties in mediation may speak more openly than in court. Many people find mediation a more comfortable and constructive process than a trial.

After the pleadings have been filed with the court, which include the *Statement of Claim*, the *Statement of Defence*, and any *Counterclaims* or *Third Party Claims*, the parties will be referred to a mandatory mediation session.

A personal injury lawsuit mediation has five participants:

- 1) the plaintiff;
- 2) the plaintiff's lawyer;
- 3) the defendant's lawyer;
- 4) mediator.

Insurance adjusters may also be present during mediation, but the defendant being charged is typically not present. The insurance company representative acts in his or her place.

A mediation session shall take place within 180 days after the first defence has been filed, unless the court orders otherwise. The parties have to select a mediator from a roster of qualified private sector mediators established by a local Mediation Committee. If the parties cannot agree on a mediator, the local Mediation Coordinator will appoint one for them.

The minimum length of a mediation session is three hours, however, whether a session is longer and how many sessions are required depend on a variety of factors.

These include:

- the complexity of the case,
- how well the parties have prepared for the mediation,
- how far they have progressed in settlement discussions, and
- whether the mediation process is working.

Parties are not required to continue mediation for more than three hours. Also, the mediator may end the mediation before that time if the case is settled or if he or she decides that the process is not working for the parties involved. If the parties have not resolved their problem at the end of the three hour mediation, but feel that they would like to continue with mediation, they may make arrangements for further mediation sessions directly with the mediator.

Mediation starts with introductions and a brief explanation of the role of the mediator and the purpose of the meeting. Each lawyer will outline their client's case. Both parties have the chance to share their version of events.

The mediator will then meet with both parties separately to discuss the strengths and weaknesses of their case. Each party and their lawyers would also meet up to discuss settlement options. Each party will make offers and counter offers back and forth. A mediator will review both sides of the dispute and attempt to resolve the issue through a settlement.

The law is that the insurer must pay for the full cost of the mediation if the plaintiff demands it. If the case settles at mediation, and if the plaintiff does not demand that the insurer pays for the mediation, it is customary for the insurer to pay the mediator's fee in full, so then all parties in a mediation share the cost of the mediation session equally and pay the mediator directly for their services.

Therefore, the goal of mediation is to open the lines of communication between parties in the hope of either finding terms for an agreeable settlement or clearing the way for the matter to go forward to a pre-trial conference or trial if agreement is impossible.

УДК 342.7+351+364-7

Оксана Яремко

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ОСОБИ З ПСИХІЧНИМИ РОЗЛАДАМИ ЯК ОТРИМУВАЧІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 до чинників, що можуть призвести до складних життєвих обставин, з-посеред інших, відносить психічні й поведінкові розлади, у т. ч. ті, що виникли внаслідок вживання психоактивних речовин (п. «Г» абз. 2 ч. 1 ст. 1) [2].

У п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 01.06.2020 № 587 визначено, що до осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, віднесено осіб, які самотійно не можуть справитися з негативним впливом обставин, що виникли під впливом таких факторів як психічні та поведінкові розлади, у т. ч. ті, що пов'язані з вживанням психоактивних речовин [3]. Таким чином особи з психічними розладами мають право на отримання соціальні послуги.

Виключний перелік соціальних послуг, які можуть бути надані особам з психічними розладами, передбачено у Класифікаторі соціальних послуг, затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 №429 [5]. У ньому слід виокремити соціальні послуги, що можуть бути надані особам з психічними розладами, як будь-якій особі, яка знаходиться в складній ситуації: інформування, консультування, консультативний кризовий телефон, посередництво, представництво інтересів, соціальна профілактика тощо. А також соціальні послуги, необхідність надання яких обумовлена саме спеціальним чинником - психічними і поведінковими розладами (у т.ч. внаслідок вживання психоактивних речовин): 1) транзитне підтримане проживання/учбова соціальна квартира (будинок); 2) соціальна адаптація; 3) соціально-трудова адаптація; 4) догляд вдома; 5) догляд стаціонарний; 6) денний догляд; 7) соціальна реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями; 8) соціально-психологічна реабілітація осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин; 9) соціально-психологічна реабілітація осіб із ігровою залежністю; 10) фізичний супровід осіб з психічними та поведінковими порушеннями; 11) транспортні послуги [5].

Аналіз базового законодавства у сфері надання соціальних послуг (Закону України «Про соціальні послуги» [2], постанови Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» [3], наказу Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг» [5]) дає підстави твердити, що проблемі надання соціальних послуг особам з психічними розладами недостатньо приділено уваги. Адже, насамперед, роль «соціальних служб і соціальних працівників у наданні послуг у сфері психічного здоров'я» не окреслено, як і «Відсутні визначення та бракує механізмів забезпечення послугами» осіб з психічними розладами як отримувачів соціальних послуг [6, с. 28-29].

На сьогодні в Україні недостатньо напрацювань з розроблення і затвердження державних стандартів у сфері надання соціальних послуг особам, що мають психічні розлади. Ті, що були уже затвердженні до прийняття Закону України «Про соціальні послуги» (в 2019 р.) [2], у певній мірі не відповідають

сучасній європейській практиці й стандартам у сфері соціальної роботи щодо даної групи людей. З окремих соціальних послуг взагалі не проведена будь-яка робота щодо їх стандартів (наприклад, послуги соціально-психологічної реабілітації; фізичного супроводу осіб з психічними та поведінковими порушеннями; транспортних послуг та ін.).

Як приклад швидкого реагування на зміну законодавства і «філософію» державної політики у сфері соціальної роботи варто назвати «Порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 576. [4].

Важливу роль у наданні соціальних послуг особам з психічними розладами відіграє Закон України «Про психіатричну допомогу» [1]. На сьогодні він - єдиний спеціалізований законодавчий акт, який здійснює правове регулювання окремих питань щодо надання особам з психічними розладами послуг у сфері психічного здоров'я. У певній мірі окреслює відносини, які виникають між надавачами і отримувачами соціальних послуг. Закон застосовує термін «заклад соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади», під яким розуміє будь-якої форми власності юридичну особу із здійснення функції з надання соціальних послуг особам, що мають психічні розлади. Закон зобов'язує заклади соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади, заклади з надання психіатричної допомоги, спеціальні навчальні заклади або уповноважені ними органи: 1) інформувати осіб, які отримують психіатричну допомогу (соціальний захист, соціальні послуги, спеціальне навчання)/їх законних представників зі змістом положень законодавства про психіатричну допомогу (соціальний захист, соціальні послуги); 2) забезпечувати соціальні послуги особам, які отримують психіатричну допомогу; 3) вчасно інформувати членів сім'ї/інших родичів/законних представників/інших осіб про стан здоров'я осіб, які отримують соціальні послуги, і про їх перебування у закладі з надання психіатричної допомоги/закладі соціального захисту осіб, які страждають на психічні розлади тощо [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 № 1489-III; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 01.06.2020 № 587; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади» від 26.06.2019 № 576; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2019-%D0%BF#Text>

5. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг» від 23.06.2020 №429; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

6. Аналіз законодавства й політики у сфері психічного здоров'я в Україні; URL: <https://www.mh4u.in.ua/wp-content/uploads/2021/01/mh4u-mh-law-analysis-report-21122020-with-annexes.pdf> (дата звернення: 23.10.2022).

УДК 159.923

Павло Блозва

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри клінічної психології,
Заклад вищої освіти «Український католицький університет» (Україна)*

МОЖЛИВОСТІ КПТ НИЗЬКОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ В РОЗГОРТАННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИ: НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ІЗ ТРИВОЖНИМИ ПРОЯВАМИ У ЧАСІ ПАНДЕМІЇ

Актуальність. Попередні дослідження доступних методів психологічної підтримки та психосоціальної допомоги показали, що втручання, засновані на когнітивно-поведінковій моделі (далі – КПТ), є найбільш широко використовуваними та продемонстрували свою ефективність [1;2;3;4]. Так, останні дослідження показують, що базовані на КПТ рекомендації та протоколи індивідуальної психотерапії ефективно знижували симптоми тривоги та депресії, пов'язані з пандемією [5]. Водночас, враховуючи вартість і можливість отримання кваліфікованої психотерапевтичної допомоги, постає питання розробки плану втручання, базованого на зміцненні внутрішніх і зовнішніх ресурсів людини та її оточення.

Мета нашого дослідження отримати підтверджуючі дані зниження тяжкості симптомів та рівня психосоціального дисфункціонування під впливом технік КПТ низької інтенсивності серед осіб з соціальним тривожним розладом у періоді горювання.

Виклад основного матеріалу. Пошук учасників та проведення дослідження відбувалося у 2020-22 роках. Робота виконувалася в межах наукового проєкту кафедри клінічної психології «Дослідження особливостей переживання втрати серед людей, які проживають з соціально-тривожним розладом».

Критеріями включення було визначено: вік 18 років або старше; наявність соціального тривожного розладу у анамнезі та/або скарги, які відповідають діагностичним критеріям даного розладу відповідно до DSM-5 на момент діагностичного інтерв'ювання; підвищені показники за шкалою SPIN (>24 бали); досвід пережиття втрати впродовж останнього року; доступ до комп'ютера та можливість проходити зустрічі онлайн. Серед критеріїв виключення розглядалися: психопатологічні стани, зумовлені хронічною соматичною патологією (включаючи наслідки від перенесеного COVID-19); вживанням психоактивних речовин або ліків; наявність ознак перенесених травм голови або результат значного травматичного стресу (участь у бойових діях).

Первинне діагностичне інтерв'ювання базувалося на The MINI: International Neuropsychiatric Interview [6]. Вимірювання основних показників здійснювалося за наступними методиками:

1) рівень тяжкості симптомів соціального тривожного розладу Social Phobia Inventory [7]: самооціночний опитувальник на 17 тверджень, Cronbach's $\alpha = 0.87-0.94$; та Social phobia rating scale [8]: п'ять рейтингових шкал, що оцінюють ключові компоненти когнітивної моделі та терапії соціальної фобії: дистрес, уникнення, самоусвідомленість, використання стратегій безпечної поведінки та негативні когнітивні переконання, Cronbach's $\alpha = 0,88-0,92$;

2) рівень психосоціального дистресу, внаслідок пережиття втрати та ризик ускладненого горювання – Inventory of Complicated Grief: measures maladaptive responses to loss [9]: 19 тверджень, що дозволяють оцінити ознаки та зміни характерні для патологічного горювання, Cronbach's $\alpha = 0.92-0.94$;

3) коморбідні стани як рівень генералізованої тривожності - General Anxiety Disorder – 7 [10]: короткий інструмент скринінгу самооцінки з 7 пунктів на наявність симптомів генералізованого тривожного розладу за останні два тижні, Cronbach's $\alpha = 0.83-0.91$; симптоми депресії – Patient Health Questionnaire – 9 [11], короткий інструмент скринінгу самооцінки з 9 пунктів на наявність симптомів депресії за останні два тижні, Cronbach's $\alpha = 0.90-0.91$; вплив травматичного досвіду - Impact of Events Scale [12]: короткий інструмент (22 питання) самооцінки з 3 ключових аспектів реагування на травматичні події, Cronbach's $\alpha = 0.89-0.94$ (в залежності від шкали);

4) вираженість емоційного уникнення – Acceptance and Action Questionnaire [13]: короткий опитувальник 7 тверджень для самооцінки уникнення та прийняття емоційного досвіду, Cronbach's $\alpha = 0,89-0,95$;

5) загальний рівень дистресу у повсякденній та робочій активності вимірювався за шкалою Work and Social Adjustment Scale [14]: короткий 5-пунктовий опитувальник якості життя та перешкод у різних життєвих сферах, Cronbach's $\alpha = 0.83-0.90$.

Висновки. Наше дослідження є пілотним вивченням результативності індивідуальної програми низькоінтенсивної психосоціальної допомоги на основі КПТ запропонованої онлайн для осіб з соціальним тривожним розладом, які втратили близьких у період пандемії COVID-19. Запропонований план втручання був задуманий як набір інструментів для посилення внутрішніх ресурсів і навчання корисним навичкам самопомоги, щоб зменшити тягар уникнення соціальних взаємодій і стосунків. У свою чергу, вплив на цей патогенетичний конструкт допоможе зменшити прояви соціальної тривожності.

Аналізуючи результати до та після проходження програми, було відмічено, що суттєвий вплив запропонованої моделі інтервенцій мав на коморбідні стани та загальний рівень дисресу, у той час як зменшення ключових (як рівень симптомів соціальної фобії та рівень дистресу, пов'язаного зі втратою) очікуваних показників не мав статистично значущої відмінності. На нашу думку, такий результат міг бути цілком закономірним, оскільки програма інтервенцій низької інтенсивності, не є програмою психотерапевтичних втручань. Тому, накопичувальний ефект від імплементованого досвіду застосування рекомендацій та технік запропонованих у програмі, проявився у результатах через 1 місяць по завершенню основного курсу.

Серед інших змін учасники відмітили, що їм легше опанувати своє дихання, зменшилося нав'язливе прагнення контролювати свої думки та дії і переконаність, що людина втрачає контроль над собою чи ситуацією. Надані оцінки зворотного зв'язку засвідчують високу оцінку задоволеності програмою, її зручністю та суб'єктивним позитивним ефектом впродовж місячного періоду по завершенню програми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Furmark T., Carlbring P., Hedman E. Guided and unguided self-help for social anxiety disorder: randomised controlled trial. *The British Journal of Psychiatry*. 2009. Т. 195, № 5. С. 440–447. URL: <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.108.060996> (дата звернення: 24.10.2022).
2. Internet-Delivered Cognitive Therapy for Social Anxiety Disorder: A Development Pilot Series / R. Stott та ін. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*. 2013. Т. 41, № 4. С. 383–397. URL: <https://doi.org/10.1017/s1352465813000404> (дата звернення: 24.10.2022).
3. Efficacy of Self-guided Internet-Based Cognitive Behavioral Therapy in the Treatment of Depressive Symptoms / E. Karyotaki та ін. *JAMA Psychiatry*. 2017.

Т. 74, № 4. С. 351-359. URL: <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2017.0044> (дата звернення: 24.10.2022).

4. A pilot study of intensive 7-day internet-based cognitive behavioral therapy for social anxiety disorder / N. Jain та ін. *Journal of Anxiety Disorders*. 2021. Т. 84. С. 102473. URL: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2021.102473> (дата звернення: 24.10.2022).

5. Unguided low intensity cognitive behaviour therapy for anxiety and depression during the COVID-19 pandemic: A randomised trial / S. J. Egan та ін. *Behaviour Research and Therapy*. 2021. Т. 144. С. 103902. URL: <https://doi.org/10.1016/j.brat.2021.103902> (дата звернення: 24.10.2022).

6. The Mini-International Neuropsychiatric Interview (M.I.N.I.): the development and validation of a structured diagnostic psychiatric interview for DSM-IV and ICD-10 / D V Sheehan та ін. *J Clin Psychiatry*. 1998. Т. 59. С. 34-57.

7. Psychometric properties of the Social Phobia Inventory (SPIN) / K. M. Connor та ін. *British Journal of Psychiatry*. 2000. Т. 176, № 4. С. 379–386. URL: <https://doi.org/10.1192/bjp.176.4.379> (дата звернення: 25.10.2022).

8. Wells A., Papageorgiou C. Brief cognitive therapy for social phobia: a case series. *Behaviour Research and Therapy*. 2001. Т. 39, № 6. С. 713–720. URL: [https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(00\)00036-x](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(00)00036-x) (дата звернення: 25.10.2022).

9. Inventory of complicated grief: A scale to measure maladaptive symptoms of loss / H. G. Prigerson та ін. *Psychiatry Research*. 1995. Т. 59, № 1-2. С. 65–79. URL: [https://doi.org/10.1016/0165-1781\(95\)02757-2](https://doi.org/10.1016/0165-1781(95)02757-2) (дата звернення: 25.10.2022).

10. A Brief Measure for Assessing Generalized Anxiety Disorder / R. L. Spitzer та ін. *Archives of Internal Medicine*. 2006. Т. 166, № 10. С. 1092. URL: <https://doi.org/10.1001/archinte.166.10.1092> (дата звернення: 25.10.2022).

11. Kroenke K., Spitzer R. L., Williams J. B. W. The PHQ-9. *Journal of General Internal Medicine*. 2001. Т. 16, № 9. С. 606–613. URL: <https://doi.org/10.1046/j.1525-1497.2001.016009606.x> (дата звернення: 25.10.2022).

12. Psychometric properties of the IES-R in traumatized substance dependent individuals with and without PTSD / C. J. Rash та ін. *Addictive Behaviors*. 2008. Т. 33, № 8. С. 1039–1047. URL: <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2008.04.006> (дата звернення: 25.10.2022).

13. Preliminary Psychometric Properties of the Acceptance and Action Questionnaire–II: A Revised Measure of Psychological Inflexibility and Experiential Avoidance / F. W. Bond та ін. *Behavior Therapy*. 2011. Т. 42, № 4. С. 676–688. URL: <https://doi.org/10.1016/j.beth.2011.03.007> (дата звернення: 25.10.2022).

14. The Work and Social Adjustment Scale: a simple measure of impairment in functioning / J. C. Mundt та ін. *British Journal of Psychiatry*. 2002. Т. 180, № 5. С. 461–464. URL: <https://doi.org/10.1192/bjp.180.5.461> (дата звернення: 25.10.2022).

Ірина Опанасюк

*кандидат психологічних наук, психолог,
КНП «Брошнів-Осадська міська лікарня» (Україна)*

ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ПСИХОТЕХНІК У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть концепція емоційного інтелекту знайшла своє місце в дослідженнях психологічної науки. Емоційні переживання у цій концепції розглядаються як особливий «тип знань», якими оперує EQ. Тому, ефективний розвиток емоційного інтелекту старшокласників сприятиме оптимізації їхнього світоглядно-диспозиційного самовизначення за допомогою художньо-символічних образів.

На нашу думку, одним з найефективніших засобів розвитку емоційного інтелекту є методи арт-терапії, тому що характер спілкування у арт-терапевтичних групах є сприятливим комунікативним середовищем щодо розвитку емоційного інтелекту (С.М. Аврамченко, О.Г. Біла, Л.П. Міщиха, І.В. Опанасюк, О.І. Копитін, Т.С. Яценко та ін.)

Метод арт-терапії (лат.ars/ – мистецтво, therapēia – лікування) у різних психологічних джерелах розглядається як метод розвитку та зміни свідомих та несвідомих сторін психіки особистості за допомогою різних форм та видів мистецтва [6, с.15], як метод, в якому творча діяльність використовується як засіб впливу на стан та самопізнання особистості [4, с.70]. Звідси, можна припустити, що метод арт-терапії містить в собі потенціал актуалізації стратегій творчої діяльності [9, с. 272].

Арт-терапевтичне самовираження посередництвом художньо-символічних образів являє собою аксіологічне самопізнання від преінтенціонального стану до цілковитої інтенціональності [1; 7; 8], тобто, від невиразних почувань до виразно рефлексованої цілеспрямованості на автентично-суб'єктне екзистенційне (духовно-ціннісне) самовизначення. Істотною складовою цього розвивального процесу може і має бути рефлексоване осмислення суб'єктом емоційного змісту своїх проблемних можливостей, виражених ним у художньо-символічних формах засобів арт-терапії, що спрямовується на конструктивну саморегуляцію цього змісту у бік сприяння бажаному, розвиває його емоційний інтелект.

Вивчення емоційного інтелекту у теоретико-методологічному аспекті стало підґрунтям для розробки тренінгу в якому показана реалізація арт-

терапевтичного впливу на його розвиток. Тренінг розвитку емоційного інтелекту старшокласників, охоплював чотири структурні блоки. Робота учасників відбувалась на реалізації гуманістичних засад взаємодії та партнерства. Кожне заняття розпочиналося зі вступу, де наголошувалося на меті та завданнях тренінгу, правилах роботи у групі. Вагомою складовою основної (робочої складової) тренінгу виступало застосування теоретичних (міні-лекції) та практичних методів й форм роботи. Зростання інформативності та корекційної результативності забезпечувалось системністю використання психомалюнків. Тематику психомалюнків було систематизовано відповідно до завдань тренінгу та специфіки організації тренінгової групи.

Розглянемо значимість застосування арт-терапевтичних психотехнік в розвитку EQ старшокласників. Виконуючи мандалу (за Ізабель Мюллер), старшокласники учились вибудовувати у символічній формі своє розуміння символів, завчасно заданих у вправі. Відтак, привносячи власний кольоровий спектр в ескізи малюнків, вони пропрацьовували свої підсвідомі прояви психічного «Я», аналізуючи власні проєкції. Так, наприклад, старшокласники оформляли свої малюнки, виходячи на розуміння мови символів. Роботи мали такі назви: «Пошук чогось у собі»; «Життя-цирк»; «Погляд»; «У володінні часу»; «Мрія»; «Захист від реальності»; «Ранимисть душі»; «Щасливий смуток»; «Панцир». Аналіз робіт показав, що в чотирьох учасників мандали симетричні. На їх думку, це свідчить про внутрішню рівновагу. В десяти роботах рух мандали спрямований від центру до основи, що свідчить про зв'язок із навколишнім світом й потребу в діях. Практично у всіх мандалах (17 робіт) переважають хвилясті лінії, що вказують на перевагу емоцій над раціональною частиною. У трьох роботах досить щільні кордони, що є сигналом потреби самозахисту й уникнення контактів. Вихід за межі кола зображення для шести учасників є прагненням до свободи й зменшення контролю з боку оточуючих. У восьми роботах розміщення елементів впорядковане й елементи мандали пов'язані один з одним за змістом, що свідчить про здатність ставити мету й досягати її. У всіх роботах присутні основні кольори. Переважна кількість робіт (11) має багато зеленого й жовтого кольорів. Зелений колір асоціюється з оптимізмом до роботи, тоді як жовтий – з ресурсом власного тіла й сильним характером. Червоний колір присутній у п'яти роботах, що свідчило про емоційне піднесення школярів та їх потребу творити. Фіолетовий колір – у двох роботах, що асоціюється з розумом, який мотивує й заряджає особистість.

Мандала «Моя країна почуттів» мала на меті сприяти розвитку в старшокласників уміння передавати внутрішній світ своїх почуттів у символічній формі. Ми виходили з того, що мандала слугує своєрідним

дзеркалом, яке відображає особливості психічного стану людини. Відтак проаналізуємо й узагальнимо зображення мандал старшокласників.

У символічних зображеннях (мандалах) старшокласників чітко простежуються: а) образи, пов'язані із символами природи (дерева, квіти, гори, річка, море, сонце) – 8 рисунків; б) абстрактні зображення-символи – 12 рисунків. Звідси більшість старшокласників тяжіють до філософської проблематики, і для них вираження власного «Я», свого емоційно-почуттєвого рівня є більш прийнятним у цьому знаково-символічному форматі.

Кольорова гама зображень репрезентована такими кольорами: синій (16), зелений (16), жовтий (14), червоний (12), брунатний (6), чорний (5), оранжевий (4). Звідси у символічних зображеннях простежується перевага, з одного боку, «гарячих» кольорів, що є свідченням зображення учасниками життєдайної сили та енергії (червоний); активності (жовтий); стану умиротворення (зелений); з іншого боку – «холодних» кольорів, що відображають творчість, вірність (синій); надійність, захист і міцність (брунатний); бунт, боротьбу (чорний). Причому гарячі кольори поєднуються з холодними або ж представлені тільки гарячі кольори чи, навпаки, тільки холодні, що є свідченням: а) одностайного оптимізму, гармонії; б) суперечностей між різними психологічними властивостями особистості; в) відображення бунту добра і зла у філософії старшокласника.

Звідси ми виокремили три проблематики зображень-мандал, зокрема:

1. Симптомокомплекс рис (особистісні риси). Сюди віднесли мандали: «Мікровсесвіт», «Рівновага», «Галактика», «Боротьба сил», «Зміни в житті», «Незрозумілість», «Життя». На цьому рівні зображення старшокласників (в їх описі) носили характеристику тих особистісних рис, які потрібно мати в ідеалі для реалізації уявлень ідеалу-символу, для реалізації наміченого. Звідси основними рисами для їх особистісного проекту-розвитку виступали: чесність, доброзичливість, терплячість, справедливість, вміння прощати, а також висока самооцінка та самоповага.

2. Психологічний стан («Рівновага», «Мелодія осені», «Щастя», «Подих природи», «Душевна рівновага», «Гармонія душі», «Заряд енергії»). Старшокласники у своїй мандалі вбачали перш за все гармонізацію психічного стану, душевну рівновагу, радість, натхнення, оптимізм для реалізації власних мрій та життєвих проектів.

3. Інтерація («Філософія стосунків», «Пітьма», «Хаос», «Самопізнання», «Весняна казка», «Заряд енергії») представлена світом комунікації/інтерації, яку учасники вибудували для себе як вагому складову своєї життєдіяльності. Звідси їхніми проектами стали конструктивні зміни у ставленні до оточення і, відповідно, конструктивне сприймання себе оточенням.

Для безперервності процесу розвитку емоційного інтелекту старшокласників та сприяння реалізації завдань було передбачено домашнє завдання, що охоплювало роботу з різноманітними арт-терапевтичними психотехніками. Тому, застосування різних форм зображувальної продукції та інших аспектів арт-терапевтичного процесу сприяли особистості старшокласника здатності конструктивного емоційного відреагування.

Висновки: Підсумовуючи стверджуємо, що арт-терапевтичне рефлексивне самовираження посередництвом художньо-символічних образів являє собою екзистенційно аксіологічне самопізнання від преінтенціонального стану до цілковитої інтенціональності, тобто, від невиразних почувань до виразно рефлексованої цілеспрямованості на автентично-суб'єктне духовно-ціннісне самовизначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бетенски М. Что ты видишь? Новые методы арт-терапии / Пер. с англ. М. Злотник. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 256 с. (Серия «Ступени психотерапии»).

4. Віщукаєва К. М. Умови підготовки майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (НДУ ім. М. Гоголя)* / (за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко). Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. №6. Ч.1. С. 75 – 78.

5. Карвасарский Б. Д. Психотерапевтическая энциклопедия. СПб, 1999. 752 с.

6. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе СПб. : Речь, 2007. 336 с.

7. Медведева Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. М. : Издательский центр «Академия», 2001. 248 с.

8. Міщина Л. П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. 400 с.

9. Опанасюк І. В. Вплив засобів арт-терапії на розвиток емоційного інтелекту старшокласників. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 2 до Вип. 35, Том I (13) : Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»*. К. : Гнозис, 2015. 444 с.

Елеонора Ященко

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПЛОЩИНИ СУЧАСНИХ РЕСУРСНИХ ПРАКТИК

Початок війни 24 лютого 2022 року, факт нападу та продовження воєнних дій держави-агресора, торкнулися змін структури особистості кожного громадянина України. Це стосується, в першу чергу, якісного функціонування психічних процесів людини (її відчуттів, сприймань, пам'яті, мислення, уяви, уявлень, почуттів, волі), психічних властивостей (ресурсності нервової системи, характеру, спрямованості, інтересів, потреб), психічних станів (реакції організму на стрес, проявів аргесії, появи тривожних станів, панічних атак та депресії), змін у ставленні до світу, інших, колективу, до самого себе, соціальних ролей, позицій установок тощо.

Велика стресова напруга також вплинула на виснаження психічного, психологічного, а також фізичного стану організму людини. Багато у кого виникло відчуття безпорадності, провини, розпачу. Саме тому актуальною проблемою сьогодення є розвиток психологічної стійкості особистості.

Проблема психологічної стійкості висвітлена у багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Зокрема, у зарубіжних авторів (Г. Сельє, Г. Лазарус, М. Борневассер, Р. Бернс) використовується термін стресостійкість, у вітчизняних – впроваджені терміни емоційна, психічна та психологічна стійкість особистості (Л. Аболін, І. Малкіна-Пих, В. Бодров, В. Мясников та ін.) [3].

Психологічна стійкість є динамічною системою, оскільки вона здатна миттєво блокувати як зовнішні, так і внутрішні негативні дії, які сфокусовані на неї та від неї, ідентифікувати психічні стани. Також розвиток психологічної стійкості може сформувати такі якості особистості, як врівноваженість, протистояння життєвим труднощам, збереження працездатності та самоповаги.

На думку О.Охрименко, психологічна стійкість необхідна саме в критичних ситуаціях, життєвих обставинах, за яких особа все емоційно переживає і це становить у сприйманні людини складну психологічну проблему, яка потребує свого розв'язання або подолання [2].

Психологічна стійкість є тим найважливішим чинником, який забезпечує не лише успішність професійної, освітньої діяльності, певних соціальних відносин та поведінки, але й життєве благополуччя особистості та

рівень її здоров'я загалом, дозволяє людині долати складні життєві ситуації, підтримувати у гармонії з буттям свій внутрішній світ [1].

Науковець Секач М. Ф. вважає, що психологічна стійкість особистості «... це відносно стійкий системний, але конкретний прояв усіх компонентів психіки, що мають певну спрямованість, виражають гармонійність зв'язку людини з зовнішнім середовищем в конкретних умовах» [4].

Власне тому сучасні ресурсні практики слід спрямовувати на оволодіння особою техніками допсихологічної допомоги та самопомоги при травмуючих ситуаціях, розвиток навичок та алгоритму дій у стресовій ситуації, покращення самопочуття, відновлення ресурсності.

Надзвичайно актуальними сьогодні є використання розроблених інфоресурсів для батьків, які навчають, як саме: підтримати дітей у зіткненні з викликами війни; говорити з дітьми про війну; комунікувати з дитиною, якщо її рідні на війні; підтримати дитину, якщо її рідні зазнали поранення на війні; спілкуватися з дітьми, коли вони втратили рідних на війні; допомогти дитині пережити втрату.

Також необхідними та дієвими є вебінари, інтерв'ю та консультації фахівців, які допомагають розвинути психологічну стійкість та надати першу психологічну допомогу особі, а також надають інфоресурси для дітей.

Впоравшись із гострою реакцією на стрес, особа починає відновлювати ресурс і шукати опору. Вона проводить ревізію думок та емоцій, віднаходить те, що вміє робити добре, знаходить справу, де вона може бути корисною, включається в діяльність. Таким чином, покращується її емоційний стан, відроджується віра у власні сили. Важливо навчитись розпізнавати свій стан, розуміти, як реагувати на негативні зовнішні впливи та віднайти раціональні механізми захисту психіки, позитивно мислити, за необхідності – консультуватися із фахівцями.

Отже, розвиток психологічної стійкості захищає особистість від дезінтеграції, підвищує її здатність до адекватного реагування на несприятливі критичні обставини, сприяє формуванню сенсів, цінностей, мотивів, зберігає життєздатність, психічне, психологічне і фізичне здоров'я. У такому контексті ресурсне практикування у соціогуманітарній сфері сучасного суспільства є актуальною проблемою, яка потребує подальших наукових розвідок та практичних впроваджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліба Н.С., Марценюк М.О. Формування та розвиток психологічної стійкості студентської молоді. *Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука»*. Випуск 2(25), 2018. С. 129-133.

2. Охрименко О.Р. Діяльність у складних, напружених та екстремальних умовах. К.: Національна академія оборони України, 2004. 210 с.

3. Сергієнко Н. Особливості психологічної стійкості особистості під час подолання критичних ситуацій. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/4065>

4. Шейко А. О. Чинники психологічної стійкості осіб юнацького віку. URL: [http://C:/Users/Admin/Downloads/Nvmdups_2013_2_11_64%20\(2\).pdf](http://C:/Users/Admin/Downloads/Nvmdups_2013_2_11_64%20(2).pdf)

УДК 37.017:053.6

Тамара Мазур

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського (Україна)*

Олена Дружина

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

У сучасній Україні складається нова морально-етична атмосфера, відбувається переоцінка цінностей, їх переосмислення. У цьому зв'язку стає зрозумілим особливе значення ціннісних орієнтацій молоді.

Проблеми, пов'язані з цінностями, відносяться до числа найважливіших для наук, що займаються вивченням людини і суспільства. Це викликано перш за все тим, що цінності виступають інтегративною основою як для окремо взятої особистості, так і для будь-якої соціальної групи, нації і всього людства в цілому. Ціннісні орієнтації як найважливіший компонент свідомості особистості, істотно впливають на її сприйняття навколишнього, ставлення до суспільства, соціальної групи, а також на уявлення людини про саму себе. Як елемент структури особистості вони відображають її внутрішню готовність до дій по задоволенню потреб і цілей, визначають спрямованість її поведінки у всіх сферах діяльності.

До проблеми становлення цінностей активно звертаються багато українських дослідників [1; 2; 3; 5], які наголошують на високій інтенсивності процесів соціалізації-індивідуалізації, що обумовлюють розвиток самосвідомості, а формування ціннісних орієнтацій, як фундаментального психологічного новоутворення, зумовлює і розвиток всіх значущих особистісних якостей у структурі особистості.

Таким чином, специфіка ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони найбільш тісно пов'язані з поведінкою суб'єкта, роблять її усвідомленою дією. Ціннісні орієнтації є результатом внутрішньої і зовнішньої взаємодії у процесі розвитку особистості, суб'єктивним відображенням об'єктивного світу в свідомості конкретного індивіда. Будучи усвідомленими, цінності стають визначальними у спрямованості індивіда, його орієнтації в соціальному середовищі.

Ціннісні орієнтації формуються протягом усього життя людини, але особливого значення формування системи ціннісних орієнтацій особистості набуває в підлітковому віці, оскільки саме в цей період активно формується ціннісна сфера через проникнення соціальної інформації в індивідуально-психологічний світ дитини. Саме тому актуальним залишається розкриття структурно-змістовних характеристик, тенденцій, факторів, умов, що визначають процес формування ціннісно-сислової сфери.

Правомірно можна виділити два аспекти освоєння підлітками цінностей: процесуальний і змістовний.

Процесуальний аспект містить етапи освоєння підлітками моральних цінностей: від пізнання смислового змісту моральних норм і цінностей до їх реалізації в поведінці.

Змістовний компонент реалізується через освоєння знань про цінності, норми поведінки, здатність до співчуття і співпереживання, усвідомлення необхідності управління своєю поведінкою відповідно засвоєними цінностям знаннями.

Кожен з цих аспектів залежить від особистої значущості для підлітка моральної цінності, знання її сутності, готовності і вміння реалізувати її в поведінці, від соціальних і педагогічних умов, в яких відбувається процес освоєння цінностей.

Для виявлення найважливіших для підлітків цінностей використовувалася методика ціннісних орієнтацій Мілтона Рокіча. Розроблена ним методика полягає у прямому ранжируванні списку цінностей. Як відомо, М. Рокіч розрізняє два класи цінностей: термінальні й інструментальні.

Термінальні цінності – це переконання, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Інструментальні – переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Серед учнів сьомих-восьмих класів проведено опитування, у якому брало участь п'ятдесят три дитини.

Результати опитування виявили такі закономірності розвитку термінальних цінностей. Найбільш значущими для підлітків є цінності особистого життя (любов, здоров'я, друзі, щасливе сімейне життя). На думку опитаних, саме ці цінності є фундаментом їхнього майбутнього життя.

Важливими для підлітків виявились цінності самореалізації (активне діяльне життя, впевненість у собі, розвиток, пізнання, творчість). Це свідчить про те, що сучасні підлітки свідомо ставлять перед собою значущі цілі. Менш важливими для підлітків виявились такі цінності, як щастя інших, краса природи та мистецтва. Це свідчить про те, що підлітки ще не усвідомлюють, що робить іншу людину щасливою важливіше за власний добробут.

Серед інструментальних цінностей провідне місце посіли цінності самоствердження: незалежність, відповідальність, раціоналізм, самоконтроль. Наступними, за значимістю, стали цінності відносини (ефективність у справах, широта поглядів, освіченість). Це свідчить про те, що у підлітків формуються наполегливість, воля, терпіння.

Значущими виявились також індивідуалістичні цінності: чесність, життєрадісність, акуратність, чуйність.

Таким чином, дослідження показало, що серед термінальних цінностей найважливішими є цінності особистого життя та самореалізації. Серед інструментальних цінностей найбільш значущими для підлітків є цінності самоствердження та цінності справи.

Таким чином, проблема формування ціннісних орієнтацій особливу актуальність набуває в підлітковому віці. Головними чинниками, які впливають на формування ціннісних орієнтацій, є сім'я, школа, саморозвиток, засоби інформації. Зрушення в житті суспільства відбиваються на формуванні ціннісних орієнтацій сучасних підлітків, що проявляється в перевазі цінностей, пов'язаних з особистим життям конкретної людини, а також значною варіативністю індивідуальних систем ціннісних орієнтацій.

Від того, які цінності будуть сформовані у підлітків сьогодні, від того, наскільки, вони будуть готові до нового типу соціальних відносин, залежать шлях і перспективи розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляєва Є. В. Мораль сучасної молоді: від традиціоналізму до постмодерну. *Соціологія*. 2008, № 4. С. 70-76.
2. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України*. 2008. № 4-5. С. 28–33.
3. Лавріненко В. А. Психологічні особливості становлення смислової сфери підлітків. *Психологія і особистість*. 2013. № 1 (3). С. 59–74.
4. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 350 с.
5. Тітова Т. Є. Особливості ціннісно-смислової саморегуляції підлітків. *Психологія і особистість*. 2017. № 1(11). С. 155–163.

Світлана Миколук

кандидат економічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Назар Миколук

*аспірант першого року навчання, спеціальність 053 Психологія
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛЬНО-РЕСУРСНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

Війна в Україні, як і всі війни, є кризою системи опіки над дітьми. Більше 1000 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації. Так, станом на 9 вересня 2022 року загинуло 383 дитини та 743 отримали поранення [1]. Держава проводить невідкладні заходи для покращення соціального захисту дітей, які опинилися без належного піклування батьків. Змінюється соціально-ресурсна складова системи опіки: приймаються нові нормативні документи у сфері захисту дитинства, започатковуються нові служби підтримки сімей з дітьми, активізуються зміни до трансформацій в системі опіки над дітьми під час воєнного стану.

Відповідно до порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» дитина це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [2]. Право дитини на сім'ю закріплено на законодавчому рівні і перш за все – в Конвенції ООН про права дитини, Конституції України, Сімейному кодексі України, Законі України «Про охорону дитинства» та інших законодавчо нормативних документів соціальної сфери, котрі стосуються дитинства. Відповідно до усіх документів, котрі регламентують влаштування дитини, тільки виховання в сім'ї відповідає найкращим її інтересам.

Через війну в Україні збільшується кількість дітей, батьки яких загинули або про їхню долю та місцеперебування нічого невідомо. Тому уряд тимчасово, на період дії воєнного стану, спростив процедуру оформлення опіки над дітьми, які втратили батьків [2]. Такий підхід забезпечує найкращі інтереси дитини саме до того моменту, доки не буде достовірно з'ясовано та документально підтверджено, що саме сталось із її близькими родичами чи біологічними батьками.

У разі, якщо дитина залишилась сиротою або позбавлена батьківського піклування, вона має право відповідно до законодавства бути насамперед усиновлена або влаштована під опіку, піклування, у прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу [3]. Саме ці форми влаштування дитини є сімейними, тобто дають змогу дитині виховуватись і зростати в сім'ї. Принципова відмінність сьогоденного ставлення до влаштування дитини полягає в тому, що первинним в цьому процесі є дитина, її права та інтереси, а державні структури та організації повинні відповідати інтересам цієї дитини, а не навпаки.

Спеціальні освітні потреби дитини не мають бути причиною для дискримінації, ізоляції дитини від суспільства та біологічної родини, а має стати поштовхом до формування дитино-центрованого середовища, насиченого повним спектром послуг для такої дитини та її родини: медичних, соціальних та освітніх. Безумовною є необхідність розвитку якісної інклюзивної та спеціальної освіти для таких дітей, проте без сепарації дитини від її родини.

Після встановлення статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, вживаються вичерпні заходи до влаштування її в сім'ю громадян України: усиновлення, під опіку, піклування, у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу. Дитина, яка залишилась без батьківського піклування, тимчасово може бути влаштована у заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. До закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування дитина може бути влаштована в разі, коли з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання у сім'ю. Влаштування дитини до закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не звільняє державні структури від обов'язку продовжувати роботу з реалізації права цієї дитини на сімейне виховання. Особливістю діючих форм влаштування є заборона одночасного застосування до дитини різних форм влаштування. Рідні брати і сестри не можуть бути роз'єднані під час влаштування.

Таким чином, можна стверджувати, що в основу діючої системи опіки та піклування покладений особистісний фактор. Окрім цього, не дивлячись на те, що згідно усіх нормативно-правових документів усиновлення дитини є пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [4], усе більше вектор соціальної складової системи опіки схиляється до збереження родинних зв'язків та надає перевагу влаштуванню дитини під опіку чи піклування до близьких родичів дитини.

В Україні ще до воєнних дій розпочався процес деінституціалізації інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що передбачає комплекс дій по виведенню дітей із державних установ з метою створення умов для виховання та розташування дітей поза закладами інтернатного типу. Право дітей на захист їх інтересів потребує подальшого розвитку різноманітних соціальних послуг, спрямованих на підтримку сім'ї, а там де не можливо збереження проживання дитини з біологічними батьками – розвиток альтернативних сімейних форм догляду та виховання. Таким чином, стає очевидним той факт, що первинним у системі опіки над дитиною повинна бути сімейна форма, проте перехід до заміни державних шкіл-інтернатів та дитячих будинків потребує поетапного впровадження. Сучасна система опіки над дітьми повинна поєднувати кілька напрямків: реорганізацію інтернатних установ та розвиток форм сімейної опіки, при цьому необхідно збільшити зусилля із захисту прав дітей, виключаючи їх ізоляцію та дискримінацію, та посилити превенцію. Діти в Україні терміново потребують безпеки, стабільності, доступу до безпечного навчання, послуг із соціального захисту та психосоціальної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні від початку повномасштабного вторгнення війська російської федерації вбили 383 дітей. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3567599-rosiani-poranili-v-ukraini-743-ditej.html>
2. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
3. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
4. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СІМ'Ї ТА СІМЕЙНИХ ПРОБЛЕМ

В умовах сьогодення все частіше спостерігаємо за процесом поступового переходу від патріархальної сім'ї до більш сучасної, що спричиняє безліч змін у сфері шлюбно-сімейних взаємин. Поряд з цим серед українського суспільства помітним стає загроза кризового становища деяких сімей. Так, наприклад, майже по всій країні маємо зниження рівня народжуваності, зменшення кількості укладених шлюбів, відбувається індивідуалізація сімейних ролей, що в результаті відбивається на соціальному благополуччі сучасної української сім'ї.

Дослідженню теми сім'ї, ресурсів її розвитку присвячено значну кількість наукових праць філософів (А. Буковинський), психологів (О. Качарян, Р. Федоренко та ін.), соціальних педагогів (І. Зверева, А. Капська та ін.).

У теорії та практиці соціальної роботи в контексті вивчення сім'ї та сімейних проблем ресурсний підхід є новим та водночас актуальним напрямком. Цей підхід розкривається у вивченні таких ключових проблем, як:

- відокремлення ресурсності сімейних відносин як наукового феномену;
- виділення типології особистісно розвиваючих ресурсів сім'ї;
- з'ясування специфіки впливу основних ресурсів членів сім'ї на процес її розвитку загалом;
- акцентування на різновиді особистісно розвиваючих ресурсів сім'ї.

Власний потенціал сучасної сім'ї обумовлений якісними характеристиками її функціонування у різних сферах та умовах життєдіяльності суспільства. З точки зору ресурсності поняття «сім'я» у наукових джерелах розглядається як сім'я, члени якої володіють або не володіють необхідними ресурсами та власним потенціалом для розв'язання певного кола проблем.

В межах теми нашого дослідження вважаємо найбільш доцільним саме ресурсний підхід, адже вивчення сім'ї та сімейних проблем прямо пропорційно залежить від різновиду її ресурсів. На даний момент для визначення рівня добробуту сім'ї дослідники та фахівці в галузі соціальної роботи використовують наступну типологію сімей:

- ресурсні сім'ї,
- слабо ресурсні сім'ї
- безресурсні сім'ї.

Ресурсність сім'ї являє собою один з важливих компонентів життєдіяльності сім'ї і визначається як комплексне, інтегративне поняття потенціалу для формування та задоволення основних потреб сім'ї.

Усі ресурси, що має певна сім'я, можна об'єднати у декілька груп [1; 2]:

- соціальні ресурси – маються на увазі реальні можливості, застосування яких здатне вплинути на соціальний статус сім'ї;
- фінансові ресурси – це все те, чим володіє сім'я (рухоме та нерухоме майно, дохід сім'ї тощо);
- психологічні або внутрішні ресурси сім'ї, тобто реальні та потенційні перспективи окремих членів сім'ї, вміння долати важкі життєві труднощі;
- трудові ресурси – це можливості усіх членів сім'ї працювати та господарювати вдома.

Щодо індивідуальних вікових особливостей членів сім'ї відзначимо, що кожний конкретний вік формує певні ресурси. Наприклад, у представників 18-20 річного віку провідним є ресурс свободи; для дорослих осіб, віком від 20 до 25 років – на першому місці визначено ресурс свободи; з приводу зріло-дорослих людей, віком від 26-50 років, то провідним ресурсом є прийняття і милосердя.

Так, при переживанні кризи у будь-якому віці провідними вважають такі універсальні ресурси, як милосердя і віра, адже задоволення духовних потреб особистості забезпечується саме цими ресурсами. Умовно вчені розподіляють сім'ї на три типи:

1. Сім'ї, члени яких здатні повноцінно вирішувати проблеми;
2. Сім'ї, члени яких долають труднощі, але до певного найбільш складного моменту;
3. Сім'ї, члени яких не здатні розв'язувати жодні проблемні питання без спеціалізованої допомоги з боку держави. Саме цей тип сімей може поступово переходити у категорію сімей групи ризику.

Якість життя будь-якої сім'ї безпосередньо залежить від якості життя суспільства в цілому, це позначається в об'єктивних показниках та суб'єктивних оцінках (задоволення матеріальних, соціальних та культурних потреб). І, як наслідок, від рівня задоволеності залежить відповідне самосприйняття та сприйняття членами сім'ї свого становища у суспільстві. На цей феномен впливають різні фактори, що визначаються вченими ресурсами сім'ї, що у своїй сукупності можуть бути використані для задоволення потреб членів сім'ї та визначаються як її ресурсний потенціал [2, 48]. Гарантом та каталізатором заощадження, накопичення ресурсного потенціалу є максимальна відповідність соціальним нормам, визначених для сім'ї як соціального інституту, цінностями та інтересами усіх її членів.

Сукупність ресурсів, якими більшою чи меншою мірою мають володіти сім'ї в сучасному суспільстві дозволяє не лише оцінити якість життя сім'ї, але й визначити можливості та перспективи її функціонування у майбутньому. Це положення у наукових джерелах описано як феномен «соціальний капітал».

Соціальний капітал сім'ї сприймається як сукупність реально існуючих і перспективних ресурсів, що складаються зі стійких взаємин між подружжям, батьківством та кривністю.

Сутність соціального капіталу більш точно розкривається у складових його компонентах, таких як:

- соціальний статус сім'ї,
- соціальні зв'язки та мережі,
- інформаційні ресурси, якими володіє сім'я, а також доступ до суспільного соціального капіталу.

Зазначимо, що у соціальній політиці визначають сім ключових напрямів діяльності соціального працівниками для активізації громади на підтримку ресурсності сімей:

1) інформування про діяльність фахівця (висвітлення його ролі у громаді, завдань та діяльності, позитивних історій, конкретних досягнень, запитів про допомогу);

2) інформування суб'єктів соціальної роботи у громаді, налагодження партнерських стосунків, створення ініціативної групи;

3) визначення наявних ресурсів у громаді (пошук не лише фінансових, матеріально-технічних ресурсів, а й людського потенціалу: фахівців, волонтерів, інших добровільних працівників);

4) використання наявних послуг у роботі із сім'ями та сім'ями із дітьми – цей напрям реалізується через індивідуальну роботу фахівця та групові заходи (консультування, інформування, перегляд плану спільних дій з сім'єю);

5) визначення послуг, які потрібні сім'ям (аналіз становища сімей, вирішення проблемних питань, проєктування можливих кроків у вирішенні проблем);

6) залучення ресурсів громади для створення нових соціальних послуг та забезпечення надання послуг сім'ям за потребою;

7) забезпечення фінансування надання послуг (сприяння розбудові громадських організацій, релігійних громад, представники яких прагнуть і можуть надати фінансову підтримку для здійснення окремих планів щодо соціальної роботи з сім'ями).

Таким чином, ресурсність сім'ї є важливою складовою, що характеризує якість життя сім'ї і включає безліч взаємопов'язаних елементів. Важливим ресурсом у забезпеченні соціальної безпеки сім'ї є інститут соціальної роботи

та професійна підготовка фахівців соціальної роботи. Насамперед це обумовлено суспільно значущим завданням, що передбачає своєчасне виявлення і всебічну підтримку сімей, що у важкій життєвій ситуації, соціально-небезпечному становищі, а також забезпечення психологічного добробуту та гармонійного функціонування сім'ї як малої соціальної групи через інструменти політики держави, що проводиться. Тому перспективу подальших наукових розробок вбачаємо в аналізі тематики освітніх компонентів, що входять до програми підготовки соціальних працівників з метою включення до їх змісту окремих питань щодо специфіки соціальної роботи з ресурсним капіталом сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семигіна Т.В. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції / Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. С. 90-194.

2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології. К.: ОСНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

УДК 159.982.2

Мар'яна Швед

*аспірантка кафедри теоретичної та практичної психології,
Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ

За даними Міністерства соціальної політики України, до початку війни 100 000 дітей проживали або отримували послуги в понад 700 інтернатних закладах та школах-інтернатах в Україні [6, 24]. Керівники цих інтернатних закладів на той час повідомляли, що 91 410 з них мали порушення розвитку чи певні форми психічних розладів (22%), розлади мовлення (14%). З огляду на сучасні дослідження, діти, які виховуються в закладах інституційного догляду, можуть мати недорозвинені або ушкоджені нижчі мозкові мережі, які відповідають не лише за емоційну регуляцію, але й за спонтанність та самовираження. Так, використання лише традиційних методів психотерапії, що включають когнітивні підходи та техніки вербалізації, швидше за все будуть неефективними втручаннями для цих категорій дітей. Саме тому зростає роль терапевтичної гри та експресивного мистецтва у роботі з дітьми, які зазнали скривдження чи ранню депривацію у стосунках з батьками [7, 8].

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують дослідження, які стосуються нейробіологічних механізмів експресивної арт-терапії та ігрової терапії. Всесвітньо відомий арт-терапевт Лінда Чепмен розвинула власні підходи до арт-терапії травмованих дітей через призму нейропсихології. За останнє десятиліття Чепмен зосередилася на розробці нервово-розвивальної арт-терапії (Neuro-developmental art therapy), в якій наслідки травми стосунків, хронічного насильства долаються шляхом невербальних та сенсомоторних втручань (Charman, 2014) [2, 95].

Стюарт Браун – психіатр, який вивчав терапевтичний вплив гри, наголошував, що, коли дитину позбавляють ігор, то наслідками є погіршення фізичного чи психічного благополуччя та збільшення ризику захворювання протягом усього життя. Drewes and Schaefer (2014) писали про позитивний вплив експресії через мистецтво на здоров'я дітей для зменшення їх фізичного болю чи емоційних страждань [5]. Мистецька творчість, включно з грою та експресивними практиками, відіграє унікальну роль у зменшенні симптомів травми для тих, хто має труднощі зі словесним вираженням, оскільки вона пропонує засоби вираження емоцій без слів (Malchiodi, 2008, 2020) [4, 55].

Окремо розгляньмо континуум експресивної терапії (Expressive Therapies Continuum) як теоретико-прикладну структуру для опису способів, якими клієнти обробляють інформацію в певних відділах мозку під час взаємодії з художніми матеріалами [3, 42]. КЕТ пропонує метод концептуалізації того, як і чому конкретні взаємодії з творами мистецтва можуть бути терапевтичними. Це слугує відправними точками для терапії, зумовлюючи напрямки та цілі лікування. Метою цього методу є допомогти дітям отримати доступ до обробки інформації з урахуванням всіх структур мозку на чотирьох рівнях.

По-перше, кінестетичний/сенсорний рівень КЕТ забезпечує переживання за допомогою енергійних рухів і різноманітних сенсорних дій. Оскільки увага зосереджена на дії чи відчутті, мистецькі засоби масової інформації можуть просто слугувати фасилітаторами таких дій, як розривання клаптиків паперу, постукування чи дотик (Hinz, 2009a; Lusebrink, 1990). Крім того, нещодавні неврологічні дослідження показали, що рухові та емоційні аспекти, які супроводжують акти малювання та ліплення, можуть викликати стан релаксації та зменшення залежності від поганих навичок, як-от вживання психоактивних речовин (Hinz, 2009b). Так, використання воскового планшету та малювання на тілі (бодіарт) є ефективними у роботі з дітьми, які мають тенденції до аутодеструктивної поведінки [4, 15]. Приклади кінестетичної роботи включають інтенсивну роботу з твердою чи м'якою глиною, кінестетичним піском чи іншими резистивними матеріалами, каракулі на великому папері, енергійне розривання паперу та інші види діяльності [3, 44].

По-друге, перцептивний/афективний рівень являє собою взаємодію між усвідомленням мети та переживання емоцій. Інші цілючі якості включають покращену внутрішню організацію, яка виникає завдяки зосередженню на формальних елементах мистецтва (лінії, межі, форми та візерунки). Форма надає структуру емоціям або може стримувати їх, наприклад, зниження стресу чи тривоги під час розфарбовування мандал. Результати роботи на цьому рівні – ясність думок, розуміння своїх емоцій та їх символічне представлення, розширення самосвідомості і емпатійне саморозуміння. Приклади перцептивної діяльності включають репрезентативне малювання з натури, контурні малюнки або пошук форми в каракулі, зображення чотирьох основних емоцій.

По-третє, робота над когнітивним/символічним компонентом є найскладнішим типом обробки інформації, що охоплює абстрактні та випереджувальні операції з зображеннями, формуванням символів та метафор, що описують цей багатогранний досвід. Лікувальні функції когнітивного компоненту становлять: покращення навичок планування, формування в дітей здатності знаходити сенс у стражданні, розвиток причинно-наслідкового мислення. Колаж – це класичне втручання когнітивної арт-терапії, адже вимагає вибору, підготовки, розташування зображень, щоб створити продукт, який має особисте значення. Виготовлення масок і автопортрети є прикладами втручання в символічне мистецтво з метою прийняття тіньових частин себе [1].

По-четверте, творчий досвід може мати місце на будь-якому рівні експресивного континууму або охоплювати функціонування всіх рівнів. Часто через творчу діяльність клієнти відчувають «ага»-моменти самореалізації або «ах»-моменти ідеального вираження (Hinz, 2012). Те, що може виникнути на творчому рівні, – це досвід «поток», який вимагає вирішення проблем, коригування мети, викликів і майстерності [3, 46].

Описану вище модель можна пояснити на конкретному випадку психотерапевтичної роботи з дівчинкою 10 років, яка залишилася без батьківського піклування, після чого, вона та її молодший брат були влаштовані у Центр підтримки дітей та мали регулярні зустрічі з психологом. На перших етапах роботи у дівчинки спостерігалася підвищена емоційна реактивність, прояви імпульсивності, які зумовлювали погіршенню результатів навчальної діяльності. Самооцінка навчальної діяльності була значно заниженою, що зумовлювало значні труднощі зі самоконтролем та встановленням рамок під час спілкування з дорослими. Проте вона активно відвідувала гурток співу та блокфлейти. На перших заняттях з експресивної арт-терапії дівчинка активно долучилася до творчої активності та надала перевагу спонтанному малюванню за допомогою рідкої фарби, глітеру та клею. Перші етапи були спрямовані на стабілізацію, формування терапевтичних стосунків, безпечного простору для

вираження емоцій. Більшість арт-терапевтичних втручань здійснювалися на сенсорному чи перцептивно-афективному рівнях. Під час четвертої сесії дівчинка перебувала в режимі розлюченої, недисциплінованої та імпульсивної дитини. У цьому разі втручання були спрямовані на відреагування малолітньою особою гніву в конструктивний спосіб та формування рамок. Спочатку робота проходила за допомогою воскового планшету. Згодом дівчинка запропонувала, що вона хоче зліпити за допомогою глини та інших сенсорних матеріалів «Вулкан». Нам вдалося надати структуру та символічно виразити емоцію гніву через творчий процес без шкоди для себе та інших. Після цього ми змогли перейти до складніших експресивних технік, які більше залучали когнітивні та креативні компоненти: створення «Коробочки емоцій», промальовування актуалізованих емоцій, використання проєктивних картинок «Understand deep emotions» та багато іншого. Саме врахування вищезазначеної моделі та застосування мультимодальних матеріалів допомогли дівчинці опрацювати деякі травматичні ситуації та розвинути нові стратегії реагування.

Дослідження ігрової терапії та творчого мистецтва в рамках нейробіологічного підходу дають нам уявлення про те, що творчість є потужним інструментом для зцілення травм, поповнення внутрішніх ресурсів в дітей та дорослих. Поєднання підтримуючих стосунків із виразним мистецтвом може бути критичним фактором того, як деякі діти досягають посттравматичного зростання або розвивають стійкість після травматичної події. На думку Ш. Мак-Ніффа: «Ключ до розуміння зцілювальних можливостей мистецтва полягає в реалізації творчого потенціалу людини. Творчість – унікальний засіб відновлення власних ресурсів, упевненості, налагодження контактів з іншими, подолання психічних травм, який мобілізує внутрішні механізми саморегуляції, відповідає потребі людини в розкритті нових можливостей та утвердженні свого неповторного способу буття у світі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Art Therapy for Psychosocial Problems in Children and Adolescents: A Systematic Narrative Review on Art Therapeutic Means and Forms of Expression, Therapist Behavior. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.584685>
2. Linda Chapman Neurobiologically Informed Trauma Therapy With Children and Adolescents. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07421656>.
3. Lisa Hinz Dominican University of California The Expressive Therapies Continuum: Interdisciplinary bases of the ETC July 2015 Canadian Art Therapy Association Journal 28(1-2):43-50. URL: DOI:10.1080/08322473.2015.1100581
4. Klorer Gussie P. Expressive Therapy with Traumatized Children Publisher : Rowman & Littlefield Publishers; Second edition (1 Feb. 2017). 228 p. URL: <https://www.amazon.co.uk/Expressive-Therapy-Traumatized-Children-Gussie>

5. Morison L., Simonds L., Stewart F. Effectiveness of creative arts-based interventions for treating children and adolescents exposed to traumatic events : a systematic review of the quantitative evidence and meta-analysis. 2021. 320 p.

6. Responding to Children's Care in the Context of the Ukraine Crisis: Key Recommendations and Considerations. 56 c. URL: <https://bettercarenetwork.org>.

7. Supportive Relationships and Active Skill-Building Strengthen the Foundations of Resilience. Center on the Developing Child at Harvard University, 2015. 16 c.

UDC: 159.96

Lifang Zhang (*People's Republic of China*),
Master's degree in "psychiatry and orthopsychiatry" Zhengzhou University.
The First Affiliated Hospital of Zheng Zhou University.
Graduate student in specialty 053 Psychology
West Ukrainian National University

THE CORRELATION BETWEEN BOREDOM PRONENESS AND EMOTIONAL EATING AMONG CHINESE COLLEGE STUDENTS: EDUCATIONAL ROLE OF THE EMOTION REGULATION

The prevalence of obesity and overweight is increasing globally [1]. Recent statistics indicate that approximately 20% of college students are currently overweight or obese, and this trend could continue to increase [2; 3]. Obesity and overweight are particularly prominent among college students in China. Prevalence surveys indicate that obesity has risen by 2% to 3% every five years among Chinese college students and it may be one of the largest health problems Chinese society faces currently [4]. Along with this development, many obesity studies have explored that unhealthy eating behaviors play a pivotal role when it comes to account for obesity and overweight [5; 6], especially for emotional eating behavior [7; 8]. Emotional eating is a response to negative emotions: a "tendency to overeat in response to negative emotions, such as anxiety or irritability" [9, 106]. Many empirical studies have proven that emotional eating positively corresponded with physical and psychological problems including: body weight fluctuation [10; 11]; disruption of weight loss effort [12]; and depression [13]. In addition, studies have verified that individuals with overweight, obesity or binge eating are generally more likely to experience emotional eating [14; 15]. Therefore, there is a corresponding need for empirical understanding of influencing mechanism of emotional eating among college students.

The aim of the current study was to examine the relationship between boredom proneness and emotional eating, and the mediational effect of emotion regulation. A sample of 403 college students (111 male, 292 female) were recruited for the study. They were required to complete a battery of self-report questionnaires on boredom proneness, emotional eating, and emotion regulation strategy. The Boredom Proneness Questionnaire consists of two subscales: internal stimulation and external stimulation. The Emotion Regulation Strategy Questionnaire consists of two subscales: cognitive reappraisal and expression suppression. All the measures have acceptable reliability and validity. Data was analyzed using SPSS 22.0 and AMOS 17.0. Results showed that emotional eating exhibited a positive relationship with boredom proneness. Further, expression suppression partially accounted for the relationship between external stimulation and emotional eating, although expression suppression retained a direct relationship with emotional eating. Expression suppression positively mediated the relationship between the internal stimulation and emotional eating, although the directly effect of expression suppression on emotional eating was insignificant. Moreover, the mediating role of cognitive reappraisal in the relationship between boredom proneness and emotional eating was non-significant. The findings indicate that boredom proneness may serve as a precursor to the development of maladaptive emotion regulation strategy, while also directly influencing emotional eating.

REFERENCES:

1. Morillo Sarto H., Barcelo-Soler A., Herrera M. P., et al. Efficacy of a mindful-eating programme to reduce emotional eating in patients suffering from overweight or obesity in primary care settings: a cluster-randomised trial protocol, 2019. *BMJ Open*, 9: e031327.
2. Odlaug B. L., & Lust K., Wimmelmann C. L., Chamberlain S. R., Mortensen E. L., Derbyshire K., Christenson G., Grant J. E. Prevalence and correlates of being overweight or obese in college. *Psychiatry Res*, 2015. 227(1): 58-64.
3. Sun W., Qin M., Li L., & Yin J., Wang X. Effects of high-intensity interval training on fat loss in overweight and obese female college students: a Meta-analysis. *Chinese Journal of School Health*, 2021. 42(10):1480-1486.
4. Wenhui Z., Huizi T., Ruijie Z, & Depu Z. Comparison of body mass index, waist-hip ratio and body fat ratio in assessing obesity among college students. *Chinese Journal of School Health*, 2019. 40(11): 1703-1705, 1708.
5. Cifuentes L., Campos A., Silgado M.L., Kelpin S.S., Stutzman J., Hurtado M.D., Grothe, K.B., Hensrud, D.D., Clark, M.M., & Acosta, A. Association between anxiety and eating behaviors in patients with obesity. *Obesity Pillars*, 2022.

6. Al Banna M.H., Brazendale K., Khan M.S., Sayeed A., Hasan M.T., & Kundu S. Association of overweight and obesity with the risk of disordered eating attitudes and behaviors among Bangladeshi university students. *Eating behaviors*, 2021. 40: 101474 .
7. Lopez-Cepero A., Frisard C., Lemon S.C., & Rosal M.C. Emotional Eating Mediates the Relationship Between Food Insecurity and Obesity in Latina Women. *Journal of nutrition education and behavior*, 2020. 52(11), 995-1000.
8. Lazarevich I., Camacho M.E., Velázquez-Alva M.C., & Zepeda M.A. Relationship among obesity, depression, and emotional eating in young adults. *Appetite*, 2016. 107, 639-644.
9. Canetti L., Berry E. M., & Elizur Y. Psychosocial predictors of weight loss and psychological adjustment following bariatric surgery and a weight-loss program: the mediating role of emotional eating. *International Journal of Eating Disorders*, 2009. 42(2):109-117.
10. Peneau S., Menard E., Mejean C., Bellisle F., Hercberg S. Sex and dieting modify the association between emotional eating and weight status. *The American journal of clinical nutrition*, 2013. 97(6):1307-1313.
11. Koenders P. G., van Strien T. Emotional eating, rather than lifestyle behavior, drives weight gain in a prospective study in 1562 employees. *Occupational and Environmental Medicine*, 2011. 53(11):1287-1293.
12. Canetti L, Berry EM, Elizur Y (2009) Psychosocial predictors of weight loss and psychological adjustment following bariatric surgery and a weight-loss program: the mediating role of emotional eating. *Int J Eat Disord* 42(2):109–117.
13. Leehr E. J., Krohmer K., Schag K., Dresler T., Zipfel S., Giel K. E. Emotion regulation model in binge eating disorder and obesity – a systematic review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 2015. 49:125–134.
14. Pinaquy S., Chabrol H., Simon C., Louvet J. P., & Barbe P. Emotional eating, alexithymia, and binge-eating disorder in obese women. *Obesity*, 2012. 11(2), 195-201.
15. Barnhart W.R., Braden A.L., & Jordan A.K. Negative and positive emotional eating uniquely interact with ease of activation, intensity, and duration of emotional reactivity to predict increased binge eating. *Appetite*, 2020. 151(1): 104688.

Катерина Цірук

студентка 2 курсу магістерської програми «Клінічна психологія з основами КПТ», ЗВО «Український Католицький Університет» (Україна)

АДАПТАЦІЯ ПРОТОКОЛУ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВОЛОНТЕРІВ EMPOWER В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Надзвичайні події в країні спричинили появу великої кількості переселенців. Станом на травень 2022 року офіційно було зареєстровано більше 8 млн внутрішньо переміщених осіб [1], на жовтень 2022 року у Європу виїхало більше 7,7 млн українців [2]. Волонтери, які допомагають біженцям на шляху та тимчасових місцях проживання адаптуватись до нових умов життя, стають свідками травматичних подій і зазнають перитравматичний стрес. Волонтери далеко не завжди мають відповідну психологічну освіту та можуть бути людьми, які теж пережили втрати через війну, зазнали психологічного травмування або психоемоційно виснажились. Це може сприяти розвитку у волонтерів тривожних та депресивних розладів [3].

Когнітивно-поведінкова терапія показала свою ефективність для лікування депресивних [4] та тривожних розладів [5]. Тому була обрана до адаптації програма «Enhancing and Mobilizing the Potential for Wellness and Emotional Resilience («Підвищення та мобілізація потенціалу для благополуччя та емоційного резилієнсу», надалі EMPOWER) [6] — це комплекс втручань низької інтенсивності, розроблених на основі методик з когнітивно-поведінкової терапії та терапії прийняття, які сприяють адаптації до дистресу шляхом зменшення когнітивного і емоційного уникнення.

Цей комплекс можливо впровадити до використання волонтерами, які не мають завершеної психологічної чи медичної освіти, соціальними працівниками. Один з важливих напрямків програми - навчити волонтерів резильєнтності завдяки покращенню навичок піклування про себе. Це відбувається за рахунок використання технік для сприяння емоційній регуляції, стабілізації, зменшення емоційного уникнення, сприяння співчуттю собі, медитації усвідомлення та заземлення [7].

Враховуючи мінливість та різноманіття викликів, з якими волонтери стикаються в умовах воєнного стану, програма EMPOWER, яка містить навчання опрацюванню перитравматичного стресу (він може проявлятися симптомами дисоціації, надмірним збудженням), допоможе запобігти розвитку посттравматичного стресового розладу, тривалого розладу горя.

Перевага адаптації EMPOWER для воєнного стану також в тому, що це короткотермінові інтервенції, кожен з 6 модулів триває 15 хвилин і наповнений

конкретними техніками та завданнями. Завдання не сконцентровані на одній травматичній події, сприяють експозиції до стресу. Короткотривалі інтервенції низької інтенсивності є ефективними і прийнятними для запобігання розвитку розладів, виникаючих у відповідь на стрес та для відновлення ресурсу [8].

Під час сесій весь напрацьований матеріал волонтер буде вносити в зошит, що допомагає зменшити кількість витраченого часу на згадування чи пошук стратегій для подолання актуальних раніше проблем. Цей зошит лишається з волонтером — це дозволяє у майбутньому йому повертатись до записів вже після завершення програми.

Після закінчення основних 6 модулів EMPOWER, волонтер отримає ще 2 бустерні сесії, на яких відслідковуються зміни, запущені використанням програми та, якщо це необхідно, відбувається корекція технік, які використовував волонтер раніше.

Основною ціллю адаптації програми EMPOWER є підвищення усвідомленості волонтерів у моменті, що сприятиме зменшенню унікаючої поведінки, покращенню навичок емоційної регуляції та соціальної взаємодії. Програма спонукає до напрацювання навичок самодопомоги, які волонтери в подальшому можуть використовувати самостійно, за рамками проходження EMPOWER.

Серед викликів, які ми передбачаємо, є неготовність волонтерів включатися у проходження програми через пріоритетність інших зобов'язань чи недовіру до короткострокового формату програми. У зв'язку з цим планується проведення публічного представлення програми та пошук учасників дослідження за зголошенням після ознайомлення з коротким змістом програми та вимог впродовж курсу. Наступний виклик — це відмова від повторного заповнення діагностичних анкет та інших супровідних матеріалів, які допоможуть оцінити ефективність адаптації впродовж 1 місяця та 6-ти місяців по завершенню. З огляду на це ми плануємо розширювати вибірку не менш як 60-и осіб та мотивувати учасників, надаючи зворотній відгук щодо змін психічного стану та психологічного благополуччя під час бустерних сесій чи за вимогою.

Відповідно до дизайну емпіричного дослідження, очікувані показники стану психічного здоров'я оцінюватимуться за скринінговими патопсихологічними шкалами, що входять до комплексу клінічних шкал IAPT рекомендованих National Collaborating Centre for mental health, Великої Британії (NICE, 2018) та вимірюють рівень ознак характерних для генералізованого тривожного розладу, депресії, дистресу, пов'язаного з уникненням подій та/чи соціальних ситуацій, панічних атак чи специфічних фобічних об'єктів, та дистресу у підтриманні загальної й робочої активності. Зазначені вище методики були перекладені та адаптовані Українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії у 2006-2013 роках. Додатковим опитувальником буде AAQ-II (Acceptance and Action

Questionnaire; Bond et al., 2011) у перекладі й адаптації А. Широкої та М. Миколайчук. AAQ-II спрямований на оцінку емоційного (експериментального) уникнення, який визначається як патогенетичний аспект впливу EMPOWER.

Отримані за результатами емпіричні дані сприятимуть не тільки висновкам про результативність програми психологічної підтримки, але й дадуть можливість оцінити супутні зміни у психічному стані волонтерів в умовах війни та скоригувати загальні рекомендації до організації та супроводу волонтерської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше. URL: <https://www.minre.gov.ua/news/kilkist-vnutrishno-peremishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla-8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy> (дата звернення: 18.10.2022).
2. Situation Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (date of access: 19.10.2022).
3. Зеленська К. О. Клініко-психопатологічні та патопсихологічні особливості непсихотичних психічних розладів у осіб, які постраждали від бойових дій (комбатантів, волонтерів та вимушених переселенців). *Український вісник психоневрології*. 2022. Т. 30, № 1. С. 48–51.
4. Carpenter J. K. Cognitive behavioral therapy for anxiety and related disorders: A meta-analysis of randomized placebo-controlled trials / J. K. Carpenter et al. *Depression and Anxiety*. 2018. Vol. 35, no. 6. P. 502–514. URL: <https://doi.org/10.1002/da.22728> (date of access: 19.10.2022).
5. López-López. J. A. The process and delivery of CBT for depression in adults: a systematic review and network meta-analysis / J. A. López-López et al. *Psychological Medicine*. 2019. Vol. 49, no. 12. P. 1937–1947. URL: <https://doi.org/10.1017/s003329171900120x> (date of access: 19.10.2022).
6. Prigerson H. G. Enhancing & Mobilizing the Potential for Wellness & Emotional Resilience (EMPOWER) among Surrogate Decision-Makers of ICU Patients: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*. 2019. Vol. 20, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s13063-019-3515-0> (date of access: 19.10.2022).
7. Melnyk B. M. Interventions to Improve Mental Health, Well-Being, Physical Health, and Lifestyle Behaviors in Physicians and Nurses: A Systematic Review. *American Journal of Health Promotion*. 2020. Vol. 34, no. 8. P. 929–941. URL: <https://doi.org/10.1177/0890117120920451> (date of access: 19.10.2022).
8. Egan S. J. Unguided low intensity cognitive behaviour therapy for anxiety and depression during the COVID-19 pandemic: A randomised trial. *Behaviour Research and Therapy*. 2021. Vol. 144. P. 103902. URL: <https://doi.org/10.1016/j.brat.2021.103902> (date of access: 19.10.2022).

Юрій Стецюк

*аспірант першого року навчання, спеціальність 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Олег Кобилецький

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

РОЛЬ МЕДІАТОРА У ПРОВЕДЕННІ МЕДІАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Переважно сторони конфлікту, будучи переповнені сильними негативними емоціями, неспроможні самостійно конструктивно вирішити власний спір, що зумовлює потребу в допомозі медіатора.

Відповідно до Закону України «Про медіацію» медіатор - «це спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію» (п. 2 ч. 1 ст. 1) [1]. Основана роль медіатора - організувати переговори таким чином, щоб конфлікуючі сторони прийшли до взаємовигідного рішення.

На сьогоднішній день значній частині українського суспільства майже не відома суть медіації та її процедури, зміст діяльності медіатора тощо. Це в певній мірі ускладнює роботу медіатора, є перешкодою у налагодженні швидких довірливих відносин медіатора зі сторонами конфлікту.

У Законі України «Про медіацію» передбачено, що «медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном». «Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання», й «включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок» [1]. Необхідною складовою компетентностей медіатора є володіння навичками ідентифікації, аналізу конфлікту, вміння пояснити конфлікуючим сторонам різноманітні способи його трансформації [2, с. 192]. Також він має володіти комунікативними, процедурними, рефлексивними та правовими компетентностями.

Під час медіації медіатор не має права оцінювати дії і слова сторін конфлікту, тим більше визначати хто з них правий, а хто, ні. Він зобов'язаний зберігати нейтральність і безсторонність щодо сторін медіації, вибудовувати між ними ефективну комунікацію, допомагати не зациклюватися на минулому і зрозуміти їх дійсні потреби.

Медіатор має виконувати роль активного слухача. Вміти відрізнити факти від їх інтерпретацій та оцінок. Пам'ятати, що акцентування у процесі медіації уваги на слова особи, яка говорить, підвищує її довіру до медіатора.

Окрім цього медіатор задля подальшого вирішення сторонами власної проблеми допомагає їм усвідомити суттєві аспекти конфліктної ситуації, розібратися у ситуації, ретельно дослідити варіанти виходу з неї. При цьому не робить жодних оцінок ні конфлікту, ні поведінці його сторін, а ні жодних порад, у тому числі й щодо порядку вирішення конфлікту.

Задля досягнення позитивного результату медіації медіатор повинен зорієнтувати конфліктуючі сторони на ведення переговорів, які будуть ґрунтуватися на засадах співпраці. Навчити побачити проблему з точки зору протилежної сторони.

На медіаторі лежить відповідальність за психологічний клімат, який буде панувати на кожному етапі медіаційної процедури. Ефективним інструментом, за допомогою якого він може управляти психологічним кліматом, є процедурна угода, укладена під час вступного слова медіатора. Саме тоді медіатор проговорює зі сторонами конфлікту такі питання як: у чому полягає процедура медіації та які її принципи; правила медіації; правила поведінки сторін конфлікту стосовно одне одного під час медіації, а також пропонує сторонам підписати Згоду на участь у медіації [3].

Медіатор зможе зберегти психологічний клімат, якщо зуміє підтримати конструктивну взаємодію між сторонами медіації, уникнути їхніх взаємних образ і принижень. Якщо медіатор буде працювати професійно, то він зніме напруження, яке може виникнути між сторонами конфлікту, і вони продовжать конструктивні переговори, будуть обговорювати і напрацьовувати взаємні зобов'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 23.10.2022).
2. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
3. Яремко О.М. Сімейна медіація у системі соціальної допомоги. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: зб. Матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 2-3 червня 2022 р. / під заг.ред.: О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 106-108.

Anastasiia Yatyshchuk

Candidate of Psychological Sciences, PhD, Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University (Ukraine)

Zhu Jiale (People's Republic of China)

Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology, West Ukrainian National University (Ukraine)

PRINCIPLES AND PROCEDURES OF PSYCHOSOCIAL CORRECTION OF SITUATIONAL BEHAVIOR OF DELINQUENT ADOLESCENTS

Adolescence, along with early youth, is a special socio-psychological and demographic group that has its own norms, attitudes, and specific forms of behaviour that form a special adolescent subculture. The sense of belonging to the “teenage” community and a certain group within this community often differs not only in interests and forms of leisure, but also in clothing, language, etc. and is of significant importance for the development of a teenager’s personality, influencing the system of norms and values which are actively forming in him [1, 85].

The most effective aspect of designing a program for the correction of adolescences prone to delinquent behaviour is taking into account both internal and external factors of the individual social situation of their development.

The term “delinquency” (from the Latin *delictum* – misdemeanour), in English *delinquency* means «offense». This term defines human activity (action or inaction) directed against the moral and behavioural norms of society, causing moral or material harm to individual citizens and/or society as a whole.

According to the level of deviation from the social and legal norms, three types of delinquent behavior are distinguished [2, 93]: a) the insignificant behavioral deviations from accepted etiquette and social morality (minor administrative offenses such as hooliganism, obscene swearing on the street, drinking alcoholic beverages in public places, etc.); b) the minor violations of legal norms that do not entail serious criminal liability (disciplinary offenses); c) the blatant violations of the legal norms that are strictly punishable by law (crimes such as prostitution or rape, distribution of drugs or pornography, theft or robbery, terrorist acts, etc.).

The attitude of teenagers towards their crime is characterized by:

- inadequacy of assessment (reduction) of the degree of damage caused by them;
- “condemnation of others” (Who are you to judge me?);
- denying the victim's status as a victim (He himself is to blame!);
- covering up one's misdemeanor with commitments (promised not to leave friends, ashamed, scared).

Therefore, the crimes of teenagers are often caused by a high level of infantilism and mental callousness, the inability to sympathize and empathize. The destructive influence is also often exacerbated by the legal ignorance of adolescents and their confidence in their impunity [3, 12].

The psychological correction is a people-oriented correction method for delinquency. The operation system of psychological correction for delinquent adolescents covers five aspects: the psychological assessment, the psychological health education, the individual psychological counseling, the group psychological counseling and the psychological crisis intervention. Cognitive behavioral therapy and positive peer culture method are extremely effective methods for psychological correction of delinquent adolescents. Targeted psychotherapy for adolescents can effectively promote them to improve their self-control and interpersonal skills, better understand themselves and others, and better adapt to the society, so as to achieve the purpose of the crime prevention. Psychological counseling of social groups can effectively change the cognition of delinquent adolescents, and influence them from three aspects: school, family and society, so that they have better self-awareness and social awareness.

REFERENCES:

1. Yeman Yang. Research and Implementation of Psychoanalysis Application Based on Sentiment Recognition. *Beijing University of Posts and Telecommunications-Online Publishing Period.* 2019. 103 p.
2. Encyclopedia of Psychology/ ed: Corsini R.J. New York; Chichester; Brisbane; Toronto; Singapore: John Wiley-&Sons, Inc., 1984. Volume 3. 480 p.
3. Junxin Kang. Adolescent Growth Crisis Caused by Addiction Behavior - From the Perspective of Cognition, Analysis and Prevention. *Juvenile delinquency.* 2011. №1. P. 10-18.

UDC : 159.9

Gao Jina (People's Republic of China)

*Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

Olga Podzhynska

*Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer of the Department of
Psychology and Social Work, West Ukrainian National University (Ukraine)*

SOCIO-PSYCHOLOGICAL PREREQUISITES AND PREVENTION OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF TEENAGERS USING THE EXAMPLE OF INTERNET ADDICTION

The problem of addictive behavior is extremely important; its spread among students causes concern due to the irreversible damage to the body of minors smoking, using alcohol, drugs, and toxicological substances. A detailed study of this phenomenon and the creation of a system of social prevention of addictive behavior can prevent this.

The term "addictive behavior" (from English addiction - "wrong habit, passion for something, vicious tendency") was introduced by V. Miller in 1984 to denote the abuse of various substances that change the mental state, including alcohol, drugs and tobacco, to of how physical dependence will form on them [5, 18].

Today, the range of objects of addiction has significantly expanded and includes not only nicotine, alcohol, narcotic and toxicological substances, but also gambling, computer games, the Internet, money, power, work, food, sports, and sexual behavior. Also, the object of addiction can be a person most often it is an idol for young people, family, religious belief, etc. As a result of such behavior, a person exists in an unreal world. She not only does not solve her problems, but also stops in personal development, degrades.

With the advent of the network information age, the information technology dominated by computer network has exerted more and more powerful influence on the socialization process of teenagers. At present, computer network has become a new motivation for teenagers.

This paper expounds the influence of network on teenagers, analyzes the causes of the influence of network on teenagers, and puts the ideas of giving play to the positive influence of network and countermeasures and suggestions to overcome the negative influence of network on teenagers. Mankind has entered the information network era. With the arrival of the network era, the network is not only a technical phenomenon, but also a unique culture-network culture. While the network promotes the continuous development of economy, politics and culture in the civilized world in diversified coordinates, it also has a great impact on people themselves, especially on growing teenagers. According to the survey of CNNIC, at present, among the people who surf the Internet, young people aged 18-35 account for about 85.8%. There are as many as 2.5 million teenagers who are addicted to the Internet in China. A survey entitled "Research on the New Entertainment and Its Development of Teenagers' Vision" shows that the primary entertainment activity of teenagers is online entertainment, accounting for 39.9% of the total number of people surveyed [1, 39]. The colorful "cyber world" will undoubtedly make teenagers' lives more colorful. They are enjoying the excitement and happiness brought by the modern high-tech information technology, just like happy fish swimming in the colorful ocean. However, there are also undercurrents in the ocean. Teenagers are inexperienced, and are not strong in self-control, so they are vulnerable to the negative influence of the

internet. The world outlook, outlook on life, values, morality, cognitive style and behavior style of teenagers on the Internet have changed dramatically.

The healthy growth of teenagers in the network environment is an important theoretical and practical issue related to the cultivation of successors and the long-term development of the country.

At present, China has become the "most populous country" on the Internet. As of December 2012, the number of Internet users in China has reached 564 million, with a penetration rate of 38.3%. Network is a double-edged sword. "When it benefits more and more human beings, its negative effects gradually appear. The increasing junk information on the Internet has brought great influence to the society. Violent games, indulging in chatting and obscenity and pornography constitute the three major social hazards today, poisoning teenagers' body and mind and worrying parents and society". According to the survey of China Internet Information Center, 73.7% of young Internet users under the age of 18 play online games, and 27.1% of them are addicted to Internet. According to the "China Youth Internet Addiction Report 2009" released by the Youth Network Association in 2010, the number of urban Internet addicts is about 24.042 million, accounting for 14.1% of Internet users. Among the urban non-Internet-addicted teenagers, about 12.7% of them are Internet-addicted, accounting for about 18.585 million [4, 57]. This set of data shows that the problem of internet addiction teenagers cannot be ignored. In recent years, internet addiction teenagers have become a serious social problem, and the whole society, especially schools, should pay more attention to it.

In recent years, the news media have continuously reported the vicious incidents caused by teenagers' internet addiction, which has aroused the general concern of the society. When we sigh for it, we should also actively study the causes and preventive measures. To prevent internet addiction, society, families and schools are all responsible, especially school education, because for teenagers, most of their education time is at school.

Teenagers choose and practice social roles according to their own wishes, and they often encounter obstacles and setbacks in the transformation of social roles. The virtual community in the network provides "practical space" for teenagers to play their social roles. In the virtual community, teenagers can choose their social roles according to their own wishes, preview and transform their social roles, and experience the needs and emotions of different social roles [2, 86].

The Internet also has a positive effect on teenagers. Often, teenagers play Internet games, many of which not only do not cause psychological harm, but also help develop logical and abstract thinking, the ability to analyze and make decisions. In this case, it is probably difficult to deny the positive influence of the Internet on a teenager. The development of social networks gives a young man the opportunity to

make new acquaintances and communicate more with his peers. Another thing is that it is necessary to ensure that such communication does not cause harm. In addition, virtual reality walks will help a teenager to discharge accumulated negative emotions, which are sometimes in excess among teenagers.

The Internet can bring benefits and harm. Teenagers need to create a framework for the use of the Internet, determine the amount of time spent in the virtual world, with a mandatory break of 15-20 minutes. This will help the content filtering system, with which you can protect yourself and your children from the negative effects listed above the World Wide Web and unwanted advertising. The Internet cannot teach a teenager how to cope with life's difficulties. Therefore, parents should pay more attention to their "live" communication with the child. A teenager should be an ally of his parents in solving family problems, his opinion should be taken into account, and his interests should be shared.

REFERENCES

1. Chen Zhi On the influence of networking on teenagers' socialization : Journal of Fujian Normal University, №3. 2013. P.36-44.
2. Gao Yuzhen The effect of virtual community on teenagers' socialization : Jilin University. 2017. 108 p.
3. Hu Jianxin Internet and teenagers: a socialization process full of variables : Journal of social science of hunan normal university, № 3. 2013. P. 16-22.
4. Jia Xiujuan The virtual society and the change of the socialization mode of teenagers-looking at the socialization of teenagers from the perspective of network communication : Journal of Jilin Teachers College of Engineering Technology, №05. 2014. P. 54-59.
5. Maksimova N.Yu. Causes of addictive behavior of minors : Practical psychology and social work, № 7. 1999. P. 18-21.
6. Zhu Liuping Society: opportunities and challenges faced by youth socialization Guangxi Normal University. 2015. 107 p.

УДК 159.9

Михайло Чорний

*аспірант кафедри психології та соціальної роботи, спеціальність 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

РЕСУРСНЕ ПРАКТИКУВАННЯ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стратегічною метою соціальної політики України є послідовне підвищення рівня життя населення на основі самореалізації кожного громадянина, зниження соціальної нерівності, відтворення економічної та соціальної ролі країни у світовому співтоваристві. Реформування соціальної політики відіграє принципово важливу роль у стратегії реформ, оскільки забезпечує перехід від пасивної патерналістської моделі побудови соціальних відносин до активної моделі суспільства, яке створює умови для власного життя і розвитку за рахунок ефективної праці. Основою соціальної політики має бути пошук балансу між особистою відповідальністю громадян за власні життя, здоров'я, соціально-економічне становище та саморозвиток і відповідальністю держави за рівень життя її громадян, надання їм можливостей для самореалізації [1, 6].

Особливої уваги заслуговують дослідження, які містять елементи комплексного аналізу громадянського суспільства і соціальної сфери держави, їх взаємодії та ролі в такій взаємодії людини, міра реалізації соціально-політичних прав і свобод громадян та роль у цій взаємодії соціальних працівників, психологів, соціологів. Цій проблемі присвячені роботи В. Біскупа, В. Баркова, М. Бригадир, Я. Бугерко, Е. Гансової, А. Гірняка, Г. Гірняк, О. Коваль, В. Малімон, Т. Надвиничної, Ю. Привалова, М. Підгурської, В. Римського, В. Романець, О. Рудакевич, Т. Семигіної, Т. Сидоріної, А. Сіленко, О. Скрипнюка, В. Співака, В. Татенко, А. Фурмана, О. Фурман, Л. Четверікова, С. Шандрука, О. Шаюк, Е. Яценко та ін.

Провідний український психолог А. Фурман вважає, що: «Психологи, а тим більше соціологи, не мають професійного права підтримувати лукавство у будь-яких формах – політичних, економічних, управлінських, соціальних, наукових, суто групових чи індивідуальних. І не лише тому, щоб не перетворитися на біблійні соляні стовпи від нехтування своєю професійною гідністю, а й щоб не стати диявольським інструментом анти-людських маніпуляцій, глобальної чи мізерної експансії, аморальної вигоди» [2, 9].

Внутрішня драма кожного науковця, еднаючи практикою свого життя перехрестя двох згаданих світів, варта найвищого богонаступного сенсу, навіть не зважаючи на численні труднощі та велику імовірність помилкових теоретичних узагальнень. Тільки вона у підсумку винятково злагоджених зусиль мотивації, інтелекту і волі спроможна привести до відшукування універсальних законів буття, а відтак вирізнити з-поміж хаосу природної безоб'єктності однакове і незмінне, здолати тотальну ситуативність буденності на користь усвідомлення Єдності Людини і Світу як Гармонії «Особи, котра практикує процесом власного життя-діяльності» (П.А. М'ясоїд), і «Світу, що в особі людини пізнає себе сам» (В.А. Роменець) [2, 12].

Вітчизняна дослідниця Л. Четверікова підтримує ідею про те, що соціальна політика полісуб'єктна, оскільки не тільки держава є суб'єктом соціальної політики. Окрім держави, існує низка недержавних суб'єктів соціальної політики. У демократичному суспільстві соціальна політика є спільною функцією демократичної держави і недержавних суб'єктів громадянського суспільства. Суб'єктами соціальної політики є: державні установи; органи місцевого самоврядування; позабюджетні фонди – суспільні, релігійні, добродійні; недержавні об'єднання, комерційні структури та бізнес; профспілки, громадяни. Отже, можемо говорити про те, що суб'єктом соціальної політики є як держава, так і громадянське суспільство [3].

Таким чином, професійна діяльність сучасного соціального працівника, особливо в умовах війни, набуває надзвичайно важливого значення та значущості. Адже саме на соціальних працівників покладаються обов'язки щодо невідкладної допомоги внутрішньо переміщеним особам, малозабезпеченим громадянам, людям із інвалідністю та іншим категоріям громадян. На соціального працівника покладено місію першим вислухати людину, перевірити наявні документи, спрямувати для отримання первинної та подальшої регулярної допомоги. Соціальна робота з людьми вимагає знання чинного законодавства, глибоких теоретичних знань, практичних вмінь та навичок, особливих професійно-важливих, особистісних якостей фахівця. Для роботи із категорією громадян, які потребують допомоги, стали жертвами військової агресії, втратили рідних, житло, майно, роботу, перенесли психологічну травму, соціальний працівник має бути у психоемоційному ресурсі, щоб бути максимально корисним для клієнтів. Саме для забезпечення цієї вимоги, майбутні соціальні працівники мають здійснювати ресурсне практикування, спрямоване на розвиток професійно-важливих якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малімон В. І. Соціальна і гуманітарна політика: навч. посіб. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 352 с.
2. Фурман А. В. Наука і практика у роботі психолога, соціолога: між правдою і лукавством. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2004, С.7-12.
3. Четверікова Л., Привалов Ю. Сучасна парадигма метасоціального інституту : історико-теоретичні виміри соціальної держави. Львів : Астролябія, 2007. 152 с.

Юрій Миколюк

*аспірант першого року навчання, спеціальність 053 Психологія
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Олена Дудар

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СИСТЕМИ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Право дитини на виховання у сім'ї закріплено на законодавчому рівні і перш за все – в Конвенції ООН про права дитини, Конституції України, Сімейному кодексі України, Законі України «Про охорону дитинства» тощо. Війна в Україні, як і всі війни, є кризою системи опіки над дітьми. Тільки виховання в сім'ї відповідає найкращим інтересам дитини. Соціальні аспекти розвитку дитини як повноправного учасника суспільних відносин досить широко висвітлені у вітчизняній науці, зокрема, різновікові аспекти цієї проблематики розкриті у наукових працях І. Беха, М. Бригадир, А. Гірняка, Е. Помиткіна, Т. Семигіної, Г. Слезанської, Г. Шевченко та інших вчених [1]. Активна розробка теоретико-практичних напрямків влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становлення та розвитку особистості у різних формах виховання ведеться вченими, серед яких варто виділити праці В. Брича, О. Карпенко, І. Матюша, А. Капської, С. Миколюк та інших науковців [2]. Віддаючи належне працям даних науковців варто зазначити, що питання висвітлення нових тенденцій системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в сучасних реаліях війських бойових дій на Україні не знайшло належного наукового викладу, а тому становить науковий і практичний інтерес.

Через війну в Україні збільшилась кількість дітей, батьки яких загинули або про їх долю та місцеперебування нічого невідомо. Тому для покращення соціального захисту таких дітей на період дії воєнного стану спрощено процедуру оформлення опіки над дітьми, які втратили батьків. Діти, які залишились без батьків під час воєнного стану, отримали можливість бути тимчасово прилаштованими до сімейних форм виховання, а саме у прийомні сім'ї чи дитячі будинки сімейного типу. Також під час воєнного стану відбулося спрощення самої процедури влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку чи піклування родичів.

Через ведення бойових операцій, терористичних обстрілів територій України російськими військами, переміщення цивільних громадян до інших

населених пунктів та масову евакуацію населення до відносно спокійних регіонів країни збільшилась кількість дітей, батьки яких загинули, або про їхню долю та місце перебування наразі нічого невідомо. Існуючі у мирний час нормативні документи на регламентування процедури влаштування таких дітей до родин не надавали можливості влаштовувати дітей, котрі через війну залишилися без батьківської опіки, до сімейних форм виховання. Більше того, сама процедура влаштування дітей зі статусом під опіку або піклування родичів вимагала зібрання ряду документів, які в умовах теперішнього воєнного стану практично нереально підібрати. При цьому, для самих дітей у військовий час надважливо перебувати в умовах, котрі максимально наближені до сімейних, адже психіка дитини уже травмована самою війною та втратою зв'язків із біологічними родичами та рідними батьками. Тому сучасні норми закону України містять алгоритм дій для організації соціального захисту дітей, котрі залишились без батьківської опіки через війну в Україні, а саме:

- дітей, батьки яких загинули (свідoctва про смерть відсутні), та відсутні такі близькі родичі як баба, дід, повнолітні сестра, брат, мачуха, вітчим;
- дітей, батьки або близькі родичі яких не виходять на зв'язок, або перебувають в місцях активних обстрілів, під завалами, поранені в лікарнях.

Для перелічених вище категорій дітей Служби у справах дітей повинні вживати максимально вичерпні заходи щодо тимчасового влаштування дітей у сім'ї родичів, знайомих, та вже у діючі сім'ї патронатних вихователів. Таке рішення дозволяє отримати додаткові можливості влаштування дітей в умовах воєнного стану, зокрема до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на умовах тимчасового влаштування у межах передбаченої граничної чисельності дітей у прийомних сім'ях чи дитячих будинках сімейного типу [3].

Разом із тим, для спрощення системи влаштування дітей у сім'ї родичів, які бажають взяти дитину під опіку, піклування передбачено зменшений перелік пакету документів, а саме:

- написану власноруч заяву;
- копію паспорта родича, котрий виявив бажання взяти під опіку чи піклування дитину із свого родинного оточення;
- документи, які підтверджують сімейні, родинні зв'язки або інший зв'язок особи із дитиною (може бути навіть свідoctво про хрещення або інший документ, виданий релігійною організацією);
- довідку від нарколога та психіатра про можливість виконання опікунських обов'язків та виховання самої дитини;
- довідку, якщо це можливо, або власноруч написану заяву самого потенційного опікуна щодо відсутності у нього судимості.

Під час дії воєнного стану в Україні визнали, що для кандидатів в опікуни та піклувальники проходження курсу навчання з виховання дітей, які залишились без батьківського піклування є необов'язковим, так як немає можливості провести відповідне навчання із потенційними опікунами чи піклувальниками [4].

Таким чином, під час воєнного стану діючи виключно в інтересах дітей, відбулися законодавчі зміни самої системи опіки, котрі за спрощеною процедурою забезпечують дитині, яка через війну втратили батьківське піклування, можливість перебувати на умовах тимчасового влаштування у прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу, під опікою або піклуванням родичів. Такий підхід забезпечує найкращі інтереси дитини саме до того моменту, доки не буде достовірно з'ясовано та документально підтверджено, що саме сталось із її близькими родичами чи біологічними батьками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
2. Брич В. Я., Миколюк С. М. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 200 с.
3. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>).
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

УДК 159.922 :343.915

Тетяна Стульківська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

У психології делінквентна поведінка – це дії людини, що йдуть всупереч нормам моралі, етики і права. В їх основі лежить конфлікт інтересів окремої людини і вимог суспільства, держави чи малої соціальної групи. Психологи

працюють над методиками діагностики відхилень та методами корекції девіацій [2]. Проте у питанні делінквентної поведінки важливу роль має психологічна профілактика, особливо, коли мова йде про делінквентність підлітків.

Основними рисами делінквентної поведінки підлітків є:

1) засвоєння ними спотвореної системи цінностей (заперечення авторитету батьків, вчителів; протиставляння себе суспільству);

2) широке коло дій, які зазвичай розглядаються як асоціальні й загрожують життю, здоров'ю людей;

3) протиправні дії підлітків – один з найнебезпечніших видів делінквентної поведінки (може призвести до смерті/інвалідності їх жертви);

4) підліткова делінквентність засуджується суспільством (відповідно проводиться пошук ефективних заходів профілактики делінквентної поведінки підлітків);

5) умови життя підлітка – це визначальний чинник у розвитку їх делінквентності (закономірно, що «голод» проявів любові у сім'ї щодо підлітка транслюватиметься негативними емоціями підлітка поза сім'єю: образами, злістю, агресією, заздрістю тощо);

6) підліткам притаманний груповий характер здійснення протиправних дій, оскільки він «породжує» у підлітків відчуття безкарності;

7) делінквентним підліткам не властиві такі важливі соціальні якості, як відчуття відповідальності, обов'язку, самоконтролю, вміння симпатизувати тощо. З однієї сторони для них характерна низька самооцінка, а з іншої – прояви щодо оточуючих споживчого ставлення [2].

При напрацюванні ефективних і дієвих заходів профілактики делінквентної поведінки підлітків слід враховувати соціальні умови, особистісні особливості підлітків, які становлять групу ризику. Відповідно профілактичні методи делінквентної поведінки підлітків потрібно застосовувати у різних напрямках і рівнях (попередження виникненню у них відхилень в психофізичному розвитку; попередження переходу порушень розвитку у хронічні форми, виникненню вторинних відхилень; соціальна адаптація осіб, що мають відхилення).

Методи психологічної профілактики, які спрямовані на формування і розвиток особистості підлітка, необхідно вибудувати з врахуванням його потреб, цінностей, інтересів, а також з врахуванням необхідності вирішення проблем, які виникають у підлітка як міжособистісного, так і внутрішньоособистісного характеру.

Формування особистісної і соціальної компетентності підлітків, здійснення корекції їх негативних поведінкових проявів не є можливими без

розвитку у підлітків позитивного образу «Я», почуття самоповаги, здатності критично мислити, а також без вміння ставити соціально важливі цілі та приймати відповідальні рішення.

Підлітки можуть робити розумний вибір, якщо їх навчити керувати власними емоціями, справлятися зі стресами, тривожністю, конфліктами тощо. Вони повинні мати сформовані переконання про те, що власні проблеми слід вирішувати, насамперед, за допомогою соціально-позитивних засобів, що на критику, тиск з боку інших людей слід реагувати неагресивними засобами. У підлітків необхідно розвинути навички протистояти шкідливим звичкам (ігроманії, курінню, вживанню алкоголю чи наркотичних засобів тощо).

Профілактика делінквентної поведінки підлітків має включати їх навчання активним способам спілкування, за яких вони розуміють і приймають інших такими, якими вони (з умінням толерантно і неупереджено ставиться до інших, незалежно від майнового, соціального рівня, релігійної чи національної приналежності тощо). Профілактика делінквентної поведінки має базуватися на «прищепленні» підлітку загальнолюдських цінностей: справедливості, гуманізму, рівності, справедливості, верховенства права тощо.

Ефективним засобом формування соціально-комунікативної компетенції як ресурсу профілактики делінквентної поведінки є медіація, т.т. «позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1, 56]. Її можна ефективно застосовувати у сфері освіти підлітків, адже має наступні переваги: спрямована на звуження кола проблем, а не на людину; мета – не придушити конфлікт, а вирішити його; процедура медіації сприяє взаємній довірі сторін, досягненню консенсусу щодо окремих предметів спору; важливе значення для людини-сторони медіації має розуміння справжніх інтересів, як власних, так і іншої сторони, усвідомлення та загладжування вини і завданої конфліктом шкоди, корекція порушеної комунікації та поведінки, відновлення відносин тощо.

Важливу роль у профілактиці делінквентної поведінки відіграє позитивна соціальна реклама, де акцентується увага на високому рівні духовності людей, їх позитивному ставленні як одне до одного, так і до світу загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 23.10.2022).
2. Делінквентна поведінка: причини, приклади, види, ознаки. URL: <https://alexus.com.ua/delinkventna-povedinka-prichini-prikladi-vidi-oznaki/> (дата звернення: 23.10.2022).

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Найважливішою метою сучасної системи освіти є підготовка гармонійної особистості, яка уміє критично мислити, орієнтуватися в потоках інформації, ефективно взаємодіяти з іншими людьми, здатна брати на себе відповідальність, готова до постійного професійного та особистісного саморозвитку [1; 3].

У закладах вищої освіти набувають поширення тренінгові технології навчання професійному спілкуванню, засновані на положеннях активного психологічного навчання. Виходячи із загальновідомого поняття тренінгових технологій, в умовах професійної підготовки психологів для удосконалення практичного досвіду та актуалізації набутих теоретичних знань, доцільним є впровадження різних модифікацій тренінгових технологій (тематичних або структурних). Крім того, теоретичне обґрунтування і пояснення принципів, методів і динамічних аспектів психологічного тренінгу дає змогу найефективніше застосовувати їх у процесі професійної підготовки. Отже, тренінг як система спеціально організованих дій дозволяє оволодіти певними професійними компетентностями та забезпечити їх поступовий перехід на більш високий рівень.

Проблемами впровадження тренінгових технологій присвячені праці науковців І. Вачкова, В. Лефтерова, С. Макшанова, Л. Мороз, Л. Шнейдер, Т. Яценко та ін [4].

Д. Супрун у своєму дисертаційному дослідженні вважала основною рисою технології навчання орієнтацію на чітко окреслену мету, визначення принципів і розробку прийомів оптимізації освітнього процесу, а також оцінювання застосованих методів. Освітні технології створюють гнучкий адаптивний простір для реалізації цілей і змісту освіти. Існує велика кількість активних та інтерактивних технологій, що можуть бути використані на різних етапах навчання, а саме під час початкового оволодіння знаннями, їх закріплення, формування вмінь і навичок.

На думку О. Дубовик тренінгові технології виконують не тільки навчально-розвивальні функції, а й сприяють особистісному зростанню, цілі якого виходять далеко за межі професійної освіти. Діалектичний зв'язок структурних компонентів діяльності та властивостей особистості в процесі

тренінгу професійно-психологічного спрямування розкривається через принцип взаємної детермінації кількісних, якісних і структурних перетворень особистості.

Цілком слушною є думка Н. Волкової, яка зауважує, що соціально-психологічний тренінг виконує в структурі підготовки майбутніх фахівців подвійну функцію: з одного боку, він може розглядатися як навчальний «полігон» для відпрацювання набутих практичних навичок в умовах, наближених до реальних умов професійної діяльності, з іншого – як можливість для особистісного розвитку та корекції, розв'язання індивідуальних та групових психологічних проблем [2, 128].

Тренінгові технології в освітньому процесі майже не мають предметних або функціональних обмежень. Отже, стає можливою розробка тренінгової технології формування професійної компетентності у студентів як майбутніх професіоналів.

Розглядаючи засоби та способи реалізації тренінгу формування професійної компетентності у процесі підготовки психологів, ми переконалися у тому, що його можна вибудувати в загальній структурі професійної підготовки в такій організаційній формі.

Відповідно вимогам, заклад вищої освіти визначає концептуальні засади використання тренінгових технологій з іншими, у тому числі традиційними технологіями навчання; творчий підхід до їх реалізації; розгортання у тренінгу психологічної структури навчально-професійної діяльності; практична спрямованість і доцільність тренінгових програм; розвиток вищих психічних функцій суб'єкта навчально-професійної діяльності; становлення професійної компетентності майбутнього фахівця; запуск рефлексивних процесів особистості, направлених на її саморозвиток та самозміну.

Тренінгові технології доцільно розглядати у контексті діяльнісного навчання, вони спираються на основні принципи ігрового моделювання (вправи, асоціації, спілкування, досягнення очікуваних результатів тощо), а головне, вони є збалансованими за рахунок традиційних та нетрадиційних імітаційних методів навчання [2, 125].

Навчальний процес здійснюється таким чином, щоб кожен учасник зміг відчувати та усвідомити, що йому треба змінити чи вдосконалити у своїй поведінці, діяльності, спілкуванні та оволодіти корисними технологіями. Навчальна програма складається із спеціально розроблених та взаємопов'язаних вправ, ігор, дискусій, проєктів. Учасники вчаться розуміти себе та вдосконалювати свої можливості, розуміти інших та конструктивно взаємодіяти з ними. Паралельно з розвитком особистісної та соціальної компетентності, соціального та емоційного інтелекту формується предметна

психологічна компетентність студентів у галузі створення проектів тренінгів та їх проведення.

Отже особливою формою організації навчальної діяльності, яка інтегрує традиційні й активні методи, є тренінг. Формування професійної компетентності здійснюється опосередковано, через передачу студентам у ході психологічного тренінгу такої інформації, яка може слугувати основою для вироблення відповідних професійних умінь та навичок майбутнього психолога. Відбір змісту проблемних ситуацій і його структурування відповідно до професійних функцій викладача сприятиме становленню активності студентів, розвитку інтелектуально-творчого й емоційно-соціального потенціалу, без чого неможливо підвищити рівень сформованості мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компоненту професійної компетентності. При цьому дуже важливо, щоб зміст проблемних ситуацій професійної діяльності майбутніх психологів (спеціальних, клінічних) набував особистісного значення для студентів як майбутніх фахівців психологічної сфери. Тоді способи розв'язання проблемних ситуацій стають особистим досвідом, а здійснення професійних функцій майбутнього психолога стає можливим на засадах сформованості структури професійної компетентності. Забезпечують цей процес не тільки традиційні, а й активні методи навчання і форми організації навчальної діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакаленко О. А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник Харківського університету. Сер. Теорія культури і філософія науки*. Харків, 2018. вип. 58. С. 132-138.
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Зливков В. Л., Лукомська С.О. Теорія та практика психологічних тренінгів. К.: Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 209 с.
4. Нечипоренко В. В. Психологічні особливості професійної підготовки особистості майбутнього фахівця в галузі спеціальної освіти Психологічні основи розвитку особистості: монографія / за заг. ред. В. Й. Бочелюка, за ред. М. А. Дергач. Запоріжжя : Просвіта, 2019. Т. 6. 414 с.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ

У найзагальнішому вигляді соціальна робота є складним суспільним явищем, самостійною галуззю науково-практичного знання, професією та навчальною дисципліною. Поняття соціальної роботи сформовано та осмислено у різній науковій літературі. На даний момент часу існує низка інтерпретацій, кожна з яких висвітлює ті чи інші аспекти. Наприклад, у 2014 році Міжнародна Федерація соціальних працівників представила загальноприйняте визначення соціальної роботи, згідно з яким вона трактується як галузь раціонального, наукового пізнання та практики, також визначається її місія та базові цінності. Також це професія, що сприяє зростанню соціальної свободи кожної людини і містить необхідні для подальшого розвитку та зміни на краще, знання та цінності [2, 3].

Соціальна робота визначається як професійна діяльність, що має на меті сприяти людям, соціальним групам у подоланні особистісних соціальних труднощів за допомогою підтримки, захисту, корекції та реабілітації.

В основі діяльності соціального працівника як професіонала лежать засади соціальної справедливості, повага до прав людини, різноманіття життя. У теоретичній своїй частині соціальна робота спирається на суспільні та гуманітарні науки, створюючи на основі отриманих знань суспільні структури, які покликані вирішити важливі суспільні проблеми, підвищити благополуччя та захищеність найуразливіших верств населення, наприклад: дітей, людей з обмеженими можливостями, пенсіонерів, багатодітних матерів та інвалідів [4, 252].

Соціальна робота тісно пов'язана із ідеями соціального служіння як діяльності на користь інших, тобто служити означає робити щось на благо іншого, бути потрібним. В основі концепції «соціального служіння» покладена ідея необхідності участі релігійних організацій та віри у мирському житті. Причому пропонується не просто богословське обґрунтування такої участі, а й найкращі шляхи реалізації активності віруючих стосовно суспільства.

Соціальне служіння здійснюється конфесіями у двох напрямках: 1) робота в державних установах, яка передбачає надання допомоги в лікарнях, дитячих будинках, інтернатах (здійснюється благодійними братствами і

сестричествами); 2) створення власних структур для реалізації соціальних програм – лікарень, богаділень, освітніх, реабілітаційних центрів, готелів, покликаних здійснювати роботу з різними соціальними категоріями населення – особами з інвалідністю, дітьми-сиротами, багатодітними сім'ями, ув'язненими, безпритульними, бомжами, мігрантами, біженцями, вимушеними переселенцями та ін. [5, 75].

Протоіерей В. Свешніков вважає, що соціальне служіння може виявлятися у позацерковних формах діяльності, але і в цьому випадку воно стає наслідком впливу релігії на життя суспільства і людини, оскільки спрямоване на потребу допомоги. На думку О.М. Субаєвої, загальне визначення феномену соціального служіння не відрізняється статичністю, оскільки знаходиться під впливом різних філософсько-релігійних гіпотез і поглядів, що характеризують трансформації ставлення людини до самої себе, суспільства, природи. Тому сама сфера служіння піддається модифікаціям, хоча зберігає релігійну основу та акт доброї волі [1, 42-44].

Тому соціальна допомога, гуманізм, альтруїзм, толерантність є поняттями, подібними до соціального служіння за своєю суттю і духовним змістом, спрямованим цілком на бажання надати підтримку ближньому. Соціальне служіння має глибокі етичні і психолого-педагогічні підстави – почуття обов'язку, співчуття до ближнього, прагнення постійного особистісного зростання.

Підсумовуючи можна стверджувати, що високий рівень служіння суспільству (соціального служіння) характеризує сильний духовно-моральний потенціал, історично властивий суспільству, оскільки саме форми благодійної та волонтерської допомоги роками практикувалися в українському суспільстві [3, 50]. Цей глибинний пласт вітчизняної історії вселяє надію на відродження ідеалів соціального служіння та взаємодопомоги у сучасному суспільстві. Однак звернення до подібного досвіду показує недостатність використання лише досвіду західноєвропейських стандартів соціально-корисної діяльності, а й демонструє необхідність відродження національної традиції на притаманній їй моральній основі для досягнення національної згоди та поступального розвитку сучасного українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. 599 с.
2. Доброєр О. Л. Соціальне вчення та Кам'янець-Подільська Дієцезія. Порівняльний аналіз 200-2002 роки. Львів : Світанок, 2006. С. 165.

3. Зінов'єв О. А. Історичний екскурс щодо благодійності та милосердя в Україні. *Тенденції розвитку соціального служіння в Україні: історія, практика, стан і перспективи* : зб. тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 16 травня 2017 р. Кропивницький, 2017. С. 50-53.

4. Мартишин Д. С. Пошуки духовного вектора суспільного розвитку пострадянських країн: постановка проблеми. *Православ'я – цивілізаційний стрижень слов'янського світу* : зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 2011. С. 248 – 255.

5. Попович В. М. Соціальне служіння (соціальна робота) як складник соціального вчення православної церкви: актуальні напрями взаємодії церкви і держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. Одеса, 2017. Вип. 19. С. 74-76.

УДК 159.928

Мурад Назим Огли Ісаєв

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Діана Тешнер

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

Однією з найбільш важливих проблем сучасного суспільства є формування духовно багатой, гармонійно розвинутої, творчо обдарованої особистості. Вирішення даної проблеми неможливе без розвитку творчого потенціалу у майбутнього молодого покоління, так, як це сприяє розвитку творчого мислення, творчої самореалізації, їх творчої активності і формуванню мотивації до інтелектуальної та творчої діяльності. В різні вікові періоди розвиток творчого потенціалу школярів призводить до специфічних психологічних утворень: так, в молодшому шкільному віці це посилення відповідальності дітей за свою поведінку та свобода спілкування; в підлітковому віці – розвиток комунікативних умінь та навичок, уміння ставити та вирішувати проблеми; в старшому шкільному віці – зростання особистісної зрілості та самостійності учнів.

Аналіз наукової літератури щодо розвитку креативності в онтогенезі пропонує нам наступні три точки зору, а саме, згідно з першою відбувається

поступове безперервне зростання креативності з віком, оскільки, дітей з високою креативністю серед шестирічних в два рази більше, ніж серед п'ятирічних дошкільників. Друга точка зору: в міру набуття знань креативність дитини знижується – діти до 6 років проявляють високу творчу активність, а до 11 років вона знижується, змінюється її якісний характер. З 15 років помітно зростають відмінності у проявах творчої активності підлітків [6].

Вчені, які дотримуються третьої точки зору, відстоюють уявлення про коливальний характер розвитку креативності. Наприклад, П. Торренс вважає, що піки в розвитку креативності припадають на дошкільний (5 років) і молодший шкільний вік, а також на підлітковий та старший шкільний (9 років, 13 років, 17 років) періоди, тобто приблизно кожні чотири роки спостерігається певний підйом у розвитку креативності [5]. На думку С. Симоненко в підлітковому віці виникають передумови розвитку візуальної креативності, що обумовлюють сензитивність віку для розвитку творчих здібностей. Відтак доведено, що креативність підвищує компенсаторні можливості особистості, біологічний опір організму на вплив зовнішнього середовища, а вакуум творчості, навпаки, знижує їх. Розвиваючи творчий потенціал школяра, необхідно враховувати як вказану систему особистісних та соціальних детермінант, так і сприятливі періоди в його онтогенезі.

В. Моляко підкреслює, що в кожному віковому періоді домінує певний вид творчості. Зокрема, для дитячого віку характерний прояв музичної, математичної та словесної творчості; для підліткового та юнацького віку – літературної та технічної. В житті дорослих може яскраво проявлятися наукова, художня, педагогічна, технічна, військова та інші види творчої діяльності.

Аналіз досліджень, присвяченій вказаній проблемі, показав, що на процес креативності молодших школярів впливає такий чинник, як позитивна педагогічна оцінка продуктів діяльності учнів при ліпленні, малюванні, конструюванні, в різних видах прикладного мистецтва, художньої самодіяльності, в доступних для них видах праці (І. Волков, В. Мухіна та ін.). Якщо початкова школа формує у дитини такі якості особистості, як наполегливість, кмітливість, самостійність, то в середніх класах розвивається увага, мислення, уява, пам'ять, моральні та вольові якості, необхідні для подальшого розвитку креативного потенціалу особистості школяра.

Під час навчання у старших класах, як зазначають О. Лук, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, відбувається професійне самовизначення школярів, де головну роль відіграють їхні інтереси. У вирішенні проблеми професійного самовизначення можуть відіграти велику роль заняття в іЗОстудії, музичних та хореографічних школах, спортивних секціях, технічних гуртках тощо, що є складовою частиною розвитку креативного потенціалу особистості.

Сенситивними періодами для розвитку творчого потенціалу виділено підлітковий та юнацький вік. Саме в підлітковому віці всі сторони психіки активно розвиваються і перебудовуються, що проявляється в розвитку самосвідомості і самопізнанні, самоствердженні, виникненні рефлексії, усвідомленні своїх мотивів. Саме в цьому віці з'являється почуття дорослості, яке породжує потреби в нових засобах самовираження.

На відміну від підлітків, у яких широкі соціальні мотиви навчання пов'язані насамперед з умовами їх шкільного життя і змістом засвоєваних знань, у школярів старшого віку мотиви навчання починають втілювати їх потреби і прагнення, пов'язані з їхньою майбутньою позицією в житті і з їх професійною трудовою діяльністю. Старші школярі – це люди, звернені в майбутнє, і все справжнє, у тому числі і навчання, виступає для них у світлі цієї основної спрямованості їх особистості. Вибір подальшого життєвого шляху, самовизначення стають для них тим мотиваційним центром, який визначає їх діяльність, поведінку та їх ставлення до навколишнього.

Потреба старшого школяра у самовизначенні, в творчому самовираженні, в реалізації власної індивідуальності пов'язана з вираженим прагненням до значущості власної особистості в різних її проявах: значимість для інших (прагнення до престижу, слави, пошестей, поваги); значимість для себе (прагнення до самореалізації, до творчості); значимість в собі (прагнення до самотворення, самоцінності, самовдосконалення). Дедалі більше прагнення до особистісної значущості, система інтересів, зрілість цілей діяльності також установка на творчі способи їх здійснення, інтенсивний розвиток рефлексії та вольових процесів, підвищена емоційність та самостійність визначають специфіку відношення до творчої активності старших школярів [3].

Встановлено, що основними психологічними умовами розвитку творчого потенціалу особистості школярів є безоцінне прийняття та підтримка дорослим їх емоційних станів і реакцій, створення в контактах з ними атмосфери психологічної безпеки, а також використання проблемності, діалогічності та індивідуалізації у взаємодії з учнями. В результаті розгортання спілкування з учнями на основі підтримки і прийняття їх емоційних проявів підвищується не тільки рівень розвитку творчого мислення і творчих проявів у різних галузях життєдіяльності, а й рівень інтелектуального розвитку, самооцінки, збільшується працездатність, зростає самоповага і почуття власної гідності. Таким чином, підтримка емоційних станів і реакцій людини виступає в якості універсального механізму розвитку його творчого потенціалу [2].

Соціальні фактори можуть гальмувати, блокувати творчий початок, а можуть сприяти його прояву. Обмеженість сенсорного досвіду є своєрідним гальмом у розвитку творчого потенціалу і породжує звичку слідувати

стереотипам. Середовище, в якому креативність могла б актуалізуватися, повинне мати високий ступінь невизначеності, нерегламентованість і потенційну багатоваріантність (багатством можливостей). Середовище, сприятливе для розвитку креативності, повинне підкріплювати креативну поведінку. Для того, щоб підліток розвивався як творча особистість, необхідний позитивний зразок творчої поведінки, необхідно, щоб серед близьких йому людей була творча людина, з якою би підліток себе ідентифікував. Тяга до творчості, новаторства виникає там, де з'являється група людей – потенційних або дійсних однопумців. Як це не парадоксально, новаторство вимагає колективності, зближень і навіть визнання, хоча б у невеликій гуртку людей [1].

Як показує сучасна психологічна література старший шкільний вік є унікальним через те, що багато складових психіки особистості знаходяться на стадії формування. Старшокласники відрізняються пізнавальною активністю, повною нових мотивів навчання, що дозволяють займатися самостійною творчою працею, інтенсивним розвитком логічного мислення, який впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект у цілому [4]. У цей віковий період також відбуваються зміни у розвитку самосвідомості, активності становлення особистості. Л. Цибух вважає, що саме в цьому віці переважно завершується формування особистості, закріплюються особливості її взаємодії з оточуючим світом. Перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, зміна звичного шкільного навчання на інші види соціальної діяльності, а також бурхлива гормональна перебудова організму – роблять старшокласника особливо уразливим і податливим до негативних впливів середовища. При цьому необхідно враховувати властиве старшокласникам прагнення вивільнитися з-під опіки і контролю рідних, вчителів і інших вихователів. Нерідко це прагнення приводить і до заперечення духовних цінностей і стандартів життя взагалі.

Отже, розвиток творчого потенціалу, за результатами дослідження науковців, забезпечується рядом факторів, серед яких виділяють біологічні передумови, особливу організацію психологічної діяльності творчої особистості, соціуму та мікросоціуму. Адже, соціум та мікросоціум є найбільш сприятливими умовами прояву творчого потенціалу особистості. Урахування вікових та індивідуальних особливостей старшокласників дає змогу підібрати найбільш вдалі форми взаємодії, сформувані прийняту в суспільстві поведінку, спрямувати енергію особистості на суспільно корисні справи.

ЛІТЕРАТУРА

7. Богданова Н. Проблема формування творчої особистості. *Рідна школа*. 2012. № 1. С. 53–57.

8. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 376 с.
9. Жигайло О. О. Психолого-педагогічні аспекти формування креативного мислення. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 12. С. 393–401.
10. Лановенко Ю. І. Психологічні особливості переживання суб'єктом юнацької кризи : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2005. 218 с.
11. Луцюк Л. Й. Розвиток творчості і фантазії. *Обдарована дитина*. 2019. №3. С. 18–22.
12. Основи практичної психології : посібник / В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін. Київ : Либідь, 2001. 536 с.

УДК 159.9

Вікторія Дембіцька

*аспірантка другого року навчання, спеціальність 053 Психологія
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВА ВЗАЄМОДІЯ У СІМЕЙНІЙ СИСТЕМІ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасне суспільство характеризується динамічними змінами в усіх сферах життя. Ці зміни спричиняють нові форми соціальних взаємодій та значні трансформації у традиційних спільнотах. Сім'я, будучи соціальним інститутом і малою соціальною групою, традиційно перебуває в центрі уваги багатьох наук, які досліджують цей складний поліаспектний феномен [3].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає здоров'я як «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки як відсутність хвороб і фізичних дефектів». Тобто, людина є єдністю тілесного і духовного. Неможливо зберегти тіло здоровим, якщо не формувати емоційно – почуттєву сферу дитини. Успішне вирішення завдань валеологічного виховання можливе лише при конструктивній взаємодії батьків із дітьми [7].

Психічно здорова дитина характеризується нормальним рівнем загального та пізнавального розвитку, сформованістю певних інтелектуальних умінь, адекватною самооцінкою; має властиве свого віку логічне мислення. Для психічно здорової дитини характерна також соціальна та емоційна компетентність – здатність до формування та підтримання стійких відносин із оточуючими. Здорові діти молодшого віку мають емоційно – вольові якості,

вони досить інтенсивно формують елементи моральних почуттів, розвивається вольова мотивація дій, самоконтроль і цілеспрямованість [5].

Здоров'я людини – це індивідуальний спосіб життя, відповідний психофізіологічній конституції людини та її способу життя, її культурі, тобто, здоров'я – це культура оптимально жити – фізично та духовно, і вона закладається з дитинства батьками та соціальними інститутами. Одним із найважливіших компонентів індивідуального здоров'я людини є психічне здоров'я, яке взаємопов'язане із фізичними, духовними та моральними структурними компонентами здоров'я дитини.

Валеологічна культура – соціально-психологічна діяльність людини, спрямована на зміцнення та збереження здоров'я, освоєння норм, принципів, традицій здорового способу життя, перетворення їх на внутрішнє багатство особистості [1].

Під культурою психічного здоров'я розуміється наявність психологічних установок на здоровий спосіб життя, саморегуляції емоційно-вольової сфери, усвідомлення власного стану психічного здоров'я, ставлення до психічного здоров'я. Бажання вести здоровий спосіб життя закріплюється в людини за умови отримання позитивних емоцій. Тому обов'язковою умовою формування валеологічної культури є позитивні емоційні переживання. Також важливим компонентом валеологічної діяльності є воля, особливо на початковому етапі, коли дії щодо збереження здоров'я ще не увійшли до звички дитини. До складу вольових якостей входять наполегливість, цілеспрямованість, завзятість, ініціативність, самостійність, рішучість, самовладання, витримка. З допомогою волі відбувається посилення чи гальмування спонукань, переживань, процесів. Людина отримує можливість ставати як би вище інтересів теперішнього моменту та спрямовувати свою активність на досягнення наміченої мети, утримуючи її [4].

Важливо, щоб батьки у контакті з дитиною формували почуттєву активність, яка передбачає знайомство дітей з різноманітними почуттями, розвиток уміння встановлювати зв'язки між подіями життя, переживаннями та мімікою людей, адекватно реагувати на емоційні ситуації, стримувати імпульсивні прояви, виявляти оптимізм у життєдіяльності. Саме так відбувається озброєння дитини елементами самопізнання і саморозвитку, формується вміння володіти своїми емоціями та тілом [1].

Таким чином, валеологічна культура дітей визначається як особистісна якість, що забезпечує формування, збереження та зміцнення здоров'я завдяки знанням закономірностей здоров'язбереження, системі цінностей здорового способу життя та вмінням систематично та цілеспрямовано здійснювати здоров'язберігаючу діяльність на основі наявних знань [4].

Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного розвитку та якісного перетворення психічних пізнавальних процесів: вони набувають опосередкованого характеру та стають усвідомленими та довільними. Дитина вчиться керувати сприйняттям, увагою, пам'яттю, мисленням. Якісно змінюється здатність до довільного регулювання поведінки. Новий рівень розвитку мотиваційно-потребової сфери дозволяє молодшому школяру керуватися свідомими цілями, виробленими у суспільстві нормами та правилами поведінки, ціннісними орієнтаціями. Одним із центральних новоутворень віку є розвиток нового пізнавального ставлення до дійсності. Розвиваються, удосконалюються багато особисті якості дитини: самостійність, працьовитість, організованість, самоконтроль, моральні якості; ускладнюється емоційна сфера [2].

Ці глибокі зміни свідчать про великі можливості розвитку молодшого школяра. Молодший шкільний вік є сензитивним для розвитку пізнавальних інтересів, навичок самоконтролю та саморегуляції, становлення адекватної самооцінки, засвоєння соціальних норм, формування валеологічної культури [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Валеологія: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / В.І.Бобрицька та ін. Полтава : «Скайтек». 2000. 240 с.
2. Гірняк А.Н. Передумови формування гармонійної міжособистісної взаємодії в молодій сім'ї. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, ТНЕУ, 5-6 квітня 2019 р.* Тернопіль: Економічна думка. 2019. Т. 2. С. 133-136.
3. Гірняк А.Н. Соціально-психологічний портрет сучасної неповної сім'ї. *Вітакультурний млин.* 2010. Модуль 11. С. 37-41
4. Горашук В. Теоретичні підходи до формування культури здоров'я школярів. *Безпека життєдіяльності.* 2015. № 5. С. 58
5. Кононко О.Л. Субсфера «Я – фізичне»; Субсфера «Я – психічне». *Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні.* К.: Дошкільне виховання. 2013. 243 с.
6. Язловецький В. С. Дітям про здоров'я. Кіровоград. 2005. 99 с.
7. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). URL : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aXEisA6NpnQJ:kimo.univ.kiev.ua/MOrg/42.htm&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=us>

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПЕРСОНАЛУ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА

Зміни, які відбуваються в нашій країні останні кілька років показали, що працівники галузі освіти є однією з найменш захищених категорій суспільства. Поширення пандемії Covid-19, введення воєнного стану в результаті повномасштабного вторгнення Росії в нашу країну – так чи інакше впливають на психоемоційний стан персоналу. Хтось працює весь час, піддаючись постійному стресу та загрозам для здоров'я та життя; хтось втрачає роботу на невизначений час та ін. Все це безумовно впливає і на розвиток у персоналу емоційного (професійного) вигорання, стресових станів на робочому місці.

Синдром професійного вигорання бере свій початок з хронічного повсякденного навантаження, емоційної перевтоми пережитої людиною в особистісно-значущих ситуаціях спілкування з іншими людьми.

Найчастіше він трактується як тривала реакція на хронічний стрес, який виникає при роботі з людьми та характеризується виснаженістю, відчуттям цинізму та відстороненістю від роботи, а також почуттям неефективності та редукції професійних досягнень [1, 25].

Вперше термін був введений американським психіатром Х. Фреденбергером в 1974 році для характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами (пацієнтами) в емоційно складній атмосфері у процесі надання професійної допомоги. Під «вигоранням» розумівся стан знемоги з відчуттям власної даремності [3, 211].

Синдром емоційного вигорання виражається поєднанням різних симптомів порушень у психічній, соціальній та соматичній сферах [7, 293]. Емоційне вигорання залежить від умов праці працівника, від стану системи управління, якості контролю в організації, занадто високої різноманітності виконуваних спеціалістом робіт, низької можливості підвищення кваліфікації, від напружених відносин з керівником та несприятливих відносин в колективі, та, в останню чергу, від особистісних характеристик людини – це все підвищує ризик розвитку вигорання [2, 451].

Робота у галузі освіти має ряд особливостей, які дозволяють характеризувати її як емоціогенну. Висока емоційна напруженість викликається в результаті великої кількості стресових факторів, які постійно присутні у

роботі педагогічних працівників [5, 50]. Це такі особливості діяльності як високий динамізм, нестача часу, робочі перевантаження, складність виникаючих конфліктних ситуацій, перехід в цифровий формат здобування освіти, організація освітнього процесу з урахуванням воєнної ситуації у населеному пункті і т.п. [4, 94]. Такі емоціогенні особливості роботи у галузі освіти можуть впливати на виникнення і розвиток професійного вигорання, яке потребує роботи з персоналом, а саме – використання тілесно-орієнтованих практик з метою недопущення вигорання серед працівників.

Тілесно-орієнтована психотерапія є важливим аспектом особистісного зростання, допомагає у розкритті потенціалу особистості, збільшує кількість доступних їй засобів самовираження, покращує як фізичне, так і емоційне самопочуття, тому використання тілесно-орієнтованих практик у профілактиці вигорання та стресу у професійній діяльності носитиме актуальний та ефективний характер [6, 411].

З метою вивчення професійного вигорання, організаційного стресу та виявлення способів подолання труднощів у різних сферах психічної діяльності було проведено емпіричне дослідження. В результаті було використано наступні методики: Професійне вигорання (К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Водоп'янової), Шкала організаційного стресу Макліна (адаптація Н. Водоп'янової), копінг-тест Лазаруса. Вибірку склали 80 осіб, які є працівниками галузі освіти (загальноосвітні навчальні заклади) та мають стаж роботи: менше 5-ти років (40 осіб) та більше 5-ти років (40 осіб).

Емпіричне дослідження професійного стресу серед педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів показало, що працівники галузі освіти, які мають стаж роботи більше 5 років є більш схильними до професійного вигорання, втрати професійної ефективності, у них відбувається зниження комунікативних якостей, зростає рівень нервово-психічної дезадаптації. У зв'язку з виявленою тенденцією до прояву синдрому професійного вигорання серед досліджуваних, було поставлено завдання вивчення сприйнятливості до організаційного стресу серед працівників галузі освіти.

Досліджено, що загальний рівень організаційного стресу у обстеженої групи працівників галузі освіти, які мають стаж роботи менше 5 років має середню стрес-толерантність до організаційного стресу та схильність до поведінки АБ (проміжний тип поведінки).

Досліджувані з групи працівників зі стажем більше 5 років мають високу сприйнятливості до організаційного стресу та схильні до поведінки типу «А» (за Фрідманом). Досліджувані відчувають напруженість, їм важко перебудуватися на нові системи та умови, вони складно сприймають цінності оточуючих. Високий показник вказує на вразливість людини до робочого

стресу. В таких людей часто відбувається переживання дистресів, може спостерігатися агресивність, нетерплячість, надмірна залученість до робочих процесів, що найчастіше позначається негативно та викликає вигорання.

В результаті дослідження переважаючих копінг-стратегій встановлено, що у досліджуваних педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, які мають стаж роботи більше 5 років, переважає конструктивний копінг – пошук соціальної підтримки, та позитивна переоцінка, а у досліджуваних зі стажем менше 5 років переважають неконструктивні копінги – конфронтація та уникнення. Це свідчить про те, що особа, яка має більший стаж, при виникненні проблемних ситуацій на роботі шукатиме підтримку у інших, а особа з меншим стажем роботи у вирішенні проблеми частіше користується протиставленням позицій та інтересів або заперечуватиме наявність проблеми.

Виходячи з окресленого, стає очевидним, що повсякденна робота працівника галузі освіти так чи інакше вимагає емоційно-напруженого спілкування із здобувачами освіти, колегами, керівництвом. Це є чинником, який схиляє до формування у працівника організаційного стресу з подальшим професійним вигоранням, тому профілактика професійного вигорання є дуже важливим аспектом для ефективної організації роботи. Саме тому, на нашу думку, тілесно-орієнтована терапія є одним з ефективних методів профілактики професійного вигорання та стресу персоналу. Результатом тренінгової роботи з персоналом є зниження емоційної напруженості, відновлення внутрішньої рівноваги, зняття психологічних та тілесних затисків, що буде сприяти плідній роботі персоналу.

Тренінг тілесно-орієнтованих практик має акцент на підвищенні рівня функціонування людини за рахунок розвитку навичок ефективного застосування ресурсів свого тіла для особистісного розвитку шляхом розширення діапазону свідомості через зняття м'язових блоків. Профілактична робота з використанням тілесно-орієнтованих практик сприятиме зростанню існуючих у співробітника життєвих ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушко Я. С. Психокорекція: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 212 с.

2. Ануфрієв М. І., Капля О. М. Професійне вигорання, як проблема сучасних трудових відносин: зарубіжні та вітчизняні підходи до її вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 450-453.

3. Карамушка, Л. М., Зайчикова, Т. В. Проблема синдрому «професійного вигорання» в педагогічній діяльності в зарубіжній та вітчизняній психології.

Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2006. Т. 1., С. 210–217.

4. Корзун А. В., Недей А. О., Холодницька А. В. Сучасні підходи до формування мотивації трудової поведінки персоналу. *Проблеми і перспективи економіки та управління. 2018. № 2 (6). С. 91-96.*

5. Пшенична Д. М., Хитра О. В. Соціально-психологічні аспекти управління персоналом підприємства в умовах економічної кризи. *Принципи забезпечення розвитку підприємств в умовах змін ринкового середовища: зб. тез наук. робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса: ЦЕДР, 2017. Ч. 2. С. 50-53.*

6. Шинкарюк А., Шинкарюк В., Сімко Р. Життєвий шлях В. Райха і запропонований ним метод тілесно-орієнтованої психотерапії. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2019. № 3. С. 409-418.*

7. Шкраб'юк В., Білик Д. Емоційне вигорання особистості: психологічний аналіз проблеми. *Молодий вчений. 2020. № 10 (86). С. 293-296.*

УДК 159.98:376.1

Євгенія Закревська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

МЕТОДИ АРТ-ТЕРАПІЇ ЯК ЗАСІБ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГА

Виклики сьогодення стосуються інформаційного перенасичення новинами, організацією дистанційного, змішаного та очного навчання в умовах війни. Навчання відбувається за умов травматизації, як учнів так і педагогів. Саме тому пошук дієвих методів і методик профілактики емоційного та інформаційного вигорання є актуальним. На наш погляд, арт-терапевтичні техніки саморегуляції дозволяють створити унікальне поєднання єдиного творчого й освітнього простору, що позитивно позначається на професійному становленні та особистісному зростанню педагогів.

Задля зниження рівня емоційного вигорання у педагогів, виявленого у рамках магістерського дослідження, розроблено й апробовано в освітньому процесі корекційну програму арт-терапевтичних занять. Заняття проводились на базі середніх навчальних закладів м. Чернігова.

Всього в апробації брали участь педагоги загальною кількістю 60 осіб (серед них жінок: 30, чоловіків: 30, віком від 25 до 57 років). 30 осіб склали експериментальну групу, решта 30 осіб стали учасниками контрольної групи.

Мета запропонованих арт-терапевтичних занять: укріплення психологічного здоров'я та профілактика професійного вигорання педагогів на основі запобігання й подолання можливих наслідків психологічної напруги, підтримання оптимального емоційного стану в умовах професійної діяльності.

Програма розрахована на шість занять, спрямованих на роботу з негативними виявами трьох основних компонентів професійного вигорання педагогів – емоційне виснаження (одне заняття), деперсоналізація (три заняття), редукція професійних досягнень (одне заняття).

Зміст занять було реалізовано протягом групових та індивідуальних занять із педагогами. Кожне заняття тривало 1 – 1,5 години раз на тиждень.

Арт-терапевтичні заняття мали таку структуру:

1. Вступна частина (розігрів): шеринг (вербалізація відчуттів на початку заняття, вправи-розминки, що покликані налаштувати на роботу);
2. Основна частина – дія: вправи, покликані забезпечити вироблення практичних навиків, інформування;
3. Заключна частина: обмін відчуттями та рефлексивний аналіз: шеринг (вербалізація відчуттів у кінці заняття), рефлексія.

Тематичний план занять із арт-терапії з педагогами.

Вправа «Мій настрій»

Цілі: саморегуляція емоційних станів; формування навичок саморегуляції емоційних станів як методів корекції та профілактики емоційного вигорання.

Завдання: зменшення відчуття емоційної перенапруженості; зниження відчуття втомленості, спустошеності, вичерпаності власних емоційних ресурсів; зняття психоемоційної напруги.

Вправа «Малюємо в колах та мандалах»

Цілі: дослідження рольових взаємовідносин у групі та впливу членів групи на індивідуальний досвід.

Завдання: дослідження міжособистісних взаємовідносин, конфліктів, лідерства; спостереження засобів установаження й підтримання контакту, прийняття спільних рішень та розв'язання конфліктних ситуацій; сприяння подоланню поведінкових стереотипів, розвиткові емоційної й поведінкової гнучкості; актуалізація позитивних, конструктивних домінант у ставленні до колег по роботі й до людей у цілому.

Вправа «Мій арт- подарунок»

Цілі: дослідження міжособистісних відносин, індивідуальних потреб, сенсів, цінностей.

Завдання: дослідження прихильностей, симпатій та антипатій у групі; створення позитивного, сприятливого емоційного тла для творчого спілкування й міжособистісної взаємодії, для реалізації потреби людини в підтримці, визнанні, сприйнятті; сприяння самовираженню, самоприйняттю, особистісному зростанню

Вправа «Малюємо на шпалерах»

Цілі: дослідження індивідуальних цілей та потреб; актуалізація доброзичливих міжособистісних відносин.

Завдання: дослідження індивідуальних цілей та неусвідомлених мотивів, потреб, бажань, прагнень; забезпечення емоційної підтримки, «психологічного погладжування»; сприяння розвитку доброзичливості, співпереживання почуттям інших людей; підвищення прагнення розуміння оточуючих та толерантного ставлення до багатоманітності виявів людської індивідуальності.

Вправа «Малюємо ім'я»

Цілі: розвиток професійної ідентичності й самоідентифікації, посилення позитивного образу «Я».

Завдання: розширення рольового репертуару й рольової гнучкості; розвиток здатностей до самоприйняття, саморозкриття, творчого самовираження; сприяння усвідомленню цінності й унікальності власної особистості, розвитку цілісного образу «Я»; актуалізація сприйняття власного здоров'я як професійно-особистісної цінності.

Вправа «Казка про моє життя»

Цілі: розвиток професійної ідентичності й самоідентифікації, посилення позитивного образу «Я».

Завдання: розширення рольового репертуару й рольової гнучкості; розвиток здатностей до самоприйняття, саморозкриття, творчого самовираження; сприяння усвідомленню цінності й унікальності власної особистості, розвитку цілісного образу «Я»; актуалізація сприйняття власного здоров'я як професійно-особистісної цінності.

Провідною мотивацією застосування техніки арт-терапії з метою зниження показників емоційного вигорання, отриманих на констатувальному етапі магістерського дослідження, були визначені такі чинники:

1. Практично кожна людина (незалежно від свого віку, культурного досвіду та соціального становища) може брати участь у арт-терапевтичній роботі, яка не вимагає від неї жодних здібностей до образотворчої діяльності чи художніх навичок. Кожен із нас, будучи дитиною, малював, ліпив та грав. Тому арт-терапія практично не має обмежень у використанні. Немає підстав говорити про наявність будь-яких протипоказань до участі тих чи інших людей в арт-терапевтичному процесі.

2. Арт-терапія є засобом переважно невербального спілкування. Це робить її особливо цінною для тих, хто недостатньо добре володіє мовою, утруднюється у словесному описі своїх переживань, або, навпаки, надмірно пов'язаний із мовленнєвим спілкуванням. Символічна мова є однією з основ образотворчого мистецтва, що дозволяє людині часто більш точно висловити свої переживання, по-новому поглянути на ситуацію та життєві проблеми та знайти завдяки цьому шлях до їх вирішення.

3. Образотворча діяльність є потужним засобом зближення людей, своєрідним «мостом» між фахівцем (психотерапевтом, психологом, педагогом тощо) та клієнтом. Це особливо цінно в ситуаціях взаємного відчуження, при утрудненні в налагодженні контактів, спілкуванні з приводу занадто складного та делікатного предмета.

4. Образотворча діяльність у багатьох випадках дозволяє обходити «цензуру свідомості», тому представляє унікальну можливість вивчення несвідомих процесів, висловлювання і актуалізації латентних ідей і станів, тих соціальних ролей і форм поведінки, які у «витісненому» вигляді чи слабо виражені у повсякденні.

5. Арт-терапія є засобом вільного самовираження та самопізнання. Вона має «інсайт-орієнтований» характер; передбачає атмосферу довіри, високої толерантності та уваги до внутрішнього світу людини.

6. Продукти образотворчої творчості є об'єктивним свідченням настроїв та думок людини, що дозволяє використовувати їх для ретроспективної, динамічної оцінки стану, проведення відповідних досліджень та зіставлень.

7. Арт-терапевтична робота здебільшого викликає у людей позитивні емоції, допомагає подолати апатію та безініціативність, сформувані більш активну життєву позицію.

8. Арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмах саморегуляції та лікування. Вона відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації – розкритті широкого спектра можливостей людини та утвердження індивідуально-неповторного способу буття у світі.

Результати повторного дослідження емоційного вигорання педагогів в експериментальній групі, де застосовувалася описана корекційна програма, засвідчили її ефективність щодо подолання емоційного вигорання педагогів.

Таким чином, впровадження методів арт-корекційної програми, спрямованої на профілактику професійного вигорання педагогів, сприяє відновленню, ресурсу та підтримці оптимального емоційного стану в умовах педагогічної професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сіпко Л. О. Психологічні детермінанти професійного вигорання у працівників соціономічних професій. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5, № 9. С. 220–233.
2. Інжиєвська Л.А. Арт-терапевтичний тренінг: конспект лекцій та робочий зошит для самостійної роботи з дисципліни. Київ : ДВНЗ «УМО», 2014. 96 с.
3. Назаревич В. Я АРТ: практ. посіб. із саморегуляції засобами мистецтва. Київ: ПРИНТХАУЗ, 2020. 180 с.
4. Von Onciul J. ABC of work-related disorders: stress at work. *British Medical Journal*. 1996. № 313. PP. 745–748.
5. West C., Dyrbye L., Shanafelt T. Physician burnout: contributors, consequences and solutions. *J Intern Med*. 2018. №283 (6). PP. 516–529.

УДК 159.923.2

Віта Свиридовська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У сучасній психології склалися неоднозначні підходи до визначення сутності емоцій. Умовно їх можна розглядати як складне явище психіки, пов'язане з різними властивостями та процесами, що характеризують суб'єктивне ставлення, виражене у специфічній формі оцінки. В сучасних дослідженнях фіксується понад два десятки функцій емоцій у розвитку особистості. На перших вікових етапах становлення особистості суттєвим виступає диференційований підхід до визначення функцій емоцій на основі знаку та модальності (страх, гнів, радість), інтенсивність та частота прояву яких характеризують змістову вираженість емоцій. На розвиток емоційної сфери дітей впливають як біологічні, так і соціально-психологічні фактори, а саме: особливості сімейного виховання; неформальність взаємостосунків з іншими дітьми та умови освітнього процесу в дошкільному закладі. [1, 20; 2, 157]

Емоційний розвиток молодшого дошкільника пов'язаний, насамперед, з появою у нього нових інтересів, мотивів і потреб. До змін в емоційній сфері

призводить становлення ієрархії мотивів. Виділення основного мотиву, якому підпорядкована ціла система інших, стимулює сталі й глибокі переживання. Емоційні переживання викликаються не тим фактом, який безпосередньо сприймається, а глибоким внутрішнім змістом, який цей факт набуває у зв'язку із провідним мотивом діяльності дитини. [3, 230]

Традиційна парадигма навчання і виховання в ЗДО відтворює собою тенденцію: діти, у яких в ситуаціях перешкоди превалюють реакції, направлені на захист слабкого Его, власного Я і в недостатній мірі здатні вирішити фруструючу ситуацію, частіше відзначають такі прояви посттравматичного стресу як нав'язливе відтворення. На відміну від них діти, виховані за допомогою особистісно-орієнтованих навчально-виховних технологій, не фіксовані на захисті свого Я, демонструють реакції уникнення.

Ймовірно, що діти, які в першу чергу стурбовані захистом свого Я, частіше страждають від нав'язливого відтворення травматичного досвіду. У дітей в посттравматичному стані відзначаються: підвищена збудливість, підвищені вимоги до оточення і, частіше за все, прагнення зменшити значущість фруструючої ситуації, або очікування, поки вона вирішиться сама собою.

В результаті проведеного емпіричного дослідження емоційно-почуттєвого розвитку дітей, ми побачили, що в порівнянні із дітьми, які відвідують дошкільні навчальні заклади з традиційним підходом до освітнього процесу, діти із дошкільних навчальних закладів, що застосовують особистісно-орієнтовану парадигму, краще розпізнають власні емоційні стани та почуття. Така тенденція є свідченням більш розвиненої адаптованості в маленькій особистості до соціального оточення, на розвиток якої особливу увагу звертають в умовах особистісно-орієнтованого виховання.

Діти, які навчаються в ЗДО з особистісно-орієнтованим підходом до освітнього процесу, більш адаптовані до соціальних норм, є допитливими, комунікабельними та дружелюбними. Також вони є самостійнішими, пізнавально активнішими, вміють знаходити і підтримувати дружні контакти з однолітками та є менш тривожними по відношенню до типових життєвих ситуацій.

Діти, що ходять до садочку з традиційною парадигмою освітнього процесу, відрізняються більше вираженими формами девіантної поведінки. Діти цієї групи в загальному є замкненими та агресивними, мають низький рівень пізнавальної активності, відсторонюються від однолітків, недостатньо адаптовані до соціуму та досить несамостійні. В типових для дитини життєвих ситуаціях вони мають підвищену тривожність.

В час проведення діагностичної діяльності було виявлено, що діти молодшого шкільного віку з високим рівнем тривожності відмічалися боягузливістю та сором'язливістю, ставили багато уточнюючих питань та

чекали на постійні схвалення дослідника. Кілька осіб мали явно виражену нервозність, що виражалася в посмикуванні волосся чи одягу, переминанні пальців та заїканні.

Діти з низькими показниками тривожності, навпаки, виявляли комунікабельність, товариськість, впевнено відповідали на запитання дослідника та жвавіше включалися в опитування.

Таким чином, вищезазначене добре ілюструє те, що на сьогоднішній день особливої актуальності набуває проблема емоційно-почуттєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку, оскільки саме в цьому віці формується базове ставлення до соціуму, до типових життєвих ситуацій та до себе як особистості. Така актуальність обґрунтовує необхідність переходу закладів дошкільної освіти із традиційної парадигми освітнього процесу до особистісно-орієнтованої задля мінімізації ризиків негативних психологічних наслідків для майбутньої особистості та її емоційно-почуттєвої сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мойзріст О. Вивчаємо особливості емоційного стану дитини. *Практичний психолог: Дитячий садок*. 2017. № 9. С. 11 -19.26.

2. Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника : колективна монографія / Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко [та ін.]; за заг. ред. В. Кузя. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 212 с.

3. Терещенко Л.А., Карабаєва І.І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, Том 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. Випуск 33. 2019. С. 214 – 234.

УДК: 159.91

Оксана Ягла

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У МОЛОДІ

У ХХІ столітті прогресує науково-технічна революція, яка впливає практично на усі сфери життя людей здійснюючи вагомий як позитивний так і негативний вплив на людей. Стрімкий розвиток людства вперед спричинив

виникнення багатьох залежностей. Однією з яких виступає інтернет-залежність. Така залежність спостерігається у всіх країнах, де рівень життя не є низьким. Особливо актуальною вона спостерігається у сучасної молоді.

Інтернет-залежність являє собою стійкий стан, який супроводжується спрямованістю мотиваційної сфери особистості на уникнення реальності, що в свою чергу призводить до віртуалізації свідомості. Такий стан як правило є наслідком внутрішньо особистісної та міжособистісної дисгармонії.

Інтернет-залежність може відбуватись на таких двох рівнях: пограничному, тобто коли користування інтернетом у молодих особистостей є в нормі, та у вираженому, при якому спостерігається залежність на високому рівні, яка призводить до патологічних ознак у особистості [1, 10].

Однією з найчастіших причин користування інтернетом у молоді виступають унікальні можливості для швидкої комунікації, самовираження. Така можливість, коли молоді особи створюють віртуальну самопрезентацію себе, дозволяє компенсувати незадоволеність реальним Я.

Науковець А. Голдберг характеризує інтернет-залежність як таку, що несе собою негативний та згубний вплив на молоде покоління. Вона впливає практично на усі аспекти життя здебільшого погіршуючи їх. А саме найбільше на такі сфери особистості, як соціальну, навчальну, побутову, професійну, фінансову. Та водночас користування інтернетом набирає такої актуальності ще й тому, що збільшує загальний рівень свободи. У інтернеті набагато легше та простіше висловлювати свої думки аніж робити це в житті [2, 30]. Здебільшого, коли з'являється інтернет-залежність, то вона сприяє значній регресії користувачів поглинаючи їх у віртуальний світ і тим самим викликаючи бажання уникати реальності.

Якщо у молодих осіб спостерігається інтернет-залежність, то різке припинення користування інтернетом не допоможе позбутись від даної залежності. Для того, щоб її позбутись потрібно встановити допустимий час для користування в мережі та поступово його зменшувати. Комп'ютер, телефон чи інший засіб для користування в інтернеті краще розміщувати подалі, частіше намагатись перебувати у реальності, проводити час з друзями чи прогулюватись на свіжому повітрі. Будь-яка залежність, особливо залежність від інтернету, виступає розвитком багатьох психологічних проблем, які спостерігаються зараз у молоді. Наприклад, схильність до депресії чи суїцидальних думок. Захоплення інтернетом потрібно обов'язково замінювати реальними аналогами [3, 5].

Отже, можна стверджувати, що інтернет-залежність є надзвичайно актуальною у теперішньому часі, яку потрібно вчасно помітити і шукати методи боротьби із нею. Чим більше молоді особистості поринатимуть у

віртуальний світ тим більше вони уникатимуть реальності і матимуть у майбутньому серйозні проблеми, які впливатимуть на усі аспекти життя, включаючи у себе труднощі у комунікації та проявлення себе в житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камінська, О. В. Психологічні основи інтернет-залежності молоді: автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2016. 36 с.

2. Турецька Х. І. Особистісна ідентичність схильних до Інтернет-залежності осіб: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / НАПН України ; Ін-т соц. та політ. психології. Київ, 2011. 225 с.

3. Моцик Р.В. Інтернет-залежність та її вплив на виховання сучасної людини. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2015_18_5

УДК 159.923.2

Олександр Нікітченко

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

КІБЕРБУЛІНГ У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

На сьогодні все частіше комунікації як ділового так і особистого характеру здійснюється у віртуальному просторі. Комп'ютерно-опосередкована комунікація стала невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Люди проводять багато часу, спілкуючись у соціальних мережах, та досить часто надають перевагу саме онлайн-спілкуванню, а не реальному. Через це багато форм мовленнєвої поведінки, наприклад, вербальна агресія, перейшли до віртуального простору. Своєрідна анонімність та комп'ютерна опосередкованість створюють відчуття всездозволеності. Інтернет-простір стає майданчиком для реалізації деструктивної поведінки, а вербальна агресія – невід'ємною її частиною. Тому постає необхідність вивчення специфіки вербальної агресії, зокрема особливостей її вираження у соціальних мережах.

Здебільшого вербальну агресію потрактовують як психолінгвістичне явище, приділяючи особливу увагу співвідношенню понять «конфлікт», «агресія» та мовним засобам вираження вербальної агресії у різних комунікативних ситуаціях. Вербальну агресію визначають як використання

вербальних засобів, що суперечать інституційним і ситуативним нормам комунікації, з метою завдання шкоди комунікативній позиції та самооцінці іншої особи. Тотальна віртуалізація комунікативного простору спричинила використання різноманітних засобів вербальної агресії в інтернет-спілкуванні, зокрема у соціальних мережах.

Однією із найгостріших проблем взаємодії людини з Інтернетом є небезпека зіткнення з агресивними нападами, які називають кібербулінгом. Уперше «кібербулінг» як наукове поняття було запропоновано Bill Belsey як використання інформаційних та комунікаційних технологій для навмисної, неодноразової та ворожої поведінки особи або групи, спрямованої на образу інших людей [5]. Кібербулінг – це напади з метою нанесення психологічної шкоди (знуцання у віртуальному просторі, жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити іншу людину), які здійснюються через електронну пошту, розгортаються в чатах, на веб-сайтах, в соціальних мережах; діють через текстові повідомлення (смс) або через зображення (фото, відео). До кібербулінгу відносять також терор за допомогою мобільного телефонного зв'язку. Кібербулінг кидає новий виклик суспільству, адже він начебто і не є реальним, але шкода, яку він завдає – повністю реальна.

Наукове визначення поняття кібербулінгу зіштовхується із низкою проблем:

а) різноманіття технологій, опосередкування комунікацій котрі визначають віднесення дій до кібербулінгу;

б) залежність визначення від учасників, залучених до булінгової взаємодії (так, дії, вчинені дорослими по відношенню до дітей, зазвичай не називаються кібербулінгом);

в) віртуальний терор може бути прямим (атаки у вигляді відправки погрозливих чи образливих листів на адресу жертви), а також непрямим, за дорученням (коли використовуються інші люди для того, щоб дошкулити жертві). В останньому випадку людям може бути і невідомо, що вони долучені саме до терору, наприклад, вони «клікають» потрібний символ на сайті, а зламана програма в цей час відправляє з їхньої адреси іще одне знуцальне повідомлення жертві.

Особливо гострою проблема кібербулінгу є серед дітей та підлітків. Так, за даними Українського інституту досліджень екстремізму з проявами булінгу та кібербулінгу всередньому стикається близько 8 з 10 українських школярів. Дослідження, проведені UNICEF, засвідчили, що в Україні близько 50% підлітків визнали, що були жертвами кібербулінгу, а кожна третя дитина через кібербулінг мала пропуски занять у школі. За результатами анонімного опитування 75% підлітків підтвердили те, що Instagram, TikTok та Snapchat є основними соціальними платформами для цькування [1].

Український психолог Л. Найдьонова вважає, що кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [3, с. 34].

Отже, кібербулінг – це набір різних форм поведінки. На мінімальному полюсі континууму знаходяться жарти, які навіть неможливо розпізнати як булінг. Вони можуть перерости в загрозливу форму, а можуть залишитися невдалим жартом. На іншому ж, радикальному полюсі – психологічний віртуальний терор завдає непоправної шкоди, нищить здоров'я жертви, призводить до суїцидів та смерті. Ключовим для визначення булінгу є розуміння, що така багаторазово повторювана агресивна поведінка має довільний (а не випадковий, мимовільний) характер, містить задум нашкодити людині і базується на дисбалансі влади (фізичної сили, соціального статусу в групі). Здобуття чи утримання будь-якої форми нерівності, соціальної ізоляції, відчуження, виключення з комунікації тощо – це внутрішня прихована суть будь-якого булінгу. Кібербулінг – це форма боротьби за владу в широкому сенсі цього слова, і, як право, домінувати над іншими, і, як право, впливати, впорядковувати життя інших.

Кібербулінг, як континуум різних форм проявів жорстокості у віртуальному просторі, має соціально-психологічну природу і базується на засвоєнні підлітками законів соціальної нерівності і боротьби за владу. Профілактика кібербулінгу сприяє формуванню загальної готовності дитини до конструктивної взаємодії в сучасному складному соціумі з почуттям власної гідності. Знищити повністю кібербулінг, як і традиційний дитячий булінг, принципово неможливо, але це не означає, що дорослі можуть ігнорувати це явище, відсторонюватись від регулювання підліткових конфліктів. Профілактична робота дає змогу зменшити страждання і довготривалі негативні психологічні наслідки жертв цькування, запобігти ескалації терору і непоправних трагедій.

Розпізнавання недостовірної інформації в інтернеті для навчально-дослідницької діяльності школярів і вчителів має стати невід'ємною складовою формування в учнів інформаційної компетентності. За допомогою сучасних педагогічних технологій таке навчання можна зробити не тільки корисним, а й цікавим і захоплюючим для учнів. Для цього важливо проаналізувати, адаптувати і врахувати досвід зарубіжних колег та напрацьовувати власний досвід, здійснювати наукові дослідження для вироблення відповідних рекомендацій. Також, зважаючи на «бідність» україномовного дитячого сегменту інтернету, педагогам, ученим і освітнім політикам слід посилити роботу щодо розроблення цікавого, розвивального та надійного інтернет-контенту для здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження UNICEF: Які вони, українські підлітки: про соцмережі, секс, алкоголь, спорт, довіру до батьків та друзів. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/05/22/236974/> 2020.
2. Корольчук М. Діти в Інтернеті: реальні загрози віртуального світу: веб-сайт. URL: <https://learning.ua/blog/201811/dity-v-interneti-realni-zahrozy-virtualnoho-svitu/>
3. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : методичні рекомендації / упоряд. Л. Найдьонова. Київ: НАПН. 2015. 80 с.
4. Український інститут дослідження екстремізму: веб-сайт. URL: <http://uire.org.ua/category/zahody-uk-uk/page/2/>
5. Belsey B. Cyberbullying: An Emerging Threat to the «Always On» Generation. URL: <http://www.cyberbullying.>

УДК: 364.043.4

Дмитро Бугера

*здобувач вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ

Актуальність дослідження визначається тим, що сучасний світ сповнений численними суперечностями, загрозами та соціальними ризиками для життя та безпеки різних груп населення. Процес розвитку суспільства вимагає пошук нових форм для вирішення наявних соціальних проблем та запобігання потенційних деструктивних наслідків.

Станом на сьогодні проблема впровадження інновацій у сфері соціальної профілактики та корекції малодосліджені, оскільки практика їх використання доволі складна й суперечлива. Проте, деякі аспекти інновацій у сфері соціальної профілактики й корекції висвітлені у працях О. Безпалько., М. Павловської, І. Сергієнка, В. Шахрая.

Метою соціальної профілактики є запобігання, мінімізація та зупинення негативних соціальних явищ та їх наслідків у суспільстві. Суть соціальної корекції полягає у виправленні особливостей соціально-психологічного характеру, котрі не відповідають загальноприйнятим соціальним моделям і стандартам.

Соціальну профілактику, залежно від ступеня розвитку соціальної проблеми, класифікують на первинну, вторинну та третинну. Її завданнями є: попередження виникнення та загострення проблем або негативних явищ; здійснення впливу на формування позитивних ціннісних орієнтацій та безпечної поведінки; мінімізація ризику повторення проблем, а також адаптація, інтеграція, ресоціалізація та реінтеграція отримувачів цієї соціальної послуги [2; 3].

Соціальна корекція здійснюється за такими напрямками: соціальна корекція взаємодії клієнта з оточенням; корекції соціальних наслідків психологічної проблеми, погіршення соціального статусу; корекція поведінки, соціальних взаємин у конфліктних ситуаціях. Ці напрями спрямовані на відновлення якостей соціального суб'єкта, їх компенсацію чи виправлення, а також на активізацію позитивних орієнтацій [7].

Таким чином, інновації у сфері соціальної профілактики й корекції повинні бути інклюзивними, охоплювати різні категорії та цільові групи соціальної роботи, економними за часом і матеріалами, демократичними й перспективними, та спрямованими на підвищення активної життєвої позиції набувача соціальних послуг.

Однією із інноваційних форм соціальної профілактики є форум-театр. Зазвичай це сценічна вистава, котра розглядає конкретну соціальну проблему, а кожен учасник виконує певну соціальну роль. Основна його особливість полягає в тому, що форум-театр базується на взаємодії акторів й глядачів, які розкривають соціальну проблему. Головним героєм є "жертва", а інші – його оточення: сім'я, школа, робота тощо. У цьому заході кожен охочий може розробити модель поведінки у складній життєвій ситуації і наочно продемонструвати приклад вирішення проблеми. Кількість учасників залежить від конкретної соціальної проблеми. Важливу роль відіграє ведучий, який може після вистави шляхом анкетування з'ясувати рівень усвідомлення вирішення обраної проблеми [5, 169-170].

Форум-театр сприяє особистісному зростанню, формуванню безпечної поведінки, розвитку уміння співпрацювати й запобігати виникненню проблемних і конфліктних ситуацій, проте є малоефективним у великих групах та потребує багато часу для реалізації.

Соціально-психологічний театр, як метод соціальної корекції, передбачає включення в події вистави глядачів, які цю виставу дивляться. Цей метод дещо схожий на форум-театр, проте ґрунтується на зануренні у минулий досвід та опитуванні глядачів. За основу вистави береться проблемна ситуація, яка виникла у житті головного героя. Шляхом опитування й виконання певних ролей під час вистави знаходиться вихід із пропонованої ситуації. У результаті роботи соціально-психологічного театру формуються уміння й навички

безпечної поведінки, комунікації та співпраці, здатність до інформування незахищених категорій населення, соціальний досвід [1, 89-90].

Достатній потенціал у сфері соціальної профілактики й корекції мають інтерактивні настільні, ситуаційні, рольові та комп'ютерні гри. Ігри спрямовані на отримання нового досвіду соціальної поведінки, яка допоможе зрозуміти, як саме діяти в різних життєвих ситуаціях. Прикладом можуть бути такі ігри, як «Володар кілець», «Я і конфлікти», «Крок за кроком», «СТОП насильству!» Так, метою профілактичної настільної карткової гри «СТОП насильству!» є формування розуміння феномену насильства та жорстокого поводження із дітьми та ознайомлення учасників із методами попередження насильства та елементів захисту від нього [4, 59].

Інноваційна методика «Жива бібліотека» дозволяє запобігати поширенню стереотипів та стигматизації у громаді. Така методика може стати поштовхом до зміни життя, оскільки на ці зустрічі запрошуються громадські активісти, якотрі досягли певного успіху. Одну живу книгу зазвичай читають впродовж 30 хвилин, а потім переходять до іншої. Для проведення цієї методики необхідний великий простір, модератор, який слідкує за часом, 4–5 героїв із цікавими життєвими історіями, пов'язаними із соціальними проблемами, та 20–25 учасників проєкту, а також широке коло фахівців із соціальної роботи та волонтерів. Найяскравішими прикладами можуть бути такі «живі книги» (учасники соціальних проєктів), які є внутрішньо переміщеними особами або військовослужбовцями, оскільки їхні життєві історії завжди викликають зацікавленість [6, 158].

В останні роки набули популярності такі сучасні профілактичні й корекційні масові заходи та акції, як соціальні фестивалі, відеоклуби, конкурси, квести, вуличні ходи/пробіги. Основним недоліком масових заходів є складність організації та неекономність.

Таким чином, у сфері соціальної профілактики та корекції інновації відіграють значну роль, оскільки із розвитком суспільства стають актуальними й нові соціальні проблеми, що вимагають сучасних підходів. Недоліками наявних інновацій (театральних та ігрових форм, «живої бібліотеки» та масових заходів) є складність організації, неекономність за часом, низька ефективність у великих групах. Проте, у малих групах вони є найбільш ефективними щодо формування соціальної безпечної поведінки й корекції девіантних проявів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюк Т., Размолодчикова І. В. Соціально-психологічний театр як інноваційна технологія соціальної роботи. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 33. Т.2. С. 88-91.

2. Гірняк А. Н., Лях М. І. Соціальний проєкт: «Центр налагодження толерантних взаємин у студентському середовищі». *Психологія і суспільство*. Спецвипуск. 2014. Т.2. С. 69-84.

3. Про затвердження державного стандарту соціальної послуги профілактики: Наказ Міністерства соціальної політики України від 10. 09. 2015 р. № 912: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>.

4. Дідик. Н. М. Соціально-педагогічна та психологічна профілактика агресивності підлітків. Deputy Editor-in-Chief, 2019, С. 59.

5. Новгородський Р. Г. Форум-театр як інтерактивна форма профілактики соціальних проблем. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*, 2014. С. 168-171.

6. Солнишкіна А. Практичні аспекти імплементації державного стандарту соціальної послуги профілактики. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022, №1 (8). С. 152-159.

7. Тюття Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. К.: Знання, 2014. 575 с.

УДК 342.7:316.4

Еріка Ботвинська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ YOUTUBE НА ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Класичні дитячі розваги на телебаченні та кіно для новітніх поколінь все частіше замінюються величезною різноманітністю контенту, доступного через YouTube. Дедалі частіше, обговорюючи своє майбутнє, діти відповідають, що хочуть бути ютуберами чи стрімерами на Twitch.

Багато дітей, які мають серйозні обмеження на доступ до відеоігор, практично не мають контролю або обмежень на те, що вони дивляться на YouTube. Незважаючи, що YouTube є дивовижним ресурсом і джерелом розваг, ця платформа має суттєві недоліки та ризики, і батьки повинні бути в курсі того, що їхні діти дивляться на YouTube! Попри те, що існує кілька різних успішних жанрів YouTube, багато дітей, які дивляться YouTube, швидше за все, стежитимуть за декількома різними влогерами YouTube (відеооблогерами). Ці артисти встановлюють тісні стосунки зі своїми фанатами, і, в свою чергу, багато дітей також мають дуже тісні зв'язки зі своїми улюбленими

знаменитостями YouTube. Ці відносини відомі як «парасоціальні відносини» і активно культивуються творцем через видимість автентичності та доступності, якою б не була ця видимість автентичності [1].

Google виявив, що 70% підлітків повідомили про кращу взаємодію зі знаменитостями YouTube, ніж із традиційними знаменитостями; не тільки це, а й 40% підлітків повідомили, що вони вважають, що їхній улюблений креатур на YouTube розуміє їх краще, ніж їхні справжні друзі [2]. Однак, з погляду креатора, зв'язок зі своїми глядачами обов'язково є зв'язком між виробником продукту та споживачем, оскільки багато людей YouTube отримують свій дохід залежно від кількості переглядів та своїх передплатників [3].

Звичайний креатор наприкінці будь-якого відео на YouTube каже: «Став вподобайку, підпишись та прокоментуй відео», спонукаючи глядачів безпосередньо взаємодіяти з відео та просувати відео в рамках алгоритму рекомендацій YouTube. На YouTube, на жаль, є одні з найтоксичніших розділів – це “коментарі”, навіть якщо самі відео можуть бути прийнятними для дітей, то коментарі можуть взагалі не бути такими [4]. Крім того, видимість автентичності означає, що спонсорство продукту та реклама, що надається креаторами на платформі, мають тенденцію виглядати більше як справжні рекомендації, такі як рекомендації, які ви отримали від друга, а не як оплачена реклама. А є погані креатори, які загрожують алгоритму YouTube. YouTube Kids було створено в 2015 році з метою забезпечення безпечного вмісту для маленьких дітей; він швидко набув популярності та збирає 11 мільйонів переглядів щотижня. Значна частина вмісту, створеного виключно для дітей на платформі, створюється ботами, часто з такими назвами, як «Wrong Heads Disney Wrong Ears Wrong Legs Kids Learn Colours Finger Family Nursery Rhymes» для того, щоб обіграти алгоритм для максимальної видимості. У своїй найбільш доброзичливій формі ці відео заповнюють результати пошуку для дітей і на YouTube Kids, забираючи значну кількість доходу від реклами та заохочуючи дітей переглядати та переглядати їхній вміст. Креатори навмисно створюють насильницький, тривожний контент, в надії проскочити алгоритми YouTube Kids. Такий контент присутній на платформі YouTube Kids з моменту її запуску в 2015 році [5].

Bridle (2017) знайшов контент, створений як людьми, так і роботами, у якому використовувалися зручні для дітей персонажі, такі як Свинка Пеппа та супергерої Marvel, і вставляли їх у надзвичайно жорстокі та тривожні ситуації, наприклад, коли Пеппа п'є відбілювач або з'їдає свого батька! Те, що спочатку створюють люди, поширюється на веб-сайті за допомогою створення ботів і алгоритму рекомендацій, так що сотні таких відео можна створювати на тиждень. Хоча в 2017 році YouTube намагався очистити велику частину цього

вмісту, щохвилини на платформу завантажується чотириста годин відео, і, на жаль, протягом останніх місяців такі типи відео залишаються популярними на платформі. Ці відео навмисно створюються, щоб пройти повз алгоритми YouTube Kids, і спеціально створені, щоб травмувати та образити дітей, які переглядають [6].

Orphanides (2018) виявив, що потрібно було тринадцять кліків рекомендованих пов'язаних відео, щоб перейти від законного дитячого вмісту BBC до тривожного вмісту, у якому зображені дитячі герої, які вмирають через самогубство, і що функції, включені в програму YouTube Kids, були недостатніми для фільтрації цього вмісту. завчасно та за блокування повторного перегляду вмісту.

Незважаючи на очевидні та значні ризики, пов'язані з необмеженим і неконтрольованим доступом до YouTube, у платформи також є багато переваг. Перш за все, є мільйони годин безкоштовного, пізнавального та розважального контенту для дітей. YouTube також є неймовірним ресурсом для самонавчання. Незліченні інструкції та навчальні ресурси на веб-сайті можуть допомогти навчитися готувати, займатися спортом, ремонтувати предмети домашнього вжитку, майструвати, танцювати тощо [7]. Пов'язаний з навчанням і навчальний контент на YouTube збирає 500 мільйонів переглядів щодня, і щодня поширюється мільйон навчальних відео [8]. Сильною стороною YouTube є розважальний характер навчального контенту на платформі. Вони часто показують цікавих персонажів або яскраві мультфільми, і учні можуть вчитися у вчителя, чий стиль підходить їм і в їхній вільний час. Деякі надзвичайно успішні спортсмени та митці навчалися своєму ремеслу на YouTube.

У 2017 році Королівське товариство громадської охорони здоров'я Великої Британії провело опитування серед молоді щодо використання ними соціальних мереж, переваг і шкоди. YouTube був єдиною платформою соціальних мереж, яка, як повідомлялося, мала позитивні переваги для молодих користувачів, а Facebook, Snapchat, Instagram і Twitter мали загальний негативний вплив на користувачів віком від 14 до 24 років! Повідомлялося, що YouTube покращує їхнє розуміння досвіду інших, доступ до експертної інформації про здоров'я, емоційну підтримку, позитивно впливає на депресію, тривогу та самотність, а також надає їм ефективний вихід для самовираження, розвитку самоідентичності та побудови спільноти. Однак повідомлялося, що YouTube значно негативно впливає на їхній сон.

Позитивний вплив соціальних мереж може включати зміцнення дружби, щирі підтримку та можливість підліткам творити добро. Як і більшість видів медіа, діти мають переглядати YouTube у помірних кількостях і під наглядом

батьків. Деякі розумні підходи до мінімізації шкідливого вмісту включають вимкнення автоматичного відтворення на YouTube і створення списків відтворення відповідного вмісту; моніторинг історії переглядів на YouTube також дозволить батькам визначити, чи не проскочив неприйнятний контент. На просторах YouTube може бути більше потенційно шкідливого вмісту, ніж на телебаченні чи у відеоіграх, призначених для дітей, тому шаблон у багатьох сім'ях, коли вони уважно стежать за іграми та телебаченням і вільним переглядом YouTube, було б добре змінити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ellis L. (2018, September 11). YouTube: Manufacturing Authenticity (For Fun and Profit!) [Video file]. Retrieved from the YouTube website. URL: <https://youtu.be/8FJEtCvb2Kw>

2. Oeil-Hart C., & Blumenstein, H. (2016, July). Why YouTube stars are more influential than traditional celebrities. Retrieved from the Think with Google website. URL: <https://www.thinkwithgoogle.com/consumer-insights/youtube-stars-influence/>

3. Jensen K. T. (2018, August 31). We池e All Neighbors Now: Mr. Rogers and YouTube Culture. Retrieved from the Geek.com website. URL: <https://www.geek.com/movies/were-all-neighbors-now-mr-rogers-and-youtube-culture-1750905/>

4. Tait A. (2016, October 26). Why are YouTube comments the worst on the internet? Retrieved from New Statesmen America website. URL: <https://www.newstatesman.com/science-tech/internet/2016/10/why-are-youtube-comments-worst-internet>

5. Alexander J. (2017, December 8). YouTube Kids has been a problem since 2015 Why did it take this long to address? Retrieved from the Polygon website. URL: <https://www.polygon.com/2017/12/8/16737556/youtube-kids-video-inappropriate-superhero-disney>

6. Maheshwari S. (2017, November 4). On YouTube kids, startling videos slip past filters. Retrieved from the New York Times website. URL: <https://www.nytimes.com/2017/11/04/business/media/youtube-kids-paw-patrol.html>

7. Cosmic. (2017, August 3). Using YouTube to learn new skills. Retrieved from Cosmic website. URL: <https://www.cosmic.org.uk/blog/using-youtube-learn-new-skills>

8. Ducard, M. (2017, May). What brands can learn from educational content on YouTube. Retrieved from the Think with Google website. URL: <https://www.thinkwithgoogle.com/advertising-channels/video/educational-content-youtube-learning/>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Одним із актуальних завдань сьогодення є вивчення можливостей застосувань «людського фактору» в діяльності соціального працівника, чим і займаються перш за все гуманітарні науки, зокрема психологія. Володіння психологічними знаннями полегшує працю людини, допомагає їй регулювати та будувати свої взаємовідносини з іншими, глибше розуміти мотив вчинків людей, пізнавати об'єктивну дійсність, правильно її оцінювати використовувати результати пізнання на практиці. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного узагальнення проблем психологічного забезпечення соціального працівника в діяльності у різноманітних сферах соціальної служби, потребами практики щодо використання спеціальних психологічних знань, необхідністю систематизації наявного досвіду застосування здобутків психологічної науки. Є потреба проаналізувати проблеми взаємозв'язку застосування спеціальних психологічних знань в діяльності соціального працівника, закономірності й особливості залучення вказаних знань на різних етапах професійної діяльності, а також розглянути проблеми професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, які здатні надавати психологічну та соціальну допомоги різним категоріям громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах [1, 64].

У сучасній науці склалося розуміння соціальної роботи як професійної діяльності, де невід'ємною частиною загальної професійної компетентності є психологічна відповідність соціального працівника, що визначається прагненням допомогти людині чи групі людей, забезпечити їх існування та соціальну взаємодію, підтримати почуття власної гідності людини, розвивати її особистісну і соціальну відповідальність. Психологічна компетентність, у свою чергу, припускає можливості розуміти і брати до уваги у повсякденній практичній діяльності психічні й особистісні особливості людини, умови її життєдіяльності та спілкування, а також можливості використання відповідних знань і вмінь для діагностики, психологічної корекції та всебічної допомоги різним категоріям населення. Психологічна компетентність соціального працівника є неможливою за відсутності сформованої рефлексивної позиції щодо особистісних можливостей, яка дозволяє визначити межі своїх знань і

вмінь у конкретних ситуаціях. Саме тому органічною та обов'язковою складовою психологічної компетенції соціального працівника є адекватна самодіагностика – усвідомлення себе як особистості, своїх можливостей, засобів взаємодії та допомоги у різних ситуаціях, що виникають у соціальній роботі [2, 31]. Цьому сприяє досвід набутий у вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку фахівців у цій галузі. Слід зазначити, що забезпечення психологічними знаннями майбутнього соціального працівника складається із двох напрямків або двох етапів. По-перше, це комплекс дисциплін з основ загальної та соціальної психології, спрямований на засвоєння студентами нових знань та вмінь і формування необхідних навичок. По-друге, сукупність різноманітних дисциплін, що озброюють психологічними знаннями майбутнього соціального працівника і забезпечують засвоєння психологічних основ соціальної роботи.

Вивчення фахових дисциплін дає змогу студентам познайомитися з тим, яким чином здобуті ними на першому етапі знання можуть бути використані на практиці для адекватного розуміння тих суб'єктів професійної взаємодії, які найчастіше стають клієнтами соціального працівника. Так, вивчення у межах цього напрямку психологічних особливостей різних вікових періодів розвитку та їх урахування у соціальній роботі з відповідними віковими групами дозволяє використати знання, здобуті у руслі вікової психології, у професійну свідомість майбутнього фахівця, завжди пам'ятати і брати до уваги той факт, що людина протягом усього життя змінює не тільки біологічну форму, а й внутрішній зміст, тому кожному віку притаманні свої цілі та завдання, свої основні суперечності, своя провідна діяльність, засоби спілкування і самопізнання, які призводять до розвитку психіки через відповідні новоутворення.

Вивчення психологічних особливостей соціальної роботи з різними категоріями населення зумовлене необхідністю знайомства майбутнього соціального працівника з психологічними характеристиками різних груп населення, які потребують надання їм соціальної допомоги, та особливостями методів цієї допомоги. Наприклад, однією категорією осіб та груп населення, що виступають клієнтами соціальної роботи, є біженці та переселенці, тому знання стану та причин вимушеної міграції, соціально-психологічних особливостей цих груп населення, психологічних чинників та труднощів їх пристосовування до нових умов життя, дозволяють створювати і впроваджувати ефективні системи соціально-психологічної допомоги та підтримки з метою всебічної подальшої адаптації вимушених переселенців.

Досліджуючи процеси формування особистості соціального працівника, більшість зарубіжних та вітчизняних учених вважають, що, незалежно від того, де та у якому напрямку буде проводитися соціальна робота, соціальний

працівник повинен уміти чітко визначати сутність соціально-психологічних проблем клієнтів, опрацювати відповідний план дій, забезпечувати практичну реалізацію плану та давати правильну оцінку результатам виконаної роботи. Велике значення при підготовці соціальних працівників, як представників професії групи «людина-людина», набуває формування практичної складової їх професійної компетентності. Адже, специфіка підготовки фахівців з соціальної роботи вимагає формування ґрунтовних практичних навичок та розуміння студентами того факту, що діяльність соціального працівника полягає не у роботі з документацією, нормативними інструкціями і положеннями, а в орієнтації цієї професії на роботу з людьми. Саме тому в основі професійної підготовки спеціаліста з соціальної роботи лежить не тільки виконавча та інструментальна підготовка, що містить формування знань, умінь та навичок в освітніх закладах, а й психологічна готовність – засвоєння майбутньої ролі соціального працівника у системі трудової діяльності [2, 33].

Отже, проблема оптимізації підготовки фахівців у сфері соціальної роботи є дуже актуальним, складним та багатоплановим завданням, оскільки у процесі щоденної практичної роботи соціальний працівник зустрічається із різноманітними соціальними проблемами клієнтів, розв'язання яких потребує глибоких знань та умінь у відповідних напрямках, які є підґрунтям соціальної роботи з різними категоріями населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лігоцький А. Особливості психологічної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. №1 (10). С. 64-68. URL: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/download/143/142>
2. Бацилева О. В. Психологічні аспекти підготовки соціальних працівників, 2014. *Збірник наукових праць «Психологічні науки»*. Київ. 2014. №2.12 (103). С.30-35. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/8_20.pdf

УДК 159.9

Аліса Міловідова

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
ЗВО «Український католицький університет» (Україна)*

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ КПТ-ІНТЕРВЕНЦІЙ СЕРЕД ОСІБ З СОЦІАЛЬНИМ ТРИВОЖНИМ РОЗЛАДОМ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ВПЛИВУ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ

Сучасні дослідження в рамках соціального тривожного розладу вказують на вагомість фактору впливу травматичного досвіду: як такого, що містить загрозу для життя або здоров'я особи, так і соціальної травми: емоційного насильства, нехтування, тощо. Когнітивно-поведінкова терапія має доказову базу ефективності лікування СТР, однак дуже мало досліджень беруть до уваги фактор травмуючого досвіду у осіб з цим діагнозом.

Було проаналізовано статті з 4 баз даних: ClinicalKey, PubMed, ResearchGate, Cochrane. З понад 3000 статей, індексованих цими базами, 36 було відібрано за назвою та резюме, однак лиш 4 дослідження задовільнили критеріям включення та виключення. Дані з них було синтезовано за допомогою структурованої таблиці. Даний огляд літератури, проведений за принципами та моделлю системних оглядів PRISMA, взяв на мету вивчити наявні докази ефективності різних видів інтервенцій, базованих на принципах КПТ для осіб з соціальним тривожним розладом, що зазнали впливу травматичного досвіду. Також метою є оцінка впливу важкості та форми травматичного досвіду на результативність інтервенцій.

Вибірки оглянутих досліджень склалися з повнолітніх осіб, які відзначили вплив травматичного досвіду різного характеру. В більшості досліджень [6], [8], [9] учасники мали встановлений діагноз соціального тривожного розладу, який підтвердився на етапі відбору учасників. Одне дослідження не містить даних щодо діагнозу учасників, але містить виміри соціальної тривоги до і після інтервенції, як і всі інші дослідження. Зафіксований травматичний досвід учасників мав різні форми, здебільшого, не фізичного насильства.

Два дослідження відзначають ефективність проведених технік одразу після завершення інтервенції [6], [9] та одне містить дані щодо стабільності результатів в часі [9]. Варто зазначити, що обидва дослідження фокусували увагу на техніці імаджинативної рескрипції, а також мали найменші за розміром вибірки. Ще два дослідження [7], [8] не показали статистично значущого зниження показників за шкалами соціальної тривоги. Дослідження [7], [8], [9] вказують на відсутність зв'язку між тяжкістю чи формою травматичного досвіду та ефективністю проведених інтервенцій.

Враховуючи обмеження в кількості знайдених публікацій і невеликі розміри вибірок, отримані результати можна інтерпретувати, як попередню оцінку ефективності різних інтервенцій, базованих на принципах КПТ. Техніка імаджинативної рескрипції (IR), ефективність якої відзначається в терапії ПТСР [11], показала себе доволі ефективною в терапії соціального тривожного розладу на невеликих за обсягом вибірках. Однак, терапія когнітивної обробки (СРТ), ефективність якої також відзначається в роботі з

травмою і ПТСР [17], не показала статистично значущих змін в показниках соціальної тривоги. Цікавою є знахідка, що здебільшого, травматичний досвід не впливав на результативність інтервенцій, хоча значно модифікував тяжкість перебігу розладу.

Отже, зв'язок між травматичним досвідом різної форми та характером перебігу соціального тривожного розладу, що прослідковується в багатьох дослідженнях, вказує на важливість діагностики коморбідних розладів і збору анамнезу життя щодо травмуючих подій при розробці та впровадженні терапевтичних інтервенцій. Варто дослідити ефективність висвітлених інтервенцій на більших вибірках для підтвердження чи спростування результатів. Також можливе подальше випробовування методів, ефективність яких підтверджена в роботі з ПТСР, для осіб з соціальним тривожним розладом. Рекомендовано враховувати фактор наявності і форми травматичного досвіду в подальших дослідженнях ефективності інтервенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Table 16, DSM-IV to DSM-5 Social Phobia/Social Anxiety Disorder Comparison - DSM-5 Changes - NCBI Bookshelf. National Center for Biotechnology Information. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK519712/table/ch3.t12/> (date of access: 23.10.2022).

2. Social Anxiety Disorder. Elsevier. 2022. URL: https://www.clinicalkey.com/#!/content/derived_clinical_overview/76-s2.0-B978032375570200847X (date of access: 23.10.2022).

3. Avramchuk O., Plevachuk O., Suvalo O. Social avoidance as a pathogenetic link between social anxiety disorder and post-traumatic experience: the review. *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*. 2022. Vol. 66, no. 1. URL: <https://doi.org/10.25040/ntsh2022.01.10> (date of access: 23.10.2022).

4. Аврамчук О. С. Клініко-психологічні особливості осіб з ознаками соціально тривожного розладу, який асоціюється з травматичним досвідом. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2021. Т. 6, № 3. URL: <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/3174/326-Article%20Text-2991-1-10-20220123.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

5. Recommendations. Social anxiety disorder: recognition, assessment and treatment. Guidance. The National Institute for Health and Care Excellence. URL: <https://www.nice.org.uk/guidance/cg159/chapter/Recommendations#interventions-for-adults-with-social-anxiety-disorder-2> (date of access: 23.10.2022).

6. Rescripting Social Trauma: A Pilot Study Investigating Imagery Rescripting as an Adjunct to Cognitive Behaviour Therapy for Social Anxiety Disorder / A. R.

Norton et al. *Cognitive Therapy and Research*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/s10608-021-10221-9> (date of access: 23.10.2022).

7. Thorisdottir A. S., Asmundson G. Internet-delivered cognitive processing therapy for individuals with a history of bullying victimization: a randomized controlled trial. *Cognitive Behaviour Therapy*. 2021. P. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1080/16506073.2021.1938663> (date of access: 23.10.2022).

8. Childhood maltreatment and response to cognitive behavioral therapy among individuals with social anxiety disorder / L. C. Bruce et al. *Depression and Anxiety*. 2013. Vol. 30, no. 7. P. 662–669. URL: <https://doi.org/10.1002/da.22112> (date of access: 23.10.2022).

9. Lee S. W., Kwon J.-H. The efficacy of Imagery Rescripting (IR) for social phobia: A randomized controlled trial. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*. 2013. Vol. 44, no. 4. P. 351–360. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2013.03.001> (date of access: 23.10.2022).

10. Романчук О. І. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії. *NeuroNEWS*. 2012. № 1(36). URL: [https://neuronews.com.ua/ua/archive/2012/1\(36\)/article-586/psihotravma-ta-sprichineni-neyu-rozlad-i-proyavi-naslidki-y-suchasni-pidhodi-do-terapiyi#gsc.tab=0](https://neuronews.com.ua/ua/archive/2012/1(36)/article-586/psihotravma-ta-sprichineni-neyu-rozlad-i-proyavi-naslidki-y-suchasni-pidhodi-do-terapiyi#gsc.tab=0).

11. Bosch M., Arntz A. Imagery Rescripting for Patients With Posttraumatic Stress Disorder: A Qualitative Study of Patients' and Therapists' Perspectives About the Elements of Change. *Cognitive and Behavioral Practice*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2021.08.001> (date of access: 23.10.2022).

12. Associations of early childhood adversities with mental disorders, psychological functioning, and suitability for psychotherapy in adulthood / E. Heinonen et al. *Psychiatry Research*. 2018. Vol. 264. P. 366–373. URL: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.04.011> (date of access: 23.10.2022).

13. Avramchuk O. Social anxiety disorder: relevance and perspectives. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2018. Vol. 3, no. 3. P. e0303103. URL: <https://doi.org/10.26766/pmgp.v3i3.103> (date of access: 23.10.2022).

14. Social trauma and its association with posttraumatic stress disorder and social anxiety disorder / A. S. Bjornsson et al. *Journal of Anxiety Disorders*. 2020. Vol. 72. P. 102228. URL: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102228> (date of access: 23.10.2022).

15. Childhood trauma and current psychological functioning in adults with social anxiety disorder / J. R. Kuo et al. *Journal of Anxiety Disorders*. 2011. Vol. 25, no. 4. P. 467–473. URL: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2010.11.011> (date of access: 23.10.2022).

16. Exhibit 1.3-4, DSM-5 Diagnostic Criteria for PTSD - Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services - NCBI Bookshelf. National Center for

Biotechnology Information. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207191/box/part1_ch3.box16/ (date of access: 23.10.2022).

17. Cognitive Processing Therapy (CPT). URL: <https://www.apa.org/ptsd-guideline/treatments/cognitive-processing-therapy> (date of access: 23.10.2022).

УДК : 364.6

Тетяна Зелена

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ КЛІЄНТІВ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Соціальний захист – це одна з найважливіших сфер розвитку суспільства, адже він покликаний в цілому забезпечити створення умов для гідного життя і вільного розвитку людини. За сприяння соціального захисту населення відбувається підвищення суспільного добробуту і соціально-політична стабільність держави, оскільки заснований на системі таких найважливіших принципів як: гуманізм, соціальна справедливість, системність, відкритість, демократичність [3].

Сьогодні існує потреба у нових механізмах, формах і методах реалізації соціального захисту, які б ґрунтувалися на наданні населенню територіальних громад необхідного комплексу соціально-правових послуг. Усі вони мають безперечно виходити з положень ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1], тому діяльність територіальної громади, загалом, та її соціальних органів, зокрема, мають бути спрямовані на надання необхідної допомоги кожній людині, яка знаходиться у складній життєвій ситуації.

Під соціальним захистом у територіальній громаді слід розуміти сукупність економічних, правових та соціальних гарантій громадян для досягнення соціально-прийняттого рівня життя членів громади [3]. Таким чином, одним із основних завдань соціального захисту населення, яке становить основу тієї чи іншої територіальної громади, є надання економічної, соціальної та правової підтримки тій його частині (групі)/окремій людині, що потрапили у складні життєві обставини під впливом різних факторів:

безробіття, бездомність, інвалідність, малозабезпеченість, похилий вік, втрата рухової активності/пам'яті, шкода завдана тимчасовою окупацією, бойовими діями, пожежею, катастрофою, стихійним лихом, терористичним актом тощо [2].

Класифікатор соціальних послуг, який затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 р. № 429, містить перелік простих і комплексних соціальних послуг, що полягають не лише у створенні житлових, майнових, психологічних, транспортних послуг, послуг з працевлаштування, розвитку навичок із самообслуговування тощо, але й правових. Прикладом простих соціальних послуг наведемо «інформування» (код 001.0), що полягає у наданні різного роду інформації, в тому числі й щодо отримання правової допомоги. Що стосується комплексних, то серед них можна виокремити такі соціальні послуги як: соціально-психологічна реабілітація осіб з ігровою залежністю/із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин (код 017.4; код 017.3), екстрене (кризове) втручання (код 012.0), соціальний супровід (код 010.0) тощо [4].

Територіальна громада у здійсненні ефективного соціально-правового захисту її жителів повинна здійснювати активну співпрацю із правозахисними організаціями, реабілітаційними центрами, органами пробації, судовими і правоохоронними, а також із органами безоплатної правової допомоги. Особливо коли мова йде про надання соціальних послуг неповнолітнім, жертвам домашнього насильства і насильства за ознакою статі, торгівлі людьми, бездомним, особам, що мають різні психічні розлади та ін. Правова допомога цим особам може полягати як у здійсненні представництва інтересів у різних органах державної влади, в тому числі і в суді, так і в написанні правових документів (в тому числі й процесуальних), у допомозі з встановлення фактів, що мають юридичне значення, у відновленні їх важливих документів, захисті їх порушених прав і законних інтересів тощо.

Територіальні громади у своїй діяльності з надання соціально-правових послуг особам, що знаходяться у складних життєвих обставинах, керуються як національним, так і міжнародним законодавством. Адже у випадках, коли норми національного законодавства у сфері надання соціальних послуг суперечать принципам права і міжнародно-правовим стандартам у цій сфері, територіальна громада безсумнівно має керуватися міжнародними нормами і не забувати про принцип людиноцентризму. Реалізація територіальною громадою соціального захисту, передбачає соціальну підтримку та соціальне обслуговування. Соціальний захист територіальної громади опирається не лише на правові положення національного законодавства, але й бере до уваги правові норми міжнародних законодавчих актів, верифікованих Україною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с
2. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 24 жовтня 2022 р.).
3. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#n176> (дата звернення: 24 жовтня 2022 р.).
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 24 жовтня 2022 р.).
5. Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12839> (дата звернення: 24 жовтня 2022 р.).

УДК: 364.043.4

Альона Мудрак

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ВИДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Сьогодні в українському суспільстві залишається актуальною тема повернення воїнів до життя після участі у бойових діях шляхом реабілітації. Реабілітація учасників бойових дій – це один із найважливіших напрямків діяльності органів державної влади щодо створення та реалізації програм соціального захисту бійців, збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я учасників бойових дій, досягнення ними соціально-психологічного благополуччя.

Метою проведення психологічної реабілітації є збереження або відновлення фізичного та психічного здоров'я учасників бойових дій, профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки. До реабілітації входять наступні заходи: медичні, які передбачають безкоштовне протезування,

безкоштовні ліки та лікарські засоби, та психологічна реабілітація, котра охоплює санаторно-курортне лікування [2, 3].

З моменту отримання відповідного статусу учасника бойових дій, особа з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих учасників бойових дій набувають право на безкоштовні ліки та лікарські засоби. В аптеках, при медичному закладі у якому було видано рецепт на лікування, можна отримати безкоштовні ліки та лікарські засоби. У разі амбулаторного лікування особи, відпуск безоплатних ліків здійснюється за місцем проживання цієї особи. Необхідно зазначити, що особи, які мають право на пільговий відпуск ліків в період обслуговування їх у відомчих лікувально-профілактичних закладах можуть отримати безоплатні лікарські засоби у аптеках, закріплених за цими закладами. Важливо, що безоплатний відпуск лікарських засобів провадиться лише у разі амбулаторного лікування основного захворювання, за яким хворому надано пільги [1].

Особа які брали безпосередню участь у АТО (ООС) в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад.

До послуг з надання психологічної реабілітації відноситься: психологічна діагностика, психологічна просвіта та інформування, психологічне консультування, психологічна підтримка і супроводження, психотерапія, групова робота.

Для того щоб отримати психологічну реабілітацію потрібно подати наступні документи: 1) заяву про отримання послуг із психологічної реабілітації; 2) копію посвідчення (УБД, особи з інвалідністю, учасника війни, чи постраждалого учасника Революції Гідності); 3) копію документа що підтверджує участь в АТО або забезпеченні її проведення з перебуванням в районах АТО у період її проведення.

Після подання усіх документів між органом соціального захисту, особою та адміністрацією реабілітаційної установи укладається тристоронній договір про отримання/надання реабілітаційних послуг.

Також передбачено можливість відшкодування послуг психологічної реабілітації (витрат на проїзд, проживання та харчування в умовах стаціонару тощо) [5].

Відповідно до чинного законодавства України забезпечення безоплатними путівками до санаторно-курортних закладів здійснюється для таких категорій громадян: 1) учасників бойових дій – не частіше ніж один раз на рік строком на 18-21 день; 2) осіб з інвалідністю внаслідок війни – позачергово щороку строком на 18-21 день; 3) постраждалих учасників

Революції Гідності – не частіше ніж один раз на рік строком на 18-21 день; 4) учасників війни – не частіше ніж один раз на два роки строком на 18-21 день; 5) особи з інвалідністю внаслідок війни із захворюванням нервової системи (з наслідками травм і захворюваннями хребта та спинного мозку) – відповідно до медичних рекомендацій, з них:

I та II груп – до санаторіїв (відділень) спінального профілю з лікуванням строком на 35 днів;

III групи – до санаторіїв неврологічного профілю з лікуванням строком на 18-21 день [4].

Для того, щоб отримати санаторно-курортне лікування потрібно перебувати на обліку в органах соціального захисту населення за зареєстрованим місцем проживання.

Таким чином, проблеми розвитку системи реабілітації в Україні накопичувалися десятиліттями, вирішувати ж їх доводиться у стислі терміни – таку вимогу висуває життя. Події війни впливають не лише своєю інтенсивністю, але й наслідками. У такий час, бійцям для виживання потрібні навички і способи поведінки, які не можна вважати нормальними і загальноприйнятими в мирному житті. Тому усім учасникам бойових дій належить пройти період соціально-психологічної реабілітації, яка забезпечить їм якісний перехід до мирного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блінов О. А. Соціально-психологічні основи реабілітації в соціальній роботі: Практикум. Київ: НАУ, 2013. 80 с.

2. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : метод. посіб. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

3. Кокун О. М., Агаєв Н.А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: метод. посіб. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

ЧИННИКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

Психічне здоров'я є передумовою ефективної професійної активності, котра, своєю чергою, є провідним видом діяльності осіб середнього (продуктивного) віку й відіграє в житті людини важливу роль, пов'язану з самореалізацією її потенціалу.

Особливого значення чинники психічного здоров'я набувають в сучасних умовах, коли швидкими темпами відбуваються зміни у всіх сферах людського буття, відмічається емоційне перевантаження людини в багатьох професійних сферах, спостерігаються тенденції до розповсюдження різних професійних захворювань тощо. Варто зазначити, що наявність психічного та духовного здоров'я у фахівця є умовою ефективної діяльності та професійного довголіття.

Такі вимоги до сучасного фахівця як мобільність, відповідальність за наслідки професійних рішень, конкурентоспроможність на ринку праці, здатність постійно підвищувати рівень професіоналізму ставлять людину в умови інтелектуальної, моральної й фізичної напруги, а в багатьох випадках й перевтоми. В умовах підвищеної інтенсивності професійної діяльності проблема здоров'я, його збереження набуває все більшої актуальності, бо від його рівня залежить успішність професійної діяльності, творчої реалізації та досягнення вершин професійної майстерності.

Виходячи з того, що професіоналізація відіграє в житті людини визначальну роль та вимагає немалих зусиль для її ефективного та успішного здійснення мають бути створені й відповідні умови. Однією з таких умов, безперечно, є міцне психологічне здоров'я. Так чинники психологічного здоров'я тісно пов'язані з моральними аспектами професійної діяльності особистості. Людина з міцним здоров'ям здатна проявляти моральну стійкість, тобто вирішувати професійні проблеми на етичній основі. Безперечно, чинники психічного здоров'я є ключовими складовими духовно-моральних основ професійної моделі поведінки майбутнього фахівця.

Однією із важливих особливостей сучасного виміру є величезний потік інформації, який фахівець має аналізувати, обробляти та застосовувати у своїй професійній діяльності. На думку Е. Тофлера, швидкість з якою сучасний фахівець змушений обробляти інформацію приводить до перезбудження

свідомості людини, а як наслідок зниження його здоров'я. Швидкість життя приводить до підвищення й швидкості прийняття рішень, що, також, впливає на психічний стан людини, й безперечно, на її здоров'я [4, с. 49].

А. Маслоу у своїй праці «Дальні межі людської психіки» зосереджує увагу на психічному здоров'ї особистості та зазначає, що його наявність сприяє досягненню високого рівня самоактуалізації людини. Здорові в психологічному розумінні індивіди, мають високі показники розвитку когнітивних і перцептивних здібностей, вони творчі та сильні особистості. Ці люди мають такі якості як альтруїзм, «високі душевні наміри», справедливість. Вчений вважає, що за такими людьми майбутнє усього суспільства. Основна задача біологічної науки повинна полягати у «виведенні повноцінної, здорової породи людини і саме виконання цієї задачі неможливе без вивчення всіх тих умов, які сприяють або, навпаки, перешкоджають розвитку людських можливостей [3, с. 23].

Е. Фромм підкреслює, що особистість, яка нехтує етичними законами, самодеструктивна, її поведінка деструктивна й по відношенню до інших, а її психічне здоров'я знаходиться під загрозою. Психолог зазначає, що вчинки людини визначаються її ціннісними судженнями, на їх правильності базується психічне здоров'я. Однією з умов прояву та збереження здоров'я є наявність в людині поваги до власного життя та життя інших. Здорова особистість за Е. Фроммом має такі якості як шляхетність, любов, мужність та цінує такі ж якості й у іншої людини [5, 198].

В. Валовик зазначає, що основною ознакою психічного здоров'я є прагнення особистості до самовдосконалення, до професійного розвитку згідно високим духовним та моральним ідеалам. Здорова людина проявляє узгодженість сенсу життя (виробленої життєвої стратегії) з цілями професійної діяльності, моральними вимогами професії. Науковець доводить, що невідповідність фахівця моральним вимогам професії (подвійний моральний стандарт) призводить до психічного вигорання, яке, в своє чергу, може стати причиною моральної ненадійності фахівця, серйозного порушення ним етичних норм у професійній діяльності, що в цілому буде впливати на зниження рівня здоров'я [1, с. 36].

Професійна діяльність може впливати на людину як позитивно, так і негативно, що проявляється у професійній деформації, яка полягає у формуванні того чи іншого професійного типу особистості, який проявляється й поза професійною сферою. Професійна деформація особистості за своєю модальністю може бути як позитивною, так і негативною. Благотворний виховний вплив професії на фахівця проявляється у сформованості ціннісного ставлення до праці, інтересу до того, що пов'язано з його професійною

діяльністю, творчості, накопиченні професійного досвіду тощо. Негативні зміни в поведінці людини проявляються в таких якостях як черствість, бюрократизм тощо [2].

Очевидно, що позитивний вплив професії впливає на зміцненні психічного здоров'я особистості. Негативні ж професійні деформації у поведінці людини руйнують її як особистість, приводять до деградації усіх складових здоров'я – фізичного, духовного та психічного.

Отже, аналіз наукової думки дозволяє зробити висновок, що процес професіоналізації буде ефективним за умов побудови професійної моделі поведінки на основі збереження психічного здоров'я, яке є запорукою тривалої повноцінної, успішної, ефективної та духовно-спрямованої професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валовик В. І. До питання про моральність фахівця у контексті професійного здоров'я. Харків, 2009. 139 с.
2. Дестено Д. Емоційний успіх. Харків: Основа, 2019. 288 с.
3. Маслоу А. Г. Дальні межі людської психіки. Пер. з англ. А. М. Татли Даєву. Київ: 2004. 211 с.
4. Тоффлер Є. Шок майбутнього [пер. з англ.] Є. Тоффлер. Полтава: Фабула, 2014. 73 с.
5. Фром Е. С. Людина для себе. Дослідження психологічних проблем етики. Харків: Основа, 2010. 292 с.

УДК 159.923.2

Мартін Тарай

кандидат теологічних наук,

доцент Католицького університету у Ружомберку (Словаччина)

Каріна Івончик

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчально-професійна діяльність є провідною діяльністю студентів, оскільки вона направлена на базові цілі підготовки спеціалістів. У процесі оволодіння майбутньою професією відбувається особистісне зростання й

професійний розвиток студентів, набуття необхідних професійно важливих знань, умінь і навичок, коригується структура самосвідомості майбутнього фахівця, створюється соціально-професійний аспект Я-концепції. В процесі професійної підготовки, що відбувається в період вузівського навчання, ключову роль має відігравати загальна і спеціальна професійно-психологічна підготовка. Критерієм успішної психологічної підготовки є сформованість в юриста професійно-важливих психологічних якостей особистості, уміння «використовувати себе», свої пізнавальні, комунікативні та інші здібності для вирішення задач, здатність довільно регулювати ступінь психологічної готовності до діяльності у відповідності з обставинами [6].

Дослідники (А. Крилов, С. Манічев) виокремлюють такі рівні сформованості психологічної готовності до професійної діяльності:

- низький рівень – адаптивно-репродуктивний, характеризується випадковістю вибору професії, неусвідомленістю його соціальних функцій, аморфністю і нестійкістю професійних інтересів;

- середній рівень – активно-дієве ставлення майбутнього спеціаліста до певних видів діяльності при загальному пасивно-дієвому її здійсненні, розвинена потреба в професійному вдосконаленні обмежується рамками спеціальних предметів;

- високий рівень – творчий, активно-дієвий, характеризується системно-моделюючим підходом до організації професійної діяльності, високим рівнем саморегуляції і творчості у вирішенні поставлених задач.

Також виокремлюють три ступені сформованості психологічної готовності до професійної діяльності:

1) непрофесійний рівень визначається тим, що майбутній спеціаліст не підготовлений, не навчений виконанню спеціальних функцій, не має досвіду практичної діяльності або дані показники знаходяться на край низькому рівні;

2) передпрофесійний рівень відзначається незакінченою підготовкою до виконання специфічних функцій;

3) професійний рівень сформованості психологічної готовності до професійної діяльності розбивається на два підрівні – звичайний рівень і рівень професійної майстерності. Звичайний рівень характеризується можливістю здійснювати спеціальну діяльність, а рівень професійної майстерності – високою якістю виконання діяльності, творчим підходом до її здійснення.

Психологічна готовність – це первинна, функціональна умова успішного виконання будь-якої діяльності. Важливою умовою формування психологічної готовності до будь-якої діяльності є «наявність відповідних якостей, і в першу чергу схильностей та здібностей особистості до майбутньої діяльності» [5, с. 31]. Психологічна готовність до діяльності розвивається на основі надбання

загальних та професійних знань, набуття вмінь та навичок, покращення сформованих професійно важливих якостей особистості. Тому «для активізації особистості майбутнього спеціаліста в процесі навчання і виховання необхідно спиратися на закономірності його психіки, оскільки пізнавальна діяльність характеризується засвоєнням інформації» [2; 5].

Формування психологічної готовності до професійної діяльності як процес передбачає врахування певних чинників, що безпосередньо впливають на рівень її сформованості. Теоретичний аналіз дав змогу нам визначити базисні фактори формування психологічної готовності до професійної діяльності, їх варто віднести до двох груп: «умовно внутрішні» (індивідуально-особистісні) та «умовно зовнішні» (соціально-педагогічні).

До «умовно внутрішніх» чинників формування психологічної готовності до професійної діяльності відносяться: внутрішні протиріччя між досягнутим і необхідним рівнями професійного становлення [6]; мотивація особистості, наявність потреби у постійному самовдосконаленні, чіткість уявлень про сутність майбутньої професійної діяльності; рефлексія професійного становлення, ідентифікація з професійними зразками; вік, стать.

Відповідно до «умовно зовнішніх» чинників формування психологічної готовності до професійної діяльності: включення студентів в активну і різноманітну діяльність; забезпечення емоційного клімату, залучення до активної діяльності, співтворчості; тип, особливості функціонування, структура закладу вищої освіти, в якому відбувається підготовка майбутнього спеціаліста та специфіка освітнього процесу; спеціально організована професійно-педагогічна підготовка в умовах інформатизації навчального процесу [1]; використання системи критеріїв адекватного оцінювання рівнів сформованості психологічної готовності до діяльності [3]; творчий підхід до навчання та підготовки майбутнього спеціаліста.

Своєю чергою, О. Макаренко відзначила умови, що утруднюють створення психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності:

- умови розвитку суспільства: зміна цінностей в сучасному суспільстві; наявність сьогодні великої кількості «нових» професій; нерівномірні темпи розростання закладів вищої освіти; своєрідність сучасної системи освіти;

- психологічні характеристики студентського віку: недосить розвинута схильність сполучати ближню та віддалену перспективу; недовершеність розвитку функції планування; суперечність і хаотичність різних аспектів «Я»; нездатність розмежувати можливе і бажане.

Ефективне формування психологічної готовності до професійної діяльності в період вузівського навчання не можливе без впровадження в систему підготовки майбутніх спеціалістів таких психологічних принципів як:

1) проблемності (постановка завдань, орієнтованих на актуалізацію знань та досвіду); 2) комплексності (включення певних структурних елементів програми формування психологічної готовності до професійної діяльності в практичну роботу) [4]; 3) системності (аналіз і розгляд майбутньої професійної діяльності як цілісної, певним чином організованої динамічної системи); 4) цілеспрямованості (орієнтація на майбутню професійну діяльність, на здобуття високих результатів, формування відповідних знань, умінь, навичок, особистісних властивостей); 5) інтенсифікації (організація активної діяльності педагогів і студентів); 6) особистісної орієнтованості (напрявленість на інтереси та потреби студентів, створення сприятливих умов, для самовираження, самостійності суджень) [3]; 7) ситуативності (вирішення ситуацій різного характеру); 8) рефлексивності (самопізнання себе та майбутньої професійної діяльності); 9) творчості (творчий підхід до розв'язання професійних завдань); 10) активності (відкритість новому досвіду, знанням).

На сучасному етапі підвищуються вимоги до підготовки фахівців-юристів, які передбачають відповідність їх професійних якостей кваліфікаційним характеристикам. Адже «юрист має мати належний рівень правової свідомості, правової професійної культури, володіти сукупністю правових професійних знань, приймати обґрунтовані відповідно до закону рішення, діяти в екстремальних ситуаціях, оперативно мислити, мати високі моральні, вольові та фізичні якості, бути комунікативним, справедливим, брати активну участь в процесі державотворення» [5, с. 114]. Тому після проходження спеціальних програм, студенти мають набути практичних навичок: вміння опитувати клієнта; відповідально надавати юридичну консультацію; розслідувати факти справи; вивчати та аналізувати нормативну базу і літературу; вміння правильно спілкуватися як в усній, так і в письмовій формі; вміння виступати в суді і правильно вести документацію; вміння вести переговори та спілкуватися із органами державної влади тощо [2].

Навчальна практика та стажування майбутніх юристів є складовими частинами освітнього процесу закладу освіти і повинні забезпечувати подальше закріплення та поглиблення отриманих теоретичних знань, набуття і вдосконалення професійних вмінь та навичок, залучення їх до практичної діяльності, вироблення основ професійного мислення, подальший розвиток стійкого інтересу до майбутнього фаху. Практика та стажування студентів розглядається як багатосторонній, поетапний комплекс професійних вправ [7] в процесі якого у майбутніх спеціалістів формується психологічна готовність до майбутньої професійної діяльності.

В умовах закладу вищої освіти психологічна готовність до майбутньої професійної діяльності досить успішно формуються тоді, коли «весь зміст

освітнього процесу максимально наближений до умов практичної діяльності майбутніх фахівців» [7, с. 174]. Саме тому, навчальний процес у закладах вищої освіти підкоряється закону моделювання, відповідно до якого усі заходи, що мають місце в освітньому закладі, повинні бути насиченими професійним змістом і проводитися в ситуаціях, максимально близьких до тих умов, в які випускник матиме змогу потрапити в реальному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буленко Т. В. Особливості формування психологічної готовності майбутніх фахівців з вищою освітою до використання комп'ютерної техніки. Хмельницький: Вид-во Національної академії ДПСУ, 2005. Вип. 33, Ч. 2. С.78–85.
2. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії: монографія. Тернопіль: Університетська думка, 2020. 376 с.
3. Думко Ф. К., Запорожцева Г.Є. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС. Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. 47 с.
4. Мороз Л. І. Професійно-педагогічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС): монографія. Київ : Надвірнянська друкарня, 2007. 312 с.
5. Томчук М. І. Психодіагностика готовності учнів до військової служби: проблеми, методи, методики. Вінниця, 2012. 150 с.
6. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка практичного психолога. *Основи практичної психології*. Київ : Либідь, 1999. С. 242-248.
7. Юридична психологія : підручник / за ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

УДК 159.923.2

Валерія Лобода

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАДОВОЛЕНOSTІ СВОЄЮ ЗОВНІШНІСТЮ У СТРУКТУРІ СУБ'ЄКТНОСТІ ЖІНОК ЮНАЦЬКОГО ТА ЗРІЛОГО ВІКУ

На сьогоднішній день зовнішній вигляд людини має велике значення в її житті оскільки поєднує в собі соціально-психологічні, особистісні й фізичні характеристики. Зараз привабливий зовнішній вигляд характеризується не тільки особистісною значимістю для самої людини, але має високу соціальну

цінність. Ставлення до власної зовнішності надає значний, найчастіше першочерговий, вплив на якість життя людини, особливо жінки. Ставлення до власної зовнішності важливе не тільки з точки зору естетичного виховання та відчуттів, але й істотно впливають на самопочуття жінки та її самооцінку. У дослідженнях, що проводяться у зв'язку з проблематикою образу тіла і фізичного Я, конструкт «зовнішність» найчастіше вживається як синонім конструкту «тіло», тобто зовнішність найчастіше розуміється як сукупність тілесних характеристик індивіда [1, 72].

Нами було проведено емпіричне дослідження, в якому з'ясувалися особливості ставлення до власної зовнішності у жінок зрілого та юнацького віку, а також їхні відмінності. Емпіричне дослідження проводилося в формі інтернет-дослідження за допомогою онлайн-сервісу Google-Форми. Загальна вибірка складалася із 2 груп: жінки юнацького віку (кількість респондентів – 31 жінка віком 18-21 рік, середній вік – 19,5 років та жінки зрілого віку: кількість респондентів – 33 особи віком 35-42 роки (середній вік – 38,5 років).

Дослідження було направлене на виявлення значущих відмінностей у ставленні до власної зовнішності між жінками юнацького віку та жінками зрілого віку. Для визначення рівня самооцінки досліджуваних була використана методика «Тест визначення самооцінки» Т. Дембо та С. Рубінштейн [2]. Ця методика спрямована на визначення рівня самооцінки, психологічної зрілості та самокритичності, задоволеності власним життям, адекватності сприйняття реальності.

У дослідженні виявлено, що жінки юнацького віку мають значно вищий рівень самооцінки, аніж жінки зрілого віку. Це може бути пов'язано з особливостями юнацького віку, коли особа лише вчиться критично осмислювати свої переваги й недоліки. Самооцінка зовнішності значно вища у жінок юнацького віку. Таку тенденцію можна пояснити тим, що жінки зрілого віку здебільшого об'єктивно мають тілесні деформації та недосконалість, що з віком стають більш помітними та суб'єктивно більш неприйнятними. Самооцінка впевненості у собі значно вища у жінок зрілого віку, адже вони мають більш диференційовану самооцінку та впевненість у собі, що дозволяє самооцінці залишатися на певному рівні, незалежно від зовнішніх або інших змін.

Значно вищий рівень загальної задоволеності власним тілом у жінок юнацького віку, що можна пояснити тим, що жінки зрілого віку більш критичні до особливостей власного тіла та більш уразливо ставляться до змін у зовнішньому вигляді свого тіла. Також у жінок юнацького віку значно вищий рівень задоволеності своїм обличчям, аніж у жінок зрілого віку. Жінки зрілого віку мають значно нижчий рівень задоволеності волоссям, ніж респондентки

юнацького віку. Значущість нижньої частини тіла вища у досліджуваних жінок юнацького віку, аніж у респонденток зрілого віку. Отже, більш задоволені власним тілом саме жінки юнацького віку, що пояснюється певною некритичністю та незрілістю суджень представниць цього віку.

Жінки юнацького віку мають значно вищий рівень самоповаги. Таку тенденцію можна пояснити особливостями зрілого віку, коли жінки стають більш критичними та адекватно оцінюють свої можливості та досягнення, натомість жінки юнацького віку більш схильні до хвалькуватості власними навіть незначними досягненнями. Проте жінки зрілого віку мають значно вищий рівень самокерування, аніж жінки юнацького віку. Таку тенденцію можна пояснити відмінностями життєвого досвіду між респондентками, оскільки жінки зрілого віку мають більший емоційний, когнітивний та поведінковий досвід у різних життєвих обставинах, якого не мають респондентки юнацького віку.

Таким чином, враховуючи результати емпіричного дослідження, можна констатувати, що жінки юнацького віку до власної зовнішності ставляться більш чутливо та захопливо. У той самий час жінки зрілого віку ставляться до власної зовнішності менш чутливо, проте важливе місце для їхнього образу «Я» займають інтелект, самоповага та самокерування. Можна констатувати, що основні відмінності у особливостях самооцінки та самоствавлення між жінками юнацького та зрілого віку обумовлені різними життєвими цінностями, різницею життєвого досвіду та віковими особливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко Н.М., Меднікова Г.І. Проблема ставлення особистості до власної зовнішності в психологічній науці. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Випуск I (57). 2017. С. 67-77.

2. Методика самооцінки й рівня домагань Дембо-Рубінштейн. URL: <https://vcf.vn.ua/metodika-samoocinki-j-rivnya-domagan-dembo-rubinshtejn/>

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції**

**«ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ
ОСОБИСТІСНОГО ТА
СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»**

Том 2

**Materials of the
International scientific and practical conference**

**«PSYCHOSOCIAL RESOURCES
OF THE PERSONAL
AND SOCIAL DEVELOPMENT
IN THE ERA OF GLOBALIZATION»**

Volume 2

Підписано до друку 01.11.2022 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 22-239
Умовн. друк. арк. 14,6. Обл.-вид. арк. 14,8.

Віддруковано ФОП Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. [097 299 38 99](tel:0972993899).
E-mail: tooums@ukr.net

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7599 від 10.02.2022 р.*